

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ARCHITECT
LAURITZ THURA

BY

FREDERIK WEILBACH

PUBLISHED FOR
THE SOCIETY FOR THE PUBLICATION OF WORKS OF DANISH MONUMENTS

BY

LONDON, HUMPHREY MILFORD, OXFORD UNIVERSITY PRESS
COPENHAGEN, HENRIK KOPPEL

M C M X X I V

ARCHITEKTEN
LAURITZ THURA

AF

FREDERIK WEILBACH

UDGIVET AF

SELSKABET TIL UDGIVELSE AF DANSKE MINDESMÆRKER

HOS

HENRIK KOPPEL, KØBENHAVN

HUMPHREY MILFORD, OXFORD UNIVERSITY PRESS, LONDON

M C M X X I V

FORORD

I vor kunsthistoriske Litteratur har det 18de Aarhundredes Bygningskunst, sammenlignet med Middelalderens og Renæssancens, hidtil været noget stedmoderlig behandlet. Selskabet til Udgivelse af danske Mindesmærker, som gerne vil bøde paa denne Mangel, har ønsket at gøre Begyndelsen med Lauritz Thura, ikke blot paa Grund af hans fremragende Betydning som Architect, men ogsaa fordi han i sine Skrifter, trykte og utrykte, selv har givet vigtige Oplysninger om sit Liv og sine Arbejder. Det bliver derved muligt ikke blot at give Skildringen af hans kunstneriske Virksomhed en større Fylde, end det vil være muligt f. Eks. ved Eigtved, men ogsaa at samle Træk til en virkelig Levnedsskildring. Den vigtigste Kilde har dog — foruden selve de bevarede Bygninger — været de rige Skatte, som gemmes i vore Arkiver. Stoffet er her saa overvældende og tillige saa spredt, at man aldrig kan være sikker paa, at der ikke gemmer sig vigtige Oplysninger paa uanede Steder. En systematisk Gennemgang har kun været mulig ved Partikulærkassens Regnskaber. Mens Trykningen har staaet paa, er allerede enkelte nye Ting kommet frem. De vidtløftige Slotsregnskaber er blevet gennemgaaet af en yngre Kunsthistoriker, Hr. CHR. ELLING, hvorefter det bl. a. har vist sig, at Forholdet med Slotskirken (S. 71) er det, at baade Thura og Eigtved har givet Tegning til det indre, men at Eigtveds blev foretrukket, et vistnok enestaaende Eksempel paa, at der er afholdt en Konkurrence mellem de to Hofbygmestre. Indgangspartiet til Frederiksberg Have, som i det væsentlige skyldes Thura, har kun faaet en kort Omtale under »Henvisninger og Tilføjelser«, da jeg først blev opmærksom derpaa, da den største Del af Bogen var trykt. En udførligere Fremstilling af dette Arbejde, hvori ogsaa Eigtved har nogen Del, vil fremkomme i Tidsskriftet »Historiske Meddelelser om København«. Det kan ogsaa her meddeles, at de paa S. 182 omtalte Indberetninger fra Sognepræsterne paa Sjælland, som hidtil har været i det Deichmannske Bibliothek i Kristiania, for nylig ved en Bytning er kommet i vort Nationalmuseums Eje. De udgør to store Bind i Folio, hvortil kommer et tredje, som indeholder et første Udkast til en Beskrivelse af Sjælland og Fyn.

I det engelske Resumé er Stoffet ordnet paa en anden Maade, idet Levnedsskildringen er helt adskilt fra Fremstillingen af Thuras Virksomhed som Architect. Tanken hermed har været, at Resuméet ogsaa skulde være til nogen Nytte for Bogens danske Læsere ved at give en mere overskuelig og bekvem Oversigt over hans Arbejder.

Efter Selskabets Regler er Manuskriptet blevet gennemgaaet af to Medlemmer, Museumsdirektør, Dr. phil. M. MACKEPBRANG og Adjunkt, Dr. phil. VILH. LORENZEN, hvilket paa forskellig Maade er kommet Bogen til Gode. Bl. a. skylder jeg Dr. Mackeprang Henvisningen til Langebeks Breve og de fem Breve fra Thura til Langebek.

Carlsberg-Fondet har ydet et betydeligt Bidrag til Bogens Udgivelse, og Rask-Ørsted-Fondet har ligesom ved Selskabets tidligere Publikationer afholdt Udgifterne til det engelske Resumé. Selskabet bringer dem begge sin bedste Tak.

September 1924

FR. WEILBACH

INDHOLD

I. 1706 — 1731

Barndom og Ungdom	1
Udenlandsrejsen.....	6

II. 1731 — 1742

Hjemkomst.....	17
Palæet i Roskilde	19
Hofbygmester	21
Hirschholm, ældre Historie	23
— 1ste Ombygning.....	30
— 2den Ombygning.....	35
— 3dje Ombygning.....	37
Eremitagen og Jægergaarden ved Jægersborg ..	43
Stiftsbygningen paa Vallø	61
Christiansborg	66
Frederiksberg Slot	72
Sorø Akademi.....	78
Mindre Arbejder	83

III. 1742 — 1750

Bygningskommissionen.....	89
Hirschholms 4de Ombygning.....	92
Stutterigaarden ved Frederiksberg	101
Frue Kirkes Spir.....	103
Frelser Kirkes Spir	110
Sorgenfri.....	116
Ledreborg.....	119
Mindre Arbejder	123

IV. 1750 — 1759

Thura forlader København.....	127
Børglum Kloster	128

Generalbygmester	131
Frederikskirken	133
Frederiks Hospital	137
Frue Kirkes Spir.....	142
Prinsens Palæ	143
Rosenborg	146
Det Harboeske Enkefruekloster.....	150
Fredensborg	152
Sorgenfri.....	155
Holtegaard.....	157
Thuras eget Hus i Amaliegade	161
Livsafslutning.....	166

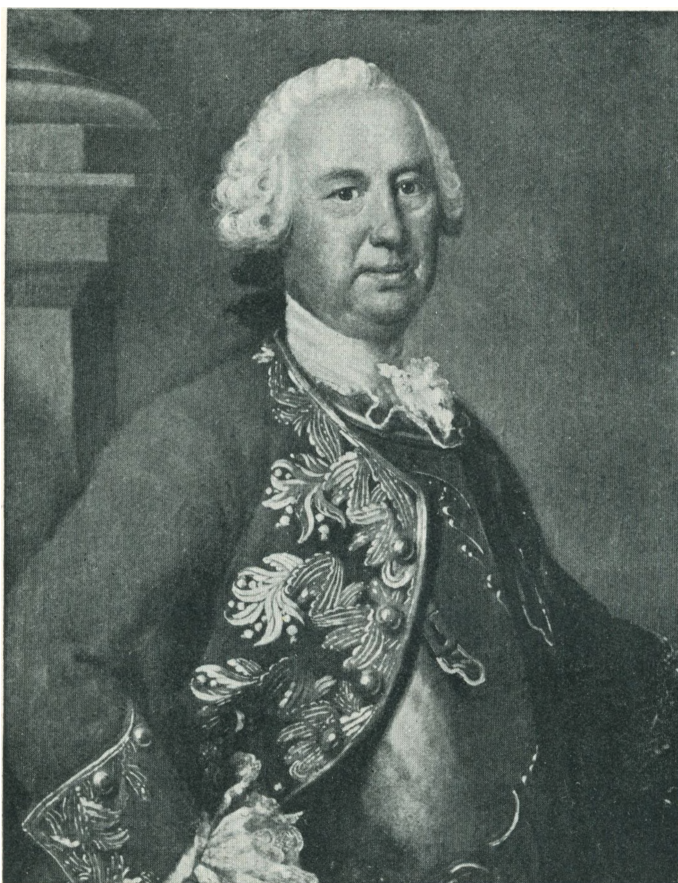
V. THURAS LITTERÆRE ARBEJDER

Den danske Vitruvius.....	173
Hafnia hodierna.....	178
Efterladte Haandskrifter.....	180

HENVISNINGER OG TILFØJELSER	186
STAMTAVLE.....	193
TIDSTAVLE	194
BILLEDFORTEGNELSE	195
NAVNEFORTEGNELSE.....	197

ENGLISH SUMMARY

1. Life.....	202
2. Works	206
3. Literary Works.....	215

LAURITZ THURA
Efter Maleri af Johan Hørner
Det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg

I

1706—1731

BARNDOM OG UNGDOM. Medens Kilderne til Oplysning om Thuras personlige Forhold i hans Manddomstid kun flyder sparsomt, er vi bedre stillet med Hensyn til hans Barndom og første Ungdom, som han selv har skildret i et Manuskript, der opbevares paa Universitetsbibliotheket.¹ Denne velskrevne og i flere Henseender interessante Skildring naar desværre kun til Aar 1729, da han befandt sig paa sin store Udenlandsrejse sammen med Holger Rosenkrantz, og slutter med de to Venners Ophold i Kassel. Manuskriptet er først affattet i Thuras sidste Leveaar, men for Rejsens Vedkommende beror det aabenbart paa Optegnelser i hans Rejsejournal, ligesom de tilhørende Tegninger maa være udført paa Rejsen. Det er udgivet af hans Dattersøn, Forfatteren Laurids Kruse i »Iris og Hebe« for 1803, dog med Udeladelse af Tegningerne og enkelte Stykker af mere teknisk Art.

Laurids, eller som han senere skrev sig, Lauritz Thura er født i Aarhus i 1706. Fødselsdagen angives sædvanlig at være den 4. Marts; men denne Dato forekommer først efter hans Død i Avisernes Nekrologer² og er næppe rigtig. Selv vidste han ikke den nøjagtige Dato, som det fremgaar af Begyndelsen af hans Selvbiografi, der lyder saaledes:

»Aarhus er det Sted, hvor den Allershøieste først har ladet mig see Verdens Lius. Min egentlige og precise Fødsels-Dag er jeg ey i Stand til at kunde forsikkre, siden jeg intet derom har forefundet antegnet af mine Forældre; men af indhentet Efterretning af Kirke-Bogen veed jeg, at jeg er bleven døbt den 6te Martii Anno 1706 i Vor Frue Kirke i Aarhus, saa at formentlig Fødsels-Dagen kan henregnes til 1ste eller 2den Martii samme Aar; Min Fader var den af sin Redelighed, Gudsfrygt, Retsindighed og Lærdom berømmelige Biskop over Ribe Stift, Lauritz Thura, hvis egentlige og rette Tilnavn var Widstedt, men af een uformodentlig Sædvane blev kaldet Thura, som var ham givet efter hans Moder, som af Familie var en Thura, der skal have været, endog efter den berømmelige fordum Biskop Mathiæ Anckersens Vidnesbyrd, som sligt havde umaget sig at efterforske, een ældgammel, men ganske paa Mande-Linjen for langsommelig Tiid uddøet Dansk Familie. Min Moder var Helene Catharina With, paa fædrene Side af de navnkundige Wittthers Familie i Holland, og paa mødrene af den gamle Adelige Muhlers Familie her i Landet.«

At Slægten Thura skulde være en gammel dansk Familie, er dog en Fejltagelse af den gode Biskop Anchersen. Om Thuras Slægt paa fædrene Side har vi nemlig aldeles autentisk

Oplysning i en egenhændig Optegnelse af hans Fader, som er trykt i Langebeks »Danske Magazin« (V, S. 217). Han skriver der om sin Morfader, Præsten Laurids Pedersen, at han plejede at latinisere sit Navn til Laurentius Petræus, men »skrev sig paa det sidste med Tilnavn Tura, hvilket Ord skal i det Syriske Sprog være saa meget som Petra, hvorefter Jeg, illius ex filia nepos, har faaet mit Døbenavn Tura«. Laurids Pedersen, som var en kyndig Orientalist, har altsaa kendt dette aramæiske Ord for »Klippe« og taget Tilnavn deraf. Biskoppens Fader, Laurids Mortensen Vidsted, Søn af Morten Ipsen og Karen Jensdatter i Vedsted i Vendsyssel, var Præst i Nakskov.³ At han gav sin ældste Søn Moderens Tilnavn, var ikke noget ualmindeligt paa denne Tid.

Thuras Mormoder hed Barbara Mule; men at hun har hørt til den adelige Slægt Mule, er kun delvis rigtigt. Hendes Fader var Provst Henrik Hansen i Skamby paa Fyn; Navnet Mule havde hun efter sin Moder.⁴ At Familien With stammer fra Holland, er derimod rigtigt nok; Traditionen om den fornemme Afstamning findes ogsaa andetsteds.⁵

Medens den ældste af Biskoppens Sønner Albert, som var bestemt for den gejstlige Stand, gennemgik Latinskolen i Ribe og blev dimitteret derfra i 1718, blev Lauritz — sikkert sammen med sin to Aar ældre Broder Diderik — undervist hjemme af private Lærere. I Selvbiografien nævnes som den første »en Studiosus navnlig Steenstrup, som formedelst sin Lærdom, Skickelighed og adskillige usædvanlige Konster og Videnskaber, som han besad, saaledes havde erhvervet sig min Faders Gunst, at han sig derudi indtil sin Død maintinere.« Han blev af Biskoppen ansat som Hospitalsforstander i Ribe, i hvilken Stilling han døde. Steenstrups Efterfølger var »Ulrick Toxwerdt, hvis største merite bestod deri, at han i temmelig Fuldkommenhed forstod det franske Sprog, i hvilket han gav og lagde hos mig de første og bedste Fundamenter.« Han blev paa Biskoppens Anbefaling Hovmester i »Salig Gross-Cantzler Græve af Holstes⁶ Huus«, hvorefter Drengene fik en tredie Lærer Broder Brodersen,⁷ som særlig synes at have vundet den unge Lauritz Thuras Hengivenhed, »nu, da jeg skriver dette, berømmelig Biskop over Aalborg Stift, hvis Fromhed, Dyd og Vindskibelighed i en angenem, fornuftig og ellers usædvanlig manuduction forbandt saaledes mit Hierte til hans, at jeg fra første Tiid af hans Information, indtil den Dag idag er, af Hiertet har elsket, æret og venereret ham.«

I 1718 indtraf imidlertid en Begivenhed, som gjorde en brat Ende paa de to Brøders Skolegang og fik en afgørende Betydning for deres Fremtid. Frederik IV bærede paa en halv Dags Tid Ribe med sin høje Nærværelse, og Biskoppens tre Sønner fik Lov til at se Kongen ved Taffelet. Monarken blev opmærksom paa dem, og efter at han havde informeret sig om, hvis Børn de var, udbrod han: »Die können gut zu Soldaten sein.« Drengenes Morbroder, Major Johan Albrecht With, som just var tilstede, da disse Ord fald,⁸ tog sig den Frihed at melde, at »den ældste af disse Planter, nemlig Albert Thura, allerede var destineret til den gejstlige Stand, og skulde i samme Aar gaa til Universitetet.« Dertil svarede Kongen: »Han seer og meere gejstlig ud end de andre to«; tog derpaa sin »Skrive-Tablelle« op af Lommen og noterede sig de to unge Planters Navne. Biskoppen havde ikke været tilstede; men efter Taffelet havde han en længere Samtale med Kongen, og til Slut havde han »den Naade at høre disse Ord af Monarchens Mund: Herr Biskop, Vi har berøvet Ham Hans to Sønner«, hvortil Bi-

skoppen naturligvis svarede, at »hans Sønner ey i nogens Hænder kunde være bedre faren end i Hans Mayestets«, og overlod dem i »Hans Mayestets velbehagelige Naade og Clemence.«

Kongen rejste hjem til København, hvor mange andre Ting optog hans Tanker; det var jo i Krigens Tid. Men efter nogle Maaneders Forløb kom han i Tanker om de to unge Officersaspiranter og spurgte Major With, »Hvorfore det varede saa længe, inden Biskop Thura sendte sine to Sønner til Cadet-Compagniet i Kiøbenhavn; og da hans Mayestet af With fik til Svar, at hans Svoger frygtede, at hans Sønner endnu baade var for unge og for smaa til at komme i den vidtløftige Verden, behagede det Hans Kongelige Mayestet at replicere, at da Han saae dem sidst, vare de baade store og gamle nok, og var de vel siden den Tiid hverken bleven mindre eller yngre.« With fik saa Befaling til at skrive til Biskoppen, at hans to Sønner straks skulde sendes til København; her ankom de i Marts 1719 og blev efter kongelig allernaadigst Ordre til Compagniets Chef, Oberstlieutenant Eldern, optagne paa Landkadetakademiet den 7. April.

Dette havde dengang til Huse i det nedlagte ridderlige Akademi paa Nytorv, der hvor senere Waisenhuset blev bygget, og hvor nu det gamle Raadhus ligger. I 1721 flyttedes Akademiet til Operahuset i Fredericiagade (nu Østre Landsret), som i Aarene 1718-21 var blevet ombygget af J. C. Ernst og indrettet til dette Brug. Det er for øvrigt mærkeligt, at Thura ikke har noget at fortælle om de seks Aar, som han tilbragte paa Kadetakademiet. De fleste Memoireforfattere ynder ellers at fortælle om Skoletiden og dens smaa Oplevelser, som i de unge Aar gør lige saa stærkt et Indtryk som store Begivenheder sidenhen. Skolen har vistnok været streng, og det har maaske ikke været behagelige Minder, Thura har medbragt derfra.

Endelig den 26. Marts 1725 blev Thura ved hans Majestæts allernaadigste Ordre placeret som Underkonduktør ved det holstenske Fortifikationskorps, som Ingeniørkorpset dengang kaldtes. Man havde tre saadanne Korps eller Etater, den danske, den norske og den holstenske, og Underkonduktør svarede til Sekondløjtnant i Infanteriet; denne Benævnelse brugtes nemlig ikke i Fortifikationsetaterne lige saa lidt som i Artilleriet, hvor den tilsvarende Charge benævnedes »Stykjunker«.

Thura begav sig altsaa til Rendsborg, hvor han gjorde Tjeneste i fire Aar og tillige havde Lejlighed til »med ald Magelighed og Vindskibelighed« at lægge sig efter de mathematiske Videnskaber, som han følte sig særlig tiltrukken af. Han skrev endog her en Lærebog »Exercices de Géometrie«, som endnu er bevaret i Manuskript.⁹ Men samtidig vaagnede hans Lyst til det, som skulde blive hans egentlige Livsgerning, hvilket han udtrykker saaledes: »I Særdeleshed faldt min Inclination, jeg veed ey ved hvad Drift, til den civile Bygnings-Konst, og jo meere jeg i denne Videnskab siuntes for mig selv at gjøre progresser, jo større blev min Længsel og Attraa efter at kunde komme ud at besee fremmede Lande, hvor jeg ey urimeligen formeenede allerbedst at kunde habilitere mig i de Videnskaber, som jeg mest elskede og mest havde beflittet mig paa.«

Det maa herefter antages, at Thura i Rendsborg har haft Lejlighed til at studere et eller flere af de Architekturværker, som i den nærmest foregaaende Tid var udkomne i Tyskland, maaske ogsaa et eller andet Værk af en fransk Theoretiker. Det vilde have været meget oplysende, om Thura her havde meddelt, fra hvilke saadanne Værker hans »Progresser« stam-

mer, da det er meget vanskeligt at udlede dette af hans Bygninger. Den eneste Theoretiker, som han nævner, er Leonhard Christoph Sturm, hvis »Architektonische Reise-Anmerkungen« han et Sted omtaler. I Form af en Rejseskildring giver Sturm her en Kritik af de paa den Tid mest omtalte Bygninger i Nordtyskland, Holland og Frankrig, saasom Slottet i Salz-dahlen, Louvres Façade og Slottet i Versailles, idet han korrigerer dem efter de Regler, som Renæssantidens Theoretikere havde opstillet. Thura omtaler ogsaa en mindre Afhandling om Brobygning, »Gründlicher Unterricht von Häng- oder Sprengwerken« (1713). Men det er, som det senere vil blive paavist, sandsynligt, at Thura ogsaa har kendt andre Værker af denne produktive og i sin Tid meget benyttede Forfatter.

En Udenlandsrejse var altsaa det attraaede Maal; men dertil manglede Thura Midlerne, og han vidste, at hans Fader heller ikke var i Stand til at hjælpe ham; men den ærger- rige unge Mand fandt paa Raad. Han havde jo allerede een Gang i sit Liv erfaret, hvilken Betydning det havde at tiltrække sig den enevældige Monarks Opmærksomhed, og dette maatte kunne ske een Gang til. Han foretog sig saa at udføre »een fuldkommen og overmaade net Tegning af heele Rendsborg Festning og Bye, hvor Kirkerne og alle publique Bygnin- ger, saavel som Festnings-Verkerne i sig selv, i elevation vare forestillede og net med Farver illuminerede.« Han fandt ogsaa Lejlighed til at overlevere Tegningen »i Hans Mayestets høye Hænder, da høystbemeldte Herre engang paa en kort Tid opholdt sig i Rendsborg.« Kongen modtog Tegningen og den vedlagte Memorial med »særdeles Naades Tegn«; men senere maa den være bleven henlagt eller glemt; thi der kom aldrig noget Svar.

Denne Skuffelse bragte dog ikke Thura til at tabe Modet; han udpønsede snart en ny Plan til at interessere Kongen for sig. Ideen fik han af det nys nævnte Skrift af Sturm om »Hæng- og Sprængværk«; men da han havde haft saa ringe Held med sin Tegning, gjaldt det om at lave noget, som kunde vække mere Opmærksomhed og ikke saa let blive glemt. Han konstruerede saa i 1728 en hel Model af en Bro, som kunde spændes over en Flod med stærk Strøm, og skrev derefter til Oversekretæren i Krigskancelliet, Generalmajor Reven- feldt,¹⁰ og udbad sig Tilladelse til at maatte komme til København for at presentere hans Majestæt dette Kunstværk. Det varede heller ikke længe, før den ønskede Tilladelse blev given, og ved Aarets Udgang kom Thura til København, hvor han allerede Dagen efter sin Ankomst blev modtagen paa Slottet og fik Lov til at forevise sin Model for Frederik IV. Kongen var meget naadig og tilbød Thura en Ansættelse ved det civile Bygningsvæsen, hvor der efter Byens Brand i Oktober var Trang til bygningskyndig Hjælp. Men dette Forslag var aldeles ikke efter Thuras Hoved; hans Hu stod til Udenlandsreisen, og skønt Kongen gen- tog sit Tilbud og tilføjede, at han var tilfreds med ham, som han var, og med de Kundskaber, som han havde, blev han ved med at bede om Rejsetilladelse, indtil Kongen gav efter og lovede ham 400 Rd. aarlig foruden hans Gage som Underkonduktør. Endnu et Ærende havde Thura at udrette hos Kongen. Ved Dronningens Livregiment, som dengang laa i Rendsborg, stod som Sekondløjtnant hans gode Ven Holger Rosenkrantz, og de to Venner havde aftalt, at de vilde gøre Rejsen sammen. Rosenkrantz's Ansøgning bestod nu blot i, at det maatte tillades ham at overdrage sin Plads til en anden for Betaling, og at Kongen vilde love ham, at han igen skulde faa Ansættelse efter sin Hjemkomst. Det havde Kongen ikke

noget imod, og Thura fik Bemyndigelse til at meddele ham, at han blot behøvede at indlevere sin Memorial i Krigskancelliet.

Hvad Modellen angaar, blev den anbragt i det til Kunstkammeret hørende Modelkammer, og her henstod den indtil 1745, da den sammen med andre Modeller, som havde nogen Relation til Søværnen, efter Grev Frederik Danneskjolds Ønske blev overflyttet til det nye store Magasinhus paa Gammelholm, i hvis Midtpavillon¹¹ der blev indrettet Modelkammer paa anden Sal. Her er den rimeligvis, som L. Kruse antager, gaaet til Grunde ved den store Brand i 1795, som netop udbrød paa Gammelholm.

Inden Rejsen kom i Stand, indtraf en Episode, som atter viser Thuras Iver for at vinde Kongens Bevaagenhed. En Officer af det holstenske Fortifikationskorps havde faaet den Op-gave at opmaale Fredensborg Slot »og dets omliggende Egn« og derefter tegne 5 store Kort i 2 Eksemplarer, hvoraf det ene skulde sendes som Foræring til »den Høyberømmelige Land-Græve Carl af Hessen-Cassel.« Denne Mand havde allerede i mere end 6 Maaneder opholdt sig paa Slottet uden at faa noget færdigt, og det var Kongen naturligvis misfornøjet med, saa meget mere som han nu havde en bekvem Lejlighed til at faa dem sendt afsted med de to unge Officerer. Kongen anmodede derfor Thura og Rosenkrantz om at gøre Tegningerne færdige inden deres Afrejse, en Anmodning, som de naturligvis betragtede som en Befaling, og de tog straks fat paa Arbejdet med en »saadan Iver og Fyrighed«, at de paa 8 Uger tegnede 9 Kort, medens deres Formand kun naaede at gøre eet færdigt, som han havde begyndt paa før deres Ankomst.

Saa snart Arbejdet var færdigt, blev det meldt til Kongen, som straks begav sig til Fredensborg og udtalte sin særdeles Fornøjelse baade over den Hurtighed, hvormed Arbejdet var udført, og over dets »særdeles Nethed og Propreté.« Hans Majestæt extendede endog sin Naade saa vidt, at han presenterede de to unge Mænd for de baade inden- og udenlandske Ministre, som var tilstede, og lagde dertil adskillige overmaade naadige Talemaader om deres »meriter og kvaliteter.«

Af de 5 Tegninger hænger de 4 endnu i Slotsforvalterens Kontor paa Fredensborg. Der er to store Planer, ca. 120×80 cm; og to mindre Tegninger, et Prospekt og et Snit, ca. 50×70 cm. Af Planerne er den ene et Kort over Parken og Søen m. m., signeret H. v. Rosenkrantz; den anden er en Plan over Slottet med nærmeste Omgivelser. Signaturen er forsvunden, ligesom hele Planen er meget medtaget af Tiden; men den tidligere Slotsforvalter Jastrau har udført en smuk Kopi. For Fredensborgs Historie er den et vigtigt Dokument, idet den er forsynet med en »Explication«, som giver Oplysning om alle Værelsernes Brug paa Frederik IVs Tid. Af de mindre Tegninger er den ene et Prospekt af Slottet, set fra Syd i et Slags Fugleperspektiv. Den er signeret H. C. Lønborg, hvilket altsaa maa være Navnet paa den mindre flittige Officer. Den anden viser 4 Snit, af Hovedbygningen, Kirken, Orangeriet og Menageriet, en ottekantet Bygning, som senere blev nedbrudt. Den er signeret baade af Lønborg og af Rosenkrantz; Thuras Signatur findes ikke paa nogen af Tegningerne; men den kan jo have staaet paa Planen over Slottet og paa den forsvundne 5te Tegning, som uden Tvivl har været en Façadetegning. Desuden maa Thura og Rosenkrantz have udført de 5 Kopier til Landgreven af Hessen.

Alle Forberedelser til Rejsen var nu trufne, og Thura og hans Rejsefælle indfandt sig paa Slottet i København for at nedlægge deres allerunderdanigste Afskeds-Compliment for hans Majestæt; men her fik de uventet en Befaling, som endnu opholdt dem i nogle Dage. Kongen havde en stor Kortsamling, som nylig var bleven forøget med en Del Tegninger, købt af Generalmajor Wilsters Stevbo. Disse skulde ordnes, som de henhørte til hvert Sted og Land, og dertil blev anvist 16—20 Gemakker i Slottets Mezzaninetage, hvor alle disse Kort skulde ophænges. Nogle Hofbetjente blev beordrede til at hjælpe med at ophænge Kortene, og i Løbet af tre Nætter og Dage var det hele i Orden til Kongens fuldkomne Tilfredshed, hvorefter han afskedigede de to unge Officerer »i de allermildeste og naadigste Terminis«.

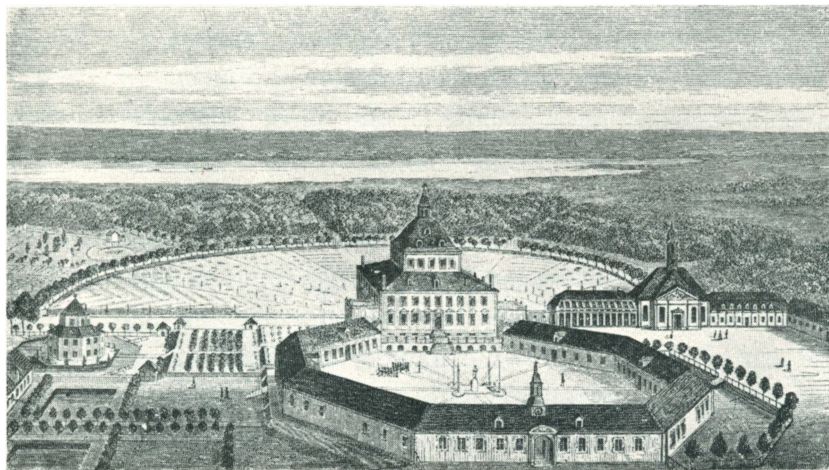

Fig. 1. Fredensborg paa Frederik IVs Tid.
Efter Tegning af H. C. Lønborg (Trap: Danmark).

UDENLANDSREJSEN. Afrejsen fra København fandt Sted den 23. April 1729, men den første Maaned gik med at tage Afsked med Slægt og Venner i Jylland. For Thura var det naturligvis Hovedsagen at gøre Besøg i Ribe og modtage sin gamle Faders Velsignelse. Biskoppen nøjedes ikke med kærlige mundtlige Formaninger, men gav ham ogsaa med paa Rejsen »en af en brav Moder skriftlig forfattet Formaning for hendes Sønner; — samme er paa dansk skrevet Anno 1646 den 17 Junij af Margrethe Marsvin Sal. Hr. Jørgen Urne efterlevende Enke-Fruue som en instruktion for hendes tvende Sønner Christian og Knud Urne og deres Hofmester, da de skulde reyse udenlands.« Thura anfører dette Skrift in extenso, og det samme er Tilfældet med et andet endnu mere kuriøst Dokument, en egenhændig af Biskop Bagger i 1690 paa Latin skreven Regel og Rettesnor for unge udenlandsrejsende, som Thura ogsaa fik med paa Rejsen, skønt Biskoppens Forskrifter ikke kom overens med de Studia, som var hans Formaal.

De to Rejsefæller mødtes igen i Rendsborg, hvor Thura ankom den 18. Maj, og den 23. tiltraadte de Rejsen; de mellemliggende Dage blev formodentlig benyttede til at tage Afsked med Kammeraterne. Det første Rejsemaal var Bremen, som de naaede den 28. Maj om Morgen. Elben havde de passeret ved Blankenese uden at skænke Hamburg, som de før havde set, nogen Opmærksomhed. Gennem Heerdenthor rullede Rejsevognen ind i Byen, og saa-

snart de havde naaet deres Kvarter, ilede de ud i Byen for at se dens Mærkværdigheder. Det første, som tildrog sig deres Opmærksomhed, var den store Weserbro, som netop var bygget efter det System, som Thura havde vist i sin Model, men som han aldrig havde set i Virkeligheden; intet Under, at den blev maalt og aftegnet saa akkurat som muligt. Foruden denne Bro og en anden mindre beskriver Thura et Vandværk, som væsentlig bestod af et Hjul af 48 Fods Diameter, ved Hjælp af hvilket Vandet til Byens Forsyning løftedes op og hældtes i Vandrenderne. Overhovedet har man Indtryk af, at disse til Ingeniørkunsten hørende Arbejder interesserede Thura mere end de offentlige Bygninger, som dog i Bremen er interessante nok til at vække en vordende Architekts Opmærksomhed. Han siger, at i Bremen »findes i øvrigt (d. v. s. udover de nævnte Broer m. m.) ey noget synderligt mærkværdigt«. Om Raadhuset har han ikke andet at sige, end at det er »en antique efter den gamle Bygnings-Maade opført Bygning, som i sin Tid har kunnet passere for prægtig, men i vore Tider ey kommer i nogen consideration.« Det viser sig her, at Thura, som næsten alle den Tids Architekter, er fast overbevist om den Stils Fortræffelighed, som netop var paa Moden, og om dens Fortrin for den ældre Byggemaade. Han gør derved ingen Adskillelse mellem Middelalderen og den tidlige Renæssance — i Raadhuset er som bekendt begge Dele sammensmeltet — det er for ham alt sammen »gotisk«, et Udtryk som han i sin »Danske Vitruvius« bruger om Rosenborg og andre Bygninger fra Christian IVs Tid. Historisk Sans var ikke det 18. Aarhundredes Architekters stærke Side; i det 19de har man til Gengæld maaske haft for meget deraf.

Mere Behag fandt Thura i Børsen, som var i Tidens Stil og havde en smuk Portal, bestaaende af fritstaaende Søjler af dorisk Orden med »Vandpillere« (Pilastre) bag Søjlerne, som Barokkens Regler foreskriver det; men han stødes ved den »irregularité«, at Portalen er paa den ene Ende af Bygningen uden noget tilsvarende paa den anden. Tøjhuset var i en gammel Bygning, der tidligere havde været Kirke. Ved Indgangen saa man to Mænd i fuld Harnisk til Hest, og Tøjhusets »Vartegn« var den »curiosité, at een af Hestene giver bagfra en naturlig Musique, naar man løfter Halen op«.

Ved Stadens Kirker finder han heller ikke noget betydeligt at give Agt paa. I Domkirken saa han den berømte »Bleikeller«, hvor Ligene ligger i aabne Kister uden at være gaaet i Forraadnelse. I sin Tid blev Blypladerne til Taarnets Tækning støbt her, og dette antages at være Grunden til Kældersens mærkelige Evne til at modvirke Forraadnelse. Over Døren til Prædikestolen fandt Thura »vores Høy-Sal. Kong Christiani Quarti Navn i Træk«, altsaa et Minde om den Tid, da Frederik III som Prins var Ærkebiskop i Bremen.

Inden Rejsen fortsattes sydpaa, maatte Thura og hans Rejsefælle gøre en Afstikker til Oldenburg, da Kongen havde givet dem et Brev og en Del magtpaaliggende Dokumenter med til Overlanddrosten Geheimeraad Sehested,¹² som de havde Befaling til at overlevere i hans egne Hænder. Oldenburg hørte jo dengang (1667—1773) med til Kongens Riger og Lande. Denne Kommission blev udført paa to Dage. Paa Hjemturen, som skete om Natten, havde de et lille Eventyr, idet Vognen væltede under et voldsomt Tordenvejr, uden at de dog kom til Skade.

I Bremen var der nu ikke mere at opholde sig efter, undtagen at henvende sig til en

af Stadens fornemste Købmænd, som de var adresserede til, »for at faa medhavende danske Penge omsat paa Vexel efter det tyske Riges Cours«. Købmanden kom netop hjem fra Børsen, men han lod sig ikke straks til Syne; først efter et Kvarters Forløb viste han sig iført en stadselig Silkeslaabrok og med en særdeles anselig Allongeparyk paa Hovedet. Vore rejsende blev ekspederede med al Høflighed; dog følte de sig lidt stødt over, at Manden ikke kunde opsætte sin Magelighed saa længe, indtil han havde talt med dem, men endelig skulde have sin Slaabrok paa. Først da de kom hjem til deres Kvarter, erfarede de, at dette var »efter Bremisk Art den største Distinction og Honneur, som han kunde bevise nogen«, og at endog Kong Frederik IV, da han engang passerede Bremen og traadte af hos en Købmand i Staden, var bleven modtagen paa denne Maade af sin Vært.

Næste Dag fandt Afrejsen Sted fra Bremen, og Kassel var nu det næste Rejsemaal. Vejen gik gennem Weserdalen over Minden, Badestedet Pyrmont — hos Thura »Pirremunt« — og Hōchster, hvor det nærliggende Kloster Ny-Corvey blev flygtig beset. Ankomsten til Kassel fandt Sted den 9. Juni efter 6 Dages Rejse, idet der maatte ventes i flere Dage i Pyrmont paa den agende Post. Heldigvis fandtes der her en Savmølle, som dreves ved Vandkraft, og denne blev nøje undersøgt.

I Kassel aflagde Thura og Rosenkrantz først Visit hos Baron, Brigadier og Overkammerherre v. Lindau, til hvem de havde anbefaling. Han havde tidligere været i dansk Tjeneste og var gift med en Datter af Generaløjtnant Rodsteen, som havde været Kommandant i Rendsborg og havde vist Thura og Rosenkrantz megen Godhed. v. Lindau presenterede Herrerne for Ober-Skenk v. Mesebuch, som gjorde Hofmarskals Tjeneste og skulde introducere dem hos hans Durchlaughtighed; men den Dag var Landgreven ikke hjemme. Samme Dag gjorde de Bekendtskab med en anden Hr. v. Mesebuch, som havde været Kammerjunker hos Prins Carl (Frederik IVs Broder), og som aflagde dem en Visit paa Værtshuset »Stockholm«, hvor de logerede. Næste Dag gik med Spasereture i Byen; først maatte Fæstningsværkerne tages i Øjesyn. Befæstningen var efter gammel spansk Maner med meget høje Volde, alting udvendig med Mur reveteret, og Volden forsynet med Soutterains (som paa Kronborg). En meget mørk, krum (d. v. s. S-formet) Port førte gennem Volden ud til den nye By, som Landgreven havde anlagt, og som næsten udelukkende var beboet af franske refugiés. Landgreven havde her opført et smukt og zirligt Observatorium, som dog ikke mere blev anvendt til sin destinerede Brug, saasom Hans Durchl. havde skænket det til en vis Frøken, som beboede det, men som ellers mest opholdt sig paa Slottet. Om Lørdagen efter Ankomsten blev Thura og Rosenkrantz tilsagt til Audiens om Søndagen efter Højmesse. Hen imod Middag kom Baron v. Lindau paa Kontravisit; han blev og spiste til Middag sammen med de to unge Herrer og foreslog derefter et Besøg i det fyrstelige Kunstkammer; ogsaa Kammerjunker v. Mesebuch sluttede sig til. Samlingen indeholdt ligesom Kunstkammeret i København de mest forskellige Sager lige fra sjældne og fortræffelige Malerier til udstoppede Dyr og »Miss-Geburter« i Spiritus; der var alle Slags Ure, matematiske og optiske Instrumenter m. m. En Ting, som særlig interesserede Thura, var et »Eremitagebord paa fire til fem Personer«, som gik op og ned ved Hjælp af en Blæsebælg. Saadanne Borde, som dækkede kom op gennem Gulvet, var meget yndede paa den Tid; men i Reglen dreves de ved Blylodder,

Tove og Trædehjul. Vi vil senere komme til at omtale denne Indretning nærmere i Anledning af Eremitagen i Dyrehaven.

Om Søndagen kom saa det højtidelige Øjeblik, da Thura og Rosenkrantz skulde stedes for hans Durchlaughtigheds Aasyn. De blev modtagne af Overhofmarskallen Baron v. Rettler, som forhørte sig om deres »An- og Medbringende« og derefter begærede, at de vilde levere ham det Brev, som de havde med fra Kongen, for at han kunde læse det for Landgreven, saa at hans Durchl. kunde faa en Idé om Tingen, før han kom ind til Audiensen. Kort efter viste Landgreven sig, og Overhofmarskallen presenterede de to unge Mænd, som derefter overrakte de medbragte Tegninger af Fredensborg.

Den da regerende Landgreve Carl, som var Frederik IVs Morbroder, havde i sin lange Regering (1670—1730) gjort meget for sit Lands Opkomst og særlig for sin Hovedstad. Fra hans Tid stammer de Bygninger, som endnu udgør Kassels største Seværdigheder. I 1688 havde han indkaldt en Mængde franske Huguenotter og ved deres Hjælp bygget den nye Staddel, som nu kaldes Oberneustadt, men dengang kaldtes Französische Neustadt. Men paa dette Tidspunkt var han legemlig og aandelig et Vrag, som det noksom fremgaar af Thuras Skildring. Hans Mæle og Hørelse var besværlig og Hukommelsen næsten borte, saa at han tre til fire Gange spurgte, om Gaven var fra Kongen af Danmark eller fra Kongen af Sverige (hans egen Søn, Frederik af Hessen). Overhofmarskallen, som selv var en Mand paa 74 Aar, havde den største Møje med at holde Kortene, mens Landgreven saa paa dem; men heldigvis var Prins Wilhelm tilstede og førte Ordet for sin gamle Fader; han udtalte Landgrevens Tak til Kongen og forsikrede Thura og Rosenkrantz om hans Durchlaughtigheds Gunst og Bevaagenhed.

Efter Audiensen gik hele Selskabet til Taffelgemakket; foran gik Overskænk v. Mesebuch bærende Marskalstaven, derefter Landgreven støttet af en Kammerjunker; men det varede et fuldt Kvarter, inden han kunde vinde igennem tre til fire Gemakker fra Audienssalen til Taffelgemakket. Taffelet var højst kedsommeligt for de indbudne, saasom den gamle Herre mellem hver Mundfuld Mad faldt i Slummer, sov et Kvarters Tid, vaagnede op igen og spiste lidt, indtil han igen faldt i Søvn; og saa længe han slumrede, var alting ved Taffelet stille, ingen rørte sig, ingen talte.

Om Aftenen skulde der være Koncert paa Slottet; men Middagen holdtes tidlig dengang, og Eftermiddagen blev saa benyttet til i Selskab med Baron v. Lindau og Kammerjunker v. Mesebuch at bese den kongelige Have, som kaldes Carlsaue eller blot »die Aue«. Her var det mest interessante det smukke endnu bevarede Orangeri, hvoraf Thura giver en fuldstændig Beskrivelse, og hvis Façader »gør en ypperlig Parade«. Tæt ved Orangeriet var en stor »magnifique Pavillon« under Opførelse, som blev indrettet til det fyrstelige Bad. Det er det saakaldte »Marmorbad«, som ligeledes eksisterer endnu. Haven selv, som var anlagt af selve Le Notre i 1709, gjorde ogsaa det bedste Indtryk med sine herlige Alleer og skønne Hække af Ypern. Der var ogsaa, som det dengang var sædvanligt i en fyrstelig Park, et Fasaneri og et Menageri med Løver og andre vilde Dyr samt »allehaande rare Fugle, iblandt andre en meget deylig Struts«.

Nu var det Tid til at køre til Slottet for at høre Koncerten; men denne blev aflyst, da

Hans Durchl. ikke befandt sig vel og var gaaet i Seng Kl. 6. I Stedet for inviterede v. Lindau til Souper i et »fornemme Vertshuus i den frantzösiske Nye-Stad«. Mens de sad der, fik de at vide, at Landgreven Kl. 10 igen var staaet op og havde begivet sig til »en Dame, som i de Tider nød hans Affektion«, altsaa formodentlig Frøkenen paa Observatoriet.

Den næste Dag kørte de ud for at se de storartede Anlæg ved Weissenstein, som for Frem-

Fig. 2. Orangeriet i Kassel.

Fot. Seldz.

tiden skulde hedde Carlsstein, og som laa der, hvor senere Slottet Wilhelmshöhe er blevet bygget. Landgreven havde her anlagt den herlige Park, som fra Slottet strækker sig op imod Habichtswald og er berømt ved sine Vandspring og ved den ovenfor Kaskaderne liggende mærkelige »Oktogon«, en kolossal ottekantet Bygning, som intet andet Formaal har end at danne en monumental Baggrund for Kaskaderne. Den nederste Del af Bygningen er opført af raat tillugne Sten, saa at Bygningen synes at vokse op af Klippegrunden; derover kommer en Etage af glat tillugne Sten, ovenpaa den en Pyramide og allerøverst en 28 Fod høj Herkulesstatue. 75 Centner Kobber var medgaaet til Statuen, som er saa stor, at seks Personer

magelig kan faa Plads inden i Køllen. Til Ære for de fremmede Gæster blev »Kunst-Vandene« sat i Virksomhed, hvilket voldte dem megen Fornøjelse, da det var de første Springvand af Betydenhed, som de havde set.

Oktagonen var opført af den Stenart, som findes paa Stedet, en temmelig blød Sten, som

Fig. 3. Oktagonen og Kaskaderne ved Wilhelmshöhe.

Fot. Seldz.

hurtig forvitrer i Overfladen. Bygmesteren, som var en Italiener, der ikke kendte Landets Stenarter, fik Skyld for denne Fejl, og da Kongen af Sverige under et Besøg havde udtalt til sin Hr. Fader, at det alt sammen var meget smukt, men at der fattedes alene, at Bygmesteren skulde hænge paa den øverste Spids, fandt han det raadeligt at smøre Støvlerne og hemmelig at retirere sig fra Kassel. Den samme Architect — hans Navn var Giovanni Francesco Guernieri — saa Thura senere i Rom, »hvor han levede som en stor Herre og kjoerede

med equipage og sex Heste, som er et Kiendetegn paa, at han har lagt sig vel til bedste ved den Hessiske Bygning«. Thura tilføjer her med nogen Bitterhed, at dette er »en Lykke, som gemeenlig de fremmede Bygmestre nyder; der er skaarne for Tungebaand og kan prale af deres høye Videnskaber og store Viisdoms Fortreffelighed, i steden for at en ærlig Patriot, som er redelig i sit Embede uden Praleri og uden Egennytte, oftest maae arbeide sig til en Prackere, neppe har det tørre Brød, mindre kan vente nogen særdeles present, som alleene giemmes til fremmede Land-Løbere«. Det er tydelig nok Jardin, denne Bemærkning er møntet paa.

Efter den Plan, som Guernieri havde udkastet, skulde Parken have været endnu større og have strakt sig helt ind til Kassel; den vilde i saa Fald langt have overgaaet Parken i Versailles, ikke blot ved den skønnere Beliggenhed, men ogsaa i Størrelse. Men det lykkedes ikke Landgreven at gennemføre en saa gigantisk Plan, lige saa lidt som han fik opført det Slot, der skulde være traadt i Stedet for det gamle Weissenstein. Thura mener, at det har været Landgrevens Hensigt at flytte Residensen til det nye Slot, dersom det var blevet færdigt. Slottet i Kassel var nemlig »en gammel gotisk Bygning, hvor vi hverken inden eller uden til fandt noget considerabelt«.

Samme Formiddag vendte Thura og Rosenkrantz tilbage til Kassel og kom tids nok til at møde til Cour ved Hove. Men Taffelet havde de ingen Lyst til, og det lykkedes dem ogsaa at echappere. Men just, som de vilde sætte sig til Bords hjemme i deres Logi, ankom en Lakai fra Baron v. Lindau, som skulde melde, at Landgreven havde spurgt efter dem, og at han var bange for, at de skulde kede sig, hvorfor v. Lindau, hvis det ikke var Herrerne ubelejligt, skulde komme og spise til Middag sammen med dem og holde dem med Selskab. Lakajen viste sig til deres Overraskelse at være dansk og havde Ordre til at tale dansk, hvilket naturligvis skulde være en Opmærksomhed. Eftermiddagen blev bl. a. anvendt til at bese Tøjhuset, hvor nogle to- og treløbede Kanoner især vakte Forundring.

En af Kassels største Seværdigheder var Modelkammeret, hvortil der var opført en særlig Bygning. For at kunne studere dette uforstyrret af Visiter og Invitationer, lod Thura og Rosenkrantz sig et Par Dage indelukke deri fra Morgenstunden til Middag, og efter et hastigt Middagsmaaltid fortsatte de deres Studier om Eftermiddagen. Der var først og fremmest en mægtig stor Model af Parken og Kaskaderne ved Weissenstein eller rettere af Guernieris store Projekt. Den indtog næsten hele Bygningens Længde, og Huset var egentlig opført for denne Models Skyld. Der fandtes dog ogsaa andre interessante Modeller, bl. a. en af Byen Carls-hafen, som Landgreven havde anlagt der, hvor Weserfloden skærer Landets Nordgrænse.

Der er ingen Tvivl om, at Opholdet i Kassel og Betragtningen af de Bygninger, som her var opført af de indvandrede Huguenotter, har haft en afgørende Betydning for Thuras Stil-opfattelse. Særlig har Orangeriet gjort et stærkt Indtryk paa ham, som det senere vil blive paavist ved et bestemt Eksempel (Stiftsbygningen paa Vallø). Landgrevens første Architect var den i Paris fødte Paul Dury, som traadte i hans Tjeneste 1684, efter at han tidligere havde tjent Wilhelm af Oranien. Det var ham, der anlagde Ober-Neustadt, og det er sandsynligvis, som Gurlitt¹³ antager, ogsaa ham, der har bygget Orangeriet. Traditionen henfører det ganske vist til Guernieri, men Stilen er den fransk-hollandske Huguenotstil. Hvor meget Thura har tilegnet sig paa sin videre Rejse, er det umuligt at gøre Rede for, da Selvbiogra-

fien ender med Opholdet i Kassel. Herfra gik Rejsen formodentlig til Italien; af hans Studier i Rom er der Spor dels i en Plantegning af Kirken S. Martino e Luca,¹⁴ dels i den Oplysning, som han selv giver i 3dje Bind af »Danske Vitruvius«, at han har laant Ideen til Frelsers Kirkes Spir fra Kirken St. Ivo della Sapienza. Af General Scheels Anbefaling, som omtales i det følgende Kapitel, ses det imidlertid, at han ogsaa har været i Frankrig, Holland og England. Han har altsaa haft rig Lejlighed til at se de nyeste monumentale Bygninger i Europas vigtigste Residensstæder. Men Spørgsmaalet er, om han har foretaget noget nøjere Studium af disse Bygninger gennem Tegning og Opmaaling, eller om han har ladet sig nøje med det almindelige Indtryk og med Notater af lignende Art som dem, vi finder i den bevarede Selvbiografi. Efter Scheels Anbefaling at dømme maa man antage, at hans Studier nærmest har angaaet »de mest considerable Fæstninger«; om den civile Bygningskunst siges det blot, at han har »tillige ogsaa taget mange smukke Civilbygninger i Øjesyn i England, Frankrig og Italien og noteret sig det remarquableste ved disse«. Det samme Indtryk faar man af de Tegninger, som ledsager Selvbiografien. De fleste af dem fremstiller Vandhjul og andre mekaniske Indretninger; de faa Bygningstegninger er kun Plantegninger; der er en halv Grundplan af Orangeriet i Kassel og en Tegning af en af Stenovnene der med dens Ornamenter, en Grundplan af Slottet Middelhof og af Sundhedsbrønden ved Geismar. Thura beklager sig over, at det er vanskeligt at faa Lov til at maale noget i Udlandet; hans Tegninger har som oftest Paaskriften »Ungefehrlich Forestilling« eller lign. Det er derfor sandsynligt, at Thura, naar han senere gjorde Udkast til sine Bygninger, ikke i nogen synderlig Grad har kunnet lægge Tegninger fra Rejsen til Grund, men fortrinsvis har benyttet de store arkitektoniske Værker, som i den nærmest foregaaende Tid var udgivne i Tyskland, Frankrig og England.

Alligevel er Indtrykkene fra en stor Udenlandsrejse jo altid et betydningsfuldt Led i en Architekts Uddannelse, og der mangler ikke i Thuras senere Virksomhed Holdepunkter for en Bedømmelse af, hvilke Indtryk der har virket stærkest og varigst paa ham. I Sydtyskland og Italien har han mødt den egentlige Barok, som i den sidste Halvdel af det 17de Aarhundrede naaede sin Kulmination med Pietro da Cortona (S. Martino e Luca), Bernini, Borromini (S. Ivo) og Carlo Rainaldi. Men nogen egentlig Paavirkning sporer man ikke af denne Retning hos Thura; Frelsers Kirkes Spir er et ganske enestaaende Tilfælde, og det er kun selve Ideen med Spiralgangen, han har laant; i den arkitektoniske Udformning er der ikke den fjerneste Lighed. Derimod maa Opholdet i Frankrig og særlig i Paris have været en stor Oplevelse for Thura. Her var jo den Architektur bleven til, som han havde set omplantet paa tysk Grund i Kassel; og det var tillige en Bygningsmaade, som stemte med de Ideer, som han havde tilegnet sig ved Studiet af Sturms Værker. Det var ganske vist ogsaa en Slags Barokstil, naar dette Begreb tages i videre Betydning; men i Frankrig har Stilen et langt mere akademisk Præg end i Italien, og faar navnlig siden Oprettelsen af l'academie d'architecture i 1671 en vis klassicistisk Tone. Man dyrkede ivrig de store italienske Theoretikere fra Renæssancetiden, især Vignola, hvis Regler gennem François Blondels store Architekturværk fik en vid Udbredelse. I den indre Dekoration tumlede man sig friere og veg ikke tilbage for at efterligne Pietro da Cortonas fantasifulde Stil, særlig i Loftsdekorationerne. Man

har undertiden kaldt denne Stil »Hofbarok«, fordi den udgik fra Louis XIVs blændende Hof i Versailles og derfra bredte sig til andre Hoffer rundt om i Europa, særlig hvor den ene-vældige Regeringsform gav Fyrsterne næsten ubegrænsede Midler i Hænde til at tilfredsstille deres Byggelyst. Paa den Tid, da Thura var i Frankrig, var imidlertid allerede en ny Dekorationsstil ved at bryde frem, den saakaldte Regentstil, som danner en Overgang til Rokokoen, og at Thura ikke har været uberørt af denne Stil, kan ses af nogle Interiører paa Eremitagen.

Ogsaa Opholdet i Holland og England har sikkert været af Betydning for Thura. Hvad han har lært i England, er ganske vist vanskeligt at sige, da de svage Spor, som der kan være hos ham af engelsk Paavirkning, ligesaa godt kan stamme fra Studium af Campbells »Vitruvius Britannicus« og James Gibbs »A book of Architecture«. Men i Holland har han ikke kunnet undgaa at blive bestyrket i den Stilopfattelse, som han havde tilegnet sig i Frankrig. Her var allerede i Midten af det 17de Aarhundrede en klassicistisk Retning med Tilknytning til Palladio raadende, en Retning, hvis største Navne er Jacob v. Campen og Philipp Vingboons. Efter Ophævelsen af det nantiske Edikt i 1685 gaar der en Strøm af franske Bygmestre og Kunsthaandværkere til Holland; blandt andre maatte den berømte Kobberstikker Jean Marot og hans talentfulde Søn Daniel Marot flygte til Holland, hvor Daniel traadte i Wilhelm af Oraniens Tjeneste og blev hans Hofbygmester. Fra Holland gik Strømmen videre til Nord- og Vesttyskland. Paul Dury er allerede nævnt; Carl Philip Dieussart, Forfatteren til det store Pragtværk »Theatrum architecturæ civilis« har arbejdet baade i Güstrow (Mecklenborg), i Potsdam og i Bayreuth. I Bremen virkede Jean Baptiste Broebes, som byggede Børsen, et Arbejde som han dog blev afsat fra paa Grund af tekniske Fejl, hvorefter det blev overdraget til en dansk Ingeniør fra Oldenburg at fuldføre det.¹⁵ Senere kom han til Berlin, hvor han blev Professor ved Kunstakademiet. Her fandt den franske Huguenotstil den frodigste Jordbund; man lod endog Tøjhuset bygge efter Tegning af selve Blondel; af indvandrede Architekter maa nævnes Ingeniørofficeren Jean de Bodt, som virkede her i en Aarrække, indtil han i 1728 traadte i sachsisk Tjeneste og gik til Dresden, hvor en anden refugié Zacharias Longuelune allerede havde virket siden 1713.

I Dresden tørner den fransk-hollandske Retning sammen med den italiensk-sydtyske Barok, som havde en talentfuld Repræsentant i M. D. Pöppelmann, »Der Zwinger«s Bygmester; men den franske Retning bliver begunstiget fra oven, navnlig saa længe August den Stærke regerede, og det lykkedes snart De Bodt og Longuelune at trænge Pöppelmann til Side. »Japanisches Palais«, som var begyndt af Pöppelmann, viser i sin Fuldendelse de franske Architekters Stil, særlig i Hovedfløjen mod Königsstrasse. I deres Skole har ogsaa Eigtved, der 1729—33 tjente som Konduktør under De Bodt, faaet sin Uddannelse som Architekt.

Det var gennem Hofferne, at den franske Barok bredte sig ud over Europa; og det maa derfor fremhæves, at Hoffet i København ved Slægtskab var nær knyttet til Hofferne i Dresden og Kassel, ligesom Forbindelsen med Hoffet i Berlin var meget levende. Det kan altsaa ikke undre os, at man i København, særlig efter Thronskiftet, havde en noget trykkende Fornemmelse af at staa tilbage og higede efter at indtage en til Danmark-Norges Betydning svarende Plads i Fyrsternes Kapløb om at glimre ved pragtfulde Byggeforetagender.

Lad os et Øjeblik søge at forestille os, hvorledes der saa ud i København ved Thuras Hjemkomst. Den gamle By med sine krogede Stræder havde et halvt middelalderligt, eller som Thura vilde sige, et gotisk Præg; tilmed var den nylig hærget af den store Brand, og mange Tomter laa øde. Det nye København fra Gothersgade og nordefter var ganske vist anlagt efter en ret storstilet Plan og efter Barokkens strengeste Principper; men Bebyggelsen var endnu sparsom; langs Østsiden af Norgesgade laa den store Amalienbørg Have og i Fortsættelse af den Mønsterpladsen, som strakte sig næsten helt ud til Toldbodvejen; paa den vestre Side laa Prinsesse Charlotte Amalies og andre store Haver; Grev Danneskjold Laurvigs og Grev Gyldenstens Palæer markerede Hjørnerne af Dronningens Tvergade; men ellers var Bebyggelsen spredt. Af monumentale Bygninger rummede København foruden dem, der stammede fra Christian IVs Tid, Charlottenborg og enkelte andre Palæer fra det forrige Aarhundredes Slutning; dertil kom nogle offentlige Bygninger, som under Frederik IV var opført af Vilhelm Frederik v. Platen og Johan Conrad Ernst. Thura synes at have haft en vis Agtelse for Platen; han omtaler ham et Par Gange i »Danske Vitruvius«, medens han aldrig nævner Ernst, skønt denne var hans nærmeste Førgænger. Men det er særdeles vanskeligt at faa fat paa Platens Særpræg som Architekt. De af ham opførte Bygninger er indbyrdes meget forskellige, hvad enten det nu kommer af, at han har haft Lyst til at forsøge sig i forskellige Stilarter; eller deraf, at han har overladt Udformningen af Façaderne til sine Medhjælpere og kun udkastet Planen. Landkadetakademiet i Fredericiagade — oprindelig bygget til Operahus, nu Østre Landsret — er i hollandsk Palladianisme med tydelige Mindelser om det af Justus Vingboons opførte »Trippenhuis«. I Staldmestergaarden, som er omtrent fra samme Tid (1703—05), møder vi en ganske anden Stil; her er det de vandrette Linjer, som dominerer, og Forbilledet maa søges i romerske Paladser fra 16de Aarhundrede; men naar vi saa betragter Hovedportalen mod Kanalen, finder vi, at der her er benyttet et Stik efter en næsten samtidig italiensk Architekt Carlo Fontana († 1714). Men her har vi tillige et Eksempel paa, hvorledes Platen lader sine Medhjælpere udarbejde Detaillerne; det er nemlig for nylig bevist eller i hvert Fald gjort meget sandsynligt, at Portalen saa vel som Dør- og Vinduesindfatningerne er tegnede af Christoph Marselis, som i disse Aar var Generalbygmesterens Medhjælper eller »Fuldmægtig«. ¹⁶ Et Par Aar efter bygger Platen Generalkommissariatet i Størrestræde (Holmens Kanal); han vælger her igen en anden Stil, som ogsaa har sit Udspring i den romerske Senrenæssance og særlig karakteriseres ved, at den underste Etage er i Rustika. At Platen her er noget paavirket af Tessins Slotsprojekt, er ikke usandsynligt; han har vel i det hele taget været godt forsynet med Tegninger og Kobberstik efter alle mulige betydelige Bygningsværker; men i hans eklektiske Benyttelse af disse forsvinder hans egen Personlighed for os.

Et mere tydeligt Ansigt viser Ernst. I sine tidligste Arbejder, Kapellet ved Holmens Kirke¹⁷ og den lige overfor liggende Løngang mellem Slottet og Gehejmearkivet, holder han sig endnu til den fra det foregaaende Aarhundrede overleverede hollandske Klassicisme; men i sine senere større Bygninger, Kancelliet, Fredensborg og det ombyggede Københavns Slot benytter han stadig den romerske Paladsstil, som vi tør antage at han har tilegnet sig under Paavirkning af Nicodemus Tessin; det var jo Ernst, som i sin Tid var bleven sendt

til Stockholm for at hente den store Model til Slottet. I Virkeligheden var denne Stil nu ganske forældet, og der kunde ikke være Tale om at fortsætte i det af Ernst anviste Spor.

Foruden Ernst, der indtog den høje Stilling som Generalbygmester, var der ved Thronskiftet 1730 flere andre Architekter i Virksomhed i Kongens Tjeneste. Joachim Frederik Ramus, Ole Rømers Elev, var Professor i Mathematik ved Universitetet og Direktør for Brand- og Vandvæsenet, men han blev tillige benyttet som Bygmester, endog ved saa betydelige Arbejder som Genopførelsen af Frue Kirke efter Branden; kunstnerisk set er han dog uden Betydning. Langt interessantere er Johan Cornelius Krieger; han var Gartner paa Rosenborg, men blev i 1725 tillige udnævnt til Overlandbygmester, et ganske nyt Embede, hvis Navn er laant fra Tyskland; Pöppelmann og Longuelune havde denne Titel. Embedets Omraade og Forholdet til Generalbygmesteren er vanskeligt at bestemme; vi ser ofte Ernst og Krieger i Virksomhed samtidig ved Arbejder paa Slottene. Kriegers Betydning som Architect trænger stærkt til nærmere Undersøgelse. Faste Holdepunkter har man i Kirken og Kavalerhuset paa Fredensborg, i Frydenlund, Laurierhusene paa Rosenborg samt Danne-skjold Laurvigs (nu Moltkes) Palæ i Bredgade; desuden det efter Branden genopførte Raadhus paa Gammeltorv.¹⁸ Krieger synes at have været en Mand med Idéer og med et grundigt Kendskab til Barokkens Virkemidler. I sine Have- og Plananlæg — paa Frederiksborg, Fredensborg, Hirschholm og fl. — viser han sig som en Barokmester af reneste Vand. En ny Mand var Elias David Häusser, som havde været Kronprins Christians Lærer i den civile og militære Bygningskunst og efter Thronskiftet fik den store Opgave at bygge det nye Residensslot. Med ham kom der et Pust fra den mellem- og sydtyske Barok; men nogen varig Indflydelse paa dansk Bygningskunst fik han ikke. Endelig maa nævnes General Scheel, der ogsaa lejlighedsvis optraadte som Bygmester. Thura tilskriver ham Charlottenlunds Slot,¹⁹ som var i den gamle hollandske Stil fra Lambert v. Havens Tid, en Stil, som mærkelig nok spoger i København endnu efter Branden i 1728, som man f. Eks. ser af Jacob Barchmanns Hus (nu Grev Friis's Palæ) paa Hjørnet af Frederiksholms Kanal og Ny Kongensgade.

II

1731—1742

HJEMKOMST. Mens Thura var i Udlandet, var Frederik IV død, og det store Spørgsmaal var nu, om Kong Christian vilde opfylde de Forventninger, som hans Fader havde vakt hos den unge Officer om, at han efter Rejsen vilde kunde gøre sin Lykke som Bygmester i Kongens Tjeneste. Efter Hjemkomsten, som maa have fundet Sted i Efteraaret 1731, maatte han foreløbig indtræde i sin beskedne Stilling som Underkonduktør, men indsendte kort efter (8. Nov.) en Ansøgning om at faa Kaptajns Karakter og Gage, idet han gjorde gældende, at dette var lovet ham af Frederik IV. Om Kongen virkelig har givet Thura et saadant Løfte, synes dog tvivlsomt. I Selvbiografien udtrykker han sig ikke saa bestemt. Han fortæller der i Anledning af den Audiens, hvor Kongen lovede ham de 400 Rd. aarlig til Rejsen: »Hans Mayestet havde fattet saadan kongelig Naade for mig, at han ey alleene i denne første naadige Audientz, men endog Sneese Gange siden før min Bortrejse lod mig høre disse og de samme Ord af hans høykongelige Mund, at jeg kun skulde stræbe at gøre mig habil i den *metier*, som jeg studerede, saa vilde han ved min Tilbagekomst Selv sørge for mig«. Det er derfor sandsynligt, at Frederik IVs Løfte har været givet i mere almindelige Udtryk, som Thura har fortolket paa den anførte Maade. Men i hvert Fald kunde Frederik IVs mundtlige Løfte ikke være bindende for hans Efterfølger, og Ansøgningen blev underkastet en grundig Behandling.

Sagen kom første Gang for i Krigskollegiets Møde 21. Nov. 1731 og refereres saaledes i »Ekstrakten«:¹ »Der Unter-Conducteur Thura vom Hollsteinischen Fortifications Etat träget allerunterthänigst für, wie Ihro May.t Herr Vater glorwürdt. Andenkens ihm die allergnädigste Versicherung gegeben, dass er bei seiner Retour mit Capitaines Charakter und Gage begnädigt werden sollte. Und da er nun die weitläuftige und kostbare Reise zu Ihrer May.t Diensten verrichtet und darin nicht allein alles, was er in der Welt gehabt, zugesetzt, sondern auch sich genötigt gesehen über 400 rthl. Schulden zu machen um desto besser im Stande zu sein in der civilen und militairen Architecture ausserhalb Land in acht zu nehmen: Als bittet er (»saa beder han —«) solchemnach allerunterth., dass er als Capitaine bei dem Hollsteinischen Fortifications Etat placieret und seine itzige Gage monatlich mit 18 rthl. als wirklicher Capitaine bis vorfallender Vacance verbessert werden möge«. Dertil har Kollegiet føjet denne Bemærkning: »Thura Unter Cond. 26 Martii 1725 ist der älteste in dieser Classe

und geniesset monatlich 10 rthl.« Thura ønskede altsaa at faa Kaptajns Gage, som var 28 Rd. om Maaneden; men saa glat gik det ikke; Kongen bestemte, at Generalmajor Scheel, »diesen Thura in *Architectura militari & civili* examinieren sollte und einberichten, wie weit er darin avanciert wäre, und ob er von seiner abgelegten ausländischen Reise etwas solides profitieret hätte«. Sagen maatte derfor udsættes, til denne Eksamination havde fundet Sted.

General Scheels Indberetning,² som nærmest maa betragtes som en Anbefaling og er dateret 29. Nov., blev forelagt i Krigskollegiets Møde 12. Dec. Men nu vilde Kongen have Rede paa, hvor stort Springet var fra Underkonduktør til Kaptajn, og han forlangte derfor Oplysning om, hvilken Rang en Underkonduktør har. Paa næste Møde, 19. Dec., oplyses det saa efter Rangpatentet af 15. Juli 1726, at en Overkonduktør rangerer med Kaptajnløjtnant, en Konduktør med Premierltn. og en Underkonduktør med Sekondltn. i Infanteriet.

Nogen Resolution synes ikke at være faldet; men det fremgaar af Thuras militære Karriere, at Christian VI ikke har ment at burde opfylde hans Ønske om straks at faa Kaptajns Karakter, men har bestemt sig for et langsommere Avancement. Dog fik han 2. Jan. 1732 Karakter som Overkonduktør, skønt han først 11. Juni samme Aar avancerede til virkelig Konduktør; og da han 2. Sept. 1735 forfremmedes til Overkonduktør, havde han allerede 28. Okt. 1733 opnaaet Kaptajns Karakter. Der er overhovedet den Mærkelighed ved Thuras Karriere, at han hele Tiden har en højere Rang end den, som tilkommer ham efter hans virkelige militære Charge. Dette skyldtes sikkert hans nære Forbindelse med Hoffet, og det lykkedes ham derved stadig at rangere højere end Eigtved, der var 5 Aar ældre, men som forhenværende Gartnersvend ikke havde den sociale Position, som Thura havde.

I øvrigt kan der ikke oplyses noget om Thuras Virksomhed som Officer i Fortifikations-etaten.³ Det er endogsaa tvivlsomt, om han efter sin Hjemkomst har gjort Tjeneste ved Korpset i Rendsborg. Meningen var jo, at han skulde benyttes som Bygmester, og skønt han først i Efteraaret 1733 fik Bestalling som Hofbygmester, fremgaar det baade af Partikulærkamrets Bygningsregnskaber og af Thuras egne Skrifter, at Kongen ogsaa før dette Tidspunkt har benyttet hans Tjeneste som Bygmester. Inden Aaret 1731 gik til Ende, sendte han ham til Vallø for at tage Syn over nogle Gipslofter, som Abraham Stoy havde udført der, og næste Sommer betroede han ham et selvstændigt Arbejde.

Det drejede sig om den indre Udstyrelse af nogle Værelser i det kongelige Palæ, sædvanlig kaldet »Palæet i Kalveboderne«, som laa, hvor nu Prinsens Palæ ligger. Her havde Christian VI boet som Kronprins i de Aar, da Frederik IV ombyggede det gamle Københavns Slot. Kronprinsen holdt netop i det Aar, da Ombygningen blev paabegyndt (1721), Bryllup med Sophie Magdalene, og Kongen købte saa Wigandt Michelbeckers Gaard paa Hjørnet af Frederiksholms Kanal og Wigandtsgade, som den dengang kaldtes, samt nogle tilstødende Ejendomme og lod Gaarden omdanne til et kongeligt Palæ. Det var altsaa en Hjørnebygning, og Fløjen mod Kanalen, som var Hovedfløjen, var noget kortere end den nuværende.

Efter Thronskiftet beboedes Palæet af Kongens Svoger, »Markgreven« eller rettere Hertugen af Brandenburg-Culmbach, og der var i 1730—31 foretaget en ret betydelig Istand-sættelse af Værelserne under Ledelse af Generalbygmester Ernst.⁴ Men i Foraaret blev det

overdraget Thura at udføre en »anderweitige (forandret) Aptirung und Verfertigung verschiedener Zimmer auf dem königlichen Palais« paa den Maade, at han fik Arbejdet i Entreprise efter sit Overslag med Undtagelse af de mindre Haandværkeres Arbejde, som skulde betales efter Regning. Paa samme Maade havde Krieger ofte haft Arbejder i Entreprise, som han samtidig ledede som Architect; for Generalbygmesteren var det derimod ikke passende, og Thura har heller ikke, saa vidt det kan ses, haft saadanne Entrepriser efter sin Udnævnelse til Hofbygmester. Den akkorderede Sum var 2012 Rd. 15 Sk., som blev betalt i 3 Terminer, de to første i Maj og Juni, den tredje derimod først i December, da Arbejdet var færdigt. Men i August blev der sluttet en ny Kontrakt »wegen der Gipsarbeit und Verlegung der kleinen Treppe in der Orangerie« paa 628 Rd 4 M. 9 Sk., som ligeledes blev betalt i 3 Terminer. Dertil kom saa de mindre Regninger fra Snedker, Maler o. fl., som beløb sig til 936 Rd. 12 Sk. Udover disse rent regnskabsmæssige Oplysninger⁵ kan der ikke siges noget om Thuras Arbejde i Palæet, da dette som bekendt senere blev helt ombygget af Eigtved.

PALÆET I ROSKILDE. Thuras egentlige Virksomhed som Bygmester begynder først i 1733, da han kom til at bygge Palæet i Roskilde. Ved Siden af Domkirken laa den gamle Bispegaard, som efter Reformationen var kommen i Kronens Eje og nu kaldtes »Kongens Gaard«. Den blev benyttet til Aftrædelse for de kongelige Herskaber, naar de kom til Roskilde paa Gennemrejse eller i Anledning af kongelige Personers Bisættelse i Domkirken. Bygningen var saa brøstfældig, at snart ingen turde vove sig derind,⁶ og det blev derfor bestemt, at den skulde nedrives og et nyt Palæ opføres. Rentekammeret fik ved kgl. Resolution af 24. Oktbr. 1732 Ordre til »ved Conducteur Thura — i Henseende at General Bygmesteren saa meget andet har at tage Vare — over saadant et Huuses Bygning og Bekostning en Tegning og Overslag, som dog ikke maa overgaae den Summa 10000 Rdl., at lade forfatte, hvilken Tegning og Overslag til Cammeret indleveres, hvorfra den os siden til nærmere allernaadigst *approbation* forestilles«. Der blev stillet den Fordring, at de gamle Materialier saa vidt muligt skulde benyttes, og at der som hidtil skulde være Adgang fra Palæet til Domkirken ad den gamle Løngang (Absalonsbuen).⁷

Thura indleverede to Tegninger, som ikke er bevarede, men sandsynligvis er de samme, som er gengivne i Vitr. II, Tab. 74—75, hvoraf den ene viser Grundplanen af hele Anlægget og af Hovedfløjens andet Stokværk, den anden Façaden af Hovedfløjen og af Portfløjen, begge set fra Gaarden. Den 2. Februar 1733 approberede Kongen Tegningerne saa vel som Overslaget, skønt dette var paa 10659 Rd. 3 M. 4 Sk., altsaa noget højere end det fastsatte Beløb; desuden maatte der bevilges 1050 Rd. til de gamle Bygningers Nedbrydning ved lejede »Pligtsfolk«, da Soldater ikke kunde afgives fra Regimenterne; endvidere Rejsegodtgørelse til Bygmesteren, Dagpenge til en Sergeant, som skulde passe paa Materialerne m. m.⁸ Hovedbygningen blev opført paa 4 Maaneder, medens Kongeparret var i Norge; Thura fortæller, at Grundstenen blev lagt, da Kongen den 12. Maj tiltraadte Rejsen og den Dag passerede gennem Roskilde, og da hans Majestæt efter fuldraget Rejse igen kom tilbage til Roskilde den 23. September, holdt han Taffel i den nye Bygning med hele sit Følge.

Foruden Hovedbygningen blev der opført to lange Sidefløje og en Porthbygning. De fire Fløje er forbundne ved i Grundplanen krummede Arkader, som hidrager meget til den

stemningsfulde Ro, som hviler over hele Gaardpartiet. Sidefløjene har med deres vel anbragte Kviste en smuk rythmisk Inddeling, og Portfløjen, som foruden selve Porten rummer to i Planen konvekse Staldbygninger, gør ligeledes fra Gaardsiden et tiltalende Indtryk. Set

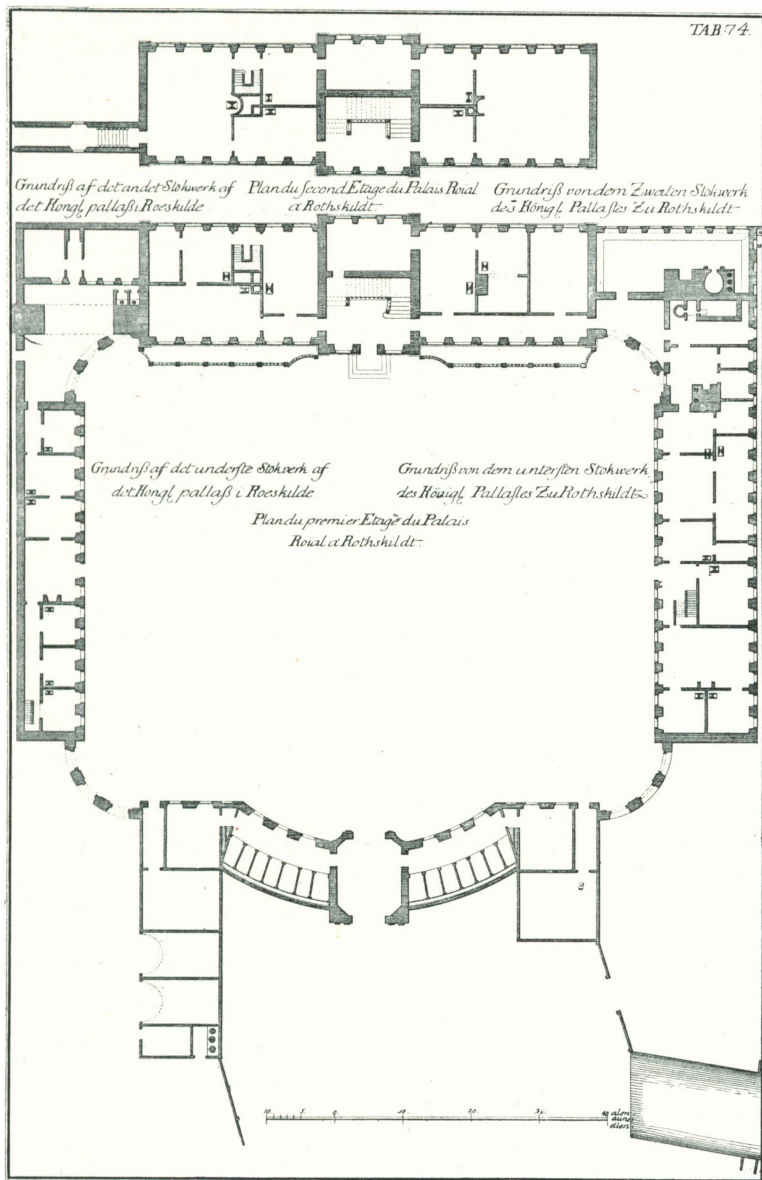

Fig. 4. Palæet i Roskilde. Grundplaner. Danske Vitruvius II, Tab. 74.

udefra er den noget kold og synes altfor tydelig at udtrykke, at her er ingen Adgang for uvedkommende. Med Opførelsen af disse »Nebengebäude« gik det ikke saa hurtigt som med Hovedfløjen; først i 1736 var de færdige og blev synede af General Scheel i Forening med Häusser og Eigved.⁹

Hovedbygningen, som nu er en Del forandret, viser i Thuras egen Afbildning i Vit. II, Tab. 75 en ret pyntelig Façade med sirlige Vinduesindramninger, i øverste Etage med Kroner over alle Vinduerne. Men den smaalige Maade, hvorpaa disse Ornamenter er tegnede, ligner ikke Thuras Stil, som den kort efter viser sig i Hirschholm og Eremitagen. Derimod minder den noget om Häussers Façadeprojekt til Christiansborg, som findes i Frederik Vs Atlas paa det kongelige Bibliothek (Fig. 37). Hvorledes dette Forhold skal forklares, er ikke let at sige; det kan antages, at Thura før sin Udnævnelse til Hofbygmester ikke har haft Autoritet nok til at gøre sin egen Mening gældende, og at Häusser, som paa denne Tid i sin Egenskab af Bygmester for

det nye Kongeslot var i stadig Forbindelse med Kongen, har paavirket ham til at forlange disse Ornamenter, som stammer fra den sydtyske Barok, anbragt paa Façaden.

I Grundplanen er Palæet ikke i Overensstemmelse med Barokkens Principer, som Thura ellers er en bestemt Tilhænger af. Der burde i Midten være en stor Sal gennem hele Bygningens Bredde, i hvert Fald i andet Stokværk, som der var paa Frederiksberg Slot.

I Palæet ligger de største Sale i begge Ender; det er den gamle Ordning, som vi kender saa godt fra Frederiksborg og Rosenborg. Formodentlig har Thura ogsaa med Hensyn til Planen maattet bøje sig for Krav, som blev stillet fra højere Sted, eller ogsaa har han været bunden ved Planen i den gamle Bygning.

Samtidig havde Thura Tilsynet med de Reparationer, som blev foretaget ved Domkirken. Allerede i 1732 havde Kongen approberet forskellige Forandringer og Reparationer »der Thumb-Kirche zu Rohtschild und derer dortigen Königl. Begräbnissen und Capellen«,¹⁰ og dette blev udført under Ledelse af Thura, som i den Anledning gjorde flere Rejser til Roskilde i Løbet af Vinteren. Tømmer- og Murerarbejdet var taget i Entreprise af Magistraten i Roskilde for 1445 Rd. 3 M. Diderik Gercken fik omtr. 400 Rd. for at reparere to Mausoleer.

HOFBYGMESTER. Ved Opførelsen af Palæet i Roskilde havde Thura aflagt en tilfredsstillende Prøve paa sin Dygtighed, og 7. Oktober 1733 fik han Bestalling som Hofbygmester med 300 Rd. i aarlig Gage af Partikulærkassen. Til at anskaffe Heste og Vogn blev der bevilget ham 280 Rd. Kort efter (28. Oktober) fik han sit Ønske opfyldt at faa Karakter som Kaptajn af Fortifikationen. Hans virkelige Charge var endnu kun en Konduktørs. — Med Hofbygmester-Bestallingen fulgte en lang Instruktion i 18 Paragrafer. Af disse er navnlig den 1ste værd at lægge Mærke til; den udtaler, at hvis en Civilbygningsdirektion udnævnes, skal Hofbygmesteren staa under denne; derimod staar der ikke noget om, at han er underordnet Generalbygmesteren. Det kan heraf sluttes, at man regnede med Ernst's snarlige Afgang, og at man derefter havde til Hensigt at ophæve Generalbygmesterens

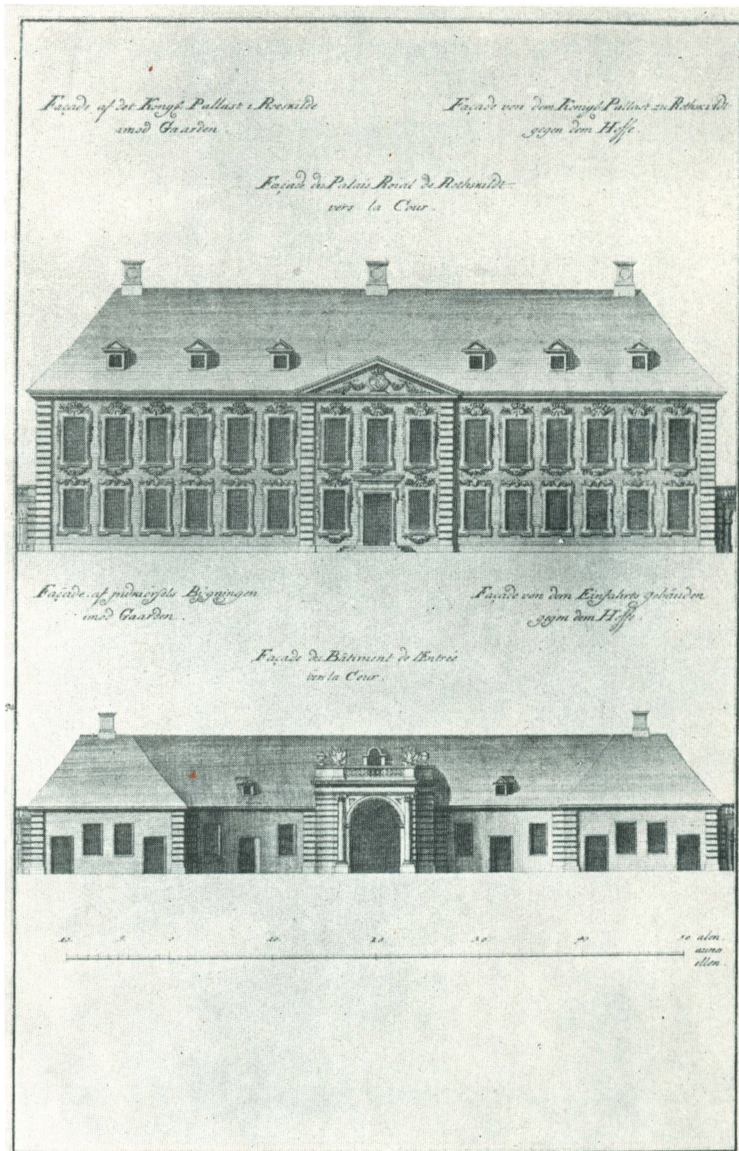

Fig. 5. Palæet i Roskilde. Façaden af Hovedfløjen og Portfløjen, begge fra Gaardsiden. Danske Vitruvius II, Tab. 75.

Embede og erstatte det med en Kommission, saaledes som det virkelig skete senere i 1742. I § 2 bestemmes det, at Thura skal have Opsyn med Slottene Kronborg, Rosenborg, Frederiksberg, Frederiksborg, Jægersborg og øvrige Sommer-Opholdssteder — enten de er opførte eller i Fremtiden opføres — samt »vort Palæ i Kiøbenhavn«, altsaa Palæet i Kalveboderne.

Disse Slotte havde hidtil sorteret dels under Ernst, dels under Krieger.

I Foraaret 1735 blev der imidlertid fastsat en ny Ordning af det kongelige Bygningsvæsen, uden at dog Planen om en Bygningsdirektion kom til Udførelse. Generalbygmester Ernst blev afskediget, og Häusser kom til at indtage hans Plads.¹¹ Under ham blev der ansat 3 kongelige Bygmestre; Kaptajn af Fortifikationen og Hofbygmester L. Thura skulde føre Tilsyn med Bygningerne paa Sjælland, Laaland og Falster, Løjtnant Nicolas Eigtwedt — som var paa Hjemrejse fra sin store Udenlandsrejse — paa Fyn og i Jylland, og Ingeniørkaptajn og Bygmester Johan Otto Müller i Slesvig, Holsten og Oldenburg. Efter sin Hjemkomst i Efteraaret 1735 fik Eigtved den 4. November Bestalling som Hofbygmester; han kaldes nu Ingeniørkaptajn eller Kaptajn af Fortifikationen; med denne Grad var han nemlig bleven afskediget af sachsisk Tjeneste efter Anbefaling af General

Fig. 6. Palæet i Roskilde. Sidefløj. Fot.

De Bodt.¹² I Gage skulde han have 600 Rd. af Partikulærkassen; den samme Gage var Thura kommen op paa dels ved et personligt Tillæg paa 100 Rd., dels ved et Tillæg af 200 Rd. til at holde Heste og Vogn. Desuden fik de begge deres Gage efter Militærreglementet: Thura, som stadig stod i Nummer ved det holstenske Fortifikationskorps under Oberst v. Oetken, var 2. September 1735 avanceret til Overkonduktør og havde som saadan 20 Rd. om Maaneden; men han havde jo allerede fra 1733 Kaptains Karakter, og 28. September 1736 blev han benaadet med Oberstløjtnants Karakter; han var nu igen et Heste-

hoved foran Eigtved.¹³ I Eigtveds Instruktion siges det udtrykkelig, at han skal udføre, hvad Kongen selv eller gennem Generalbygmesteren forlanger, ogsaa udenfor Distriktet. Tilsynet med Slottene i Fyn og Jylland har vist ikke krævet meget af hans Tid, og Forholdene medførte, at hans Hovedvirksomhed kom til at ligge i København og særlig ved Christiansborg, hvor hans Indflydelse var stadig voksende, indtil han i 1742 fik hele Ledelsen.

HIRSCHHOLM. ÆLDRE HISTORIE. Samme Vinter 1732—33, hvori Opførelsen af Palæet i Roskilde blev overdraget til Thura, var han ogsaa flere Gange paa Hirschholm,¹⁴ og i 1733 kom han til at afløse Generalbygmester Ernst som Bygmester her. Om dette skyldes et Ønske af Dronning Sophie Magdalene, eller om Ernst frivilligt har trukket sig tilbage, vides ikke. Da Thura fik Arbejdet i Roskilde, motiveredes det jo med, at »Generalbygmesteren saa meget andet har at tage Vare«, og det er ikke usandsynligt, at denne i Betragtning af sin høje Alder — han var 67 Aar gammel — har været glad ved at lettes for noget af sit Arbejde. Thura fik her en stor Opgave, som i en Aarrække lagde Beslag paa hans Evner og Arbejdskraft. Det store og prægtige Slot, som han har afbildet og beskrevet i Vitr. II, er nemlig ikke bygget efter en samlet Plan, men er et Resultat af gentagne Omdannelser og Udvidelser af en Bygning, som Christian VI havde ladet opføre som Kronprins. Desuden stod der paa den Tid, da Thura blev Hirschholms Bygmester, store Bygninger fra ældre Tid, og vi maa, for at gøre Forholdet klart, gaa længere tilbage i Historien.

Godset Hørningsholm, bestaaende af Hørsholm, Birkerød, Bloustrød og Karlebo Sogne,¹⁵ kom allerede paa Dronning Margretes Tid under Kronen og blev indtil Christian IVs Tid enten bestyret af Lensmanden paa Københavns Slot som »Fadéburslen« eller var forenet med Kronborg Len. Under Christian IV skete den Forandring, at Godset blev bortforpagtet, først 1627 til Frederik Urne og derefter 1641 til Corfitz Ulfeldt, og i 1647 overdrog Kongen »Hirtzhalm« Birk til »os elskelig Hr. Corfitz til Saltø, Ridder, vor Mand, Raad, Rigens Hofmester og Befalingsmand paa vort Land Møen« og »vor elskelig kjære Datter, den ædle og velbaarne Frøken Leonora Christina, Grevinde til Slesvig og Holsten« kvit og frit paa Livstid. Denne Herlighed varede dog, som noksom bekendt, kun kort. Efter Ulfeldts Flugt blev hans Len betragtet som forbrudte, og Frederik III skænkede saa 22. Sept. 1651 Hørsholm til »Hendes Kjærlighed Vores elskelig kjære Gemal« paa samme Vilkaar, som Hr. Corfitz og Leonora Christina havde ejet det.¹⁶ Fra den Tid var det almindeligt, at Hørsholm tillagdes Dronningerne som Livgeding, og Godset fik dermed en Særstilling, idet det ikke blot udgjorde et eget Birk, men ogsaa (fra 1731—70) betragtedes som et særligt Amt med sin egen Amtmand og Amtsførvalter, som kun skulde lyde Dronningen. Under Frederik IV tilhørte Hørsholm saaledes Dronning Louise, og Christian VI, som efter sin Møders Død 1721 besad Godset, overlod det straks efter sin Thronbestigelse til Sophie Magdalene. Hun ejede »Hirschholm«, som det nu kaldtes, i 40 Aar, og det er hende, Slottet skylder sin Berømmelse.

Hvad Navnet »Hirschholm« angaar, er det tilstrækkelig oplyst, at Thura har taget Fejl, naar han i Vitr. II S. 78 fortæller, at Stottet »i gamle Dage har været bekendt under det samme Navn af Hirsch- eller Hjortholm, som det endnu fører«, og at det har været en

stærk Fæstning, som i 1535 blev »hart belejret af den oldenborgske Græve Christoffer«. Han forveksler her Hørsholm med Roskildebispernes gamle Slot Hjortholm ved Furesø, som blev tappert forsvaret af Peder Godske i Grevens Fejde. Det gamle Navn Hørningsholm blev paa Frederik IIs Tid udtalt og skrevet Hørsholm, i det 17. Aarhundrede blev det forstysket til Hirtzholm og endelig til Hirschholm.

Lige saa grundløst er det bekendte Sagn, at Slottet skulde være opført paa det Sted, hvor Sophie Magdalene eller Kongen havde skudt en Hjort. Allerede Pontoppidan i sin »Danske Atlas« gendriver Sagnet, idet han bemærker, at Vindfløjen paa det gamle Slot,

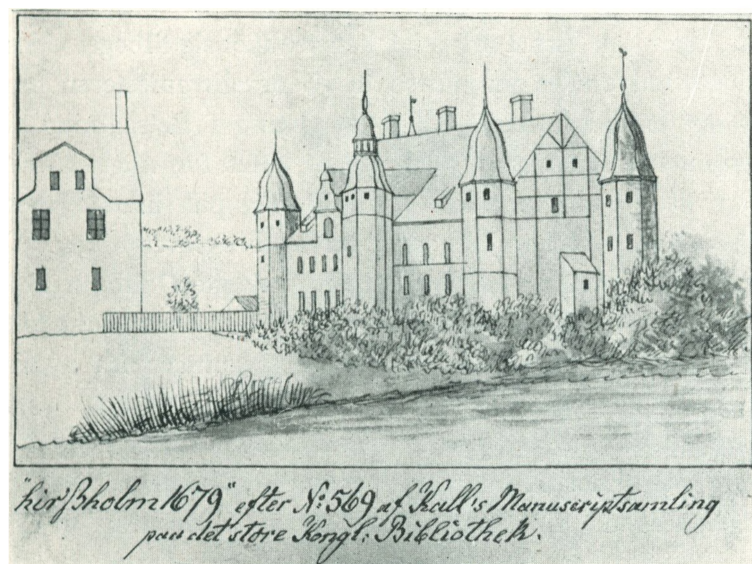

Fig. 7. Det gamle Hørsholm Slot (»Det hvide Hus«).
Tegning i det kgl. Bibliothek.

som han selv har set, forestillede en Hjort, og at dette kom af, at man allerede paa den Tid havde vænnet sig til at kalde Slottet Hirschholm. Det er naturligvis Stedets Benyttelse som Jagtslot, der har givet Anledning til Omdannelsen af Navnet. Paa Rosenborg findes endnu baade Geviret af den Hjort, som Dronningen skal have skudt, og Bøssen, hvormed denne Daad skal være udført, og Historien kan jo godt være sand, men den har intet med Slottets Navn at gøre, og det er ganske urimeligt at tillægge Sophie Magdalene noget Ansvar for Valget

af Byggegrunden. I den Henseende er hun sagesløs; hun har kun foretaget Ombygninger af det Slot, som var skænket hende, og hvis Beliggenhed var bestemt længe før hendes Tid.

Af det gamle Slot, som det stod indtil Frederik III's Tid, findes en Afbildning i det kongelige Bibliothek.¹⁷ Man ser en eenfløjet Bygning i to Etager med fire spirprydede Hjørnetaarne. Paa Gaardsiden er der et ottekantet Trappetaarn: bag dette ses en stor Kvist. Til Gavlen, som er af Bindingsværk, slutter sig en lille Udbygning, som rimeligvis gemmer »Hemmeligheden«. Hele Bygningsmaaden røber det 16. Aarhundrede, antagelig Frederik IIs Tid.¹⁸ Paa Billedet ses til venstre et andet Hus, rimeligvis »Mælkestuen« (se nedenfor).

Da Sophie Amalie efter Svenskekrigen atter tog Hørsholm i Besiddelse, var Bygningerne meget medtagne. Hun lod dem ikke blot istandsætte, men byggede tillige et nyt Hus af Grundmur »paa et Bjærg«, som Voldmesteren Peter Renisz efter Ordre lod forfærdige paa den nordre Side det hvide Hus, ligesom det paa den søndre Side findes«. Ifølge en Synsforretning, som efter Kongens Befaling blev afholdt i 1661,¹⁹ bestod Bygningerne i Borggaarden af det hvide Hus, det røde Hus, Mælkestuen og Porthuset, og i Ladegaarden af Kornladen, Fæhuset, Beriderstalden og Havreladen. Det hvide Hus er det gamle Slot, det røde Hus maa være Sophie Amalies nye Bygning; her havde de kongelige Herskaber nu

deres Værelser, medens det gamle Slot, som ogsaa kaldtes »Taarnhuset«, indeholdt Køkken, Bryggers, Borgestue, Ridefogdens Kamre, Gæsteværelser m. m.

Beliggenheden af disse forskellige Bygninger kan temmelig nøje bestemmes, bl. a. ved Hjælp af et Gruppebillede i Frederiksborgmuseet, hvor baade det hvide og det røde Hus ses i Baggrunden. Med Sikkerhed ved man, at det røde Hus laa paa Slotsholmens Nord-

Fig. 8. Hirschholm paa Frederik IVs Tid.
Udsnit af et Gruppebillede i det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg.

side, der hvor senere Taarnporten blev bygget. Det hvide Hus har ligget mod Vest lige overfor Porthuset; Indkørselen var fra Øst, hvor en Vindebro forbandt Slotsholmen med Ladegaarden; mod Syd har Borggaarden rimeligvis været begrænset af Mælkestuen og maaske andre mindre Bygninger. I Ladegaarden byggede Frederik IV den store Kornlade, som staar endnu og paa Gavlen bærer Aarstallet 1713.

Kronprins Christian fik Hirschholm efter Dronning Louises Død i 1721, og samme Aar fæstede han under et Besøg ved det sachsiske Hof sin Brud, Prinsesse Sophie Magdalene af Brandenburg-Culmbach. Nu maatte der gøres noget, for at den smukt beliggende, men gammeldags og lidet komfortable Sommerbolig kunde blive mere tiltalende. Krieger blev raadspurgt om, hvorledes der kunde tilvejebringes en større »regularité«, og ham maa man

vistnok tilskrive Planen til det nye Anlæg; men Ledelsen af Arbejdet har han ikke haft. Kontrakterne blev afsluttede af Godsets Overinspektør, Lorens Fisker, som havde Bolig paa Rungstedgaard. Den daglige Ledelse synes at have været betroet til en Officer, Kaptajn Johan Friederich Wilhelm Schröter, som i 1728 overrakte Kronprinsen en stor, endnu bevaret Plan over Slottet og Haven, som viser »was auf ihro Kgl. Hoheit Befehl seit Anno 1722 bis Anno 1726 incl. von mir angeleget und in solcher Zeith verfertiget worden ist«. Planen angiver tillige, hvornaar de enkelte Bygninger er opført, og den er for saa vidt et

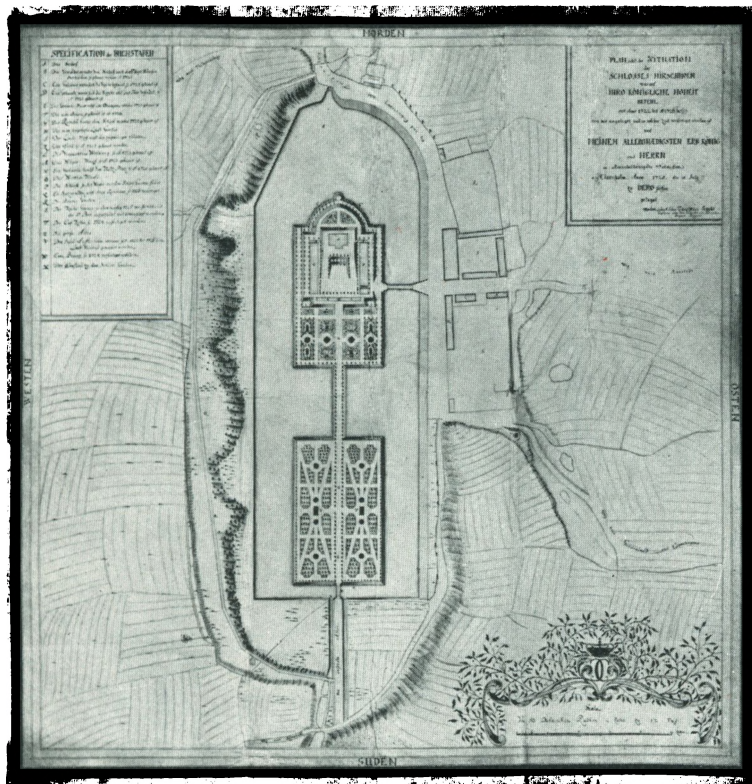

Fig. 9. Plan af Hirschholm 1726. J. Fr. W. Schröter delin. Rigsarkivet.

til Bremer- og gullandske Sten blev anvendt. Slotsgaarden fik saaledes det ønskede regelmæssige Udseende; men ogsaa Haven skulde tvinges ind i det regulære aksefaste Anlæg. Baade Slotsholmen og den sydlige Holm, som Schröter kalder »Auffleeholm« blev reguleret, saa at de fik den rektangulære Form, som de siden har beholdt. En ny Bro blev bygget mellem den sydlige Holm og det faste Land »lige for Slottet«, d. v. s. i Anlæggets Akse. Ogsaa i Ladegaarden blev flere nye Bygninger opført, som tildels endnu er bevarede, og Indkørselen fra Ladegaarden til Slottet blev gjort saa bred, at to Vogne kunde mødes, en Egenskab, som den gamle Indkørsel altsaa maa have savnet. Som Slottet og Haven nu saa ud, er de gengivne paa 4 Prospekter, der er ophængt i Sogneraadssalen i Hørsholm; de er tagne fra de fire Verdenshjørner og bærer Aarstallet 1726; dog er det kun Kopier, bestemt til at illustrere Thuras efterladte Haandskrift »Sjælland« (se Kap. V). Sammen med Schröters Plan giver de et tydeligt Billede af Hirschholm ved det Lav 1726—28.²⁰

ret vigtigt Dokument. Alle de gamle Bygninger paa Slotsholmen maatte nu falde (for saa vidt de ikke tidligere var nedrevne) undtagen det røde Hus, der vedblev at være Hovedbygning. Lige overfor denne, altsaa mod Syd, blev i 1723 bygget et Væksthus og et Orangeri, som i Midten var forbundne ved et lille Taarn, der blev forsynet med et stort Ur og en Vindfløj forestillende en Hjort. I 1724—25 byggedes mod Øst og Vest to lange Bygninger, hvoraf den vestlige bl. a. indeholdt Køkkenet — den erstattede jo det hvide Hus —, i den østlige var Porten og Slotskapellet. Hovedbygningen blev forbunden med de to nye Længer ved Løngange, som tildels var forsænkede i Jorden, og Huset fik selv 6 nye Kviste og en Trappebygning, hvor-

Det varede dog ikke længe, inden Kronprinseparret fandt »Vores her havende Logementer altfor knappe«. I 1728 blev Sydfløjen — altsaa Orangeriet og Væksthuset — nedrevet, og Kronprinsen lod her ved Generalbygmester Ernst en ny Hovedbygning opføre. Denne nye Bygning, som udgør den oprindelige Kærne i hele det senere Slotsanlæg, »var ey fuldkommen bragt i Stand, da Hans Kongel. Høyhed, efter Hans Hr. Faders Majestets dødelige Afgang, satte sig paa sine Stormægtigste Forfædres Stoel og Throne«. ²¹ Endnu i 1731 og 1732 betales der en Mængde Regninger til alle Slags Haandværkere, alle efter Anvisning af Ernst. ²² Diderik Gercken havde Stenhuggerarbejdet baade paa Bygningen og i

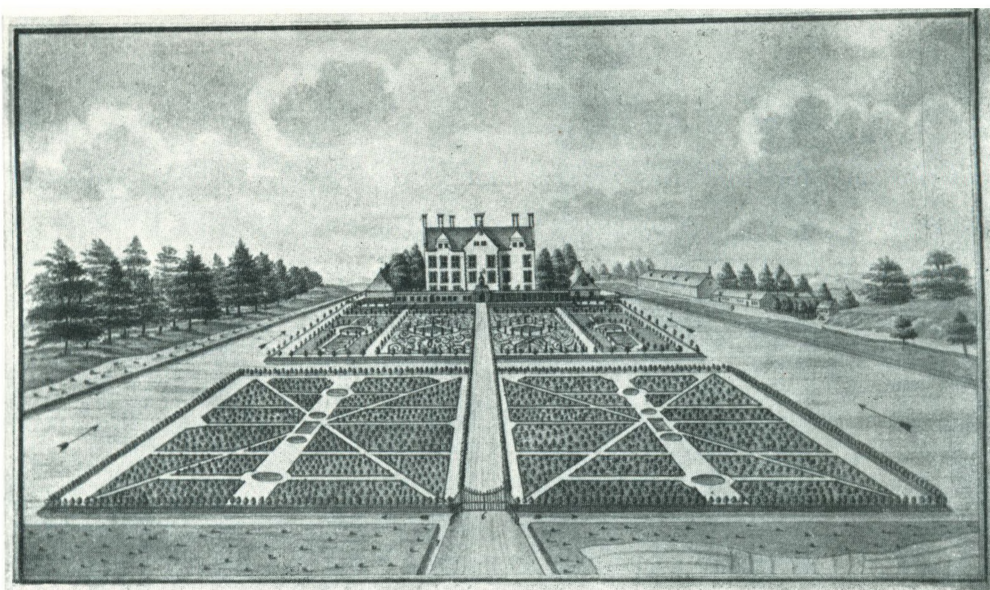

Fig. 10. Prospekt af Hirschholm 1726. Sogneraadssalen i Hørsholm.

Haven; Stukkaturarbejdet blev udført af Andreoli. Sidst paa Aaret 1732 betales 782 Rd. 2 M. 6 Sk. for 32600 glaserede Tagsten, og endnu i 1733 betales en Del Ekstraregninger »von Etats-Rath Ernst bedungen«. ²³

For at danne os en Forestilling om Ernst's Slotsbygning maa vi betragte det her givne Stik af Johan Herman Thiele (Fig. 13), som viser Slottets Udseende efter 1739, men før den sidste Ombygning i 1743—44, idet vi tænker os de to store Endepavilloner borte. Man ser da, at Façaden — det er Havefronten, som er fremstillet — viser Baroktidens sædvanlige Inddeling: i Midten et fremspringende Parti paa tre Vinduesfag, afdækket med en trekantet Frontispice, og ved hver Ende en smallere to Fags Risalit, som for oven bærer en Altan. I Opbygningen finder vi den for Landslotte sædvanlige Anordning. Medens et Palæ i Byen efter de fra Renæssancen nedarvede Principper skulde have en Stueetage, en noget højere Beletage og et Halvstokværk, har Landslottene sædvanlig kun Hovedetage og Mezzanin. Til Gengæld udnytter man Længderetningen mere. Christian VI's Bygning har den anselige Længde af 96 Alen; deraf falder Halvdelen paa de 3 Risalitter, den anden Halvdel paa de tilbagevigende Dele af Murfladen, som hver er paa 24 Alen. Der er, som sædvanlig i Barokkens Architektur, tilstræbt en rytmisk Inddeling efter bestemte Talfor-

hold: Maalene er næsten alle delelige med Tallet 6. Den store Sals indvendige Bredde er 18 Alen, Værelserne i Siderisalitterne er paa ca. 12 Alen (en fuldstændig nøjagtig Maaling tillader Afbildningerne i »Vitruvius« ikke). Bygningens Bredde uden Fremspring er 30 Alen; maales den paa Midteraksen, hvor der er Fremspring til begge Sider, faas 36 Alen. Akseafstanden mellem Vinduerne er 6 Alen; de 15 Vinduesfag giver altsaa en Façadelængde paa 90 Alen; men hertil kommer Gavlmurene og de svære Mure mellem Midtpartiet og Sidefløjene, som tilsammen udgør 6 Alen. Sekstallet kan altsaa betragtes som en Modulus for Bygningen.

Fig. 11. Christian VI.

Fig. 12. Sophie Magdalene.

Det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg.

Grundplanen ses af Thuras Tegning (Fig. 14), som findes i Rigsarkivet. Den store Sal blev ganske vist ombygget af Thura, men uden Tvivl paa de samme Fundamenter. En saadan stor Sal i Midten gennem hele Bygningens Bredde fandtes der ogsaa paa Sorgenfri (bygget 1704—05 for Lensgreve Carl Ahlefeldt af François Dieussart). En Sammenligning mellem de to Landslotte er ganske oplysende. Begge har de en Grundplan, som er diame-tralt modsat den, som havde været i Brug i den »gotiske« Renæssances Tid. Paa Rosenborg, hvor Trapperne ligger udenfor Bygningen i særlige Trappetaarne, finder man i Midten til Gaardsiden en Korridor, hvortil paa Havesiden svarer en Række mindre Værelser; de store Sale findes derimod ved Enderne og har hele Bygningens Bredde. I Christian Vs og Frederik IVs Tid kom de »italienske« Trapper i Brug. Paa Frederiksberg Slot kommer man fra Gaardsiden først ind i en Forstue med Trapper til begge Sider. En Havesal svarer i Bredde til Vestibulen med Trapperne. Ovenover ligger den store Sal, som gaar igennem hele Bygningens Bredde, og i det tredje Stokværk findes en lignende Sal. (De store Sale ved Hovedfløjens Ender er først indrettede ved Ombygningen i 1707—09 ved Sammenlægning af flere mindre Værelser). Dette System finder vi helt udviklet i Sorgenfri og Hirsch-

holm. Her er Trapperne skudt hen i Hjørnerne, medens Midtpartiet indtages af den store Sal, Slottets fornemste Rum, som man træder direkte ind i uden at passere nogen Vestibule. Det gjaldt om, at den indtrædende straks skulde blive imponeret ved det første Indtryk. Man skulde synes, at denne Anordning kunde have sine Ulemper; men det maa erindres, at Hovedindgangen kun var for Herskabet og fornemme Gæster, som kom kørende, medens der var andre Indgange i Nærheden af Trapperne for Tjenerskabet og ligestillede. Desuden var Mangelen af en Vestibule mere taalelig i et Landslot, som kun benyttedes til Sommer-

Fig. 13. Hirschholm set fra Haven. 1739. Stik af J. H. Thiele.

bolig, og desuden motiveret ved, at der ikke som paa Frederiksberg var 3 Etager. I herskabelige Huse i Byen, hvor de 3 Etager var Regelen, vil man altid i Stueetagen finde enten en Port eller en Vestibule i Midtpartiet.

Vinduernes Indramning og den øvrige Udsmykning af Façaden, som den ses paa Thieles Stik, ligner ikke Ernst's Stil, og vi maa derfor antage, at Façaderne er blevne forandrede af Thura ved den første Ombygning, skønt han, bortset fra Midtpartiet, kun omtaler Forandringer i det indre. Om Ernst's Virksomhed paa Hirschholm er endnu kun at berette, at han i Februar 1732 tog derud for at tage Syn over det gamle Slot, da Sophie Magdalene allerede dengang havde Planer om at nedbryde dette og udvide det nye. Hans Erklæring gik ud paa, at »dette Huus vel kunde staa i 100 Aar endnu, med mindre det skulde afbrydes, fordi Etagerne ere for lave og man vilde have Bachen bort og Gaarden større for at kunne sætte i den nordre Ende ligesaadant et Huus som paa den søndre Ende mod Haven«. Hermed er antydning, i hvilken Retning Dronningens Planer gik; men Ernst har tydelig nok ikke været begejstret for Planen, og denne Gang blev det gamle Slot skaanet;

i et senere Brev anslaaer Ernst de nødvendige Reparationer til at ville koste 1288 Rd., og de blev saa udført i Sommeren 1732.²⁴

1STE OMBYGNING. Hermed er Ernst ude af Sagaen. Den nye Bygmester var, som man let forstaar, mere villig til at gaa ind paa Sophie Magdalenes Planer. Der aabnede sig her en

Mulighed for at komme til at bygge et stort kongeligt Slot, et Perspektiv, som maatte være højst tillokkende for en ung Bygmester, som havde sat sig høje Maal. Om Thura allerede i Vinteren 1732—33 har udkastet Planen til det hele Slotsanlæg, fremgaar ikke af Teksten i hans »Vitruvius«; men da Dronningen, som nævnt, allerede i Ernsts Tid har næret Planer i denne Retning, er det sandsynligt, at lignende Planer har været paa Tale mellem hende og den nye Bygmester. Det har da antagelig været pekuniære Hensyn, som har bevirket, at man har maattet gaa stykkevis tilværks. Thura har selv i Vitr. II, S. 77—97 skildret de successive Omdannelser, som i Løbet af Aarene 1733—44 frembragte det storlaaede Slotsanlæg, som hans Tegninger gengiver. Med Stolthed fremhæver han, at »Stedet intet har beholdt af sit gamle Væsen uden det blotte Navn; thi alt det

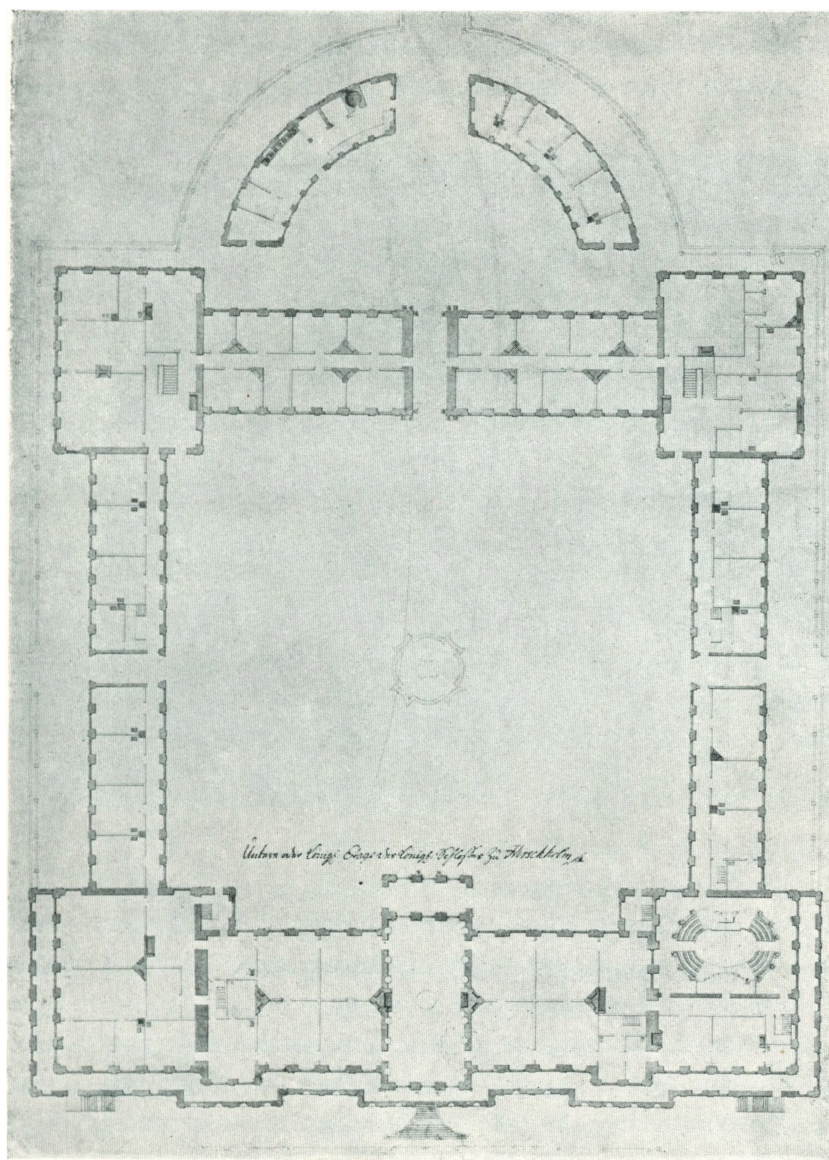

Fig. 14. Plan af Hovedetagen. Rigsarkivet.

gamle er aldeles ud- og bortryddet, ja det som mere er, Situationen selv og Stedets Natur er ved Kunst saaledes bleven forandret, at man »ey kand merke den mindste Spor mere af det forige. Biergene, som laa i Veyen for dette vidtløftige Verks nuværende Indretning, ere blevne slejfede og Moradser og Dale med Biergenes Jord opfyldte. Hvor tilforn var Agerland, er nu plantet Skov, som allerede har naaet den Fuldkommenhed, at den kand ansees for naturlig Skov; med eet Ord, Naturen har gjort det mindste, men Kunsten det

meste og største til dette fortreffelige Steds Skiønhed, hvilket er saa meget mere forunderligt, siden kun saa faa Aar ere blevne anvendte til at bringe det i den nuværende herlige Stand«.

Man begyndte med en delvis Ombygning af Christian VI's nye Bygning. Hele Midtpartiet blev nedrevet til Grunden for der at opføre en stor Sal i Bygningens fulde Højde og Bredde. Nu var der jo — som det med Sikkerhed fremgaar af Partikulærkassens Regnskaber — allerede af Ernst indrettet en stor Sal i Midten, som var smykket med baade Billedhugger- og Stukkatørarbejde, til Dels det samme som Thura omtaler og som Tav-

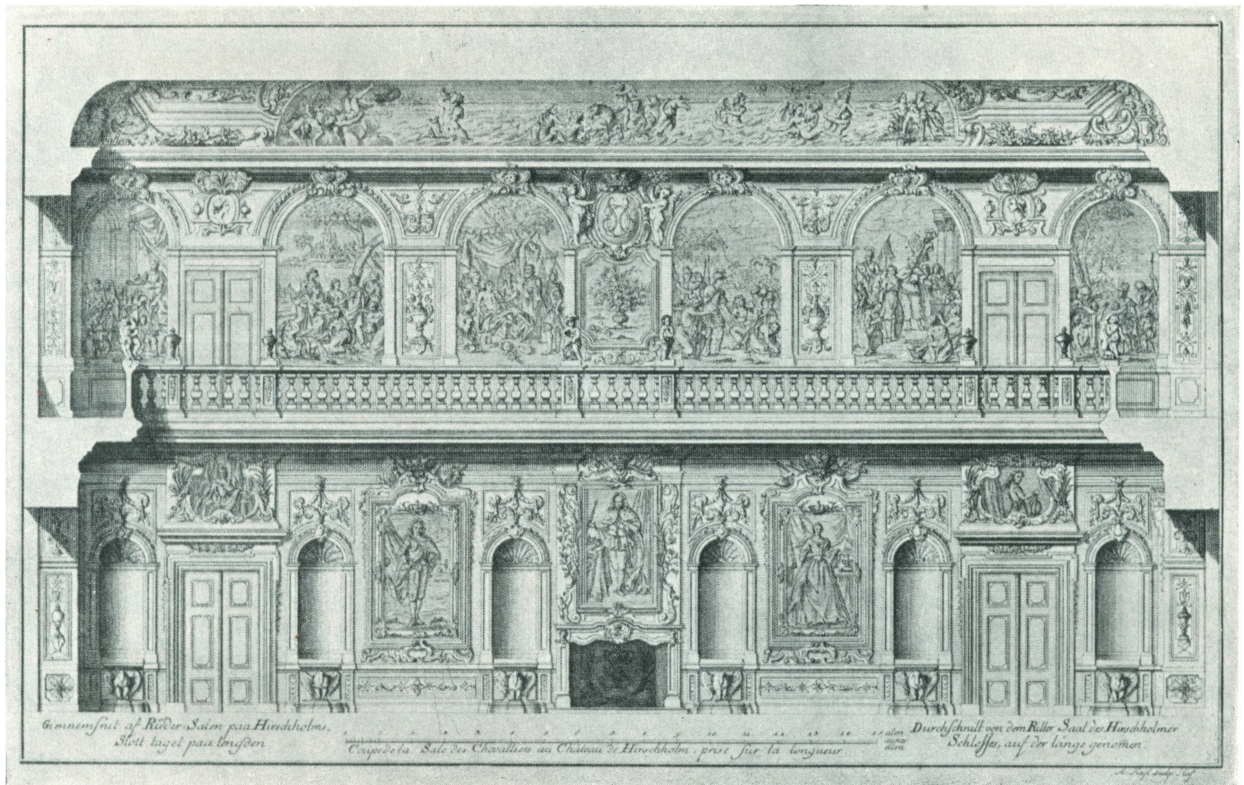

Fig. 15. Hirschholm. Den store Sal. »Danske Vitruvius« II, Tab. 46.

lerne i Vitr. II viser. Men Arbejdet i denne Sal blev standset i Slutningen af 1732, inden det endnu var færdigt, og det blev paalagt Thura at udarbejde Tegning og Overslag »wegen Niederbruch und Wiederaufbauung sambt Verhöhung und Decoration der 2 Façaden des grossen Saals auf dem Schloss zu Hirschholm«. Man forbavses over den Flothed, hvormed et lige udført Arbejde kasseres for at sætte noget endnu større og kostbarere i Stedet. Salen skulde nu ikke blot have to Etagers Højde, men ogsaa gaa et Stykke op i Tagetagen; som Følge deraf maatte baade Gaard- og Havefaçaden ommures, og samtidig fik disse en mere pragtfuld Dekoration med Søjler m. m. Overslaget, som blev approberet 11. December 1732, var paa 5110 Rd., hvoraf Halvdelen blev betalt forud, inden Aaret gik til Ende. Muremesteren skulde have 1000 Rd. Tømremester Joh. Andreas Reusse 750, Diderik Gercken 2200, Snedker Orthmann 550, Blikkenslageren 480 og Glarmesteren 130 Rd. Medens dette Arbejde blev udført i Foraaret 1733, gjorde Thura Tegninger og Overslag til den indvendige Deko-

ration. Kongeparret var imidlertid rejst til Norge, men Overslaget, som var paa 7008 Rd. 1 M. 8 Sk., blev sendt efter og approberet i Kongsberg den 28. Juni.

I »Danske Vitruvius« omtaler Thura Salen i følgende Ord: »Hendes Majestet var først betænkt paa at lade opføre og indrette en stor og herlig Sal i den nye Bygning, til hvilket Forehavendes Fuldbgyrdelse jeg havde den Naade at blive udvalgt. I Aaret 1733 blev Begyndelsen gjort med denne Sals Bygning, som fra Grunden af blev nye opført og i kort Tid blev bragt i fuldkommen Stand med al sin ind- og udvendige Pragt og Skjønhed. Gemakkerne paa begge Sider af Salen bleve tillige forandrede og med Stuccator-Arbejde under Lofterne, Forgyltning, indlagte Gulve og Malerie paa det prægtigste udziirede«.

Thura tilskriver sig altsaa hele den indre Udsmykning ikke blot af den store Sal, men ogsaa af de andre Gemakker, samt Midtpartiets ydre Architektur. Derimod nævner han ikke noget om den øvrige Del af Façaderne. Men selv om Forandringerne her var af mindre Betydning, kan det dog, som allerede antydet, ikke tænkes, at Vinduesindfatningerne og andre arkitektoniske Detailler stammer fra Ernst. Hele Façaden er inddelt ved Lisener, som gaar gennem begge Etager; over Hovedetagens Vinduer er der trekantede Afdækninger, hvis horizontale Del er afbrudt paa Midten for at give Plads for en Rocaille. Man bemærker tillige, at Skraalinjerne efter et Knæk fortsætter sig horizontalt til begge Sider, og at disse vandrette Stykker sammen med de bærende Konsoller træder tilbage i Planet ved en Forkrøpning, alt sammen Træk, som er karakteristiske for den udviklede Barok og fremmede for Ernst's Stil.

Langt pragtfuldere er dog Midpartiet. De høje rundbuede Vinduer — som egentlig er Fløjdøre — er i begge Etager indfattede af koblede korinthiske Pilastre. Foran den midterste Dør i øverste Etage er der en Balkon, som bæres af korinthiske Søjler. I Højde med Balkonen, men længere tilbage i Planet strækker sig en Balustrade til begge Sider foran de to andre Døre, en Ordning, som vi genfinder ved Eremitagen. Paa Balustret er opstillet Vaser, til Gaardsiden ogsaa Smaafigurer (Putti). Over de øverste Vinduer (mod Gaarden ogsaa i Frontispicen) er der Guirlander og Rocailles, i Midten et Vaabenskjold med Navne-ciffer. Hele Midpartiet faar til Siderne en kraftig Afslutning ved kvadernurede Hjørnepiller, hvis Fremspring medfører Forkrøpning ikke blot af den vandrette Hovedkrans, men ogsaa af Frontispiciens Skraalinjer. Af Betydning for Midpartiets Virkning er dernæst til Havesiden den brede Trappe, som fører op til en Terrasse, der løber foran hele Façaden følgende Murens Frem- og Tilbagespring. Terrassen støttes af en pilasterdelt Mur med en Balustrade. Mellem Pilastrene ses Vinduer i Form af »Oeils de boeuf«; Kælderrummene strækker sig nemlig ind under Terrassen. Ogsaa til Gaardsiden viser Tegningerne en Terrasse, men den er først opført ved den tredje Ombygning; før den Tid har der vel kun været en Trappe.

Vi vil nu træde indenfor og forsøge ved Hjælp af Thuras Tegninger og Beskrivelse at gøre os Salen saa anskuelig, at vi kan føle en saadan »angennem Forundring«, som efter hans Sigende maa fremkaldes af Rummets Pragt og Majestæt.

»Høyden af Salen indtager ey alene Slottets begge Etagers Høyde, men er endog noget høyere end de ere begge tilsammen. I Horizont med Gulvet af den anden Etage er rundt om et Gallerie anlagt, som giver Gemakkerne paa begge Sider af Salen den fornødne Com-

munication med hverandre. Dette Gallerie er med adskillige Potter, Billeder og Grupper af Børn, som er over og over forgyldte, ziiret og besat.

»Gulvet i Salen er med sorte og hvide Marmorfliser belagt, og i Midten sees en Fontaine, som giver en tyk Straale Vand fra sig paa 20 til 22 Fods Høyde, og som ved sit Fald i det der under værende Kobber-Bassin foraarsager en angennem Brusen. Under hver af Billednicherne, som paa de to lange Vægge er tilsyne, seer man en forgyldt Ørn, som giver Vand fra sig i de derunder værende Marmorbassins. Væggene ere alle med meget net Stuccator-Arbejde ziirede, og paa hver af de lange Sider er en Camin, med sort Marmor indfattet. Over den ene af disse Caminer sees Hans Kongel. Majest. Høy-Salig Kong Christian den Siettes Skilderie efter Legems Størrelse udi den kongelige Salvingsdragt og lige over for, over den anden Camin, Hendes Majestet Dronning Sophiæ Magdalænæ Portrait ligeledes i fuldkommen Legems-Størrelse; paa hver lange Væg ere sex Billed-Nicher, hvortil Billederne af hvid italiensk Marmor skal forfærdiges.

Dette er dog, saa vidt vides, aldrig sket. Andreoli havde tidligere udført 12 Statuer i Stuk, der skulde poleres som Marmor; men de maa være blevet kasseret. Paa Afbildningen i Vitr. II er Nicherne tomme. Der var endvidere bestilt Billedhuggerarbejde til den store Sal hos Johan Christoffer Heimbrod, efter hvis Død i 1733 Arbejdet, som ikke nærmere betegnes, blev udført af Andreas Nindel: de tolv Marmor-Bassins og Ørnehovederne var udført af Diderik Gercken;²⁵ men Statuer var der altsaa ikke, da Thura skrev sin Vitruvius.²⁶ Derimod var Salen overdaadigt udstyret med Malerier af Tidens bedste Kunstnere. Foruden de nævnte Portræter af Christian VI og Sophie Magdalene var der »paa Væggene omkring«, d. v. s. mellem Nicherne paa de lange Vægge og mellem Vinduerne paa Endevæggene²⁷ ophængt legemsstore Billeder af nogle med Kongehuset nær beslægtede fyrstelige Personer, indfattede i prægtige forgyldte Rammer, nemlig Frederik IV og Dronning Louise, Kong August II af Polen og hans

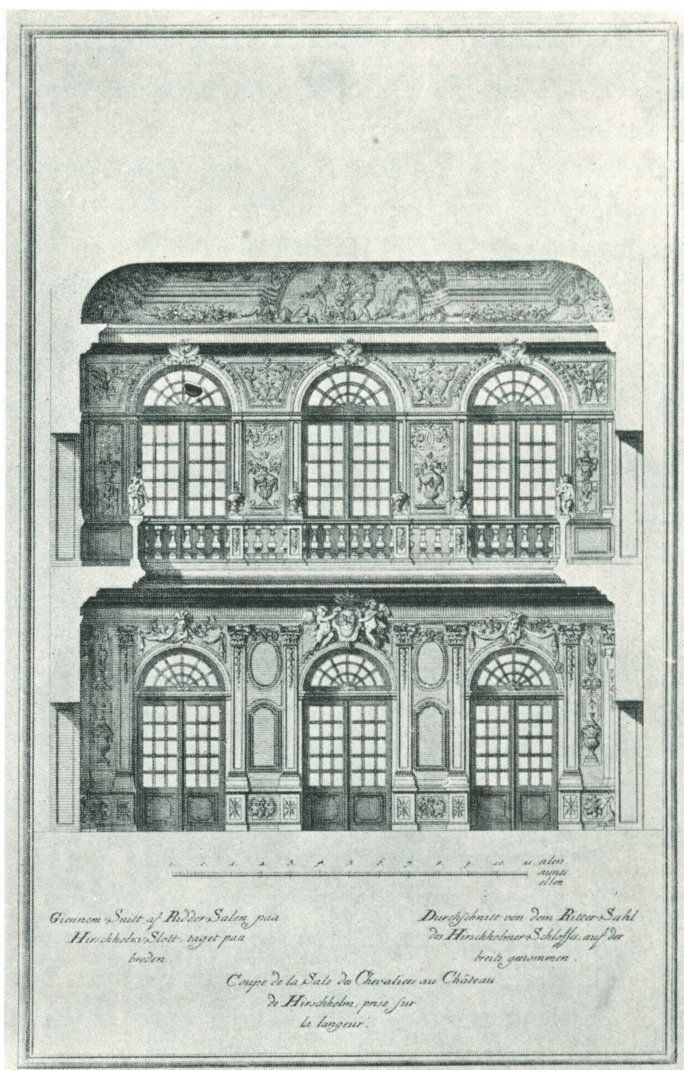

Fig. 16. Den store Sal. Endevæg. Danske Vitr. II, Tab. 46.

Gemalinde Christiane Eberhardine, Kong Frederik I af Sverige og Ulrikke Eleonore, samt Kong Friderich Wilhelm af Preussen og hans Dronning Sophie Dorothea. Af disse hænger endnu Portræterne af det svenske Kongepar, malede af Georg Engelhard Schrøder, i Museet paa Frederiksborg. Over Dørene var der Portræter, malede som Knæstykker, af Prinsesse Charlotte Amalie, Prinsesse Sophie Hedevig, Markgreve Friderich af Bayreuth og hans Gemalinde Friderica Wilhelmina. Paa Galleriet fandtes der paa hver Langvæg seks store Malerier. Disse var saa vel som hele Loftsdekorationen udført af den meget produktive Hofskildrer Hinrich Krock. Vi er — med en enkelt Undtagelse — afskaarne fra at dømme om disse Værker; men at de i høj Grad faldt i Samtidens Smag, fremgaar af den overstrømmende Lovprisning hos Thura: »Især har vor berømte Krogk udi dette Gemak aleene ved hans Kunst-erfarne Pensel giort sit Navn udødeligt; thi saavel Malerierne under Loftet som de tolv herlige Stykker, som sees paa Væggene over Galleriet, ere af ham faa Aar for hans Død forfærdigede og i Stand bragte; og synes det, ligesom han med disse prægtige Stykker har villet synges sin Svane-Sang, ende sit kunstige Arbeyde og sige sin Pensel god Nat«. Malerierne forestillede: paa den ene Langvæg (den i Vitr. II, Tab. 47 afbildede):

1. Alexander Magnus med Diogenes i Tønden.
2. Jephthæ Historie med hans Døtter.
3. Abigaels Historie, som knæler for David.
4. Historien om Alexander med hans Medico Philipppo.
5. Moses i Rør-Kisten, som af Pharaonis Dotter bliver optagen.
6. De Vestalske Møer, som bevise deres Uskyldighed ved at bære Vand i et Sold.

og paa den anden Langvæg:

7. Didonis Død efter Virgili Beskrivelse.
8. Susannæ Historie med de ældste.
9. Æneas, som forbindes af hans Medicis.
10. Historien om Esther og Kong Ahasvero.
11. Remus og Romulus, som findes ved Tiberstrømmen.
12. Rebecca, som af Eleasar antages til Brud for Isaac.

Man ser, hvor omhyggeligt det er iagttaget, at der er lige mange Emner af det gamle Testamente og af den græsk-romerske Historie. Efter Slottets Nedbrydelse kom Billederne til Frederiksborg, hvor de maa være gaaet til Grunde ved Branden i 1859 med Undtagelse af det, som fremstiller Historien om Jephthas Datter. Det hænger nu i Kirken paa den vestre Langvæg over Galleriet. Der blev ialt i 1813, da Hirschholm Slot blev nedbrudt, til Frederiksborg afgivet ca. 45 Malerier.²⁸ De fleste blev dog senere afgivet til andre Slotte. Høyen beretter kun, at »de seks Portrætter fra Hirschholm« blev reddede ved Frederiksborgs Brand.²⁹

Krocks største Arbejde var dog det mægtige Loftsmaleri med nogle og tredive Figurer »fast i over naturlig Størrelse«. Det var en allegorisk Fremstilling af Solens Nedgang og

Maanens Opgang. Solen (Phøbus) og Maanen (Diana) saas omgivne af Dagens og Nattens Timer, som var fremstillede ved »Frumentimmer med Sommerfugle-Vinger«. Diana kørte frem paa en med to Hjorte forspændt Vogn, hvormed skulde hentydes til, at hun foruden Maanegudinde ogsaa er Jagtens Gudinde og samtidig til Slottets Navn. Foruden det store Loftsmaleri var der fire mindre Stykker paa de Kapper, som hæver Loftet over Væggens Hovedkrans. Emnerne var her de fire Elementer; hos Thura ser man ret tydelig paa Endevæggen Ilden fremstillet ved Vulkans Esse og paa Langvæggen det vaade Element med hele sin mythologiske Staffage.

Hvor den overdaadige Udsmykning med Malerier har levnet nogen Plads, har Stukkætøren udfoldet sin Kunst, og der var anvendt rigelig Forgyldning med ægte fint Guld. Andreoli, som allerede havde arbejdet under Ernst, skulde udføre Arbejdet og fik i 1733—34 udbetalt 4100 Rd.; men derefter rejste han tilbage til Italien, og Arbejdet blev saa fuldendt af Brenno. Thura har i denne Sal skabt et Barok-Interiør, som der paa den Tid ikke fandtes Mage til i noget af Kongens Slotte; og paa en varm Sommerdag, naar Fløjdørene stod aabne til Haven, medens Fontænen »angene Brusen« indbød til blide Drømmerier, har Sophie Magdalene nok haft Grund til at glæde sig over sin smukke Sal.

Foruden den store Sal beskriver Thura Audiensgemakket og Conseilsgemakket; men disse synes, i hvert Fald i den Skikkelse, hvori han skildrer dem, først at være indrettede ved den fjerde Ombygning i 1743—44. Vi vil derfor komme tilbage til den i et senere Kapitel. Men at Gemakkerne paa begge Sider af Salen fik en ny og kostbar Udstyrelse, fremgaar af det S. 32 anførte Sted.

2DEN OMBYGNING. Det varede imidlertid ikke længe, før Dronningen fandt Pladsen altfor indskrænket og gav Ordre til en Udvidelse, hvorved Slottets Grundareal øgedes til næsten det dobbelte (fra ca. 3000 til ca. 5600 Kvadratalen). Thura angiver ikke, hvornaar dette fandt Sted; men da den tredje Ombygning blev paabegyndt allerede i Foraaret 1737, har den anden vistnok optaget det meste af den mellemliggende Tid, altsaa Aarene 1734—36. Thuras kortfattede Beskrivelse lyder saaledes:

»Men da Hendes Majest. befandt den nye Bygning altfor knap og snever til det samtlige Kongl. Herskabs bequemme og magelige Indlogering, det forige Slots-Capelle ligeledes for saa anseeligt et Slot hverken eragtedes stort eller ziirligt nok, fik jeg Befaling at være betænkt paa at gøre Hoved-Bygningen større og rummeligere, hvilket da ogsaa blev bragt til Veye ved at føye en Pavillon til hver Ende deraf, saa at den forreste Hovedfaçade derved vandt en Længde af 320 Fod, og saavel til det nye Slots-Capelle, som i den ene Pavillon blev anbragt, som for det samtlige kongelige Herskab blev erhholdt den befaledede Bequemmelighed«.

Ved Opførelsen af de to Pavilloner har Thura til Dels været bunden af de i den oprindelige Bygning givne Forhold. Navnlig har han holdt sig nøje til det af hans Forgænger benyttede Modul-System. Vinduernes Akseafstand er 6 Alen, og idet hver Pavillon har 5 Fag mod Haven, bliver Façadelængden 30 Alen, hvortil kommer 2 Alen, som falder paa Forstærkningen af den gamle Gavl og paa den nye Gavl, altsaa ialt 32 Alen. Da nu Façadelængden af Ernst's Bygning var 96 Alen, ser man, at Pavillonernes Façadelængde er $\frac{1}{3}$

heraf eller $\frac{1}{5}$ af den samlede Façadelængde. I Gavlen, som har 7 Fag, sidder Vinduerne lidt tættere; Længden er her 40 Alen.

Set fra Haven har Slottets Ydre ikke vundet ved Forandringen. Pavillonerne virker tunge end det gamle Hus, som med sine rytmisk frem- og tilbagespringende Murflader havde mere Liv. Navnlig er det gaaet ud over Virkningen af den gamle Bygnings Tag. Men der kan næppe være Tvivl om, at Thura allerede paa dette Tidspunkt har udkastet Planen til den tredje Ombygning, hvor Pavillonerne indgaar som et Led i det hele Slotsanlæg, og hvor det mest kom an paa Virkningen fra Gaardsiden. Kun hvis man antager, at Sophie

Magdalene har godkendt hele Planen og lovet, at den skulde blive udført, naar der blev Raad dertil, bliver det forstaaeligt, at man valgte at forlænge Ernst's Bygning paa den Maade, som det skete ved den anden Ombygning.

Det vigtigste Rum i de nye Tilbygninger og det eneste, som Thura omtaler nærmere, var Slotskapellet, som laa i den østlige Pavillon. Thura bemærker, at Maalet baade i Henseende til Længden og Bredden (30×22 Alen) var forud fastsat og ham foreskrevet. Han blev derved nødt til at indrette Kapellet saaledes, at der ikke gik for megen Plads

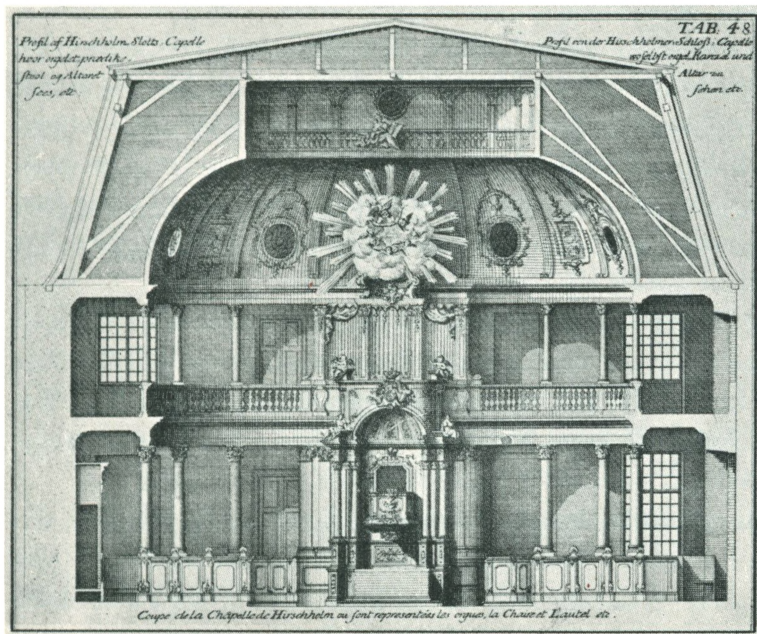

Fig. 17. Kapellet, set mod Alteret. Danske Vitruv. II, Tab. 48.

med til de Ting, som nødvendigvis maa være i en Kirke, saa meget mere som Dronningen ikke alene vilde have den kongelige Stol temmelig rummelig, men forlangte, at der skulde være to, een paa Gulvet og een paa Galeriet, saa at de kongelige Herskaber kunde komme direkte ind i Kapellet fra begge Slottets Etager. »Dette har tvunget mig til at anordne saaledes den øvrige Indretning, at ligesom de kongelige Stoele paa den ene Side ere een over den anden, saa er paa den anden Side lige over for, Alteret, Prædikestolen og Orgelverk i eet Stykke opført fra Gulvet til øverst under Kirkens Hvelving«. ³⁰

Man forstaar, at Thura gerne vilde have raadet over hele den ene Pavillon for at kunne skabe et mere aneligt Kirkerum; men iøvrigt er den Ordning, som han kalder nødtvungen, ganske i Barokkens Aand og ikke nogen Sjældenhed paa denne Tid. Det maa heller ikke overses, at den Form af Kirkerum, som her er anvendt, og som ved et Slotskapel falder naturlig, ogsaa findes ved selvstændige Kirkebygninger fra Baroktiden, især i Egne med reformert Trosbekendelse. I København kan nævnes Kirken i Kastellet, Reformert Kirke og Frederikskirken (nu Christians Kirke) paa Christianshavn, som alle har, eller har haft,

Indgangen midt paa den ene Langside og Alteret lige overfor. Med Traditionen fra Middelalderen (Langhus og Kor) er der her et afgjort Brud.

Galeriet bares af 12 romerske Søjler (Materialet nævnes ikke); over dem stod paa Galeriet 12 korinthiske Søjler, som bar Loftshvælvingen. Søjlernes Baser og Kapitæler var forgyldte; Stukkaturarbejdet i Kuppelen ligesaa. Over Kuppelen var der en Lanterne, og her saa man de fire Evangelister sidde »i stor Forhøjning af Gips forfærdigede«. Overhovedet var der ikke sparet nogen Bekostning, »saa at denne i sig selv kun liden Kirke billig kan bære den Ros, at hende intet fattes hverken i Henseende til Bequemmelighed eller i Henseende til Pragt og Skønhed«.

Det kan derfor heller ikke undre, at Arbejdet med den indre Udsmykning tog lang Tid; det blev først færdigt samtidig med den tredje Ombygning; den 17. Maj 1739 blev Kapellet højtidelig indviet af Sjællands Biskop Peder Hersleb. Hvilke Rum den anden Pavillon indholdt, omtaler Thura ikke. Maaske har Conseilsgemakket ligget her.

3DJE OMBYGNING. Sidst paa Aaret 1736 faldt omsider Dødsdommen over det gamle Slot (»det røde Hus«) samt de af Christian VI som Kronprins opførte lave Sidefløje, og Opførelsen af et fuldstændigt firfløjet Slotsanlæg blev besluttet. I umiddelbar Fortsættelse af det S. 35 anførte Stykke skriver Thura: »Imidlertid stod endnu det gamle Slot paa en Bakke bag ved det nye tillige med endeel andre smaa Bygninger, hvilke betog det nye Slot baade Udsigt og Anseelse, og desuden vare hinderlige i det af Hendes Majest. fattede vidtløftige Foretagende, hvorudover Hendes Majest. besluttede ved Udgangen af Aaret 1736 at lade alle de forige gamle Bygninger i Grunden afbryde og bringe det nye Slot til den yderste Fuldkommenhed. Hermed skeede Begyndelsen i Foraaret 1737, efter at Hendes Majest. Allernaadigst havde behaget at bifalde det af mig derover forfattede Forslag. Arbejdet blev fra den Tid af med saa usædvanlig Flid og Fyrighed bedreven, at Taarnet tillige med Forbygningen, de tvende Side-Fløje og de to yderste Pavillons i Begyndelsen af Aaret 1739 med alle ud- og indvendige Ziirater allerede var bragt i fuldkommen Stand, hvilket enhver, som betragter Bygningernes Størrelse og Vidtløftighed, ey noksom kand forundre sig over, især naar Jordsmonnets usædvanlige Besværlighed og den næsten bundløse Grunds Beskaffenhed tillige er bekendt, da man for at gjøre Grunden og Fundamentet fast paa de fleste Steder har maattet nedramme Pæle af 40 til 50 Fods Længde«.

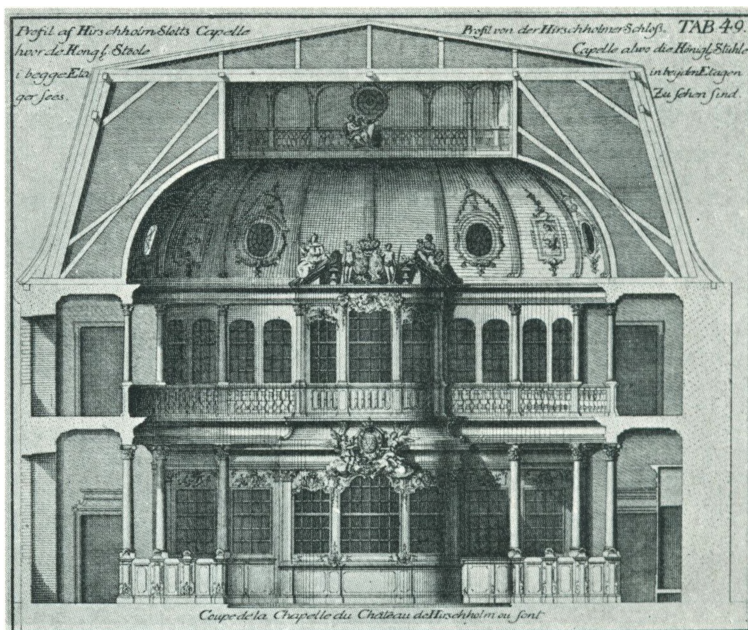

Fig. 18. Kapellet, set mod Kongestolen. Danske Vitr. II, Tab. 49.

Slottet fik herved en mægtig Udvidelse. Sidefløjene, som har to Etager og Mansardtag ligesom Hovedfløjen, er paa 96. Alens Længde, saa at Slotspladsen faar en omtrent kvadratisk Form og et Fladeindhold af ca. 12000 □ Alen. De to forreste Pavilloner har ganske samme Størrelse som de andre to; Forbygningen er derimod kun i een Etage med fladt Tag. Det er det franske Slotsanlæg, som allerede var indført her i Landet med Frederiksborg, men som her fremtræder i en mere rendyrket Skikkelse med Barokkens gennemførte Regelmæssighed. Aksen er meget udtryksfuldt markeret ved det 130 Fod høje Porttaarn,

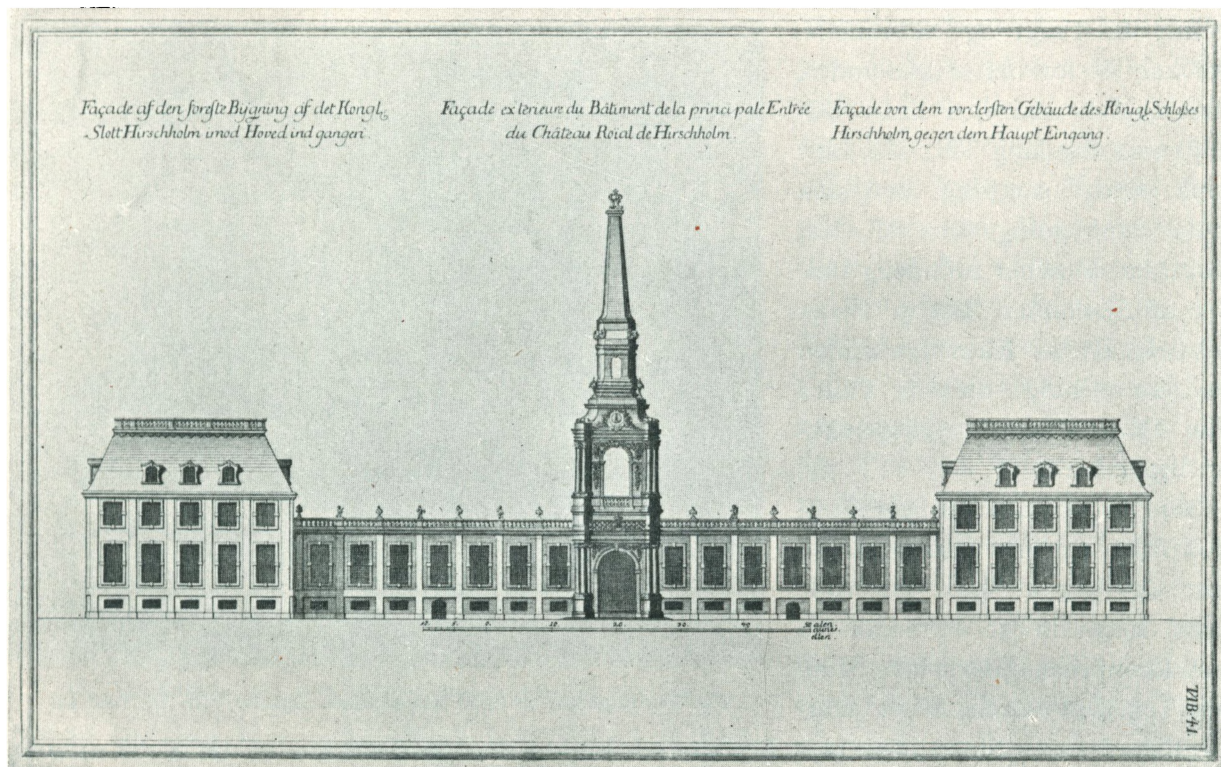

Fig. 19. Portfløjen. Danske Vitruvius II, Tab. 41.

hvis Underdel er bygget op i to Etager. I den øverste af disse, som aabner sig til alle fire Sider med store Buer, var en stor Klokke ophængt. Hjørnerne er i begge Etager smykkede med koblede Søjler, som ved deres skraa Stilling forbereder Overgangen til den ottekantede Overdel. Som Overgangsled er der indskudt et voluteagtigt Stykke, som til Gaardsiden bærer et Ur. Derover kommer en ottekantet Etage, i Hjørnerne smykket med Vaser, og endelig en saakaldet Pyramide (eller Obelisk), der paa en original og dristig Maade bæres — eller synes at bæres — af fire Løver og for oven afsluttes med en Krone. De to Fløje, som forbinder Porttaarnet med Hjørnepavillonerne, er, som før sagt, kun i een Etage, da det gjaldt om at aabne Udsigten mod Nord, som hidtil havde været spærret af det gamle Slot.

I Gaarden fandtes et Springvand, »ziiret med mange Figurer og Billeder af Sten, der alle give overflødig Vand fra sig«. Ved samme Lejlighed er den Terrasse opført, som laa foran Hovedfløjen til Gaardsiden, og sandsynligvis ogsaa det søjlebaarne Tag foran Hoved-

døren, som skulde beskytte de høje Herskaber mod Regn og Dryp, naar de steg ud af deres Ekvipager. Endnu maa nævnes, at der udenfor Porten laa to ganske lave, i Grundplanen krummede Forbygninger, hvoraf den ene indeholdt Værelser, medens den anden efter Planen i »Vitruvius« maa antages at have været indrettet til Køkken, Bageri og Vaskehus. Skorstenen er ogsaa meget bredere end paa de egentlige Slotsbygninger. Det skulde synes ubekvem, at Køkkenet laa saa langt fra Slottets Hovedfløj; men det var det almindelige paa denne Tid. Tjenerskab havde man nok af, og man sparede dem ikke.

Thura byggede ogsaa en ny Hestestald, hvortil der 31. December 1736 blev bevilget 2595 Rd. 1 M. 12 Sk. Det er vistnok den endnu staaende Staldbygning i Ladegaarden. Ligeledes blev der i 1739 bygget en Remise til 20 Vogne, som kostede 619 Rd. 3 M. 10 Sk.⁹¹

Sophie Magdalene var meget interesseret i at faa sit Slot færdigt, og da det ikke syntes hende at gaa hurtigt nok, henvendte hun sig til Slotsbygningsskommissionen. Denne var bleven nedsat i Begyndelsen af 1738 for at sætte Fart i Arbejdet paa Christiansborg, særlig den indre Udstyrelse, som var delt imellem Thura og Eigtved; nu maatte den ogsaa gøre Gavn paa Hirschholm. Medlemmerne af Kommissionen var General Scheel,⁹² Oversekretær Schulin og Professor J. F. Ramus. Da Scheel kort efter døde, traadte General Løvenørn i hans Sted, men hans Virksomhed blev ogsaa kun kort, da han døde 27. Februar 1740. Fra Aarene 1738—40 haves en ret vidtløftig Korrespondance mellem Dronningens Overhofmester og Amtmand paa Hirschholm Victor Christian v. Plessen og Kommissionen,⁹³ men den angaar overvejende rent praktiske Spørgsmaal, som ikke har større kunsthistorisk Interesse. Blot som et Eksempel kan anføres en lille Episode fra Sommeren 1738. Dronningen var da i Forlegenhed for Gotlandssten til Porttaarnets Overdel; Stenene var bestilt, men ikke ankomne. Hun anmodede derfor Slotsbygningsskommissionen om at faa Sten til Laans fra Christiansborg mod senere at levere andre af samme Slags. Kommissionen maa til sin Beklagelse svare, at det ikke kan lade sig gøre, da Stenene allerede er tilhugget; men tilraader efter Forhandling med Thura, at der i Spiret anvendes Bremersten, som hurtig kan skaffes; Taarnet kan da, efter Thuras Mening, blive færdigt inden Aarets Udgang, som Dronningen ønsker. I en Resolution af 4. August 1738 (skreven paa dansk!) approberer Sophie Magdalene dette og paalægger Thura at fremme Arbejdet af al Magt. Resolutionen sendes af Plessen til Kommissionen, som atter skal kommunikere Thura den.

I Begyndelsen af 1739 var Slottet færdigt, og den 14. Maj, som var »Hans Kongel. Majestets høye og velsignede Navnedag« blev det indviet ved et stort »Festin«, som beskrives baade i »Vitruvius« og i »Extraordinære Relationer«, en af den Tids Aviser. Alle inden- og udenlandske Ministre og andre høje Standspersoner var indbudt; det kongelige Taffel, som var i Form af et C, holdtes i den store Sal og bestod af 40 couverts. Etiketten var til en vis Grad ophævet, idet de indbudte »sad i buntet Rad og havde trukket Lodder om deres Pladser«. Overhofmester v. Plessen »serverede med Marechalstaven i Haanden og omgav Pocalerne. Naar det kongelige Herskab drak af Pocaler, blev canoneret med 9 Skud, og med 3, naar de fyrstelige Personer tog Pocalerne i Haand, men naar nogle af de andre Damer og Ministri drak Skaaler, blev ikkun stødt i Trompeter under Paukers Lyd. Alt imedens Taflelet varede, hørtes paa Galleriet i Salen en trefflig Musique«. Samtidig var der i »Rosen«

et Marskalstaffel for 36 Personer. I Dagens Anledning blev der udnævnt 2 Elefantriddere og 3 Riddere af Dannebrog, og flere Damer og Herrer blev benaadede med den af Dronningen stiftede Orden »de l'union parfaite«, deriblandt Schulin og Plessen. Slottets Bygmester fik ingenting; han har vel ikke engang været indbudt til Festen. Til Dagens Ihukommelse

blev der slaet en Medaille, som paa Forsiden viser Dronningens Billede, paa Reversen Slottet set fra Indkørselen. Festen fortsattes den følgende Dag, som var Dronningens Navnedag, og den 17. Maj, som var Pintsedag, blev Kirken indviet af Sjællands Biskop Peder Hersleb.

Det er ovenfor (S. 38) bemærket, at det firfløjede Slotsanlæg med den lave Portfløj stammer fra Frankrig. Men den Form, som møder os paa Hirschholm, med de fire Hjørnepavilloner, er en særlig Type, som ogsaa havde vundet Udbredelse i Tyskland og forekommer hyppigt i de tyske Architekturværker fra denne Tid. Her kommer først og fremmest Thuras gamle Læremester Leonhard Christoph Sturm i Betragtning; i hans »Civil-Baukunst« findes Plan og Beskrivelse af et saadant »Herrenhaus«. Et lignende Plananlæg — dog trefløjet — træffer vi i Paul Deckers »Fürstlicher Baumeister oder Architectura civilis« (Augsburg 1711—16), et Værk, som Thura sikkert har kendt, selv om han ikke i Stilformerne har ladet sig paavirke af den svulstige sydtyske Form af Barok, som Decker gør sig til Talsmand for. Der fandtes

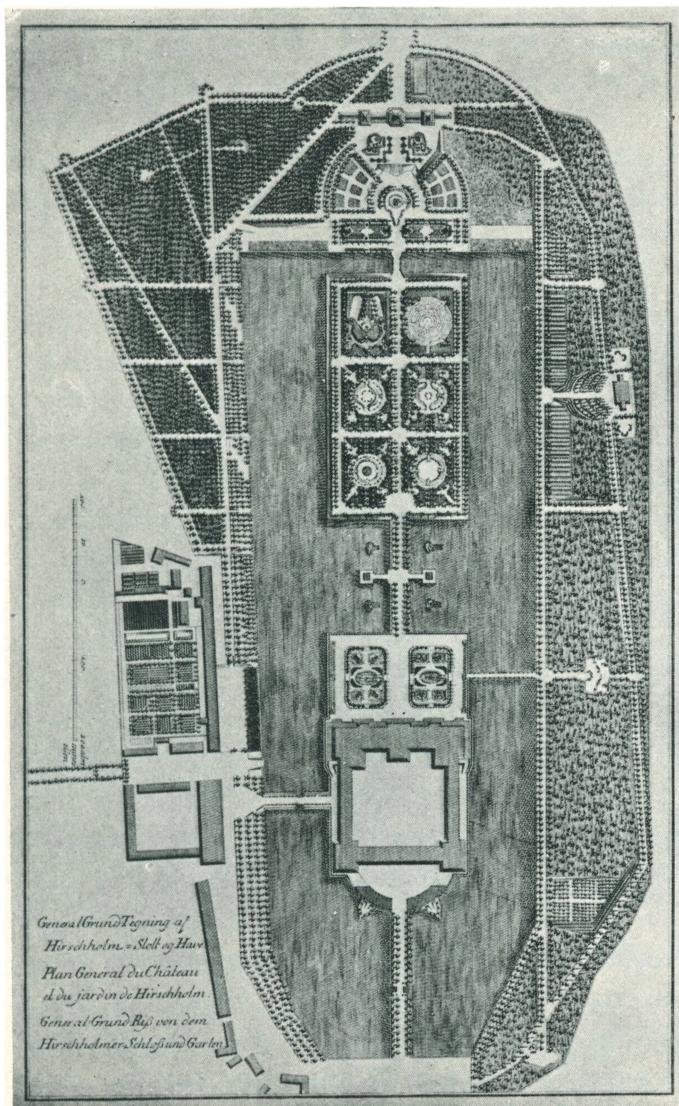

Fig. 20. Plan af Hirschholm Slot og Have. Danske Vitr. II, Tab. 36.

for øvrigt paa dansk Grund allerede eet Slot af denne Art, nemlig Graasten, og det er ikke udelukket, at der er nogen Forbindelse mellem dette og Hirschholm. Graasten er opført dels af Storkansleren Frederik Ahlefeldt, dels af hans Søn af samme Navn og var et af den Tids prægtigste Slotte.⁹⁴ Pavillonerne og Sidefløjene stammer uden Tvivl fra den yngre Frederik Ahlefeldts Tid († 1708). I sin nuværende Skikkelse giver det ikke nogen rigtig Forestilling om det oprindelige; Slottet brændte nemlig i 1757 og blev kun delvis genopført; Portfløjen og de to Forbygninger faldt bort, og i Stedet for Hovedbygningen blev der rejst

et Slags Taarn noget nærmere indad mod Gaarden, saa at denne blev mindre; men Sidefløjene og de fire Pavilloner ses endnu den Dag idag, og af disse er endda den vestlige Fløj, hvor Kirken er, og den dermed forbundne nordre Pavillon fra Tiden før Branden.

Vi har set, at den Ombygning af Hirschholm, som Dronning Sophie Magdalene lod Thura udføre, falder i 3 Afsnit; en 4de Ombygning, som foregik nogle Aar senere og som bestod i en Forhøjelse af Hovedbygningens øverste Etage, vil blive omtalt i det følgende Kapitel. Men inden vi for denne Gang forlader Hirschholm, maa vi endnu omtale Haven. Den er endnu i Hovedsagen bevaret, om end meget forsømt, og ved at sammenligne det bevarede med Thuras Haveplan (Fig. 20) kan man gøre sig en ret tydelig Forestilling om Havens Udseende i Christian VI's Tid.

En bestemmende Faktor ved Anlægget var Søen, som omgav Slottet, og det rigelige Tiløb af Vand fra den højtliggende »Springdam«. Men Søens regelmæssige Form er naturligvis et Kunstens Værk; og det er vist ingen Overdrivelse, naar Thura siger, at Kunsten har gjort mere til Havens Skønhed end Naturen; »hvorudover man og har maattet anvende saa meget større Bekostninger paa at bringe de Herligheder til Veye, som nu med Forundring derudi skues«. Som saadanne Herligheder nævner han de »mange skønne Springvand, en stor Cascade, som med overflødig Vand er forsynet, mange herlige Billeder og Vaser, tvende Grotter, som midt i Søen ere anlagte, adskillige Bosquets, hvorudi blandt andet findes en Labyrinth, et Theatrum og andre fornøvelige Indretninger«.

Den egentlige Slotshave blev anlagt med gennemført Symmetri paa de to Øer, som allerede ved Reguleringen i 1722—26 havde faaet deres regelmæssige Form. Paa selve Slotsøen var der kun Plads til et Blomsterparterre, delt i to Halvdele ved en bred Gang i Akseretningen, og med et Springvand i Midten af hver Halvdel. Herfra fører en Dæmning over til den anden Ø, som er regelmæssig inddelt i seks Firkanter, hvoraf den ene indeholder Labyrinth; paa begge Sider af Dæmningen finder vi de to Grotter og fire Springvand anlagt i Søen. En Bro forbinder Haveøen med det faste Land; her ligger det halvrunde »Theatrum«, den nuværende Festplads, i hvis Centrum er et Springvand, som endnu er i Funktion. Lidt højere oppe ses Kaskaden mellem to Trapper. Havens Billeder og Vaser er for længe siden forsvundne; men en Del Brudstykker er samlet af interesserede Hørsholm-Borgere og sammen med nogle Fragmenter fra Slottet indmuret i de seks Cementpiller, som staar paa Festpladsen og af Folkevittigheden kaldes »Apothekerens Piller«.

I en vis Modsætning til denne udprægede Barokhave stod den skovbevoksede Bakke Vest for Søen, hvor der ikke var paalagt Naturen saa tunge Lænker. Ganske vist løber der to snorlige Alleer, en langs Søen og en højere oppe paa Bakken; men ellers var der ikke gjort synderlig Vold paa Terrainets naturlige Bakkehælds-Form, og Sophie Magdalene hengav sig endog her til Drømmerier om Norges Fjældnatur. Straks efter Kongeparrets Hjemkomst fra Norge i Efteraaret 1733 blev »det norske Hus« bygget paa Skrænten lige overfor Haveøen. Huset var bygget af runde Stammer, som var lagt ovenpaa hverandre og fortandede i Hjørnerne, saa at Bjælkeenderne vilde blive synlige; men denne »Uziirlighed« var tilsløret derved, at hele Huset var beklædt med Brædder og »ziiret med Piller og andre Ornamenter«. Som Følge deraf viser Façaden den almindelige Barokarkitektur; der er Kvader-

pilastre i Hjørnerne og pyntelige Vinduesindfatninger; af norsk er der intet blevet tilbage i Husets ydre Apparition, med mindre de to Løver, der ses i Frontispicen som Skjoldholdere skal hentyde til Norge.

Til Gengæld var der sørget for at man i det indre fik et kraftigt, om end ikke ganske ægte Indtryk af Norges Natur. I nederste Etage laa i Midten en Sal, hvor Bjælkerne laa synlige uden »Tapetserie«, for at enhver kunde observere Tømmerværkets Indretning; herfra gik en Trappe op til den store Sal, »hvis Vægge ere beklædte med Malerier, som tydelig forestille det kongelige Herskabs Reyse i Aaret 1733, og hvorledes samme Reyse er taget over forskrækkelig høye Klipper og Bjerger, over farlige Broer og til deels over Vand.

Opgangen til Salen er skjult under een i Træ udarbejdet høy Klippe, hvorpaa Mennesker, Huuse, Møller og Saugbrug efter Norsk Maade, Broer, Skove og alle slags Dyr af Landets Art, kunstelig udarbejdede, forestilles. Og siden Hendes Majestæt, naar Hun sig her opholder, sædvanlig holder Taffel i denne Sal, saa har man indrettet en Skiænk midt i bemeldte Klippe i Form af en Fontaine«. Denne Skænk ses tydelig paa Afbildningen i Vitr. II (Fig. 22);

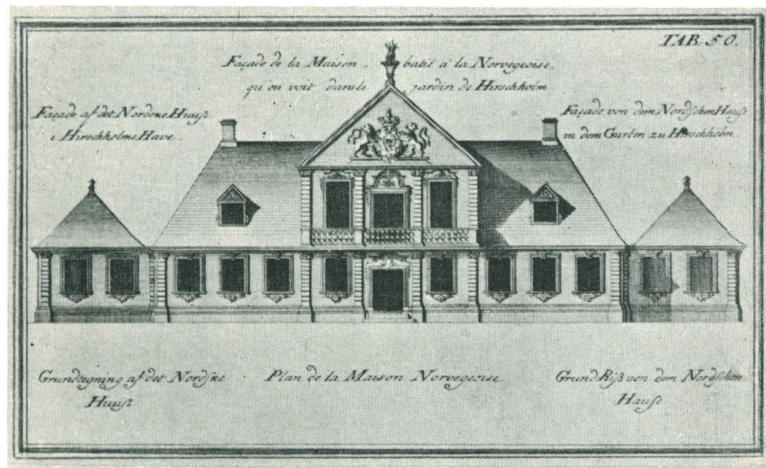

Fig. 21. Det norske Hus. Façade. Efter Danske Vitruvius II, Tab. 50.

for oven bærer den et Vaabenskjold og en kongelig Krone; den har sikkert bidraget meget til, at Dronningens Gæster ikke blev altfor overvældede af den vilde Fjældnatur, som omgav dem.

Det norske Hus blev, som sagt, bygget i 1733 og hører altsaa til Thuras tidligste Arbejder. Noget fremragende Bygningsværk har det ikke været; men Thura har vistnok ogsaa været meget afhængig af Ønsker og Anvisninger fra det høje Herskabs Side. I det ydre er der ligesom ved Palæet i Roskilde noget, som minder om Häusser, og det er ikke utroligt, at han har haft en Finger med i Spillet. Der har rimeligvis været anvendt norske Haandværkere baade ved Tømrerarbejdet og ved Fremstillingen af det norske Sceneri i den store Sal. For Maleriernes Vedkommende har vi den Efterretning, at Maleren Johan Jørgen Lassen blev indkaldt i 1734 for at male Fremstillinger af Kongeparrets Rejse paa Hirschholm.⁸⁵ Han blev boende i Danmark, fik i 1736 Udnævnelse til Hofmaler og blev i 1742 Ejer af Holtegaard i Søllerød Sogn, som han i 1756 solgte til Thura.⁸⁶

I de nærmeste Aar efter Slottets Fuldførelse hører vi kun lidt om Hirschholm; der blev kun foretaget nogle mindre Forandringer og Forbedringer. I 1740 blev der indsat Spejlglas i Vinduerne i en Del Værelser; det kostbare Glas blev forskrevet fra »manufacture royale« i Paris, det berømte kunstindustrielle Værksted, som Louis XIV havde oprettet. I Thuras Designation over Maalene paa de forskellige Ruder⁸⁷ nævnes adskillige Gemakker, som efter Sammenhængen maa antages at have ligget i den østlige Ende af Hovedbygningen og at

have hørt til Dronningens Lejlighed; i Hovedbygningen: Hendes Majestets Retirade-Gemach, Parade-Schlaf-Gemach, Audience-Gemach og Cabinet; i Kirkepavillonen: Das Gemach mit den Gemälden, das ordinaire Schlaf-Gemach og Hjørnekabinettet. Alle disse Værelser maa sikkert have ligget i nederste Etage, da den øverste endnu paa denne Tid var en Mezzanin.

Slotsbygningsskommissionen havde stadig det overordnede Tilsyn; 27. Januar 1740 afgav Kommissionen Betænkning over to Overslag af Thura. Det ene angik en Forhøjelse af de to »runde Bygninger«, d. v. s. de lave Bygninger foran Porthuset, som i Grundplanen begrænses af krumme Linjer; det andet drejer sig om Tækning af Porttaarnets Spir med Kobber. Her omtales ogsaa de mærkelige Løver, som paa Afbildningen i Vitr. II ses at bære

Obeliskens, uden at der er nogen synlig Forbindelse mellem Tømmerskonstruktionen i Obeliskens og i den mellemste ottekantede Del. Slotsbygningsskommissionen foreslaar, at Løverne skal være af Egetræ, beklædt med Kobber og forgyldt, da det er det billigste og temmelig holdbart, medens det er næsten »impracticabel« at lade dem gøre af Sten, da de kommer til at hvile paa Kran- sen, som ikke kan bære saa stor en Vægt. Dette lader sig

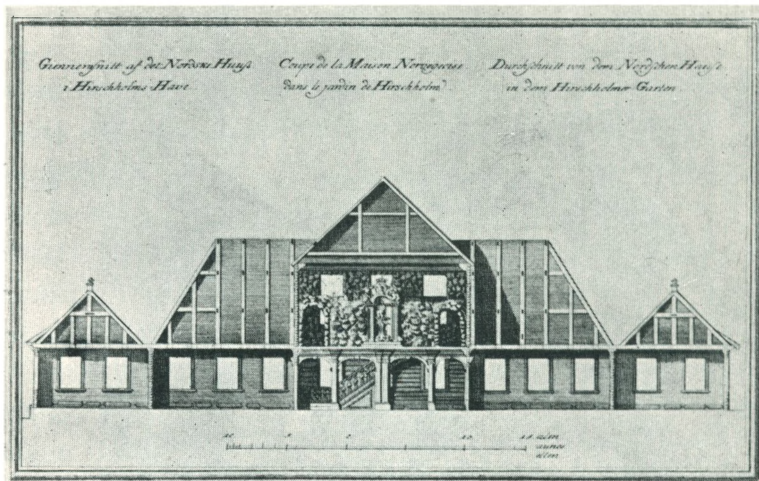

Fig. 22. Det norske Hus. Snit. Efter Danske Vitruvius II, Tab. 50.

ikke godt forene med Afbildningen i Vitr. II; men da Løverne, som det fremgaar af Betænkningen, endnu ikke var opsat i 1740, medens efter Thuras egne Ord Taarnet, saa vel som de øvrige Bygninger »med alle ud- og indvendige Ziirater var bragt i fuldkommen Stand« i Aaret 1739, kan Modsigelsen løses ved at antage, at man under Udførelsen har maattet opgive den paa Tegningen viste usolide Konstruktion og har forbundet Obeliskens Tømmerværk direkte med den ottekantede Del. Kranzen over denne maa samtidig have faaet et kraftigere Fremspring, saa at Løverne kunde hvile derpaa. Det maa dog være lykkes at frembringe en Illusion af, at Obeliskens bæres af Løverne. I hvert Fald beskriver Pontoppidan i sin »Danske Atlas« Porttaarnet som »et ziirligt Taarn, hvis Spir forestiller en Pyramide, som bæres af 4 Løver og dækkes med en kongelig Krone«. Eller skal man antage, at Pontoppidan har haft Thuras Vitruvius liggende for sig, da han skrev dette, og ikke nøje har erindret, hvorledes Taarnet i Virkeligheden saa ud?

EREMITAGEN OG JÆGERGAARDEN VED JÆGERSBORG. I de samme Aar, hvori Thura foretog den anden Ombygning af Hirschholm, blev ogsaa Eremitagen i Jægersborg Dyrehave bygget. I Sammenligning med Hirschholm er det kun en lille Bygning, 30 Alen lang og 20 Alen dyb; men for os har den en langt større Betydning derved, at den staar den Dag idag næsten uforandret i det ydre og giver os et levende Indtryk af Thuras Stil i hans

ynge Aar, den Tid, hvøri hans rigeste og bedste Produktion falder. Ogsaa i det indre er Bygningen temmelig godt bevaret, hvilket hænger sammen med, at den aldrig har været benyttet til Beboelse,³⁸ men kun til kortvarige Ophold i Jagttiden.

Eremitagen har ligesom Hirschholm haft en Forgænger. Christian V, som havde givet Ibstrup Navnet Jægersborg og med Iver drev Jagten i Jægersborg Dyrehave, havde der ladet bygge et lille Hus af Bindingsværk for at kunne træde af der og spise i Enrum.

Huset laa paa en opkøst Høj tæt ved det Sted, hvor nu Eremitagen ligger,³⁹ og det blev, i hvert Fald i Frederik IVs Tid, ligeledes kaldet Eremitage. I Begyndelsen af Christian VI's Regering var Huset meget forfaldent, og Kongen blev snart ked af de stadige Reparationer og bestemte sig til at bygge en helt ny Eremitage. Hvorledes dette gik til, lader sig endnu forfølge ved Hjælp af en Række kongelige Resolutioner, som opbevares i Rigsarkivet.⁴⁰

Paa Jægersborg residerede den »virkelige Hofjægermester« Carl Christian v. Gram, en Mand, som har gjort sig meget fortjent af vort Skovvæsen ved at lægge Grunden til en rationel Skovdrift. Allerede i Sommeren 1731 indberetter han til Rentekammeret om Eremitagens forfaldne Tilstand og fremsender et af Overlandbygmester Krieger forfattet Overslag over Udgiften ved de nødvendige Reparationer. Det var paa

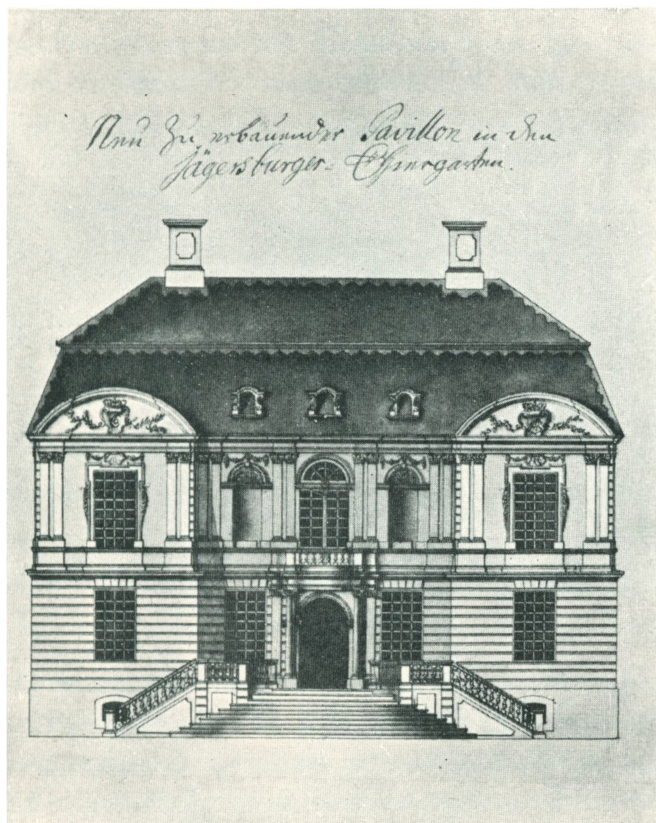

Fig. 23. Eremitagen. Tegning af Thura. Nationalmuseet.

220 Rd. 25 Sk.. og denne Sum blev bevilget ved kgl. Res. af 14. September 1731 til »Reparation paa Eremitagen og derved værende Stalde«. Men i 1734 er det galt igen, og Rentekammeret anmoder Thura, som jo nu havde Jægersborg under sig, om at tage Bygningen i Øjesyn og gøre Overslag. Thura fandt, at de to af Bygningens Sider maatte helt nedbrydes og opbygges paa ny, og hans Overslag kom til at lyde paa 1053 Rd. 48 Sk. Ogsaa dette Beløb blev bevilget ved Res. af 12. April 1734. Imidlertid rejste Thura til Jylland og Holsten; ved sin Tilbagekomst finder han Husets to Sider nedbrudt, men opdager samtidig at Tømmeret i de to andre ogsaa er forraadnet, saa at der ikke er andet for end at nedbryde dem ogsaa. Men da Bekostningen derved langt vilde overstige den bevilgede Sum, maa han igen sætte sig i Forbindelse med Rentekammeret. I en Skrivelse af 17. Juni fremstiller han Sagen og meddeler, at han har standset Arbejdet for at indhente nærmere Ordre fra Kammeret, særlig da han har fornummet, at Kongen, hvis Forholdet viste sig at være

saa slemt, som Thura mente, havde i Sinde at flytte Eremitagen til et bedre Sted i Nærheden. Han vil, saa snart Befaling dertil foreligger, straks indsende Tegning og Overslag. Rentekammerets Indstilling er af 26. Juni; nogen Resolution er ikke faldet derpaa; men den har en Paategning om, at Kongen paa Designationen af 23. Juli 1734 har allernaadigst behaget at teigne saaledes: Vi have allerede anbefalet mundtlig Capitain Thura at gjøre en nye *dessein* og Overslag«.

Man skimter bagved de officielle Skrivelser, at Thura har haft flere Samtaler med Kongen, og at det er lykkedes ham at overbevise ham om, at det eneste rigtige var at bygge en ny Eremitage. Baade i Vitruvius og i Manuskriptet »Sjælland« fortæller Thura, at »Hans Majest. selv behagede at fastsætte Huusets Størrelse, som skulde være tredive Alen i Længden og tive i Bredden«.

Arbejdet maa være paabegyndt allerede i Efteraaret 1734;⁴¹ thi i den Skrivelse af 29. December, hvormed Thura indsendte sin »dessein«, betegner han den som »Tegningen, hvorefter den nye Eremitage er begyndt at bygges«. Med Tegningen fulgte en Generalberregning over Omkostningerne efter de med Haandværkerne sluttede Akkorder, hvorefter Huset skulde kunne bygges for 7048 Rd. 92 Sk. foruden de tidligere til Reparation bevilgede 1053 Rd. 48 Sk., hvoraf Halvdelen allerede var udbetalt til Haandværkerne. Det meste deraf maa have været Forskud, da Nedbrydningen ikke kunde koste saa meget; men det er aabenbart ogsaa af den Grund, at Thura fremhæver, at han har akkorderet med de samme Haandværkere, som havde taget Reparationen i Entreprise. Tegning og Overslag blev indsendt til Kongen med Rentekammerets Indstilling af 29. Januar 1735 og approberedes af Kongen ved Res. af 14. Marts. Det fremgaar imidlertid saa vel af Indstillingen som af Resolutionen, at ikke alle Materialier var indbefattede i Overslaget; en Del af dem skulde komme fra Jægersborg. Her havde Thura samtidig Ledelsen af Arbejdet ved Opførelsen af Jægergaarden (den nuværende Husarkaserne), et Arbejde, som i Omfang og Kostbarhed, men ikke i kunsthistorisk Betydning, var langt større end Eremitagen. Her havde han faaet »bedre Kiøb« paa Mursten og Tømmer, end forudsat i Overslaget, og denne Besparelse vilde han lade komme Eremitagen til Gode. Endvidere har han fundet en Del gullandske Sten, som stammede fra Slottets øverste Etage, som var bleven nedbrudt i Begyndelsen af Christian VI's Regering. Endelig meddeler Thura i en særlig Skrivelse (ogsaa af 29. December 1734), at han har ladet lægge Fjællegulve i v. Grams Værelser paa Slottet, og foreslaar at anvende de optagne Marmor- og ordinære Stenfliser paa Eremitagen.

Tegningen er som sædvanlig bleven skilt fra den Indstilling, som den oprindelig var vedlagt; men den er dog ikke — som saa mange andre lignende — gaaet tabt. I Nationalmuseets Arkiv findes en tuscheret og net udført Tegning af Eremitagen, bestaaende af 3 Etageplaner (Kælder, Stue- og Beletage) samt Façaden mod Vest med Paaskriften: »Neu zu erbauender Pavillon in dem Jägersburger Thiergarten«. Tegningen er ikke signeret; men der kan ikke godt være Tvivl om, at det er Thuras originale Tegning; den stemmer i alt væsentligt med Afbildningerne i Vitruvius og med Bygningen, som den endnu staar. Et Par mindre Afvigelser maa dog omtales. For det første mangler de fritstaaende Søjler i Beletagens Hjørner; det er altsaa en Idé, som Thura først har faaet senere og hvorved det

er lykkedes ham at sætte den Festlighed og Livsglæde, som straalers ud fra Bygningen, endnu en Tone op. Forbilledet har han for øvrigt fundet i Sturm's »Vollständige Anweisung

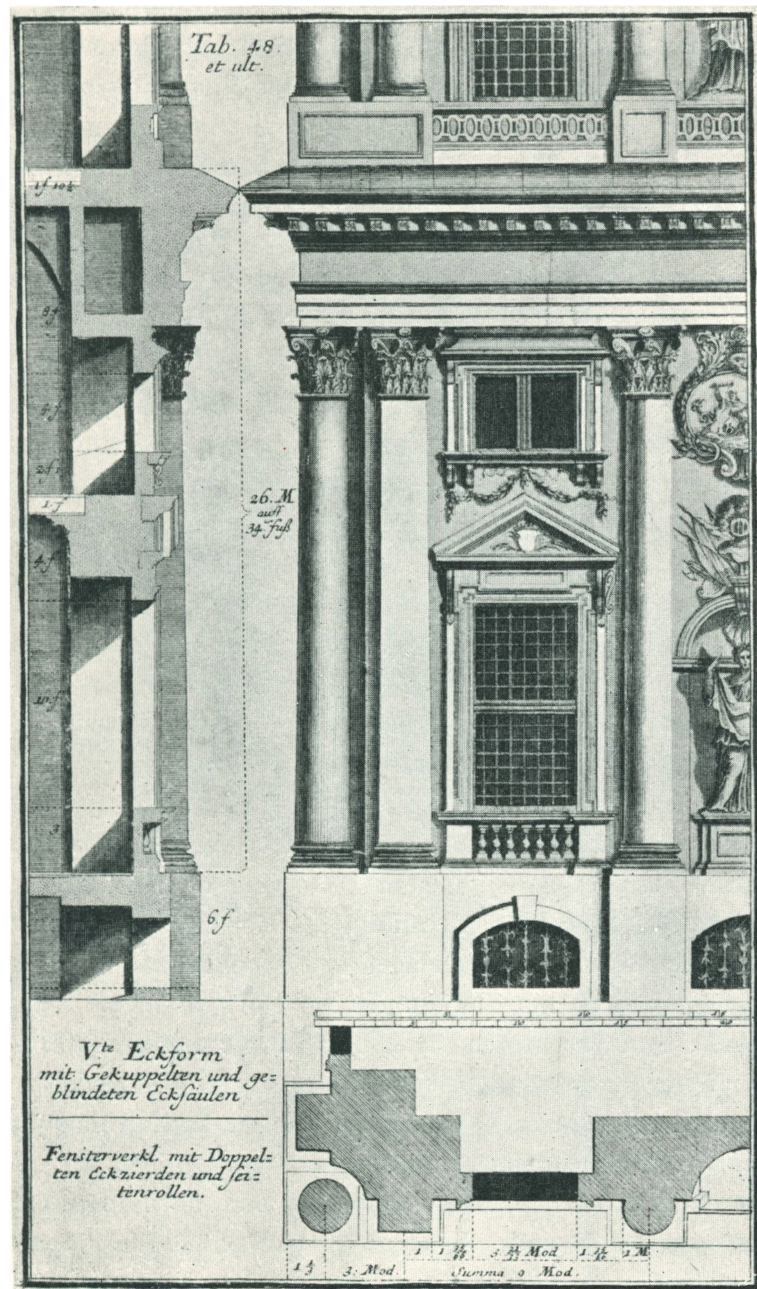

Fig. 24. Hjørne med fritstaaende Søjle.
Efter L. Chr. Sturm's »Vollständige Anweisung etc.«

alle Arten von regularen Prachtgebäuden nach gewissen Regeln zu erfinden, auszutheilen und auszuführen«, hvor Tab. 48 viser et saadant Hjørne med en fritstaaende Søjle ved Siden af en Pilaster.⁴² En anden Forskel er der ved Vinduerne, som paa Tegnningen er højere i begge Etager end de udførte. Den opadkrunmede Afdækning over Sidevinduerne i Beletagen mangler; den blev der først Plads til, efter at Vinduerne var gjort lavere, i øvrigt en heldig Forandring. Trappen foran Hovedindgangen er ogsaa anderledes.

Et og andet blev altsaa ændret under Opførelsen, og som det plejer at gaa, blev det hele dyrere end man oprindelig havde tænkt sig. Overskridelsen stammer dog ikke i nogen væsentlig Grad fra Søjlerne og de øvrige Forandringer i det ydre, men skyldes overvejende den indre Udstyrelse, som blev mere pragtfuld, end man fra først af havde paatænkt. Det maa være lykkedes Thura at vække Kongens Interesse for den lille Bygning, saa at han fik Lov til der at vise en Prøve paa, hvad han havde lært i Udlandet med Hensyn til den indre Dekoration.

I Manuskriptet »Sjælland« siger

han »at man har anvendt ald Flid paa at udziire denne Bygning baade inden udi og uden paa, og at anbringe paa hvert Sted nye og adskillige (d. v. s. forskellige) Ornamenter, hvorved havdes til Hensigt her i det lidet i Henseende til det indvendige ligesom en *mignature* at forestille det samme, som siden i det kongelige Residents-Slott Christians-

borg i Kiøbenhavn, som dengang stod under Bygning, i det store blev anbragt«. Denne Oplysning er værdifuld, da man ellers ved saa lidt om, hvorledes Christiansborg var udstyret indvendig. Det var netop paa den Tid, da Eremitagen var ved at blive færdig, at Thura sammen med Eigtved kom til at forestaa den indre Udsmykning af Christiansborg.

Der maatte altsaa skaffes flere Penge, og det fornødne synes at være blevet aftalt under et Besøg af Kongen paa Stedet i Efteraaret 1735. Ogsaa v. Gram har været tilstede. Der haves nemlig en Forestilling fra Rentekammeret af 18. Februar 1736, hvormed følger en Skrivelse fra Thura til Kongen af 23. December 1735, indeholdende Forslag til Værelsernes Udsmykning, saaledes at Kongen kan vælge mellem forskellige Modeller. Denne Skrivelse har v. Gram givet en Paategning om, at Kongen har bevilget Thuras Ansøgning om at maatte anvende 2500—3000 Rd. til »*embellissements* und *decorations*« dels i den store Sal, dels i Kabinetterne, som alle skal være forskellige i Henseende til »*gout* und *decorations*«, dels udvendig. Skrivelsen er, saa vel som v. Grams Paategning, affattet paa tysk, medens Thuras Skrivelser ellers, ligesom Rentekammerets Forestillinger, plejer at være paa dansk.

Da Sagen saaledes var afgjort i Forvejen, havde Rentekammeret kun at gøre Indstilling i Overensstemmelse med v. Grams Paategning, og ved kgl. Resolution, dateret Frederiksberg 19. Marts 1736, blev Beløbet fastsat til 3000 Rd. Om dermed alle Udgifter blev dækket, kan ikke siges med Sikkerhed, da Regnskabet for Eremitagen ikke blev aflagt for sig, men sammen med Regnskabet for Jægergaarden. Paa det samlede Regnskab blev der en Overskridelse paa 345 Rd. 24 Sk.

Ved Navnet »Eremitage« tænker man uvilkaarlig paa det lille Jagtslots isolerede Beliggenhed midt paa den store Slette. Men saaledes opfattede man ikke Navnets Betydning paa Thuras Tid. I Manuskriptet »Sjælland« skriver han om Eremitagen: »Dette Navn har Bygningen i Henseende til sin Brug, da det kongelige Herskab, naar De undertiden har forlystet sig med Jagt i Dyrehaven, her paa Stedet sædvanlig til Slutning træde af for at indtage Maaltid og gerne spise *en eremitage*, hvortil fra Begyndelsen af Husets Bygning blev indrettet en konstig Machine med dertil hørende Bord; men samme er nu efter Befaling afbrudt og borttaget, saa her ey mere spises *en eremitage*«. Ogsaa paa den gamle Eremitage fandtes der en saadan Maskine, som man ser af Franskmanden de Vrignys Rejsebeskrivelse; han besøgte København i 1702.⁴³

Det var altsaa ikke Beliggenheden, men en Finesse ved Serveringen, som betegnedes ved Ordet Eremitage. For at kunne spise uden at være generet af Domestikernes Nærværelse havde man opfundet et Apparat, hvorved Retterne kom op gennem en Aabning i Gulvet fra et Værelse i Etagen nedenunder. Bordet skulde være rundt eller ovalt; Randen (Dormant), hvorpaa Tallerkenerne stod, var fast; men den indvendige Del, »Postillonen«, som for oven dækkedes af en Sølvbakke (Eremitageteller), kunde gaa op og ned gennem Gulvet. I Tyskland var disse »Eremitageborde« et almindeligt Inventar paa fyrstelige Slotte i første Halvdel af det 18de Aarhundrede. Vi har set, at Thura i Kassel fandt et saadant, hvor Postillonen blev drevet ved en Blæsebælg; det almindelige var ellers, at man brugte Lodder og Tove i Forbindelse med Trædehjul eller Haandsving. Paa Slottet Belvedere ved

Weimar findes endnu en saadan Indretning i fuldt brugbar Stand. Paa Stedet faar man gerne den Forklaring, at det er noget, som Goethe har indrettet, for at han og Hertugen kunde spise alene; men det er naturligvis blot et Udslag af den Weimarske Goethekultur; paa hans Tid var det forlængst gaaet af Brug at spise *en eremitage*; Bordet er tilmed indrettet til otte Personer.

Ogsaa i Danmark fandtes Eremitageborde paa næsten alle Slottene. Paa Christiansborg stod der i Eremitagegemakket — det senere Billardværelse ved Siden af Kongens Galeri — et Bord til 24 Personer. Om denne Installation blev der i 1740 sluttet Kontrakt med Snedkermester Joh. Jeremias Reusse, og den vakte saa megen Opsigt, at en Kopi af den blev opsat paa »Eremitagen« ved Petrograd, hvor den — efter hvad Bernhard Olsen har ladet sig fortælle af General Holten — endnu skal findes i fuldt tjenlig Stand, hvis da ikke de seneste Begivenheder har medført dens Ødelæggelse. Et Eremitagegemak havde der ogsaa været paa Frederik IVs ombyggede Københavns Slot, hvor Kongefløjen blev færdig 1722; naar det af Partikulærkassens Regnskaber ses, at der i 1722 er leveret Blylodder »zu der Eremitage allhier« og ligeledes i 1724 til Eremitagen »hieselbst«, maa der sikkert menes Residensslottet, ikke Rosenborg eller Frederiksberg.

Paa Frederiksberg blev et Eremitagebord installeret ved Slottets Opførelse i 1703. Paa »Sparepenge« ved Frederiksberg fandtes den samme Indretning i 1705. Paa Fredensborg kaldtes Dronningens Forgemak for Eremitagen, fordi der var opstillet et Eremitagebord, hvad F. J. Meier rigtig anfører efter Inventarieregnskaberne fra 1724—28;⁴⁴ men han har misforstaaet Udtrykket »en Sølf Plade til Postelionen«; han tror, at der er Tale om Porcellænet. Maskinen var rimeligvis kommen fra Sparepenge, som blev nedbrudt i det samme Aar (1720), hvori man paabegyndte Opførelsen af Fredensborg. Eremitageborde fandtes endog i enkelte Privathuse i København, saaledes i Knud Storms Gaard paa Slotsholmen (Krigsministeriets Gaard).⁴⁵

Til det samme Formaal, at gøre sig uafhængig af Betjeningen, tjente en anden Opfindelse, de saakaldte »Servanter« eller »Stumtjenere«, smaa Borde, som stilledes mellem Gæsternes Stole, et for hver to Personer; for oven var indsat en Blykasse, hvor Vinflaskerne stod i Vand til Afkøling; derunder var et Par Hylder til Tallerkener. Man kombinerede nu dette med den forrige Opfindelse, og lod ogsaa Servanterne gaa op og ned ved Postilloner. Naar Vinen slap op, kunde man saaledes nemt faa en ny Forsyning. Paa det før nævnte Slot ved Weimar kan ogsaa denne Mekanisme ses i Funktion.

Naar Eremitagebordet ikke fandtes paa selve Slottet, men i en dertil bygget Pavillon i Haven, kaldtes denne for Eremitagen; saadan var det paa Rosenborg, hvor det saakaldte »blaa Hus« (den nuværende Herkulespavillon) var indrettet som Eremitage og kaldes saaledes i Inventariet fra 1718. Desuden var der et Eremitagebord i »Lysthuset med de fire Knapper«, som nu danner Midtpartiet i Garderkasernen.⁴⁶ I det samme Forhold stod vor Eremitage til Jægersborg, og Thura kalder den derfor paa sin Tegning for »Pavillon«. Paa Fredensborg var der foruden Eremitagegemakket paa Slottet ogsaa en Eremitage i Haven, som er afbildet paa en lille Akvarel, der hænger paa Rosenborg. Den laa helt nede ved Søen nedenfor de to saakaldte »Thepavilloner«, hvoraf den ene var Kavallerernes Spisestue,

den anden Køkken.⁴⁷ Her kan man dog vanskelig tænke sig Maskinen installeret; det var vel blot Meningen, at Kongen vilde spise her under de mest tvangfri Former. Der er dog ingen Tvivl om, at Ordet Eremitage først er blevet almindeligt her i Landet ved Indførelsen af de mekaniske Borde.

Eremitagen i Jægersborg Dyrehave er, som det fremgaar af det foregaaende, ikke tænkt som noget Slot, men blot som et Tilbehør til Jægersborg, der var det egentlige Jagtslot. Det var ikke beregnet til Natteophold, men kun til kortvarige Ophold under Jagten, særlig til Spisekvarter. Dette Formaal afspejler sig tydelig i Grundplanen, hvor man i alle Etager finder en større Sal omgivet paa begge Sider af smaa Kabinetter. I Hovedetagen er Salen 14 Alen bred og 16 Alen dyb. Kabinetterne er kun 6 × 6; men hele Bygningen er heller ikke større, end at den helt og holdent kunde rummes i Hirschholms Kirkesal.

I det ydre karakteriseres Bygningen ved sin i Forhold til de øvrige Dimensioner betydelige Højde. Ikke blot er der baade Stueetage, Beletage og Mansardetage; men Bygningen hæves yderligere ved en høj Kælder, »anlagt paa Horizonten«. Dette er egentlig mod Barokkens Principper for Landsteder, hvor man ellers foretrækker mindre Højde og større Udstrækning i Bredden; men her er den valgte Bygningsmaade naturligvis paa sin Plads. Thura forklarer selv i Manuskriptet »Sjælland«, at Hensigten dermed er at »tilveje bringe desto længere Udsigt og Vue, hvilket den og i herligste Grad har bekommet«. Trods sin Afhængighed af den franske Stil, som han har tilegnet sig i Udlandet, har han som den fødte Architect den rette Forstaaelse af, at enhver Opgave kræver sin særlige Løsning. Det vil derfor heller ikke nytte noget at søge efter direkte Forbilleder for Eremitagen lige saa lidt som for Thuras andre Arbejder. Detaillerne og det hele Formsprog saa vel som de almindelige Principper for Plan og Gruppering har han fra den klassiske franske Architektur (Louis XIV), særlig saaledes som den praktiseredes i Tyskland af indvandrede franske Architecter, og fra de franske og tyske theoretiske Værker, som stod til hans Raadighed, og hans Hjærte rummer ingen Tvivl om »den moderne Bygningskonsts« Overlegenhed over alle tidligere Stilarter; men i Anvendelsen af Barokkens rige Forraad af Udtryksmidler arbejder han med fuldkommen Frihed og med fin Følelse for den enkelte Opgaves særlige Krav. Det har sikkert været ham en stor Tilfredsstillelse, at han fik Lov til at smykke Eremitagen saa rigt baade udvendig og indvendig, og at han der kunde udfolde sine Evner uden at være bunden ved en Forgængers Arbejde, som Tilfældet var ved Hirschholm. I sin »Danske Vitruvius« (II, S. 100) skriver han: »Bygningen er uden og inden med mangfoldige Ziirater prydet; især betragter man den forreste Façade mod Skoven og den bageste, som vender mod Søen; begge ere saa vel som Side-Façaderne af Bygningen meget ziirlige og efter den moderne Bygnings-Konstes Regler opførte«. Da nu hverken det oprindelige Christiansborg eller Hirschholm eksisterer mere, bliver Eremitagen en Hovedkilde for os til at lære Thuras Stil at kende, saaledes som den viser sig i hans første Arbejdsaar, og vi maa derfor se lidt nærmere paa Bygningens Enkeltheder.

Hovedfaçaden er den vestlige, hvor Indgangsdøren og det store Trappeanlæg findes. Façaden er inddelt i to Risaliter og et tilbagetrædende Midtparti, og naar man tager Maalene, viser det sig, at Inddelingen er sket ved Højdeling (»det gyldne Snit«), saa at, naar Bredden

af en Risalit betegnes ved a , Midpartiets Bredde ved b , har man $b^2 = a(a + b)$. Midpartiet faar derved en Bredde af lidt over 13 Alen, Risaliterne ca. $8\frac{1}{2}$ Alen. Denne Maade at inddele Façaden, som er en af Baroktidens Finesser, — om end dens Oprindelse gaar meget

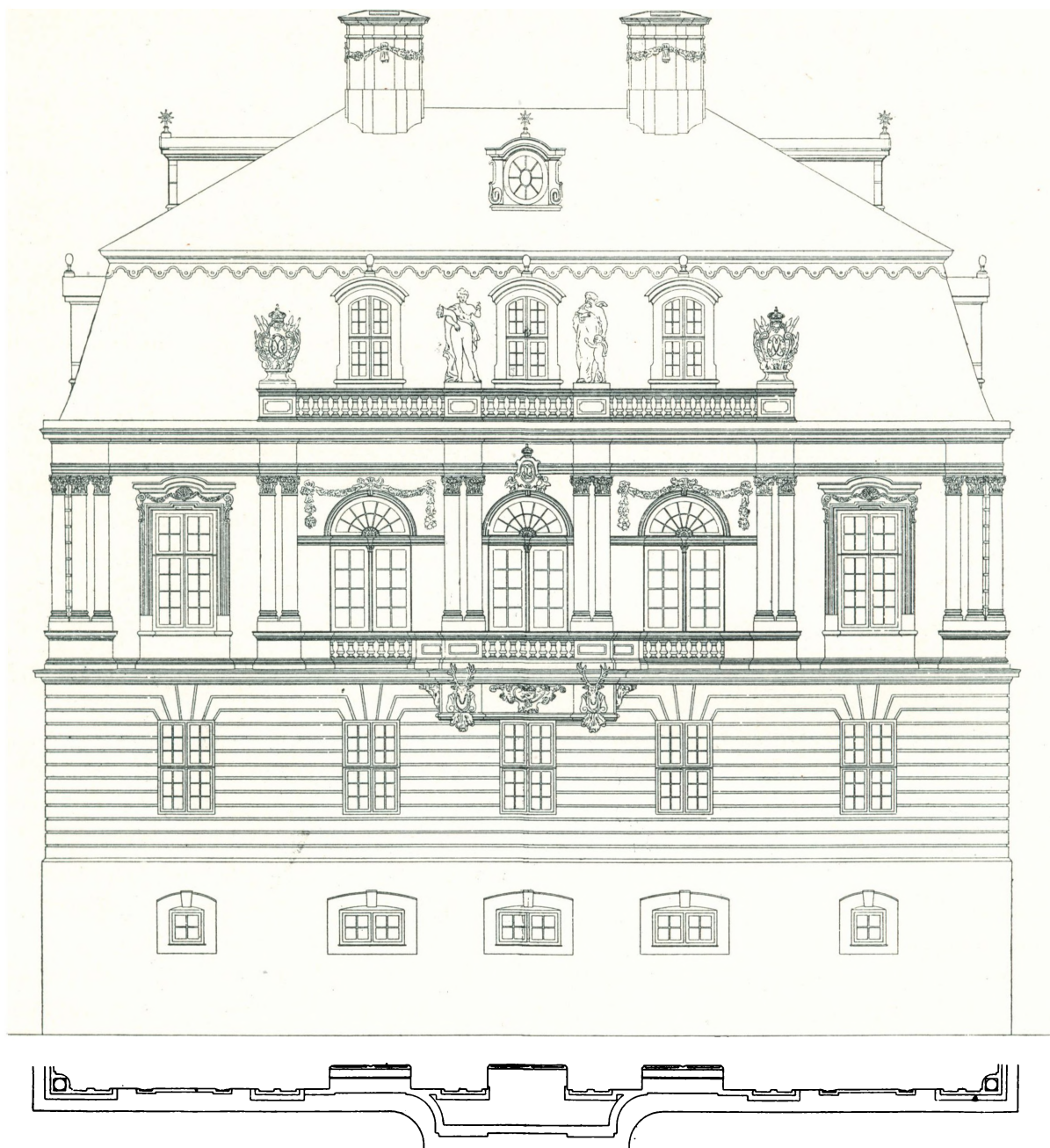

Fig. 25. Eremitagen. Østsiden. Opmaaling af Foren. af 3. Dechr. ◀

længere tilbage i Tiden — medfører, at Bygningens Modulus ikke kan anvendes paa Façaden. I Gavlene har man derimod mellem Vinduerne den samme Akseafstand som paa Hirschholm, 6 Alen, og dette Tal synes ogsaa at spille en Rolle i Planen; i hvert Fald er Kabi-

netternes indvendige Maal fra Nord til Syd 6 Alen. I Façadens Midtparti er Vinduernes Akseafstand 5 Alen, og paa samme Maade er de 3 midterste Vinduer mod Øst anbragt. Derimod er naturligvis Vinduernes Plads paa Risaliterne bestemt ved, at de skulde sidde i Midten.

I Opbygningen har Thura forstaaet at gøre den store Højde mindre paafaldende derved, at Kælderetagen mod Vest er dækket af det store Trappeparti og paa de andre Sider af en Terrasse med Støttemur. I 1763, da Muren var forfalden, blev den fjærnet og erstattet med en »Jord-Terrasse med Torn-Hække«. ⁴⁸ Ogsaa Trappepartiet er forandret i nyere Tid, idet det nederste Trappeløb, som fra det naturlige Niveau — det som Thura kalder »Horizonten« — førte op til Rampens Midte, er faldet bort.

Stueetagen er behandlet paa den i fransk Architektur saa yndede Maade med brede vandrette Fuger (à refends). Denne simple Murbehandling afbrydes paa Hovedfaçaden kun af de to ioniske Søjler foran Indgangsdøren, som bærer en Balkon. Paa Østsiden er der ogsaa en Balkon, men mindre fremspringende og baaren af Konsoller i Form af Hjortehoveder; imellem Takkerne ses »Apollo liggendes, i liden Forhøyning under Balconen udarbejdet«. Dette i Egetræ udskaarne Billede findes endnu paa sin Plads; Figuren er i fladt Relief paa en Kartusche. Hjortehovederne var ogsaa af Egetræ, men er nu fornyede i Zink.

I Hovedetagen ses over Indgangsdøren et rundbuet Vindue eller rettere en Fløjddør ud til Balkonen, og paa hver Side af denne en Niche, hvori Statuer af Meleager og Diana. Over Vinduet er der et Brystbillede i Relief af Christian VI i italiensk Marmor, »hvor Bildthuggeren har haft den Lykke temmelig nøye at træffe Høystbemeldte Herres Ansigt«. I den seneste Tid er Relieffet blevet fornyet (Billedhugger Niels Hansen). Hvem der har været Mester for det oprindelige Billede, omtaler Thura ikke; men af Regnskaberne ved vi, at det meste Billedhuggerarbejde paa Eremitagen blev udført af Diderik Gercken. Paa Façadetegningen i Vit. II ses i Stedet for Kongens Portræt et Skjold med Krone over, et Bevis paa at Stikkene i Danske Vitruvius ikke altid gengiver Bygningerne i deres endelige Form, men ofte er udført efter Bygningstegninger, som ikke nøje er fulgt under Opførelsen. Murfladen er inddelt med koblede Pilastre af den romerske eller komposite Orden, som bærer en Balustrade med Trophæer. Paa Risaliterne var der, som allerede omtalt, ogsaa fra først af kun paatænkt koblede Pilastre; dertil kom saa senere de kokette Hjørnesøjler, bag hvilke Hjørnet af Muren er brudt i en Kurve, saa at Søjlerne staar i en Slags Niche. Søjlerne har de Maal, som Vignola og efter ham de fleste franske og tyske Theoretikere foreskriver. Som Enhed (Modulus) benyttes den halve Søjlediameter maalt for nedent. Søjlelens Højde er da 20 Moduler, Piedestalen under Søjlerne 6 Mod. Overværket (Architrav, Frise og Krans) er ogsaa 6 Mod.; men det er egentlig lidt for meget; L. Chr. Sturm angiver ligesom Vignola 5 Mod.; andre Theoretikere endnu mindre; men Thura har nok valgt det større Maal med velberaad Hu af Hensyn til, at Søjlerne og Pilastrene har deres Plads saa højt oppe paa Bygningen. Paa de halvrunde Frontoner er anbragt hvilende Figurer, til højre Aktæon og Skovguden Pan, til venstre Apollo og Daphne. Figurerne var af Sandsten, men er nu erstattede med zinkstøbte Figurer.

Paa Østsiden ⁴⁹ har Vinduernes forskellige Afstand givet Architekten lidt at spekulere paa

ved Fordelingen af Pilastrene. Man mærker, at den vestlige Façade er komponeret først, og at den østlige, skønt den ingen Risaliter har, er under en vis Tvang af Hovedfaçaden. De koblede Pilastre staar derfor tættere omkring det midterste Vindue end om de andre, og dette virker igen paa Fordelingen af Postamenterne i Balustraden over de tre midterste Vinduer. Postamenterne bærer Statuer af Sommeren og Vinteren og i Hjørnerne en Slags Trophæer sammenstillede af Jagtredskaber.

Taget har, at dømme efter de Frynser, som ses paa Prospektet i Vitr. II, Tab. 60,⁵⁰ op-

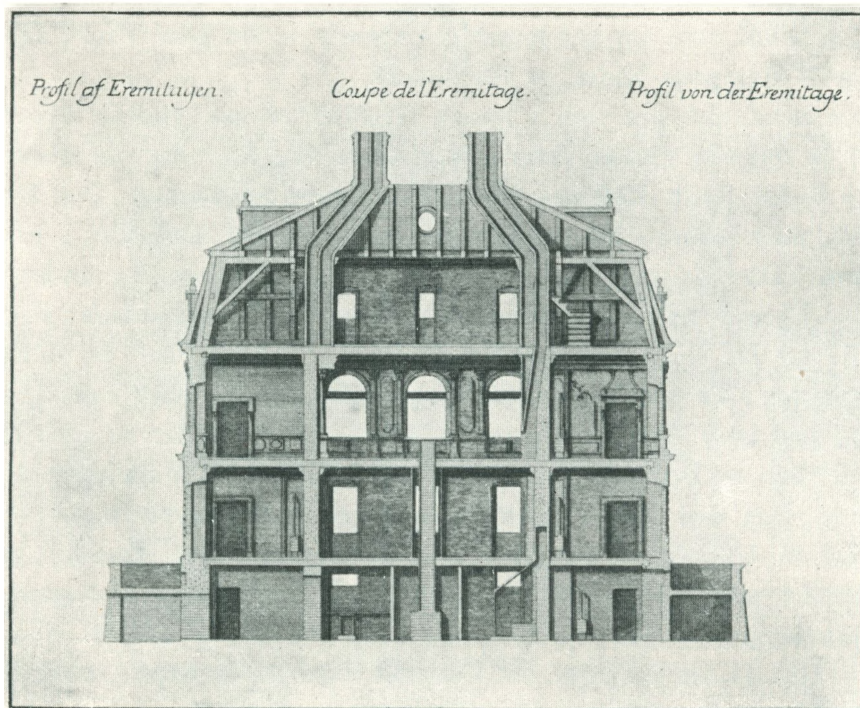

Fig. 26. Eremitagen. Snit. Danske Vitr. II, Tab. 59.

rindelig haft Kobberbelægning, i det mindste paa den øverste fladere Del. I senere Tider har Bygningen snart været tækket med Skifer, snart med malet Jærn; først under den nuværende kgl. Bygningsinspektør har den igen faaet Kobbertag.

Vi gaar over til Beskrivelsen af det indre, som har en særlig Interesse, da saa meget endnu er bevaret af det oprindelige. I Kælderen, som har Indgang fra Nord, er det største Rum Køkkenet, som svarer til den store Sal i Beletagen. I Midten er der ligesom et stort Skab; her var »Postillon«, som førte Retterne op til Salen. Ved Hjælp af Snittet paa Tab. 59 i »Danske Vitruvius« II faar man en ganske god Forestilling om den hele Indretning. Et Rør gaar fra Skabet i Køkkenet gennem Stueetagen op til Salen. Uden om dette er der i Stueetagen et større Rør, hvori Lodderne gik. Paa Planen over Beletagen ser man, hvorledes den faste Bordplade (Dormant) ligger som en Ring uden om den af Postillon baaerne Sølvbakke (Eremitageteller). Hele Bordpladen har en Diameter paa over 3 Alen, medens Postillonens Diameter kun er $1\frac{1}{4}$ Alen. Foruden Køkkenet er der i Kælderen ligesom i de andre Etager 6 mindre Rum.

I Stueetagen, som ellers har samme Inddeling som de andre Etager, var det store midterste Rum ved en Skillevæg delt i en smallere Vestibule mod Vest og et større Værelse mod Øst. Herved opnaedes, at Maskinen ikke blev synlig for den indtrædende. Det større Værelse, hvori Elevatoren gik, stod ved en lille Trappe i direkte Forbindelse med Køkkenet. Hvad de mindre Værelser benyttedes til, omtaler Thura ikke; formodentlig har der ligesom i vore Dage været Bolig for en Opsynsmand.⁵¹ I Forstuen var Væggene dækkede med malede Tapeter, »der forestille adskillige Jagt-Historier og deslige, som ikke ilde ere udførte«. De var uden Tvivl malede af Frederik Holm, som havde en Del af Malerarbejdet. Han

Plan de l'Etage du Roi à l'Ermitage.

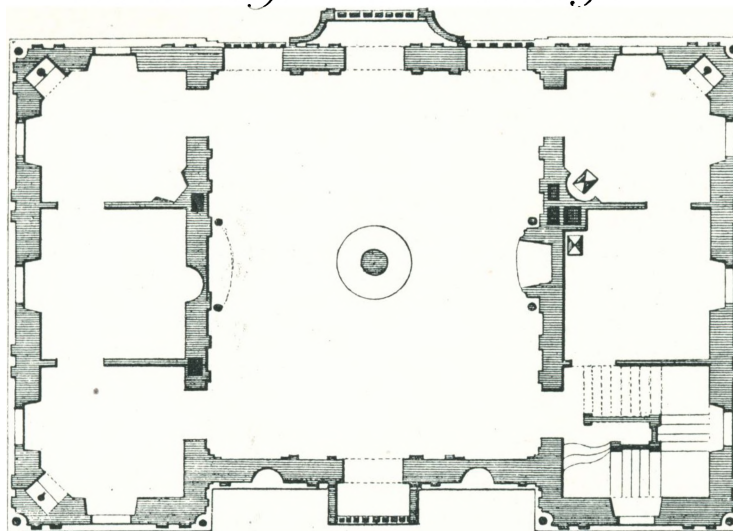

Fig. 27. Eremitagen. Plan af Hovedetagen. Danske Vitr. II, Tab. 57.

paatog sig ikke blot almindeligt haandværksmæssigt Malerarbejde, men er ogsaa kendt som Dekorationsmaler; allerede i Frederik IVs Tid havde han malet 10 »Jagter« paa Lærred til Lofterne i Palæet bag Børsen, d. v. s. den Stormske Gaard, hvor paa den Tid Dronning Anna Sofie boede.⁵² Desværre er Tapeterne forsvundne. Da man i Frederik Vs Tid afskaffede Eremitagebordet og det tilhørende Maskineri, blev det muligt at flytte Skillerummet i Stueetagen, saaledes at Vestibulen fik omtrent samme Størrelse som Værelset mod Haven. Hvornaar denne Forandring er sket, er uvist; den nuværende Vægmaling synes at være helt moderne.

Til højre ligger Trapperummet, som er af samme Størrelse eller Lidenhed som de andre Hjørneværelser; Trappen er dog ret bekvem. Den har 4 Løb i Overensstemmelse med Rumets kvadratiske Form og gaar lige fra Kælderen til Mansardetagen. Væggene er dækkede med »blaa og hvide Fliiser efter hollandsk Art, hvilket baade er net og gjør en meget god Virkning i Øjnene«. Af Regnskaberne ses, at de var leverede af den gamle »Delfs Porcelins eller Hollandsk Steentøis Fabrik« i Store Kongensgade, og havde kostet 133 Rd. 2 M. 11. Sk.⁵³

Ad denne Trappe kommer man op i »den kongelige Etage«, og træder direkte ind i den smukke Spisesal som gaar gennem Bygningens hele Bredde og har Udsigt baade til Søen

og til Skoven. Salens rige Udsmykning er bevaret uforandret; Væggene er inddelt ved Søjler og Pilastre »efter de arkitektoniske Regler«, som Thura siger, d. v. s. i den franske akademiske Stil, som var gængs i Louis XIVs Tid, men nu allerede var gaaet lidt af Mode. Fritstaaende Søjler findes paa begge Sider af Kaminen og ligeledes paa den modsatte Væg,

Fig. 28. Eremitagen. Trappen.

Fot. Laurberg.

hvor Søjlerne indrammer det morsomme Gips-Relief med Diana, der overraskes af Aktæon, mens hun bader sig ved en Kilde; Diana spejler sig i et virkeligt Spejl, en mere original end egentlig kunstnerisk Idé. Ellers er der paa alle Væggene anvendt Pilastre, der ligesom Søjlerne er af Stuk, som imiterer rødbrøget Marmor; de korinthiske Kapitæler er broncefarvede. Derimod er Indfatningerne omkring de fire Døre af ægte Marmor; Farven er den samme rødlig, som er imiteret i Søjlerne og Pilastrene. Mellem Pilastrene er Vægfelterne prydede med Ornamerter i Gips, som forestiller »alle Slags Jagt-Tøj, som Valdthorn, Hjorte-Takker og deslige, der dels med Forgyldning, dels med de egentlige naturlige Farver ere udstafferede«. Lignende Ornamerter findes paa Loftet afvekslende med Spejlglas. Dekora-

tionen virker temmelig urolig og udæskede allerede paa Thuras Tid Kritiken, som man ser af Beskrivelsen i Vitr. II, S. 102, hvor han tager kraftig til Genmæle. Han skriver her: »Salen i den anden Etage er meget ziirlig, yndig og fornøvelig. Gulvet er med sorte og hvide Fliser belagt, og Loftet med meget rigt Stuccator-Arbejde ziiret, som forestiller allehaande Jagt-Tøj og Jagt-Redskaber, dels forgyldte, dels udstafferede med deres tilhørende egentlige Farver. Denne Anordning i Henseende til de adskillige paa Loftet anbragte Farver, der forestille enhver derudi udarbejdet Ting i sin naturlige Klæde-Dragt, have nogle villet laste, som har syntes, at Loftet derover var blevet alt for broget, og at derved foraarsagedes en Slags Forvirring i Øjnene ved første Paasyn. Men enhver maa billig eftertænke Omstæn-

dighederne i saadanne Tilfælde og gjøre Forskiel paa Stederne, hvor deslige Ting anordnes; thi dersom et Loft af denne Art var bleven anordnet i et eller andet Gemak udi det Kongl. Residentz-Slot Christiansborg i Kiøbenhavn, havde enhver Føye og Ret til at udlee dens liden *jugement*, som var Autor dertil, saasom paa saadan et Sted kunde ikke passe sig, hvad der kan passe sig i et Jagt-Lyst-Huus, som ligger midt i en Skov, udi et Huus, som

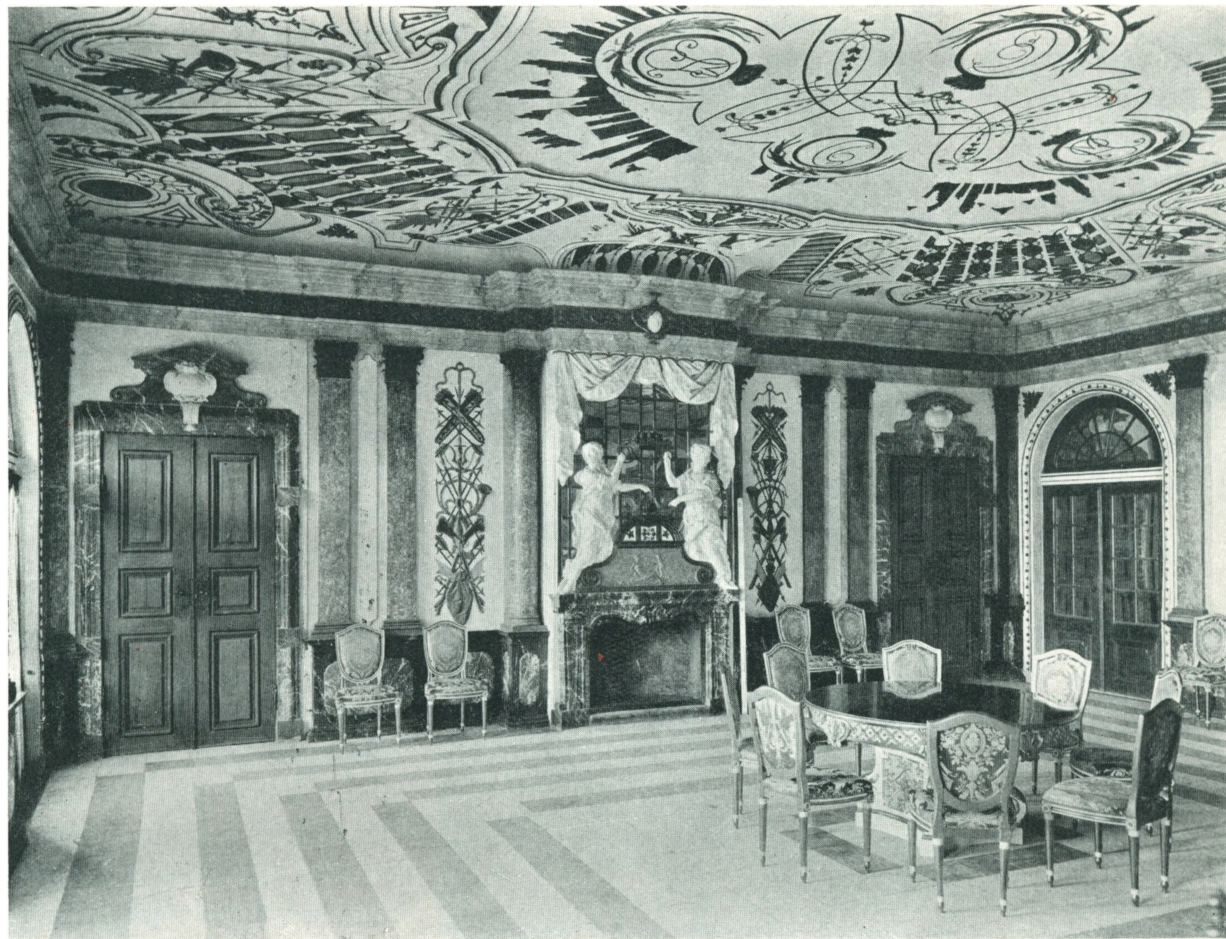

Fig. 29. Eremitagen. Spisesalen.

Fot. Laurberg.

aldrig bruges, uden i Anledning af Jagten, og derfor maa og tør have sine Ornamenter og Ziirater indrettede overensstemmende med den Brug, hvortil det anvendes. Hvad der endnu saa meget mere contributorer til dette Lofts Brogenhed, er, at alle ledige Rum imellem forbemeldte dels malede, dels forgyldte Jagt-Redskaber ere med folierede Glas besatte, hvorved det bringes til Veye, som ved en *Plafond* billig bør søges, og som man paa andre Steder formedelst kostbare og ziirlige Malerier tragter at naae, at naar man kaster Øynene til Loftet, det da ved første Aasyn lader, som om man saa ind i Luften«. Mod Øst er der 3 Vinduesfag i Form af Balkondøre; dog er der kun foran den midterste en virkelig Balkon, foran de andre er der kun en Brystning. Mod Vest er der 3 tilsvarende Døre, hvoraf den midterste fører ud til den søjlebaarne Balkon. De to andre har Spejle i Stedet for Ruder;

det er falske Døre; bag dem er Nicherne med de to Statuer af Diana og Meleager. Der var altsaa sørget godt for, at man kunde nyde Udsigten til begge Sider, særlig den smukke Udsigt mod Søen, som Thura ogsaa priser i høje Toner.

Mod Syd ligger foruden Trapperummet de smaa Værelser, som nu kaldes Kongens Kabinetter. De er særlig elegant udstyrede; »Væggene ere«, som Thura bemærker, »med

Fig. 30. Eremitagen. Kabinet.

Fot. Laurberg.

Paneelværk beklædte og med prægtigt og kunstigt udført Bildthuggerarbejde ziirede«. Men dermed er Værelsernes Udstyrelse kun meget ufuldkomment karakteriseret. Den er ikke blot forskellig fra den store Sals, men ogsaa forskellig for de to Værelser. I det midterste Kabinet er Væggene inddelt i Felter ved Lisener malede som graat Marmor; selve Felterne imiterer rødbrøget Marmor og er omgivne af Lister, som for oven krummer sig i lette Buer, der mødes i Midten og der sammenholdes af en forgyldt Muslingsskal, ikke Rokokotidens skæve Muslinger, men den vifteformede Skal af den store Musling (*Pecten maximus*), som er et almindeligt Ornament i Baroktiden, for øvrigt en Arv fra Renæssancen og derigennem fra Antiken. Overhovedet er der i Værelsets Dekoration intet Spor af den egentlige Rokoko;

det er Rokokoens Forløber, den saakaldte »Regentstil«, som Thura her har anvendt. For oven har Væggene endnu den traditionelle lidt svære Afslutning med Architrav, buget Frise og Krans, noget som helt forsvinder i Rokokoens. I Loftet ses en »Plafond«, Danmark holdende et Skjold med Kongens Navnetræk.

Hjørneværelset er ligeledes meget elegant, men i en lidt sværere Stil. Væggene er inddelt med Pilastre, hvis Kannellurer er forgyldte. Kapitælerne er paa en meget fantasifuld Maade sammensat af Sphinkshoveder i Forbindelse med Elefantordenens og Dannebrogordenens Insignier. Loftbilledet (Diana), som det nu ses, er moderne, malet af C. N. Overgaard. Man

tager næppe fejl, naar man antager, at dette Kabinet har været Kongens og det tilstødende Dronningens; de 3 mindre elegante Kabinetter mod Nord har saa været bestemt for den øvrige kongelige Familie. De har nu moderne Tapeter og frembyder ikke noget af særlig Interesse; men det fremgaar tydeligt af Thuras Tekst, at de altid har haft en mindre kostbar Udstyrelse, enten det nu, som vi antager, var af Hensyn til de Personers lavere Rang, som skulde benytte dem, eller det kom af, at de bevilgede Midler var ved at slippe op. Gulvene var, ligesom i de sydlige Kabinetter »af allehaande rart Træ, sammensatte«, og Lofterne var »med prægtigt Gips-Arbejde udi liden Forhøjning udarbejdede og Ziirterne deels forgyldte; deels for sølvede«. I 1791, da Eremitagen blev overdraget til Hofjægermester Grev C. F. E. v. Ranzow, som i nogle Aar havde den som privat Ejendom, kaldes de nordlige Kabinetter for Kongens og Dronningens; Kongens Kabinet var da betrukket med graat Damask, gammelt og falmet; i Dronningens 1ste Kabinet var der hvidt skildret Atlask, falmet, gammelt og i Stykker, og i Dronningens 2det Kabinet var Væggene betrukne med blaåt chinesisisk Taft, som var i samme bedrøvelige Tilstand. De sydlige Værelser kaldes i det samme Inventar for Kronprinsens og Prinsessens Kabinetter; men alle disse Benævnelser maa stamme fra en tidligere Tid, vistnok Frederik Vs.⁵⁴

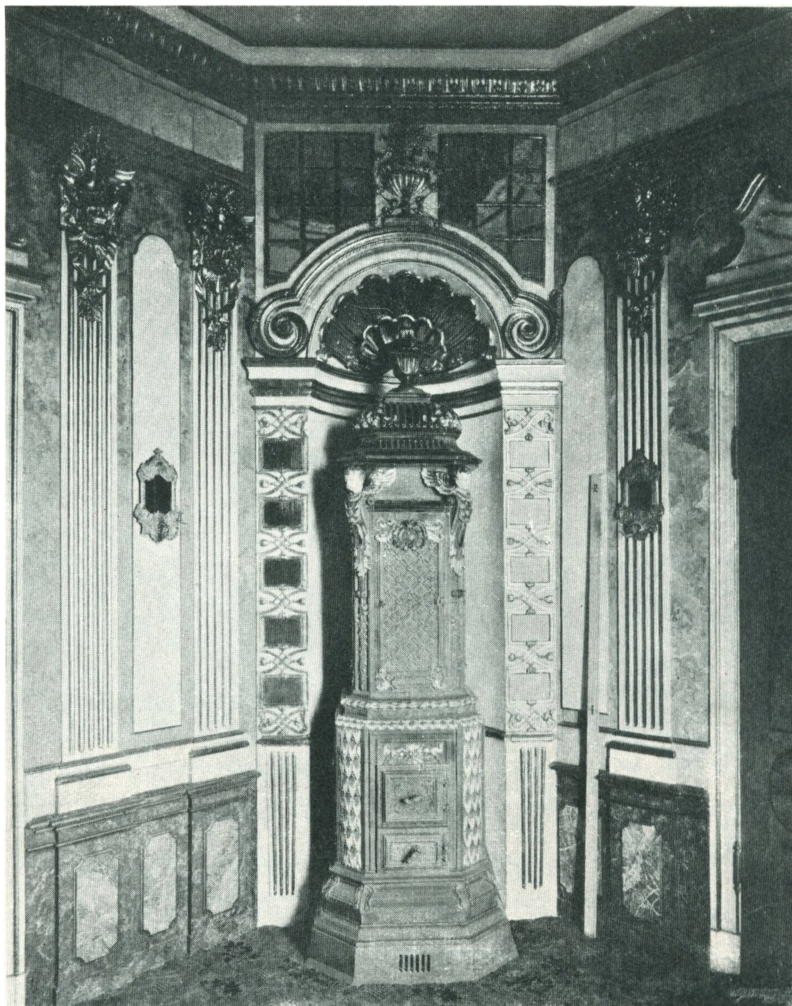

Fig. 31. Eremitagen. Hjørnekabinet. Fot. Laurberg.

Ovenover den store Sal ligger i Mansardetagen en Sal med samme Grundflade, der tjente Hofdamerne og Kavalererne til Spisegemak. Under Loftet saa man »et fortreffeligt Malerie af den berømte *Coffre* meget net og naturligt udført, hvilket i den forrige gamle Bygning havde Plads under Loftet i det kongelige Spise-Gemak«. I Inventariet fra 1791, hvor denne Sal kaldes »Roesen«, nævnes det gamle Loftsbillede endnu.

I følge Thura var Eremitagen i 1736 fuldført og bragt i Stand. Dette maa dog ikke for-

staas bogstaveligt. I 1737 var der en Sag med nogle Blytækkere, som forlangte Betaling for Arbejde paa Eremitagen og andre Slotte. Thura indstillede i en Erklæring af 18. Juli, at de ikke skulde have noget, før end de havde gjort deres Arbejde færdigt paa Eremitagen, og heri fik han Medhold hos Kongen.⁵⁵

Samtidig med Opførelsen af Eremitagen falder de store Arbejder paa Jægersborg, hvorved den endnu bevarede Jægergaard opstod. Selve Slottet var ved Christian VI's Thronbestigelse yderst forfaldent. Det regnede ned alle Vegne, og Ødelæggelsen var derfor særlig

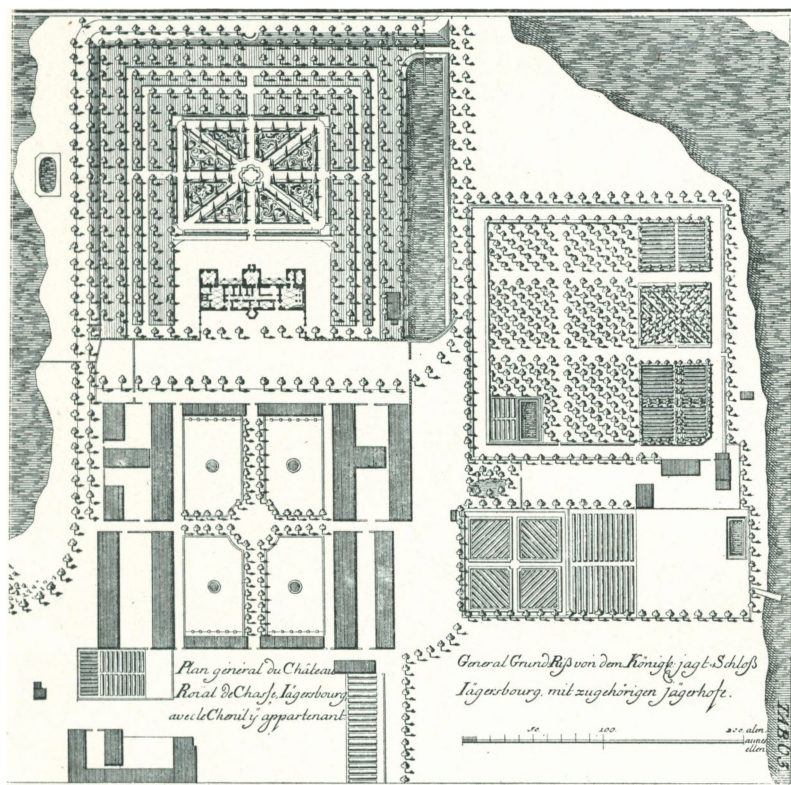

Fig. 32. Plan af Jægergaarden ved Jægersborg. Danske Vitr. II, Tab. 63.

alvorlig i den øverste Etage, hvor den gamle Riddersal eller Dansesal var. Kongen bestemte sig derfor til at lade denne Etage aldeles afbryde, hvorved de gamle Renæssancegavle, som ses paa en Tegning i Resens Atlas, forsvandt, og Slottet fik det Udseende, som Tab. 65 i Vitr. II viser. Dette skete i 1731. Kongen ønskede ikke selv at benytte Slottet; der blev indrettet en Lejlighed til Hofjægmester v. Gram, og den største Del af Slottets Bohave, Malerier m. m. blev ført til Frederiksborg og andre kongelige Slotte.⁵⁶

De til Slottet hørende Jagtbygninger var om muligt endnu mere forfaldne end Slottet, og allerede i 1731 maatte der foretages nogle uopsættelige Reparationer, medens Overlandbygmester Krieger fik det Hverv at udarbejde Tegninger og Overslag til helt nye Bygninger. Vi hører saa ikke noget førend Begyndelsen af 1733, da Sagen passerer Rentekammeret; Overslaget var paa 27,070 Rd.; men Kongen resolverede den 6. Februar efter Rentekammerets Indstilling, at Sagen indtil videre skulde stilles i Bero, da »Vores Cassa med adskillige andre deslige Udgifter til Bygninger og Reparationer er graveret«.⁵⁷

Ret længe kunde det dog ikke gaa paa den Maade, og da Thura efter sin Udnævnelse til Hofbygmester havde faaet Tilsynet med Jægersborg, blev Sagen taget op igen. I Forstaaelse med v. Gram forfattede Thura nye Tegninger, som vandt Kongens Bifald og blev approberede ved Resolution af 22. Juli 1734,⁵⁸ altsaa omtrent paa samme Tid, som det blev bestemt at nedrive den gamle Eremitage og bygge en ny. Til Jægergaarden blev der bevilget 38,976 Rd. 3 M. 4 Sk., og Arbejdet skulde fordeles paa 5 Aar; men trods forskellige Efterbevillinger var man i 1738 ikke naaet længere end til at bygge de 3 »Kvarterer«; den

sydvestlige Fjerdedel manglede endnu; men Kongen havde nu tabt Interessen for det hele Foretagende; han resolverede 9. Juni 1739, at det indtil videre skulde bero med Opførelsen af det fjerde Kvarter,⁵⁹ og to Aar efter blev Parforcejagten ophævet, saa at de vidtløftige og kostbare Bygninger stod til ingen Nytte; i Christian VI's sidste Aar laa der Husarer paa Jægersborg. Men saa snart Frederik V var kommen paa Thronen, blev Parforcejagterne genindført, Slottet istandsat og monteret, saa at det blev beboeligt for Kongen, og i 1747 blev Jægergaarden bygget færdig.

Herefter var Jægergaarden, efter hvad Thura udtaler i sin Vitruvius, »den anseeligste, reguliereste og fuldkommenste iblandt alle, som findes i Europa«. Den laa Vest for Slottet og var selvfølgelig anlagt aksefast med dette og med den Øst for Slottet liggende, i den stiveste franske Stil anlagte Slots- have. Den firkantede Gaard var efter Akserne gennemskaa- ret af to Alleer, med en lille rund Plads i Skæringspunktet. Derved dannedes de fire Hundegaarde, som var belagt med Fliser, hegnede med Mure og hver forsynet med et Spring- vand i Midten. Øst og Vest for Gaarden laa Hundehusene, grundmurede og med Kobber- tag, Bygningerne i Nörd og Syd indeholdt Staldene og Jagt- betjentenes Boliger.

Fig. 33. Jægergaarden. Nordvestlige Fløj.
Efter E. Nystrøm: Gentofte Sogn.

Jægergaarden gør endnu et ret tiltalende Indtryk, selv om man ikke kan tillægge den nogen større kunsthistorisk Betydning. Af størst Interesse er Planen, som imidlertid i alt væsentligt stammer fra Kriegers Projekt. Man finder her de samme 4 Kvarterer, Alleerne, Springvandene og næsten alle de af Thura opførte Bygninger. Gaarden er lidt mere langstrakt, og de østlige Kvarterer er noget længere end de vestlige; Thura har gennemført Symmetrien til den yderste Konsekvens, men nogen ny Ide træder ikke frem i hans Plan. De lave enetages Bygninger er i en meget enkel Stil; de nette og vel anbragte Kviste, som minder meget om de tilsvarende paa Sidebygningerne ved Palæet i Roskilde, virker op- livende; lignende Kviste er for øvrigt ogsaa angivne paa Kriegers Projekt.⁶⁰

Den ovenfor nævnte kgl. Resolution af 9. Juni 1739, hvorved Opførelsen af det fjerde Kvarter blev stillet i Bero, blev 16. Juni kommunikeret Thura af Rentekammeret, og sam- tidig anmodede Kammeret om endelig Afregning over Arbejdet paa Jægersborg og Eremitagen. Dette synes at have været et vidtløftigt Arbejde; thi først næste Aar den 31. August indsendte Thura en Generalekstrakt af Regnskabet, som er vedlagt Rentekammerets Fore-

stilling af 12. November 1740.⁶¹ Det ses heraf, at der til Jægergaarden var bevilget i alt 46,190 Rd. 5 M. 6½ Sk., og til Eremitagen 11,102 Rd. 2 M. 12 Sk. Desuden var der ved forskellige Auktioner solgt Materialier for 481 Rd. 5 M. 4 Sk., tilsammen Indtægt: 57,775 Rd. 22½ Sk. Udgiften havde derimod været 58,120 Rd. 46½ Sk., saa at der var en Overskridelse af 345 Rd. 24 Sk., som Kongen bevilgede ved Resolution af 6. December 1740. I den samme Resolution bevilges yderligere 2228 Rd. 74 Sk., som var medgaaet dels til Vognleje og Transport af Materialier, dels til Møblering af Eremitagen og dels til et Materialhus ved Jægersborg. Heraf var til Eremitagens Møblering anvendt 843 Rd. 59 Sk. Den interessante Post er »Machinen«, som blev leveret af Tømrmester Jeremias Reusse, der synes at have været Specialist paa dette Omraade. Han fik for sit Arbejde 200 Rd.⁶² foruden 77 Rd. 80 Sk. for Tømmer. De øvrige Poster er Kakkellovne, Lærred til Betrækning af Væggene, Køkkeninventar, Spejle m. m. Egentlige Møbler er der ikke paa denne Konto. Rimeligvis har man klaret sig ved at bringe nogle af de Møbler tilbage, som i 1732 var ført fra Jægersborg til andre Slotte. Det Inventar, som nu findes paa Eremitagen, er ikke det oprindelige, selv om noget af det er i Tidens Stil. De gamle Møbler forsvandt, da Slottet i 1791 gik over til Grev Ranzow. De nuværende er for ikke mange Aar siden bragt hid fra andre Slotte. De tilhører forskellige Tider, hvad der i og for sig ikke er noget at sige til. Kun kunde man ønske, at de højryggede Renæssancestole, som staar i Vestibulen, blev fjærnedede, saa at der ikke fandtes Møbler, hvis Stil er fra en tidligere Tid end Bygningen.

Regnskabet giver ogsaa nogle Oplysninger om, hvilke Kunstnere og Haandværkere der har haft Arbejde ved Jægersborg og Eremitagen. Vi ser saaledes, at Stenhugger- og Billedhuggerarbejdet har været delt imellem Diderik Gercken og Andreas Nindel. Gercken har faaet 1050 Rd., medens Nindel kun har faaet 557 Rd. 4 M. Noget heraf kan være for Arbejde paa Jægergaarden: men her var der jo ikke Tale om nogen kunstnerisk Udsmykning; det meste Arbejde har været paa Eremitagen, og vi kan altsaa slutte, at de fleste af Figurerne her skyldes Gercken, som ogsaa var den betydeligste af de to. Nindel maa have staaet i et nært Forhold til Heimbrod. Ved den sidste Udbetaling staar: »Nindel eller Sal. Heimbrodts Enke«. Formodentlig har han været Svend hos Heimbrod og fortsat Forretningen for Enkens Regning og paa Heimbrods Borgerskab. Som Stukkatorer nævnes Steltzer med 183 Rd. 2 M. 3 Sk. og Brenno med 606 Rd. 1 M. 8 Sk. Brenno har altsaa udført langt det meste. Marmorerer var Knud Holmer, og af Malere nævnes Frederik Holm (217 Rd. 1 Mk. 3 Sk.), Matthias Bøck (152 Rd.), Groth (20 Rd.), Johan Jørgen Lassen (200 Rd.), Milan (1014 Rd. 2 Sk.), og Lassen & Milan (480 Rd. 3 M. 7 Sk.). Af disse var Bøck, Groth og Milan sikkert almindelige Haandværkere, medens Hofmaleren Lassen, som vi har omtalt under Hirschholm, og Frederik Holm stod noget højere og maa antages at have udført det dekorative Malerarbejde. Hvis de malede Tapeter i Vestibulen har været Holms Værk, som vi ovenfor har antaget, kan man maaske tilskrive Hofmaleren Loftsbillederne i de to fine Kabinetter.

Inden vi forlader Jægersborg og dets Omgivelser, maa vi endnu sige et Par Ord om den til Slottet hørende Fasangaard, der senere, som bekendt, kom i den ældre Bernstorffs Eje og blev Oprindelsen til Slottet Bernstorff. Fasaneriet var allerede blevet nedlagt i 1724, og

Gaarden blev derefter forpagtet ud som Traktørsted; men da Forpagtningen udløb i 1734 til Mikkelsdag, vilde Christian VI ikke mere have Værtshus her. Gaarden og Haven blev overladt til Geheimeraad Johan Ludvig Holstein som Lystejendom, saaledes at han selv skulde holde Bygningerne vedlige og til sin Tid aflevere den i samme Stand, som han havde modtaget den. I den Anledning blev der taget Syn over Bygningerne; men dette Syn maa ikke være faldet godt ud; der maatte foretages en omfattende Hovedreparation under Thuras Ledelse, og først i Maj 1736 kunde Holstein tage sin Lystgaard i Besiddelse. Gaarden var trefløjet, af Mur og Bindingsværk; den 32 Alen lange Hovedbygning var i een Etage med en bred Kvist over fire Fag, den i Nordsjælland saa almindelige Hustype, som fra Baroktiden gik i Arv til Ny-Klassicismen og holdt sig langt ind i det 19. Aarhundrede.⁶³

VALLØ. Vi vil nu begive os til Sydsjælland, hvor vi træffer et af Thuras interessanteste Arbejder fra disse Aar, nemlig Stiftsbygningen paa Vallø. Naar Thura — vistnok i 1733 — kom til at afløse Krieger som Bygmester paa Vallø, var det ikke nogen Følge af hans Ud nævnelse til Hofbygmester; i hans Bestalling nævnes kun de kongelige Slotte i Nordsjælland; paa Vallø var han ligesom paa Hirschholm Dronningens Bygmester.

Vallø Gaard og Gods var i 1708 kommet i Frederik IVs Eje, og i 1713 oprettede han af Vallø, Billesborg og Ginderup et Grevskab, som han overdrog som Len til Anna Sofie Reventlow. Efter Frederik IVs Død maatte Anna Sofie afstaa Grevskabet til Christian VI for en Sum Penge og en aarlig Apanage. Ved Gavebrev af 24. Marts 1731 skænkede Kongen saa Grevskabet Vallø til Dronning Sofie Magdalene.

Ikke længe efter maa Tanken være opstaaet hos Dronningen om at oprette et adeligt Frøkenkloster; Stiftsbygningen paa Vallø bærer Aarstallet 1733. Nu er det ganske vist en Kendsgerning, at Bygningen først er opført i Aarene 1736—38; men Aarstallet 1733 har alligevel sin Betydning. Det er nemlig ved Hjælp af de paa Vallø bevarede Kopier af Bilagene til Jordebogsregnskaberne blevet oplyst, at Vallø Stift har haft en Forgænger, idet der i Aarene 1733—35 var opført en Klosterbygning og paabegyndt en dertil hørende Kirke paa Lellingegaard, som hørte under Vallø.⁶⁴ Fra 25. Juni 1735 haves en af Murermester Søren Sørensen indgiven »allerunderdaniste Reigning«, som indledes med disse Ord: »Efter dend mellem Velædle og Velbyrdige Hr. Capitain Thura og mig sluttede Kontrakt af Dato 22. Okt. 1734 haver jeg underskrevne forfærdiget en deel Muurarbejde ved dend nye Kirke og Trappe-Huuses Bygning paa Hendes Mayst. Dronningens Gaard Lellinge«. Herefter følger forskellige Poster, hvoraf fremgaar, at Kirken var 25 Alen lang og 16 Alen bred, og at Muren allerede var opmuret til en Højde af 7½ Alen og 1¼ Alen tyk. Noget senere er i Regnskabet ført til Udgift 1256 Rd. 53 Sk. »over paagangne Omkostninger ved dend begyndte og igien afbrudte Kirke-Bygning paa Lellingegaard«, betalt efter »Hr. Geheimeraad og Oberhofmeister Rabens Assignation af 16. Nov. 1735«.

Det fremgaar endvidere af Regnskaberne, at Kirken og Trappehuset var en Tilbygning til en Klosterbygning, som allerede var saa vidt færdig, at Dørene var forsynede med Laase og en stor Del af Snedkerarbejdet malet. Nu blev det hele revet ned, og samtlige Materialer blev kørt til Vallø og afleverede til Forvalter Rosted for at anvendes ved Opførelsen

af en ny Klosterbygning her. Og ikke nok hermed; man nedbrød ogsaa et aldeles nyt Køkkenhus, som var under Opførelse paa det Sted, hvor man nu vilde rejse Stiftsbygningen. Den ovennævnte Muremester Sørensen har 5. August 1735 underskrevet en Kontrakt med Thura, hvorefter han forpligter sig til »aldeles i Grunden at lade afbryde det paa Vallø Slots Grund i Arbejde staaende nye Køkkenhuus«.

I vore Dage vilde der rejse sig et Ramaskrig over en saadan Mangel paa Økonomi; men

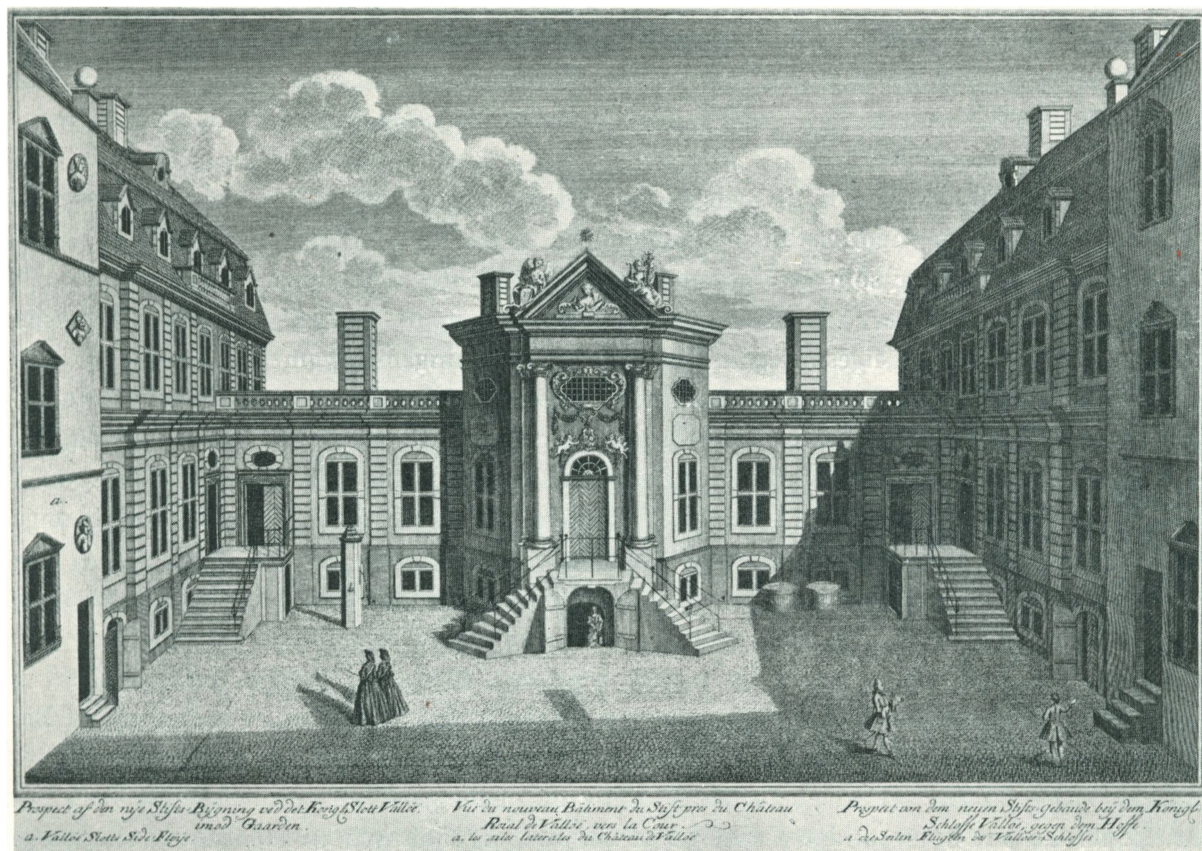

Fig. 34. Stiftsbygningen paa Vallø. Danske Vitr. II, Tab. 109.

i det 18. Aarhundrede møder man ofte den Betragtning, at naar man blot havde Materialerne, gjorde det ikke saa meget, hvad der medgik til Arbejds løn, da disse Penge jo kom Landets Børn til Gode og til sidst igen havnede i Kongens Kasse i Form af Skatter. Det var det, som man kaldte at lade Pengene roulere.

Hvad der har bevæget Sofie Magdalene til saa fuldstændig at forandre Bestemmelse, derom kan man kun have en usikker Formodning. Ved Fundatsen af 23. November 1737 blev samtlige Godsets Indtægter henlagte til Klosteret, og Flytningen fra Lellingegaard til Vallø kan maaske være foranlediget ved en betydelig Udvidelse af den oprindelige Plan for Klosteret. I Forbindelse hermed staar det Spørgsmaal, om Stiftsbygningen paa Vallø maa antages at være opført efter samme Tegning som den tidligere paa Lellinge. Der haves meget udførlige Fortegnelser over de Materialier, som efter Nedbrydelsen af Bygningerne paa

Lellinge blev ført til Vallø. Her genkender man adskillige af de Ornamentter, som ses paa Stiftsbygningens Midtpavillon: Dronningens Brystbillede i Marmor og Indfatningen af den trekantede Fronton, hvori den staar, de to vingede Genier (»Engle«) af Sandsten, som holder Skjoldet med Kongens og Dronningens Navnetræk m. m. Paa den anden Side savnes saa vigtige Ting som Søjlekapitælerne og de to legemsstore Figurer, som hvilede paa Frontonens Sider. Det maa derfor antages, at Bygningen paa Lellinge har været i en simplere Stil, ligesom den vel har været noget mindre af Omfang; men naar Thura har ladet Indskriften med Aarstallet 1733 indsætte uforandret i Frisen over Hovedindgangen, tyder det dog paa, at han i det væsentlige har betragtet Bygningen paa Vallø som en Genopførelse af Klosteret paa Lellinge. Det forekommer mig derfor sandsynligt, at Planen til det meget ejendommelige Bygningsværk allerede stammer fra 1733.

Ved Opførelsen er der ikke taget noget Hensyn til de allerede bestaaende Bygninger; Stiftsbygningen staar tværtimod i en paafaldende Modsætning til Fru Mette Rosenkrans' gamle Slot. Men det er ikke sandsynligt, at Thura har haft nogen Forstaaelse af det betænkelige heri; overbevist som han var om »den moderne Bygningmaades« Fortrin, er det næppe faldet ham ind, at der burde tages Hensyn til en gammel »gotisk« Bygning; uden at føle sig bunden af noget Hensyn til det bestaaende har han udkastet Planen frit efter de Principper, som han havde tilegnet sig dels paa sin Udenlandsrejse, dels ved Studium af Sturms og andre Theoretikers Skrifter.

Vi vender altsaa Ryggen til det gamle »Vester Vallø« med de af Frederik IV opførte Tilbygninger og betragter den mod Gaarden vendende Hovedfaçade af Thuras Bygning. Vi bliver da hurtig klar over, at han ikke blot har fundet Anvendelse for sin nye Stil i de arkitektoniske Detailler, men at hele Bygningens Plan og Anlæg har sin Oprindelse fra et Bygningsværk, som han nøje havde studeret paa Rejsen, og som havde gjort et særlig stærkt Indtryk paa ham. Det er Orangeriet i Kassel, som her opstaar i en ganske vist ændret og formindsket Skikkelse, men dog i let genkendelig Form. I Midten en ottekantet Pavillon, som hæver sig op over de lave enetages Forbindelsesbygninger med deres flade Tage, og ved Enderne to massivere Bygninger i to Etager. Om nogen Pastiche eller nøje Kopieren af Forbilledet er der dog ikke Tale; dette udelukkes ved Bygningernes ganske forskellige Bestemmelse og vilde desuden daarlig stemme med Thuras Særegenhed som Architect. Han viser i alle sine Arbejder en udpræget Sans for den enkelte Opgaves særlige Krav, og han har ogsaa i Stiftsbygningen paa Vallø, samtidig med at give Udtryk for en arkitektonisk Idé, forstaaet at skabe en smuk og hensigtsmæssig Plan.

Gennem Hovedindgangen i Midtpavillonen kommer man direkte ind i en rummelig og højloftet ottekantet Sal, Stiftsdamernes fælles Modtagelsessalon, som ved to Korridorer er forbunden med de store Sidefløje. De øvrige Værelser i Midtfløjen — den saakaldte Altanbygning — udgjorde Priorindens (Dekanessens) Lejlighed. Stiftsdamernes Lejligheder fandtes i Sidefløjene og havde deres særlige Adgange i Hjørnerne mellem Midtfløjen og Sidefløjene. En fuldkommen Symmetri, som Barokken yndede det, præger hele Komplekset. De arkitektoniske Virkemidler kommer stærkest til Udtryk i Midtpavillonen, hvilket ogsaa stemmer med Barokkens Grundsætninger. Dette Parti er meget virkningsfuldt komponeret og staar

paa ingen Maade tilbage for det tilsvarende i Orangeriet. Her er Midtpartiet i to Etager og har fladt Tag med Balustrade, hvilket ikke virker helt tilfredsstillende; Thura har med det trekantede Gavlfelt skabt en langt smukkere Afslutning. De slanke ioniske Halvsøjler, som indfatter Portalen, paa barok Vis ledsagede af Halvpilastre, virker festlig, og særlig yndefulde er de brudt ovale Gittervinduer, som i det ydre antyder et Halvstokværk, men i Virke-

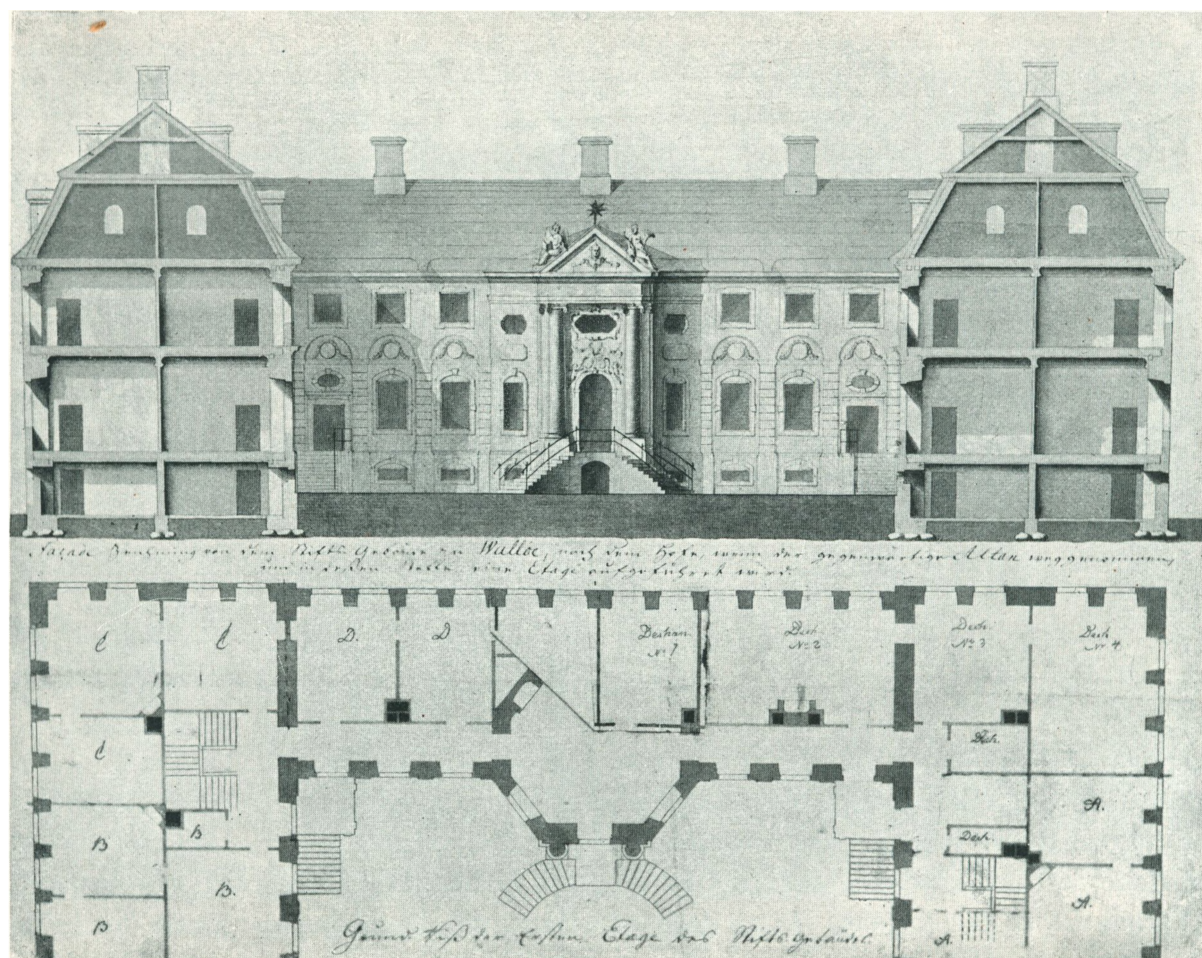

Fig. 35. Stiftsbygningen, ombygget 1765. Tegning af G. D. Anthon.

ligheden kun oplyser Salens øverste Del. I Frontonen ses Dronningens Buste i Marmor, og paa Skraafladerne hvilede — indtil 1765 — to legemsstore allegoriske Figurer, den ene en vinget Skikkelse med en opslaaet Bog, den anden bærende et oprejst og et nedadventt Overflødhedshorn. Den sidste er uden Tvivl en »Pietas«, ikke opfattet som Fromhed, men som kongelig Gavnildhed. Man kender Fremstillingen fra Chr. Vs Gravmæle i Roskilde Domkirke, hvor de to Figurer hentyder til Kongens Valgsprog »Pietate et Justitia«. Engelen med den opslaaede Bog kan derimod være Symbol paa den religiøse Fromhed, som man vel paa den Tid vilde kalde Religio. Paa Trekantens øverste Spids sad en forgyldt Stjerne.

Stiftsbygningen var opført af smaa gule Mursten, medens de ældre Fløje — ogsaa Frederik IVs Tilbygninger — var af røde Sten. Dette var dog ikke videre iøjnefaldende, da alle

Bygninger var hvidtede, i hvert Fald til Gaardsiden. Hvordan de saa ud fra Haven, er usikkert; man kan ganske vist vanskelig tænke sig, at Stiftsbygningen ikke skulde have været hvidkalket ogsaa paa Østsiden; men paa et Gouachebillede paa Rosenborg, som er taget fra Øst, ses virkelig Stiftsbygningen rødmalet, medens det gamle Slot staar hvidkalket. Maalforholdene i Thuras Bygning er meget simple. Den 45 Alen lange Façade til Gaarden er delt i tre lige store Dele, saa at der falder 15 Alen paa »Ottekanten« og 15 Alen paa hver

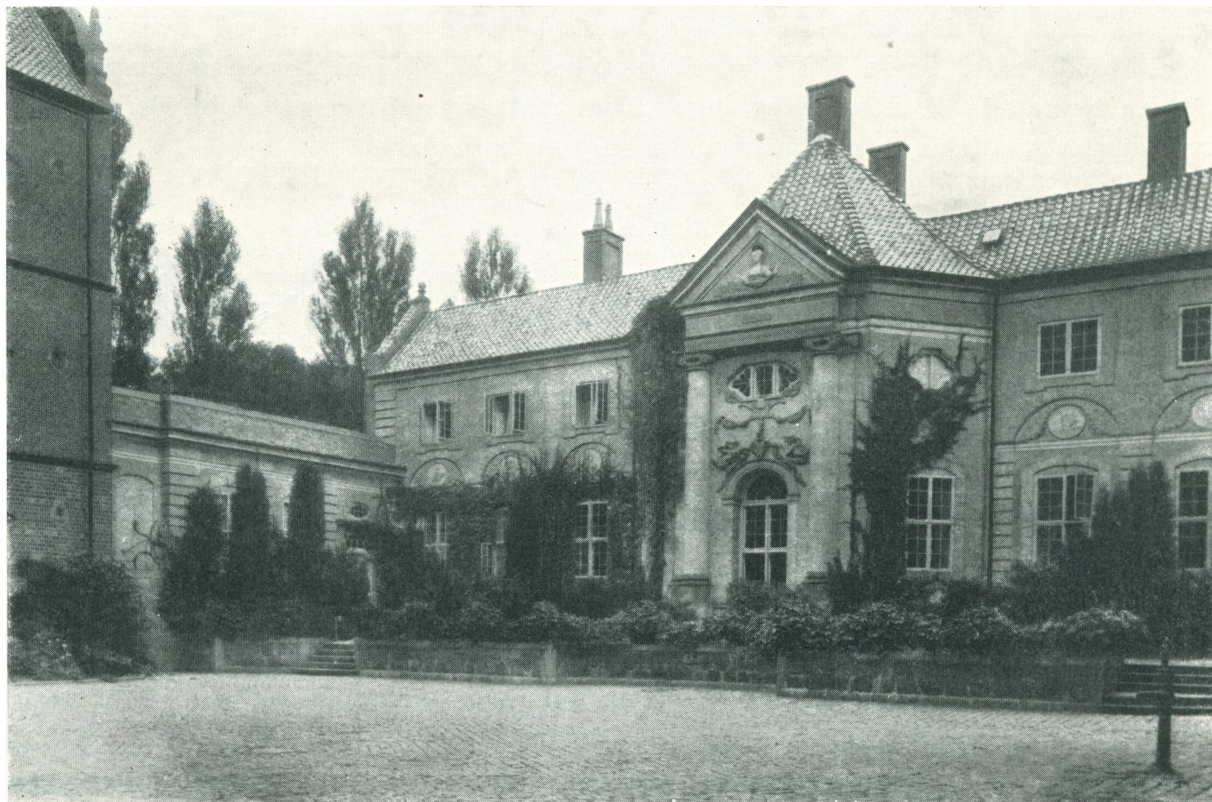

Fig. 36. Stiftsbygningen, ombygget efter Branden 1893. Efter »Danske Herregaarde ved 1920«.

af de to lave Mellembygninger. Sidefløjenes Bredde er 20 Alen, saa at den fulde Længde af Façaden mod Haven bliver 85 Alen.

Den højtidelige Indvielse fandt Sted 14. Maj 1738 »med al optænkelig Pragt og Solennité i Hans Majestet Kongens og Hendes Majestet den Høje Stifterindes højeste Nærværelse og udi Overværelse af Hoffets fornemste Ministre. Til Stedets første Abbedisse blev Hendes Durchl. Printzesse Frederica til Würtemberg-Neustadt udvaldt«. Til Erindring blev der slaaet to Medailler.

Thuras Stiftsbygning stod i alt væsentligt urørt indtil 1765, da Midtfløjen blev forhøjet med en Etage. Det var Hofbygmester D. G. Anthon, hvem dette Arbejde blev betroet. Anthon's originale Tegninger — 2 Etageplaner, en Façadetegning og et Snit — findes endnu i Bibliotheket paa Vallø. Over Stueetagens Vinduer blev der slaaet Halvcirkelbuer, hvori der anbragtes runde Medailloner med Festons, modellerede i Stuk af C. L. Fossati. De fire af

Medaillonerne gengav de fire Sider af de ovennævnte »Stifts-Medailler«, medens de to nærmest Sidefløjene viste »de 2de Sindbilleder, som tilforn vare anbragt paa Frontispitzen over 8-Kanten«. ⁶⁵ Formodentlig var de allegoriske Figurer paa Gavltrekanten saa medtagne, at de blev kasseret ved denne Lejlighed. Det samme var Tilfældet med Kronen paa Sofie Magdalenes Buste, som var af Stuk: den blev nu erstattet med en Kobberkrone.

Det kan ikke nægtes, at Paamuringen af den nye Etage er udført med en vis Behændighed, og det er mærkeligt, at det lod sig gøre uden ganske at ødelægge Virkningen af det ottekantede Midtparti. Men den rytmiske Bevægelse, som var tilsigtet ved Afvekslingen af højere Pavilloner og lavere Mellembygninger, gik dog tabt. Mellemløjens Tag blev nu højere end den trekantede Frontispice, og naar Midtpartiet alligevel formaar at hævde sig, ligger det i, at dets yndefulde Komposition uvilkaarlig fanger Øjet.

I denne Skikkelse stod Stiftsbygningen indtil Branden i 1893, og selv efter denne stod Murene i deres fulde Højde. Hvad skulde der nu ske? Stærke Røster hævdede sig for, at man helt skulde nedbryde »det hvide Stift« til Fordel for den ældre Del, der skulde genopføres i den Stil, hvori Mette Rosenkrans' Sydfløj var bygget, og Muren mod Haven var allerede nedtagen, da Dr. Francis Beckett skrev en Artikel i »Kunstbladet« 1898 (»Skal Vallø Stiftsbygning rives ned?«), hvorved han faktisk reddede et fremragende Bygningsværk fra det 18. Aarhundrede. De bestemmende Myndigheder bøjede sig for Dr. Becketts Argumenter, hvilket maa anerkendes; men den Maade, hvorpaa Bygningen blev genrejst (af Prof. Hans J. Holm), tyder ikke paa nogen særlig Pietet overfor Thuras Værk og kan fra et kunsthistorisk Standpunkt ikke billiges. Man beholdt Anthons forhøjede Midtbygning, men nedrev de høje Sidefløje og lod blot Muren mod Gaarden staa i een Etages Højde med en Balustrade foroven som en ren Skinarkitektur. Den oprindelige Plan er derved ført over over i sin Modsætning, og den Tanke, som var ledende for Thura, er ganske forstyrret. ⁶⁶

CHRISTIANSBORG. Christian VI's største Byggeforetagende, det nye Kongeslot, kan her kun omtales i al Korthed, da Thuras Andel i Slotsbygningen var temmelig underordnet. Slottets Bygmester var som bekendt Oberst, senere Brigadér, Elias David Häusser. Fra Begyndelsen af Aaret 1742 gik Ledelsen over til Eigtved, efter at Häusser var traadt tilbage fra Stillingen som Generalbygmester og udnævnt til Kommandant i Nyborg. Men allerede fra 1736 var baade Eigtved og Thura i Virksomhed ved Christiansborg som Medhjælpere for Slotsbygmesteren. Man skulde dengang til at begynde paa den indre Udstyrelse af Slottets talrige Sale og Værelser, og dette Arbejde blev delt imellem Thura og Eigtved; men hvorledes Delingen blev gennemført i det enkelte, og hvor meget Thura naaede at udføre, inden Eigtved fik hele Ledelsen, derom har man kun ufuldstændige Efterretninger.

Der er ganske vist ingen Mangel paa Archivalia angaaende Christiansborg. Lakajen Pouel Frølund har i Aarene 1731—37 ført en Journal, hvor man fra Dag til Dag kan se, hvor mange Folk der har været i Arbejde og hvad de bestilte. Fra 1738—45 har man Slotsbygningskommissionens Protokoller i 3 Bind, og de kongelige Resolutioner angaaende Christiansborg fylder 7 Foliobind i Rigsarkivet. Alle Værelsernes Benyttelse eller Bestemmelse kan ses af den lille rødt indbundne Bog i Rigsarkivet, ⁶⁷ som Eigtved i 1738 lavede til Kon-

gen, og som indeholder Kopier af alle Etageplanerne, et Snit gennem Façaden for at vise Etagernes Højde og en Grundplan af hele Anlægget. Endelig har man fra 1741, da Slottet var blevet monteret, et fuldstændigt Inventarium over alt Indboet. Men uagtet disse Kilder er blevet flittig benyttede af tidligere Forskere, er der kun fremkommet lidt til Belysning af de enkelte Arkitekters Andel i Værket, og Tiden er næppe inde til helt at udrede dette Spørgsmaal. De følgende Bemærkninger maa kun betragtes som et Forsøg.

I Spidsen maa vi stille den vigtige Oplysning, som Edv. Holm giver i sin »Danmark-Norges Historie 1720—1814«, at Kongen først henvendte sig til Sverige for om muligt at faa en dygtig Architect derfra; men der blev svaret, at man ikke havde nogen at undvære.⁶⁸

Fig. 37. Nicodemus Tessins Slotsprojekt. Kobberstik i Nationalmuseet.

Det gamle Tessinske Slotsprojekt fra Christian Vs Tid var altsaa endnu ikke gaaet ad Glemme; man ønskede en Architect af Tessins Skole, som kunde bygge et Residensslot, der ikke stod tilbage for det mægtige Slot i Stockholm, som da havde været under Bygning i mange Aar. Først da dette Haab glippede, blev det overdraget Häusser at give Tegning til Slottet. Af hans oprindelige Projekt er der i Frederik Vs Atlas i det kongelige Bibliothek bevaret en Façadetegning signeret Häusser 1731; den viser den italiensk paavirkede Barokstil, som var i Brug i hans Hjemstavn i Mellemtyskland, og som bl. a. dyrkedes af de forskellige Medlemmer af Familien Dintzenhofer. Man kan uden at være uretfærdig betegne Häussers Tegning som et svagt Arbejde. De lange slanke Kvaderpilastre har noget karakterløst over sig, og de altfor pyntelige Ornamentter omkring Vinduerne, som maaske kunde se ret godt ud paa et Privathus, virker paa en Slotsfaçade altfor smaaligt. Men denne Tegning blev heller ikke antagen. Hvor Kritiken er kommen fra, er ikke godt at vide; Kongen kunde undertiden selv være kritisk, naar han fandt altfor mange »Krausigkeiten« i de Tegninger, som blev ham forelagt; man kan ogsaa tænke paa en Mand som Overceremonimester Geheimeraad Vincents Lerche, der var Dilettant i Bygningssager og sammen med Biskop Chri-

sten Worm havde Overtilsynet med de offentlige Bygninger, som skulde genopføres efter den store Brand i 1728. I sit store Bibliothek har han sikkert haft adskillige gode udenlandske Arkitekturværker; men naturligvis har hverken Kongen eller Lerche kunnet gøre andet end at henvise til Afbildninger i saadanne Værker; selve Tegningen maa være udarbejdet af en Architect, og da ingen anden paa dette Tidspunkt kan komme i Betragtning, maa vi antage, at Häusser selv har omarbejdet Tegningen med Benyttelse af bedre Forbilleder. Den nye Tegning blev ogsaa langt bedre;⁶⁹ Vinduerne har nu faaet kraftigere Indramninger med renere Linjer, og der er Tilløb til en mere monumental Stil. Hvorfra har nu Häusser faaet sine nye Motiver? Fra Tessins Projekt kan det ikke være; her er det de vandrette Linjer, som giver Façaden dens monumentale Holdning; paa Christiansborg dominerer derimod

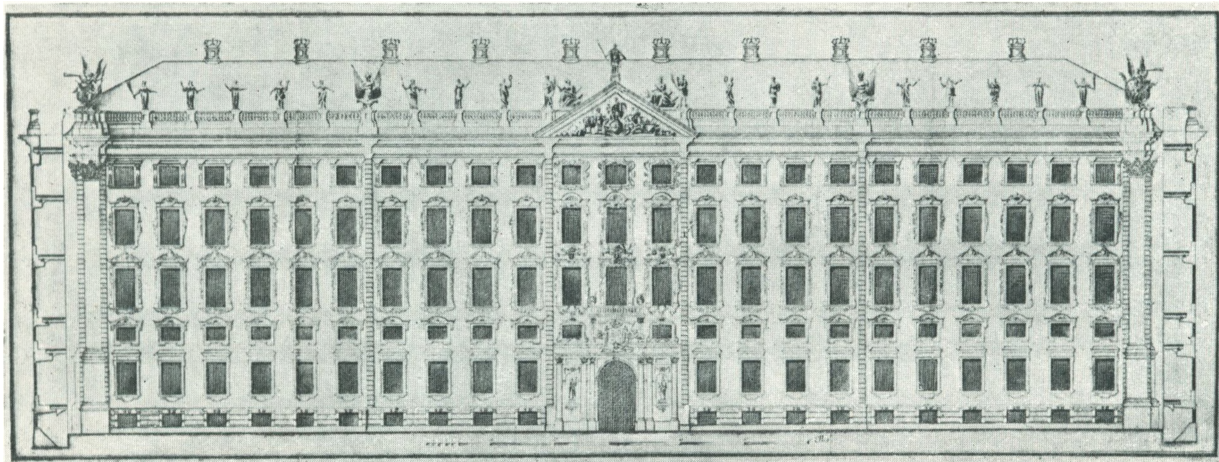

Fig. 38. Christiansborg. Häussers Projekt. Det kgl. Bibliothek.

de lodrette Linjer, navnlig derved, at Vinduerne i de forskellige Etager er forbundne ved Konsoller og andre Mellemlid. Tegningen peger snarere mod Sachsen, hvor i August den stærkes sidste Regeringsaar den franske Indflydelse var overvejende. Mellemlidde har sandsynligvis været den tyske Theoretiker Johann Rudolph Fäsch, hvis »Anderer Versuch seiner architektonischen Werke« udkom i Aarene 1722—29. I 5. Del af dette Værk findes et Udkast til et fyrsteligt Palads, som Häusser vist har kendt og benyttet. Den nye Tegning maa have været færdig og approberet i Efteraaret 1732; thi 14. November dette Aar blev der sluttet Kontrakt med Snedker Diderik Schäffer om at udføre en Model efter de af Häusser forelagte Tegninger, Grundrids og Opstalter.⁷⁰ For sit Arbejde ved Slotsbygningen havde Häusser 1460 Rd. aarlig. Thura og Eigtved fik hver 470 Rd.

Den første Bestemmelse om Værelsernes Dekoration gik ud paa, at Thura og Eigtved hver skulde sørge for en af de to Hovedetager, Kongens og Kronprinsens; men denne Ordning har vist allerede givet Anledning til Rivalisering mellem de to Hofbygmestre; thi kort efter — det var i Oktober 1736 — kom der en ny Bestemmelse, at de hver skulde have Halvdelen af de to Etager under sig; tillige blev det bestemt, at de skulde indrette Hovedtrapperne.⁷¹ Vi ser da ogsaa, at Thura i Sommeren 1737 lod Tømremester Reusse forfærdige en Model til en Trappe, hvorfor denne fik 40 Rd. Det er givet, at det var den

saakaldte »Dronningens Trappe« i den nordre Fløj; de to Trapper ved Taarnet blev først opført i 1738 efter Eigtveds Tegning,⁷² og »Ambassadeurstrappen« i den søndre Fløj lige overfor Dronningens Trappe var endnu ikke opført, da Slottet brændte i 1794.⁷³ Sidst paa Aaret 1737 — 24. December — resolverede Kongen, at Thura skulde give Overslag efter Tegningerne til Dronningens 3dje Forgemak; Eigtved havde derimod givet Overslag over Dekorationen af Conseilsgemakket, som laa i Fløjen ud til Slotspladsen.⁷⁴ Det er altsaa klart, at Thuras Arbejde laa i den nordlige Fløj, hvor de daglige Værelser og Dronningens sær-

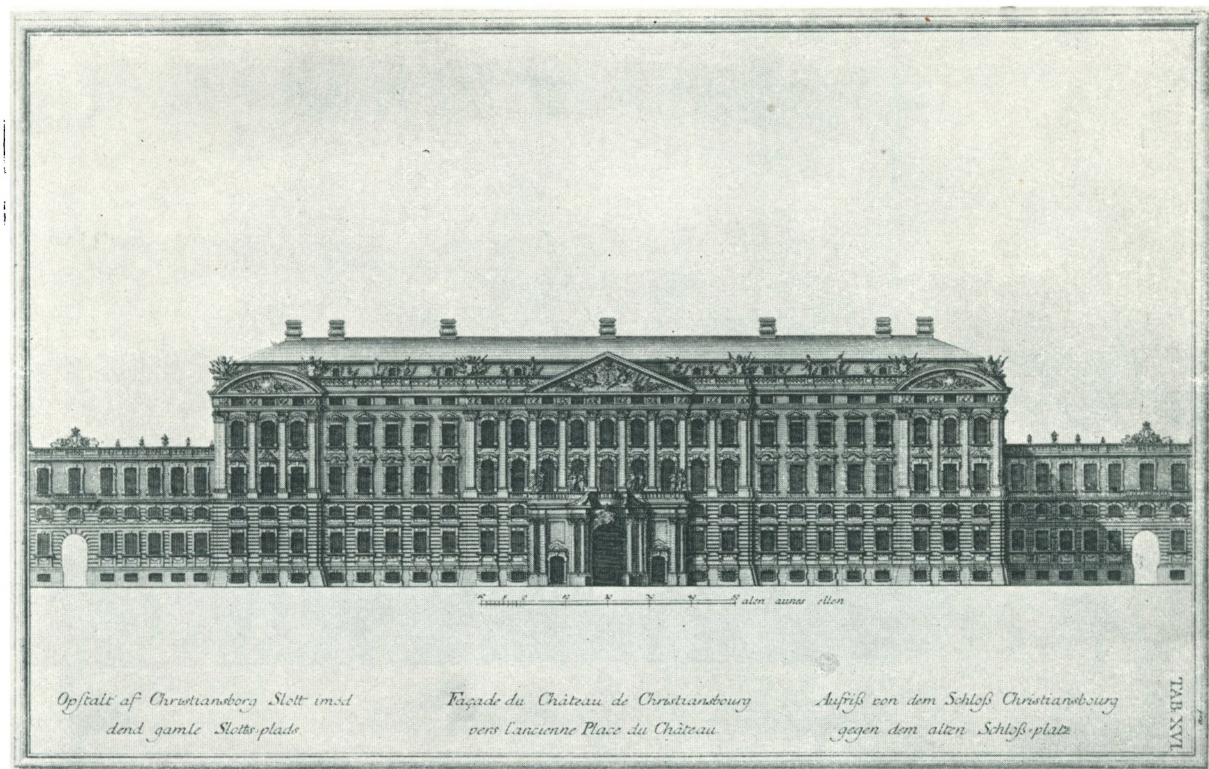

Fig. 39. Christiansborg. Den opførte Façade. Danske Vitr. I, Tab. 16.

lige Gemakker laa. Begge de Kongelige Majestæter havde — som Thura fortæller i Vitr. I, — »dobbelte Værelser, nemlig de daglige og Stads-Værelserne«; men kun de daglige Værelser blev færdige i Christian VIs Tid.

Kongen var imidlertid ikke fornøjet med Arbejdets Fremgang, og for at sætte mere Fart i det, nedsatte han den bekendte Slotsbygningsskommission, som vi har omtalt i Anledning af Hirschholm (S. 39). 14. Januar 1738 blev der udstedt en udførlig Instruks⁷⁵ for Kommissionen, hvoraf det ses, at de to Hofbygmestre allerede havde udarbejdet Tegningerne, og at disse var approberede. Deres Overslag lød paa 80,000 Rd. »zu denen Decorationen derer beyden Haut-Etagen«. Kommissionen skal holde Møde hver Maaned, og ellers naar det behøves, og paa disse Møder skal Bygmestrene gøre Rede for, hvad der er udrettet, og hvad der skal udrettes i næste Maaned. De Tegninger, som endnu skal leveres, skal examineres af Kommissionen, før de forelægges Kongen. Kommissionen indkaldte straks i Januar Thura og

Eigtved til et Møde for at forhandle med dem om Værelsernes Udstyrelse, og vi hører saa, at Thura 4. Februar indsender en Tegning til Dronningens »Retirade-Gemak«, medens Eigtved leverer Tegning til Kongens mellemste Forgemak og Profiler til en Dør m. m. i Conseilsgemakket.⁷⁶ Loftet i dette Gemak skulde udføres af Billedhuggeren Le Clerc; men hans Tegning fandt ikke Naade for Monarkens Øjne; der blev forlangt »en noget legerere goût«. I »Danske Vitruvius« er der ingen Interiører gengivet, og der er heller ikke i Teksten nogen nærmere Beskrivelse af Værelserne; Thura siger blot nogle almindelige Ord om Udstyrel-

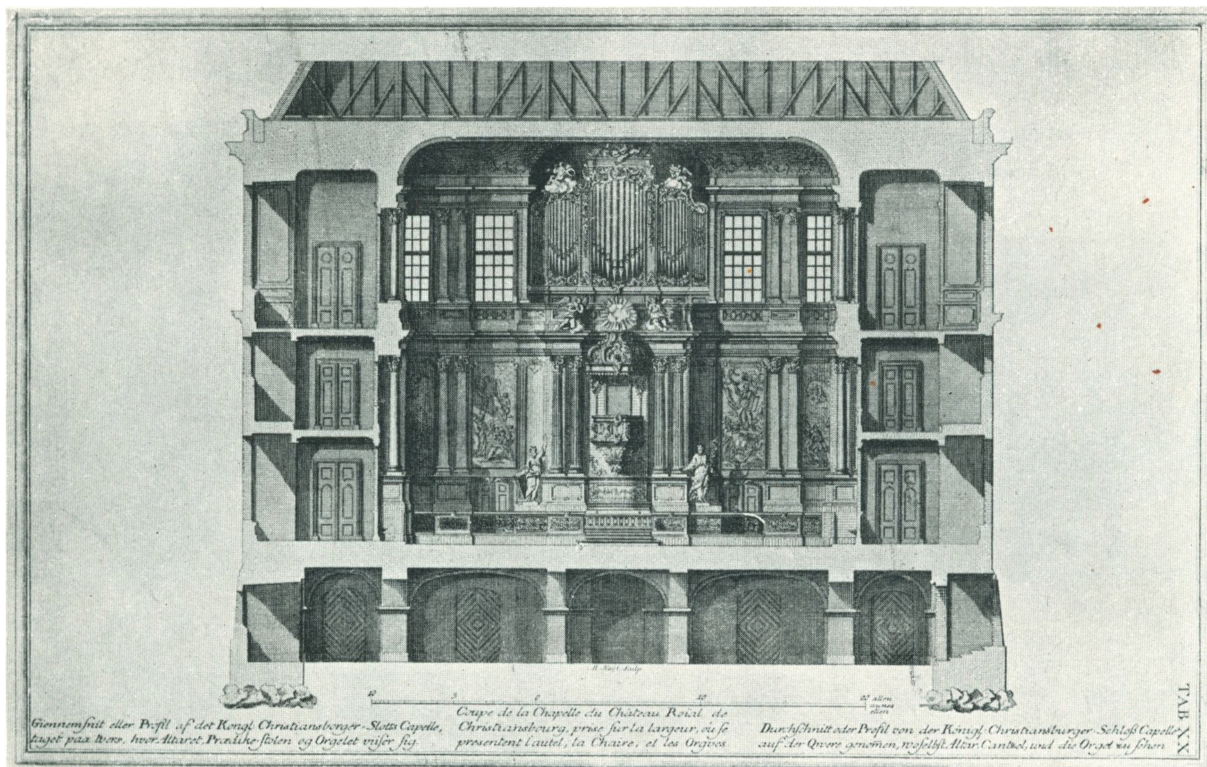

Fig. 40. Christiansborg Slotskirke. Snit. Danske Vitr. I, Tab. 20.

sens Pragt og Kostbarhed; men han røber, at det er hans Hensigt, om Gud vil skænke ham Liv og Helbred, at beskrive Christiansborg i et særligt Værk. Denne Plan kom dog aldrig til Udførelse. I Manuskriptet »Sjælland« har vi, som tidligere omtalt, den Efterretning, at Thura ved Udstyrelsen af Værelserne paa Eremitagen skulde give en Prøve paa, hvad han tænkte sig at udføre i større Maalestok paa Christiansborg. Deraf kan man vel slutte, at Dekorationen har været holdt dels i den mere pompøse Lebrunske Stil fra Louis XIVs Tid, dels i den lettere Regentstil. Beskrivelser af Christiansborg haves først fra langt senere Tid, f. Eks. i Jonges »Københavns Beskrivelse« (1783).

Den prægtige Slotskirke hørte ikke med til den oprindelige Plan; fra først af skulde Kirken have været i selve Slottet. Dette fremgaar af et Sted i Frølund's Journal, hvor han under 19. Juni 1736 skriver, at tre Tømresvende arbejdede i de Værelser, hvor Kirken forhen skulde have været. Paa dette Tidspunkt har altsaa Opførelsen af en særlig Slots-

kirke været en afgjort Sag, skønt der først blev begyndt paa den i 1738. Thura viser i sin Vitruvius en særlig Interesse for Kirken, hvis Indre han fremstiller paa 5 Tavler i Planer og Snit. Man kunde være tilbøjelig til heraf at slutte, at Slotskirkens indre Udstyrelse har været betroet Thura, saa meget mere som Stilen ikke er væsentlig forskellig fra den, som vi saa i Slotskapellet paa Hirschholm. Akterne viser dog, at Eigtved havde Ledelsen, i hvert Fald i 1740, da man skulde til at rejse de 24 Søjler af italiensk Marmor. Eigtved sluttede 30. Marts Kontrakt med Le Clerc om Kapitælerne.⁷⁷ Den Mulighed er dog ikke udelukket, at Tegningen kan være af Thura, og at Arbejdets Ledelse senere er gaaet over til Eigtved.

Større Interesse end Slotskirken har de Bygninger, som ligger omkring Ridebanen, for saa vidt som de har undgaaet begge Slotsbrandene, saa at vi endnu den Dag idag kan glæde os over det smukke for Baroktiden saa karakteristiske Plananlæg og over de yndefuldt bevægede Linjer i Bygningernes Silhouet. Planen er først blevet udarbejdet paa et forholdsvis sent Tidspunkt, vistnok omkring 1736. Oprindeligt havde man tænkt sig en regelmæssig firkantet Plads, som det ses af en Plan fra 1730, der opbevares i Nationalmuseets Archiv. Fr. Schiøtt tilskriver i »Nogle Blade af St. Annæ Kvarters Historie«⁷⁸ Häusser denne Plan med den meget gode Begrundelse, at Hovedfaçadens Længde er den samme som paa den af Häusser signerede Façadetegning fra 1731. Hvem den senere Plan skyldes, er omstridt. »Om dette Spørgsmaal tie Slotsbygningakterne«, skriver Schiøtt, »nærmest ligger det at tænke paa de to Hofbygmestere, Thura og Eigtved, særlig vel paa den sidste«. Der findes dog i Rigsarkivet en Plan over Ridebaneanlægget, signeret »Häusser 27. Augusti 1739«, som maa være undgaaet Schiøtts Opmærksomhed.⁷⁹ Det er ganske vist ikke den første Plan; foran i Eigtveds røde Bog er der en Kopi af en noget ældre Plan med en Portbygning i Stedet for de to Pavilloner; men naar Planen fra 1739 ikke er af Eigtved, er der endnu mindre Grund til at tilskrive ham den ældre Plan. Man bliver vist nødt til at lade Häusser beholde Æren.

Centraladministrationens forskellige Bygninger paa Slotsholmen hørte jo i disse Aar til Thuras Departement; men man hører kun lidt om Forandringer af bygningshistorisk Interesse. Thuras Navn er nævnet i et Reskript af 30. Januar 1741 til Direktørerne for Generalpostamtet, der havde Lokaler i den Stormske Gaard i Slotsholmsgade, som tidligere havde tilhørt Dronning Anna Sophie (nu Krigsministeriets Gaard). En Række andre Institutioner havde efterhaanden faaet Lokaler her, dels i Hovedfløjen, dels i Sidefløjen, som blev forlænget helt over til Provianthuset. Nu skulde de nye Værelser indrettes til Brug for de forskellige Administrationsgrene, og Direktørerne faar Befaling til at de »herom med bemeldte Oberst-L. Thura nærmere conferere og hannem Værelserne, hvor samme Indretning skal ske, anviise«, for at han kan give et nøje Overslag over Bekostningen efter de allerunderdanigst indleverede og allerede approberede Tegninger.

Ved Siden af Generalpostamtet laa Geheimeraad Iver Rosenkrantz' store Gaard, som Kongen købte i 1740. Christian VI lod her i 1741—43 en ny Hovedbygning opføre til Bolig for Hertug Carl Christian Erdmann af Würtemberg-Oels, som var General i dansk Tjeneste og meget yndet ved Hoffet. Men dette »Würtembergske Palæ«, senere General Lerches Gaard, er ikke opført af Thura. Architekten var Hofbygningsinspektør Johan Adam Soherr.⁸⁰

FREDERIKSBERG. Medens Christiansborg var under Opførelse, residerede Christian VI om Vinteren paa Frederiksberg Slot for at være saa nær København som muligt. Men da der ikke var Plads til den hele Hofstat, lod Kongen i Aarene 1732—38 opføre de lange Fløjbygninger, som omslutter Slotsgaarden paa begge Sider og forbinder Slottet med den allerede 1702—03 opførte Portbygning. I

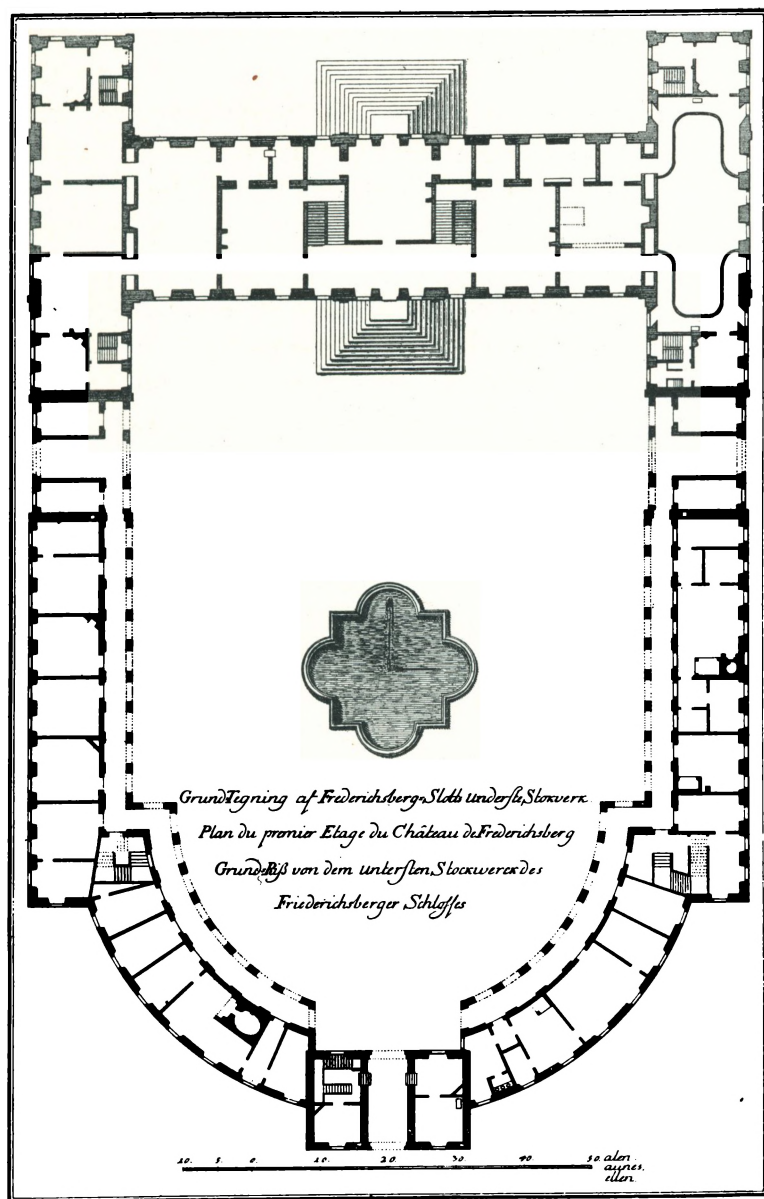

Fig. 41. Frederiksberg Slot. Plan af nederste Stokværk.
Danske Vitr. II, Tab. 68.

Planen bestaar hver af Fløjene af 3 Dele; nærmest Slottet er der Portbygninger med ganske lave Tage, i Fortsættelse af disse, men med et lille Fremspring til begge Sider kommer de to lange Fløje med retlinede Façader, og disse er saa forbundne med Porthuset ved Bygninger, hvis Plan er efter Kvartcirkelslag, hvilket giver et smukt og hyggeligt Gaardparti. Der er ingen Kældere, men en Stueetage og en Mezzaninetage, som tilsammen naar samme Højde som Slottets Kælder og Stueetage, derover et fuldt Stokværk svarende til Slottets 1. Sal; derved blev det muligt at føre Baandet, som løber under Slottets 1. Sals Vinduer, videre paa Fløjbygningerne, saa at det ligesom holder sammen paa hele Komplekset. I Stueetagen er der langs alle Façader Buegange, hvor Buerne bæres af svære murede Piller. Anlægget minder noget om Ridebanen paa Christiansborg, om end i en mere enkel Udførelse. Det er bevaret uforandret med

Undtagelse af Portbygningen, som er forandret og forhøjet i Ny-Klassicismens Tid (Harsdorff?). I Vitr. II ses paa Tab. 72 den gamle Port fra 1702, som maa være bygget af Ernst eller v. Platen. Den er lavere end Fløjene, har en ganske anden Etageinddeling og fladt Tag; her var nemlig et Bassin, som forsynede Kaskaderne foran Slottet. Udsmykningen af Façaden mod Gaarden er ejendommelig; for neden er den inddelt med Pilastre; derover

kommer en Mezzanin, hvis Kransning bæres af en Slags Atlanter; derover igen et Halvstokværk, som dog vistnok blot er en Dekoration af den Mur, som indsluttede Bassinet. I 1732 blev Porthuset repareret »wegen des Wasserkummens« under Ernst's Ledelse.

Tilsyneladende er hele Gaardpartiet af een Støbning, og man bliver derfor noget forbavset, naar man af Regnskaberne⁸¹ ser, at Bygningerne ikke er opført paa een Gang. Ikke blot er de to Fløje bygget paa forskellig Tid, men Planen for den først opførte, den østlige, er flere Gange forandret og udvidet. En Begyndelse er allerede gjort i Ernst's Tid (approberet 25. Oktober 1731); men den Fløjbygning, som da blev bygget, har ikke været ret stor; Overslaget var kun paa 2270 Rd. 4 M. 12 Sk. Da Thura tiltraadte som Hofbygmester, var den indre Udstyrelse endnu ikke færdig; noget Gips- og Snedkerarbejde »im Flügelgebäude« blev først approberet 10. Oktober 1733. Men nu bestemte Kongen sig for en stor Udvidelse; i Begyndelsen af 1734 beylges der efter Thuras Overslag 8276 Rd. 1 M. »für Continuation der Aufführung des Flügelgebäudes bis an das Thor«, hvoraf 3849 Rd. 4 M. kommer til Udbetaling i 1734, Resten det følgende Aar. Men da var allerede en ny Udvidelse blevet vedtaget. Thura indgav 25. April 1735 et

Overslag paa 9963 Rd. 3 M. »wegen der Veränderung des neu erbauten Seitenflügels«. Overslaget blev approberet 6. Juli, og Arbejdet var færdigt næste Sommer, saa at Regningerne kunde anvises 4. August 1736. Men dertil kom rigtignok Ekstraregninger til Beløb af 3296 Rd. 3 M. 10 Sk. for Arbejde, som var udført efter Kongens mundtlige Ordre. Forandringen bestod i, at den allerede opførte 2. Etage blev nedbrudt, hvorefter man i dens Sted byggede en Mezzanin og ovenpaa den en ny Etage af samme Højde som den nedbrudte, en

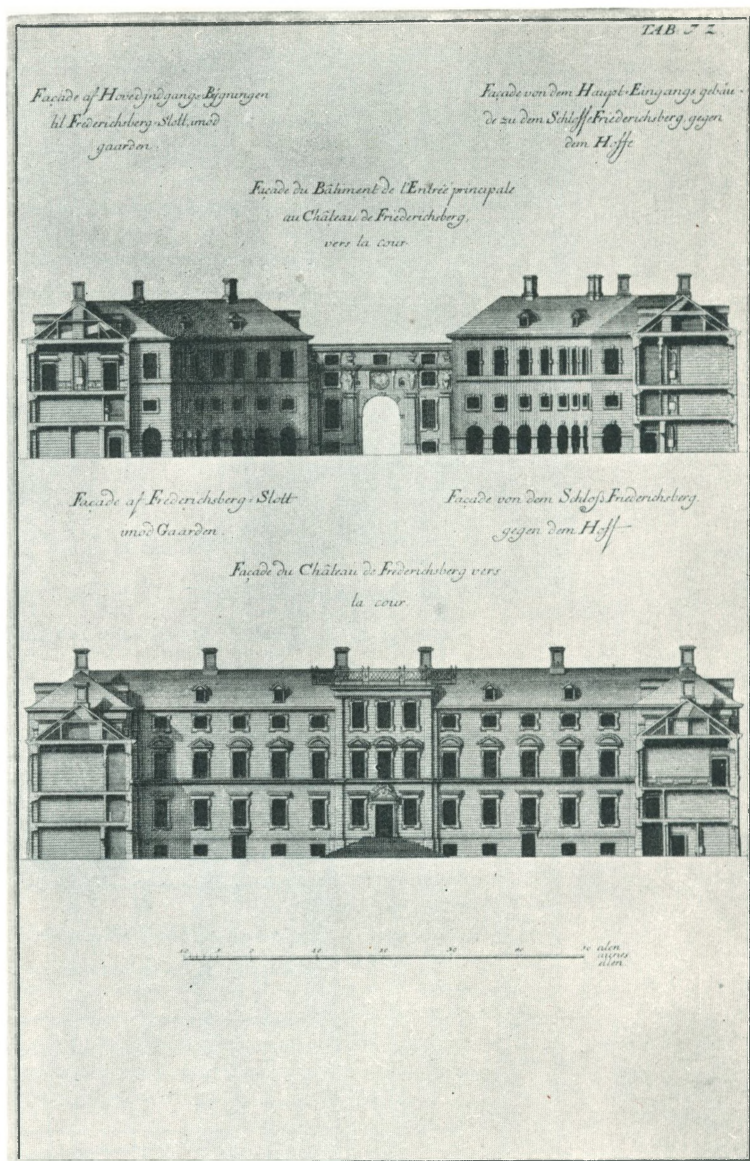

Fig. 42. Frederiksberg Slot. Portfløjen og Hovedfløjen fra Gaarden. Danske Vitr. II, Tab. 72.

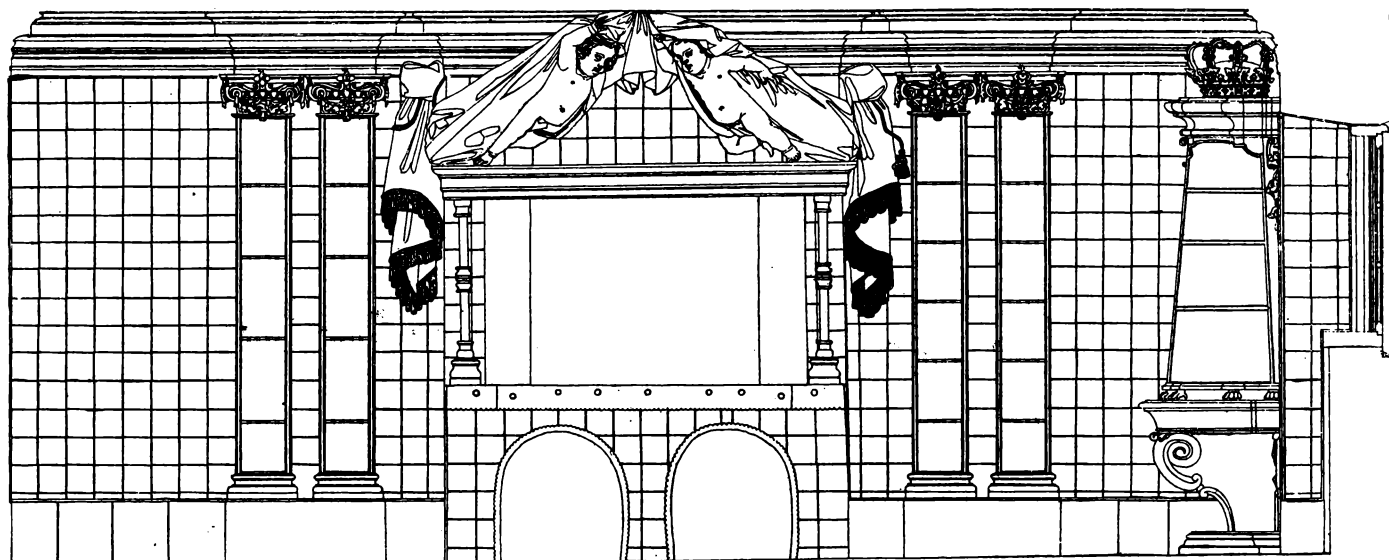

Fig. 43. Frederiksborg Slot. Thekøkkenet. Opmaaling af Foren. af 3. Decbr.

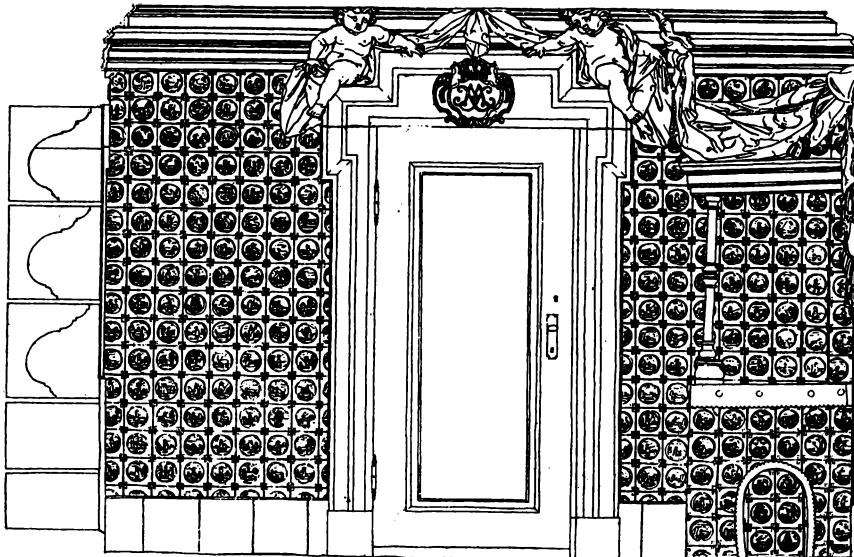

Fig. 44a. Thekøkkenet. Opmaaling af Foren. af 3. Dechr.

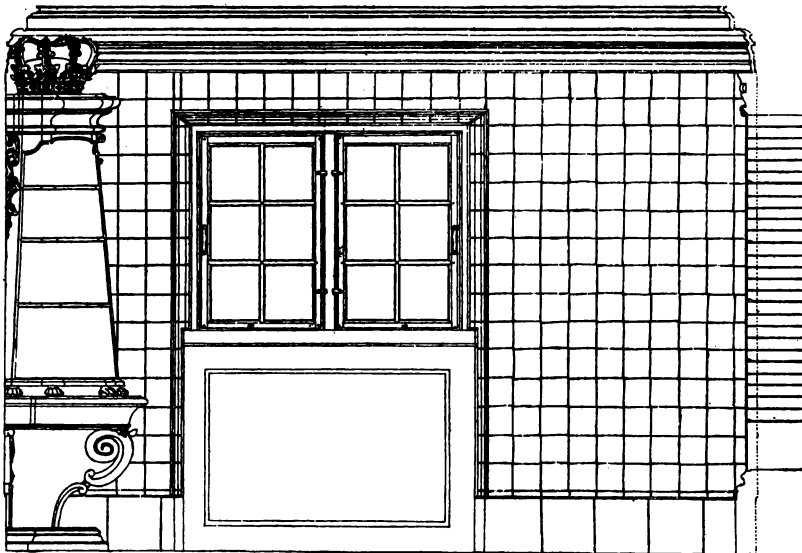

Fig. 44b. Thekøkkenet. Opmaaling af Foren. af 3. Dechr.

for os næsten ubegribelig Planløshed; men det er jo ikke det eneste Eksempel af den Art. Under alt dette var der endnu ikke begyndt paa den vestre Sidefløj; først 14. Maj 1736 approberes et af Häusser forelagt Overslag paa 22,333 Rd. 38 Sk., som skal betales efterhaanden i Løbet af 1736—37. Arbejdet blev dog først afsluttet i Begyndelsen af 1738. Blandt Haandværkerne møder vi her to Navne, som i den følgende Tid fik en vis Anseelse, nemlig Murmesteren Philip de Lange og Tømmermesteren Johan Boye Junge.

Selv om nu de to Fløje ikke er opført samtidig, kan man dog ikke godt tænke sig andet, end at Planen til dem begge — bortset fra Ernst's lille Fløjbygning — er udkastet paa een Gang og stammer fra Vinteren 1733—34. Vi kan derfor uden Betænkning henføre den til Thura; at den skulde gaa tilbage til Ernst's Tid, er usandsynligt efter den Maade, hvorpaa den af ham opførte Bygning betegnes i Regnskaberne (»das neu aufzurichtende Gebäude« eller »das Flügelgebäude). At Häusser skulde være Ophavsmand til Planen, er der heller intet Spor af. Først fra 1735 forekommer hans Navn i Regnskaberne, og det er vel nærmest en Følge af, at han i dette Aar blev udnævnt til Generalbygmester. Ved Opførelsen af den vestre Fløj var »Direktionen« ganske vist udtrykkelig overdraget Häusser; men den skulde opføres »nach denen unterm 28. Aprilis d. a. allergnädigst approbierten Zeichnungen und der von dem Brigadier verfertigten Berechnung«. Her staar altsaa ikke noget om, at Tegningen var af Brigaderen; men den maatte naturligvis, hvad det ydre angaar, være en Gentagelse af Tegningen til den østre Fløj, og det er for saa vidt uden Betydning, hvem der har leveret den. Thura forhandlede med Haandværkerne og bearbejdede deres Overslag, hvorefter det samlede Overslag blev forelagt Kongen af Häusser; og naar Regningerne skulde betales, blev de først attesterede af Thura og derefter anvist til Udbetaling af Generalbygmesteren.

Af Interiørerne i den østlige Fløj er endnu bevaret det bekendte morsomme Thekøkken, som senere har faaet Navnet »Prinsessernes Pandekagekøkken«, maaske efter Frederik VI's Døttre. Over Dørindfatningen, som er af Marmor, ses Dronning Sophie Magdalenes Navnetræk i et Skjold. Den aabne Kamin har for oven en Baldakin, som løftes af to svævende Engle i Hautrelief. Paa Langvæggene var der ioniske Dobbelpilastre, hvis Skafter tjente som Skabsdøre for lukkede Skabe med Hylder. Kapitælerne er bevarede; men Dørene, som havde Fyldinger af Glas, er desværre forsvundne, hvilket skader Rummets Virkning noget. I det ene Hjørne staar en pyramideformet Opsats prydet med en Krone; for neden under Konsolen var der en Ørn, som nu er forsvunden, det samme Motiv, som vi kender fra den store Sal paa Hirschholm. Oprindeligt var der 4 saadanne »Pyramider«, een i hvert Hjørne. Gulvet var belagt med Marmorfliser.

Alle disse Ting genfinder vi i Partikulærkassens Bygningsregnskab for 1736. C. Wiingaard faar for Marmorfliser 138 Rd. 2 M., Diderik Gercken for en Marmorportal med Skjold m. m. 76 Rd. 5 M., Snedker Schäffer for »Lessinen (d. v. s. Lisener eller Pilastre) mit Riolen«, Fodpaneler, Pyramider med Billedhuggerarbejde, Anretterborde, en dobbelt Dør, Postamenter og Lister 290 Rd., Brenno for Gipsarbejde 50 Rd., Johan Jørgen Lassen (Hofmaleren) for at male og forgylde 4 Pyramider og et Anretterbord 88 Rd., Matthias Bøck for at male og forgylde Pilastre, Lister og Døre 145 Rd., alt i »Dronningens Køkken«. Det kan derfor

ikke være rigtigt, naar Fr. Schiøtt (i Teksten til Foreningen af 3. Decembers Opmaalinger 1916) angiver, at Thekøkkenet er indrettet 1752—54, og deraf slutter, at det er sket under Eigtveds Ledelse; i disse Aar blev der kun foretaget Reparationer paa Frederiksberg. Stilen er heller ikke Eigtveds, navnlig ikke som den viser sig i Halvtredserne. Interiøret paa Frederiksberg viser en ret svær Barokstil, som endda synes tungere i det lille Rum. Ikke desto mindre faar man Indtryk af en udsøgt Elegance, og Ligheden med de omtrent samtidige Interiører paa Eremitagen er iøjnefaldende.⁸²

I F. J. Meiers Bog om Frederiksberg fortælles (S. 71), at inden de omtalte Fløje blev opført, stod der omtrent paa samme Sted en »Formur«, opført af Ernst Brandenburger, Hans Wiedewelt og H. Olsen i 1702—03. Endvidere meddeler han, at der paa den Side af Muren, som vendte indad mod Gaarden, var aabne Gallerier, baarne af Søjler af hugne Sten og belagte med Marmorfliser. Man ser for sig et helt prægtigt sydlandsk Gaardparti. Det er derfor med nogen Beklagelse, at jeg maa henvise det hele til Fantasiens Verden. Men naar vi læser, hvad Thura skriver om Frederiksberg i Manuskriptet »Sjælland« (Pag. 74), erfarer vi, at »forbemeldte Slotsgaard tilforne (d. v. s. før Christian VI's Tid) ikkuns var med et Staquet-Værk fra Haven adskilt«. Der kan jo ikke godt være Tale om at forkaste dette Vidnesbyrd af den Bygmester, under hvis Tilsyn Slottet paa den Tid henhørte; Meier maa have taget fejl, og naar vi ser nærmere til, viser det sig ogsaa, at hans Fremstilling hviler paa et meget spinkelt Grundlag.

I »Bau-Rechnung des Hauses Friderichsberg (i Rigsarkivet) har han fundet, at Brandenburger 30. April 1703 fik 1738 Rd. 35½ Sk. for Murerarbejde »an der Vormaur«; men at denne Mur har været en Indhegningsmur om Gaardspladsen, er en ganske vilkaarlig Antagelse. Ved »Vormaur« skal uden Tvivl forstås en Støttemur for en Terrasse, og en saadan finder vi ogsaa omtalt i den »Specification Derjenigen Pöste so auf Ihro Königl. Maytt. expressen allergnädigsten Befehl verfertiget und im dem ersten vom Ernst Brandenburger gemachten Aufsatze nicht aufgeföhret worden«, som F. R. Friis har aftrykt i sine »Samlinger til dansk Bygnings- og Kunsthistorie« S. 83—87. Post 11 under Murerarbejdet lyder: »Die Mauer in dem Garten gegen den Berg an allen drey Seyten aufgeföhret«. I den samme Kilde har Meier fundet Gallerierne omtalt. Her staar ganske rigtig: »Die beede offene Gallerien, so nur mit Höltzern Seulen item mit einem eysernen Gitterwerk ordinirt gewesen, sind nachgehends von gehauenen Steinen gemacht und mit Marmor Fliessen belegt worden«. Men disse »beede Gallerien« var ikke i Gaarden, men paa selve Slottet. Vi ved baade fra den nævnte Specification og fra Regnskaberne, at der i det oprindelige Slot fandtes fire Gallerier til Gaardsiden, to i hver af Hovedetagerne, adskilte ved Midterpartiet, hvor Riddersalen gaar gennem hele Husets Bredde. To af disse Gallerier — uden Tvivl de paa 1. Sal — har altsaa været aabne og baarne af Søjler. Ved Slottets Ombygning og Udvidelse i 1707—09 med to Fløje, hvorved det fik Form af et H, blev disse Gallerier lukket og slaet sammen med de bagved liggende Værelser, som ellers vilde mangle Lys (i hvert Fald de tidligere Gavlværelser). Derimod blev der paa 1. Sal indrettet to nye Gallerier mod Haven, hvor der før havde været nogle smaa Kabinetter. At Gallerierne har været i selve Slottet, fremgaar ogsaa deraf, at der for Paneler og Gesimser i Gallerierne samt for nogle Rammer blev betalt Snedkeren 154 Rd.

Den her givne Fremstilling bekræftes ogsaa af Pontoppidans »Danske Atlas«. Her læser vi nemlig (II, S. 224) følgende: »Ligesom Haugen hegner paa den nordre Side, saa var man ogsaa betænkt paa at omgive Slots-Gaarden mod den søndre Side med en lavere Bygning, hvortil lagdes Grund og gjordes Begyndelsen med et Porthus midt for Slottet. Men videre kom det ikke« i Frederik IVs Tid. Om den her omtalte »Grund« er identisk med Brandenburgers »Vormaur«, kan maa-
 ske være tvivlsomt; men nogen Mur over Jorden har der altsaa ikke været.

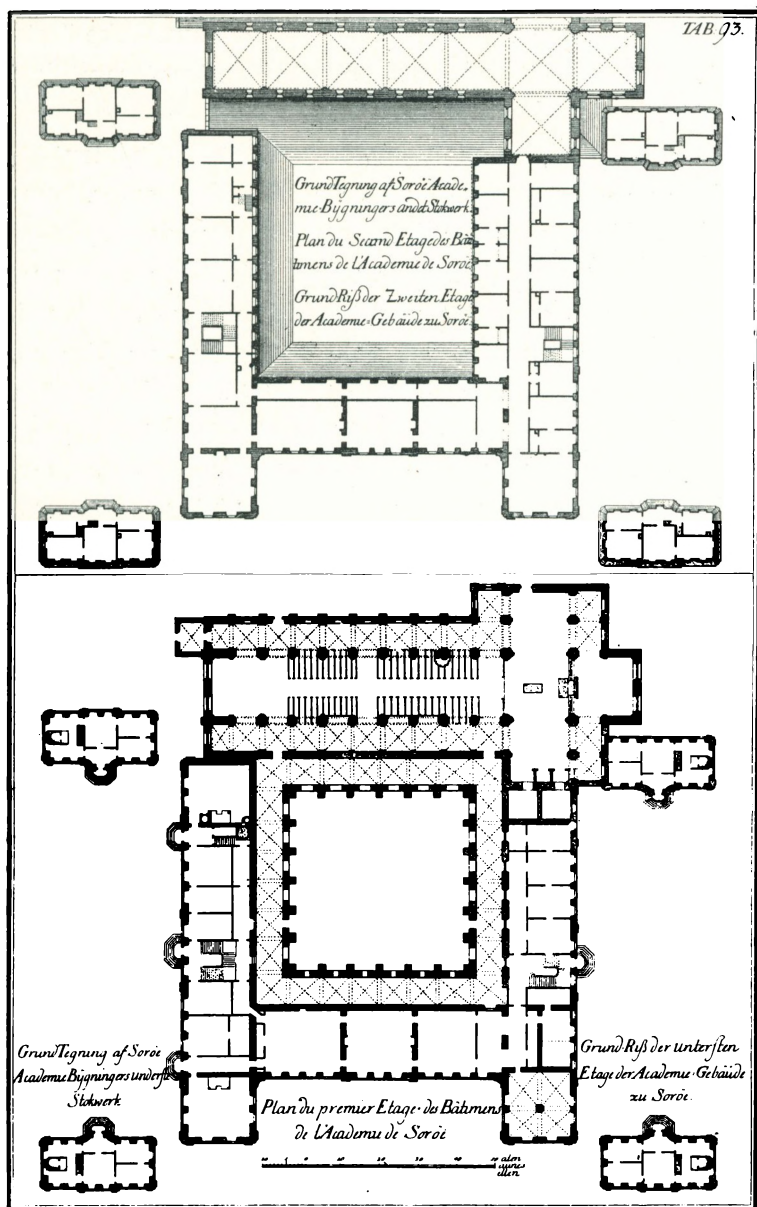

Fig. 45. Sorø Akademi. Grundplan. Danske Vitr. II, Tab. 93.

for godt. I Vitr. II (S. 173) fortæller Thura, at Kongen »lod de paa Steden værende ældgamle og meest forfaldne Bygninger mestendeel ganske afbryde«; det fremgaar dog af Dokumenter, som vi straks kommer til at omtale, at de gamle Klosterbygningers Mure delvis blev benyttede.⁸⁸

Skønt der ikke hersker nogen Tvivl om, at Thura har givet den første Tegning til det

Grund og gjordes Begyndelsen med et Porthus midt for Slottet. Men videre kom det ikke« i Frederik IVs Tid. Om den her omtalte »Grund« er identisk med Brandenburgers »Vormaur«, kan maa-
 ske være tvivlsomt; men nogen Mur over Jorden har der altsaa ikke været.

SORØ AKADEMI. Christian IVs ridderlige Akademi var blevet op-
 hævet af Frederik III i 1665, men Skolen, hvis Oprindelse gaar tilbage til 1586, vedblev at bestaa indtil Begyndelsen af Christian VI's Regering. Den var da stærkt i Forfald og blev i 1737 helt nedlagt; derimod ønskede Kongen at genoprette det ridderlige eller adelige Akademi, hvortil han blev stærkt tilskyndet af Amtmanden i Sorø W. A. v. d. Osten, som tillige var »Direktør for Klosteret«. Den 10. Februar 1736 fik Thura, som dengang opholdt sig paa Antvorskov i Embedsforretninger, Ordre til derfra at forføje sig til Sorø og der forfatte en accurat Plan og Cart over Skolebygningen og derhos notere, hvor der kan være Lejlighed til at opføre nye Bygninger, naar Kongen saa finder

nye Akademi, har han dog ikke selv ledet Opførelsen. Han fortæller selv, at de nye Bygninger er opførte »under Direktion af Hr. Holger Rosenkrantz, nuværende Baron til Rosenlund«. Det er Thuras gamle Rejsefælle fra Ungdomsaarene, som vi her uventet møder. Ved Giftermaal var han i 1733 kommet i Besiddelse af Totterupholm ved Fakse, hvorfra han i 1748 oprettede Baroniet Rosenlund (det nuværende Rosendal).⁸⁴ Der findes ellers intet Spor af, at Rosenkrantz har virket som Architect; han var ikke engang uddannet ved Fortifikationen, men i Infanteriet; paa denne Tid var han Kaptajn ved fynske gevorbne Regiment.

Fig. 46. Sorø Akademi, set fra Haven. Danske Vitr. II, Tab. 97.

Naar han har paataget sig dette Arbejde, er det uden Tvivl sket efter Anmodning af Thura, som jo paa denne Tid var optagen af flere store Arbejder, og sagtens har fundet, at Sorø laa for langt af Vejen til at han kunde overkomme det stadige Tilsyn.

Spørgsmaalet er nu, hvor megen Del man kan tilskrive Rosenkrantz i det ret betydelige Bygningsværk. Udtrykket »Direktion« beviser i og for sig ikke, at han har udført Tegnninger; ved Direktion forstaas nærmest den regnskabsmæssige Ledelse, Afslutning af Kontrakter med Haandværkerne, Anvisning af deres Tilgodehavende m. m.; men det fremgaar dog af Akterne, at Rosenkrantz i hvert Fald har omarbejdet Thuras Tegninger. Den 7. Februar 1738 udgik et kongeligt Missive til Amtmand v. d. Osten og Kaptajn Rosenkrantz saalydende: »Da vi allernaadigst have befalet Dig, Capitain Rosenkrantz at forestaa Bygningen ved Sorøe, saa er Vores allernaadigste Villie og Befaling, at I begge tilsammen træde for at gjøre en udførlig Plan paa alt det, der skal planeres, omlægges og bygges paa bemeldte Sorøe, samt

hvad dernæst efter Obrist Lieutenant Thura hans første gjorte Afritzning kunde være af betydelig Forandring, da at overlægge det med hverandre og os saa derover allerunderdanigst Forestilling at gjøre til videre Vores allernaadigste Resolution«.

Desværre er hverken Rosenkrantz' eller Thuras Tegninger bevarede; men Rosenkrantz har i en allerunderdanigst Forestilling, som allerede er affattet 3. Januar 1738, gjort Rede for, hvad Forskel der er paa hans og Thuras Tegninger. Det drejede sig bl. a. om at indrette nogle Værelser til Brug for Kongen, naar han paa Gennemrejse vilde opholde sig i Sorø. Rosenkrantz vil derfor have en anden Fordeling af Værelserne i Hovedfløjen («Corps de logis«, betegnet med C). Desuden maa den forreste Hovedmur og de indvendige Hvæl-

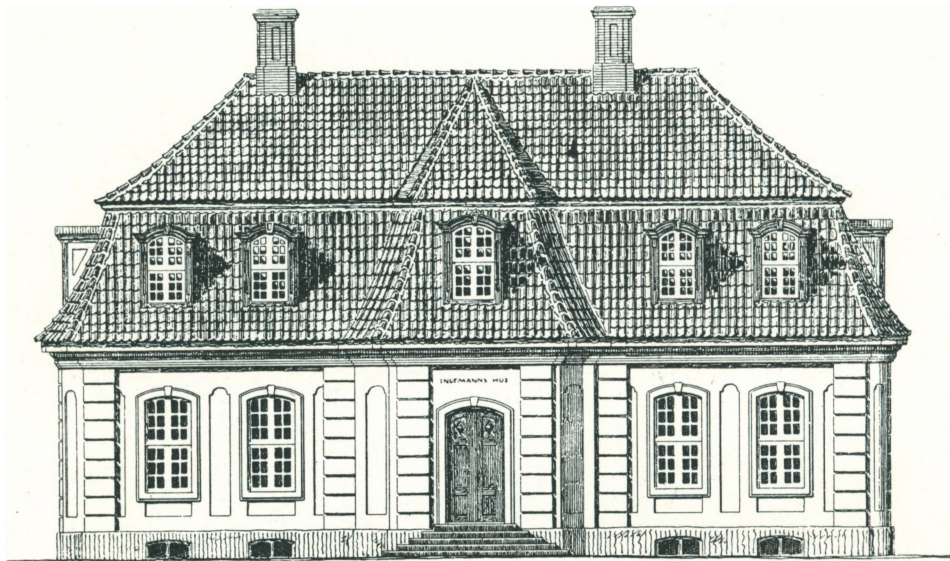

Fig. 47. »Ingemanns Hus«. Opmaaling af Foren. af 3. Decbr.

vinger nedbrydes, da de er forfaldne, og tillige af den Grund, at »der ellers ikke kan observeres nogen regularité udvendig«. Bekostningen udover det bevilgede — Thuras Overslag var paa 6000 Rd., hvortil senere var lagt 600 Rd. — vil ikke overstige 4000 Rd. I Fløjen A maa ligeledes nogle Hvælvinger nedbrydes og en af Thura beregnet Professorbolig anvendes paa anden Maade, da Rosenkrantz mener, at alle de gifte Professorer bør have Bolig i et eget Hus. Fløjen B har saa gode Mure, at de kan bevares; at indrette denne Fløj, hvori Amtmanden bor, saa at den svarer til de andre, vil ikke koste meget over 4000 Rd. Hver Professorbolig vil koste 1300 Rd. ifølge et vedlagt specificeret Overslag; ligeledes er der vedlagt Overslag over Merudgiften ved Corps de logis. Alle disse Dokumenter blev indsendt tillige med Tegningerne, og 13. Februar 1739 bevilgede Kongen det af v. d. Osten og Rosenkrantz forlangte Beløb 11,900 Rd., foruden de tidligere bevilgede 6600 Rd.; Bygningen var da allerede under Tag. Tegningen betegnes som en af v. d. Osten og Rosenkrantz forfattet Plan til Akademiets Indretning i en meget zirlig Stand. I Summen 11,900 Rd. er indbefattet de ovenfor nævnte 4000 + 4000 Rd.; Resten — 3900 Rd. — maa være Udgiften til 3 Professorboliger à 1300 Rd. Heraf kan man slutte, at den ene Professorbolig af de fire, som Planen

i Vitr. II viser, maa have været paa Thuras Udkast, og deraf drages igen den meget vigtige Slutning, at Tegningen af disse kønne smaa Huse skyldes Thura og ikke Rosenkrantz; alle fire Huse var nemlig ganske ens.

Ogsaa Tegningen til selve Akademiet maa efter det anførte i det væsentlige være af Thura, selv om Rosenkrantz, foruden de Forandringer, som han gjorde indvendig, ogsaa har ændret noget ved Hovedfløjens Façade for at gennemføre en ensartet Stil. Ved Nybygningen søgte man at bevare Klostergaardspræget. Omkring Gaarden laa Akademiets 3 Fløje,

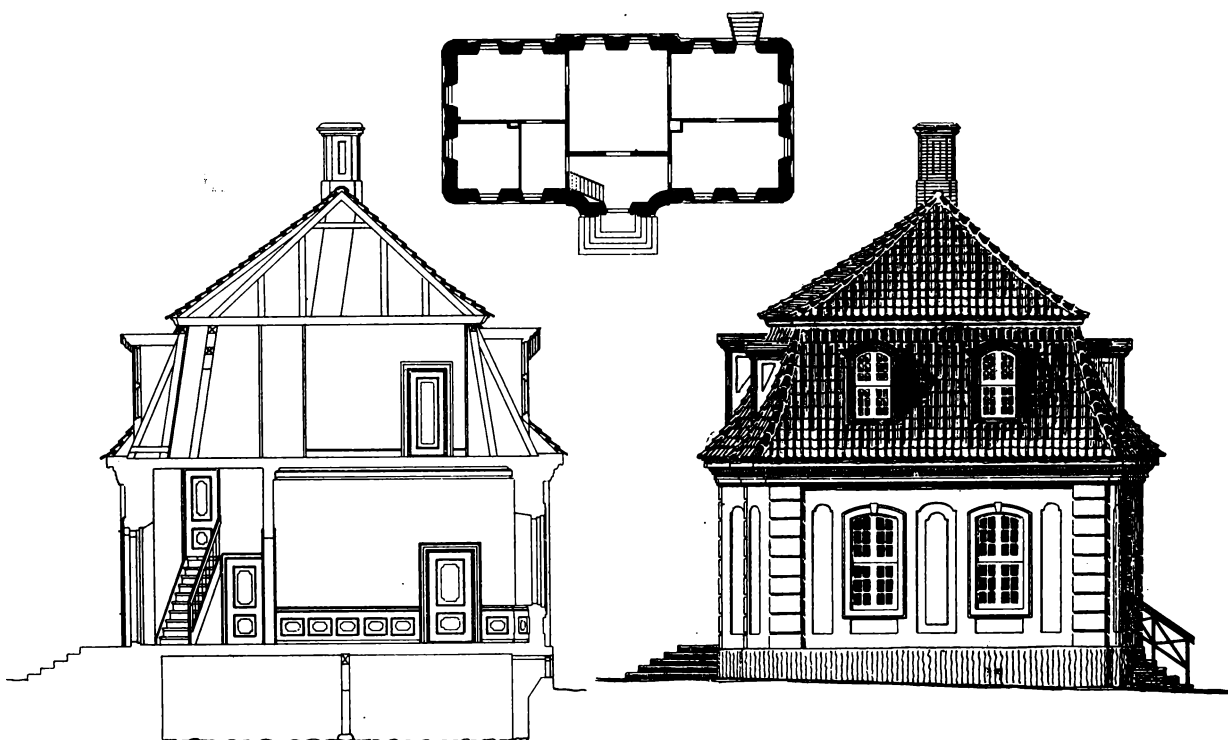

Fig. 48. »Ingemanns Hus«. Opmaaling af Foren. af 3. Decbr.

medens Kirken ligesom forhen dannede den fjerde Fløj. Et smukt Gaardparti maa det have været; paa alle fire Sider var der en hvælvet Korsgang eller »Ambitus« ligesom i det gamle Kloster. Der viser sig her en Respekt for Traditionen, som ellers ikke er almindelig i Baroktiden og heller ikke var altfor stor under Nyklassicismen. Da Peder Malling efter Branden i 1813 byggede den nuværende Akademibygning — for øvrigt hans bedste Arbejde — nedbrød han hvad der stod tilbage af Sidefløjene og Korsgangen, og genopførte kun Hovedfløjen i H-Form. Malling har vel ment, at hans Akademi var saa forskelligt fra den gamle Klosterkirke, at det var bedst at lægge en passende Afstand imellem dem.

Bygningen var i to Etager med Mansardtag. Façaderne i alle tre Fløje er inddelt paa samme Maade med en Midtrisalit og to Siderisaliter; i Hovedfløjen springer disse dog noget stærkere frem og danner to smaa Fløje ud imod Haven. Alle Risaliterne er indfattede med Kvaderpilastre; derover løber alle Façaderne rundt et Overværk bestaaende af Architrav Frise og Krans; Frisen har et ejendommeligt Ornament, som genfindes paa visse borgerlige

Huse i København fra denne Tid, f. Eks. et Hus paa Kongens Nytorv, som er afbildet baade i Vitr. I (Tab. 120) og i Hafnia hodierna (Tab. 57). Det er nedrevet i 1892—93 for at give Plads for Magasin du Nord.

Udenfor Akademiet, i regelmæssig Fordeling ved de fire Hjørner, skulde de fire Lærerboliger bygges, for at Professorerne der kunde have deres »fornødne Magelighed«, som Thura

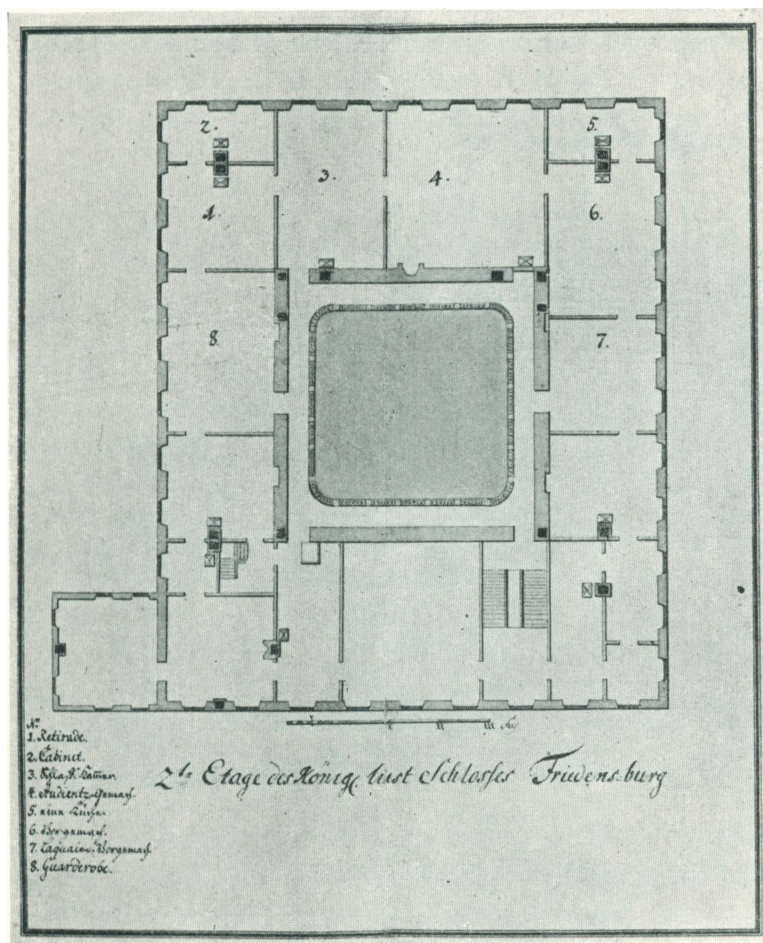

Fig. 49. Fredensborg. Plan af 2. Etage.
Tegning i Rigsarkivet.

siger. Den, som efter Planen skulde ligge ved Kirkens Vestende, er dog aldrig bleven opført.⁸⁵ Nu er kun de to (»Ingemanns Hus« og »Molbechs Hus«) tilbage. De vidner paa den fordelagtigste Maade om det 18. Aarhundredes Boligkultur og tillige om Thuras Evne til at løse de mest forskellige Opgaver, smaa saa vel som store. Husene er aldeles ens baade i Plan og Opbygning. Architekt E. Dyggve har paavist, at den klare og hensigtsmæssige Grundplan beror paa et simpelt Modulsystem, hvori Enheden er 3 Alen; dette Maal, taget 2 eller 3 Gange, bestemmer alle Værelsernes Størrelse.⁸⁶ Modulen gaar tillige op i de udvendige Maal, som angives af Rosenkrantz, nemlig Længde 30 Alen, Bredde 12 Alen og Højde over Kælderen 6 Alen. Thura har altsaa ikke blot arbejdet med planimetrisk, men ogsaa med kubiske Enheder. Dog træder det skematiske ikke stærkt frem i det

ydre; ved et lille Fremspring af Midtpartiet mod Haven og et noget større paa den modsatte Side, hvor Indgangen er, samt ved Afrunding af Hjørnerne, baade de udad- og de indadgaende, er der skabt en let Bevægelse i Façaderne, som fuldkomment tilfredsstillende Øjet. Det knækkede Tag giver Husene en rolig og fast Afslutning foroven. Hjemmets Fred og Tryghed har her fundet et sjælden skønt Udtryk.

Akademiet maa have været helt færdigt i Foraaret 1740. Den 14. Juli blev der efterbevilget et mindre Beløb, 2390 Rd., »til Bygningernes conservation og Zirlighed«. Dog maatte Rosenkrantz i 1744 endnu bygge et Ridehus og en Stald, som skulde være i een Bygning. Tegningen blev approberet 7. August med den Bemærkning, at Huset ikke maatte have

noget »brokket Tag«. Skønt Bygningerne altsaa var i Stand, trak det dog ud med Akademiets Oprettelse, vistnok fordi de fornødne Midler til Driften trods v. d. Ostens ivrige Bestræbelser ikke var bragt tilveje. Dette skete først efter Christian VI's Død, da Holberg, samtidig med at han blev baroniseret, testamenterede sine Godser Brorup og Tersløse til Akademiet (6. Marts 1747). Det blev saaledes forbeholdt Frederik V at indvie Akademiet, hvilket skete »med stor Pragt og solennité« den 26. Juli 1747.

MINDRE ARBEJDER. Paa de øvrige Slotte, som laa under Thuras Departement, var der i disse Aar ingen Nybygninger af Betydning. Paa Rosensborg var der kun almindelig Vedligeholdelse. Paa Kronborg blev der i 1737 foretaget Forandringer i Generalløjtnant og Kommandant Ditlev Revenfeldts Lejlighed efter Indstilling af Häusser (approberet 1. Maj). Thura sluttede Akkorder med Haandværkerne og attesterede Regningerne. Der blev nedbrudt en Hvælving »oberhalb der Schule«, og lagt Bjælker og Loft i Stedet. Skillerum, Gulve og Loftet blev forandrede og fornyede. Gercken leverede en ny Kamin af Bremersten og en anden af gullandsk Sten.⁸⁷

Fredensborg blev i de første Aar af Christian VI's Regering ikke sjælden benyttet som Sommerresidens, og Krieger havde i 1731—32 opført det lange Kavallerhus lige overfor Kirken. I 1734, altsaa under Thuras Ledelse, blev der opført en ny Køkkenbygning som en Tilbygning til »vestre Ottekant«. Den kostede 1794 Rd. 5 M., hvilket var lidt mindre end Overslaget lød paa, et sjældent Tilfælde.⁸⁸ Den ses paa Tab. 23 i Vitr. II, men er senere nedreven. I de følgende Aar, da Hirschholm, efterhaanden som det blev udvidet, blev det foretrukne Sommerslot, stod Fredensborg som oftest ubenyttet. Men i 1740 tog Dronningens Søster, Enkefyrstinden af Ostfrisland, Ophold paa Fredensborg, dog ikke paa selve Slottet, men i »Marechalhuset« ved Siden af Kirken, som paa denne Tid sædvanlig kaldes »Markgrafenhaus«, formodentlig fordi Dronningens Moder Markgrevinden af Brandenburg Culmbach havde boet der. Slottets Hovedbygning forbeholdt Kongeparret sig selv, og det var

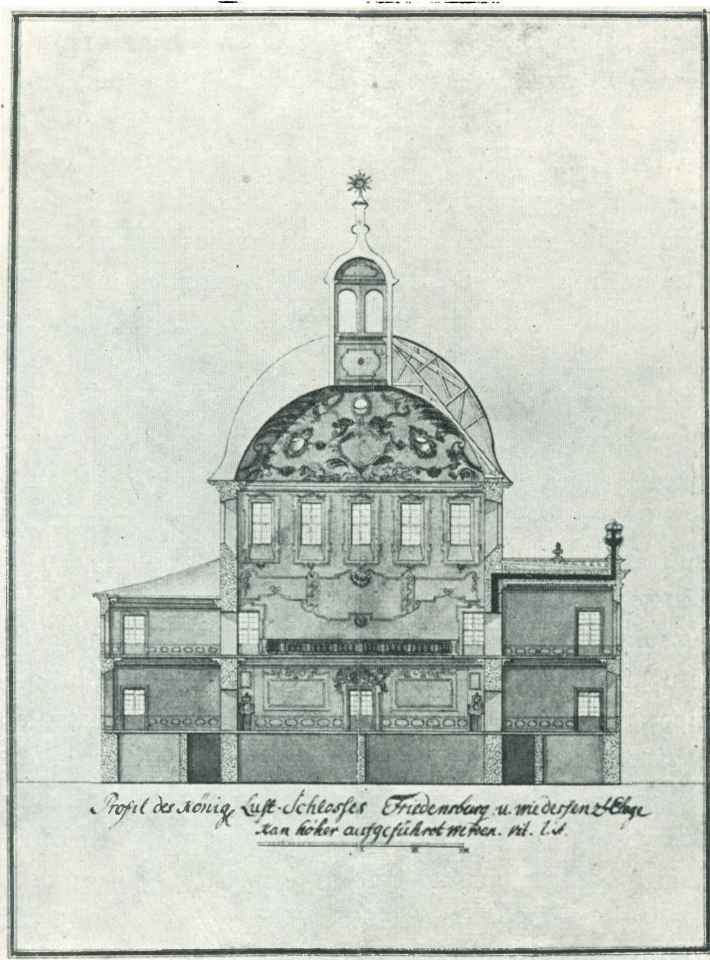

Fig. 50. Fredensborg. Tegning til Forhøjelse af 2. Etage. Rigsarkivet. (Højre Side viser Forhøjelsen).

ogsaa Hensigten at tage den i Brug. Thura fik nemlig Befaling til at forhøje den øverste Etage, som kun var en Mezzanin, med to Alen. 18. Maj 1741 sluttede han Kontrakt med Hofmurmester Zumpe og Hoftømmermester Zuber om Arbejdet; næste Aar var det færdigt, og Haandværkerne fik i 1741—42 7000 Rd. af den akkorderede Betaling, som var 9048 Rd. 5 Sk. Desuden var der udført en Del Ekstraarbejde, til Dels efter Kongens mundtlige Befaling; hertil medgik 2421 Rd. 1 M. 2 Sk., som blev betalt i 1743. Men Restbeløbet af Entreprenørernes Tilgodehavende maatte de vente paa i flere Aar. Det var altid vanskeligt for Haandværkerne at faa de sidste Penge; det skulde først vise sig, om der ikke var Mangler ved Arbejdet. Besigtigelsen fandt først Sted i 1746(!); 10 københavnske Mestre blev paa 5 Vogne befordret ud til Fredensborg, hvor de opholdt sig i 2 Dage; og der maa have været adskilligt at udsætte. Da endelig den sidste Termin blev betalt i 1749, var Beløbet ved kgl. Resolution af 15. Februar paa Bygningskommissionens Indstilling og i Henhold til Thuras »Anmærkninger« nedsat med ikke mindre end 1659 Rd. 2 M. 9 Sk. Heri fragik dog for forskelligt Ekstraarbejde 879 Rd. 4 M., saa at Zumpe og Zuber fik udbetalt 1268 Rd. 1 M. 12 Sk.⁸⁹

De største Forandringer skete paa Frederiksborg. Her var der i 1731 paabegyndt en stor Hovedreparation af Slottet under »Opagt« af Professor og Cancelliraad Joachim Frederik Ramus, Direktøren for Københavns Brand- og Vandvæsen, der ogsaa lejlighedsvis optraadte som Bygmester. Hans Overslag, som blev approberet 12. November 1731, var paa 23,992 Rd.; men inden man var færdig, var Udgiften stegen til 45,307 Rd. Den 9. April 1736 blev Häusser og Thura beordrede til at besigtige det færdige Arbejde. Deres Erklæring formede sig som en temmelig skarp Kritik; men Ramus gav dem Svar paa Tiltale, og det lykkedes ham at stille Kongen tilfreds. Derefter blev Slottet overleveret til Thura, som jo egentlig allerede fra 1733 skulde have haft Tilsynet med alle de kongelige Slotte i Nordsjælland.

Efter et Par rolige Aar blev der fra 1739 igen foretaget store Arbejder paa Frederiksborg. Det drejede sig denne Gang om en gennemgribende Omdannelse af Værelserne i alle fire Stokværk; desuden skulde der indrettes et nyt Køkken i Kancellibygningen paa den mellemste Holm, og dette skulde ved en »fordekt« Bro sættes i Forbindelse med Prinsessefløjen. Men mærkelig nok fik Thura heller ikke denne Gang »Direktionen«. Den blev overdraget til Ingeniørkaptajn Johan Friederich Oettinger, en Mand der ellers ikke er kendt som Bygmester. Grunden har vistnok været den, at Kongen ønskede, at Arbejdet skulde udføres saa hurtig som muligt, og Thura, som var optagen af saa mange andre Arbejder, har ikke haft Tid til at paatage sig den daglige Ledelse. Oettingers Overslag, som blev approberet 8. Juli 1739, var paa 29,712 Rd. 3 M. 9 Sk.; men Udgiften blev ligesom forrige Gang langt større, ialt 52,857 Rd. 4 M. 7 Sk. Der maatte ikke holdes Licitation, da alt skulde gaa »sehr schleunig«; Arbejdet gik ogsaa rask fra Haanden, som Kongen ønskede det; allerede 7. Januar 1741 kunde han give Häusser Ordre til at besigtige Slottet i dets nye Skikkelse. Der var lagt Trægulve i næsten alle Værelser i Stedet for de gamle kolde Stengulve; de største Værelser var blevet delt for at gøre dem lettere at opvarme; alt var beregnet paa at gøre Opholdet mere hyggeligt, og samtidig var Værelserne naturligvis blevet udstyret med Gipslofter, Paneler m. m.

i »den moderne goût«. Slottet havde nu faaet den Ruminddeling, som ses paa Etageplanerne i Danske Vitr. II, og som i det væsentlige forblev uforandret indtil Branden 1859.⁹⁰

Ogsaa Tilsynet med Kongegravene i Roskilde Domkirke hørte med til Hofbygmesterens Funktioner, og det var derfor i sin Orden, at det blev overdraget Thura at give Tegning

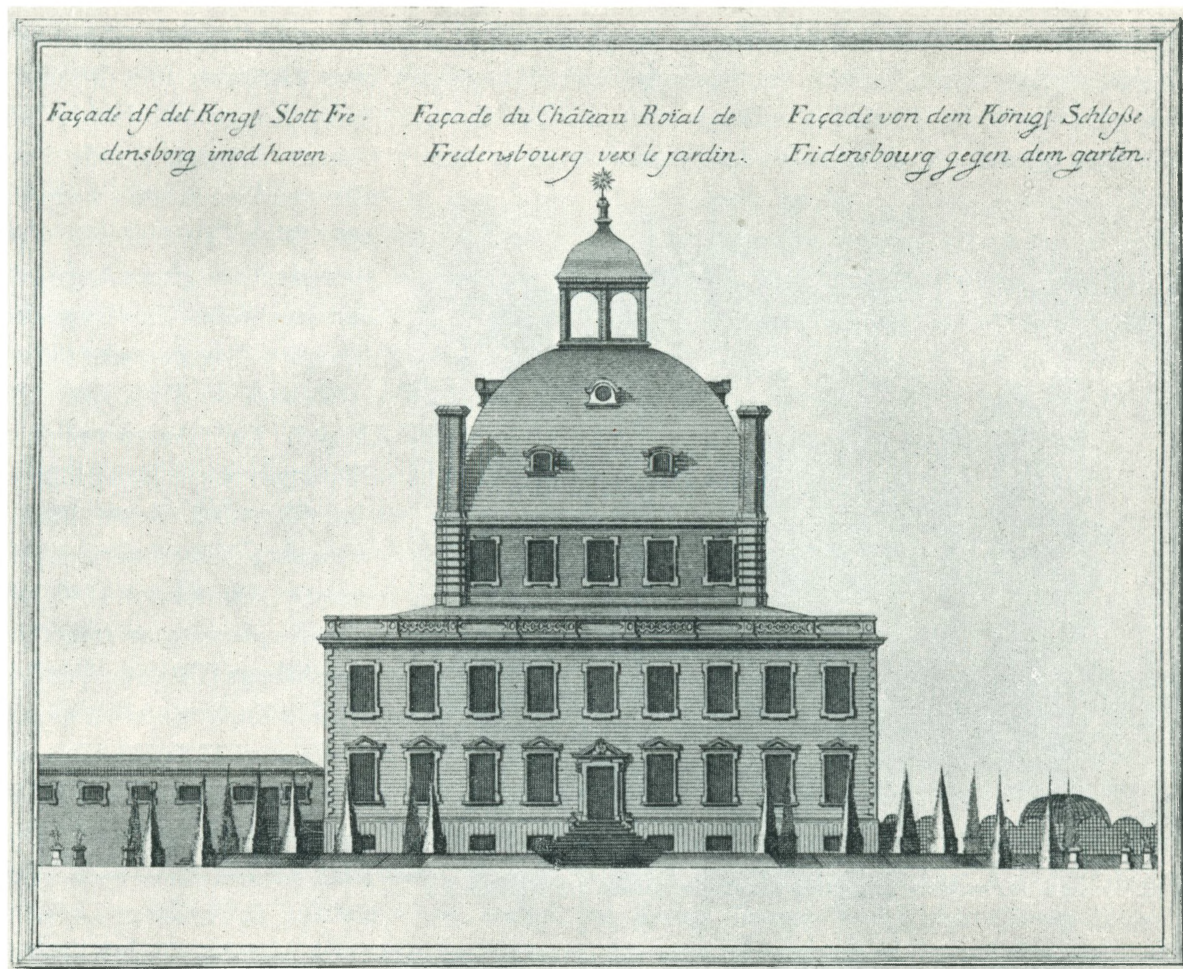

Fig. 51. Fredensborg. Façaden mod Haven efter Forhøjelsen af 2. Etage. Danske Vitr. II, Tab. 25.

til Gravmælerne over Frederik IV og Dronning Louise. Arbejdet blev udført af Diderik Gercken i Aarene 1736—40;⁹¹ men naar Thura siger, at det skete under hans Direktion, maa det antages, at selve Sarkofagernes arkitektoniske Form skyldes ham. Thura finder, at de overgaar Christian Vs og Charlotte Amalies Gravmæler »i Kostbarhed, i riigt Bildthugger-Arbeyde, saa og i net og konstig Udarbeydning«, og han roser Gercken som en af vore største og erfarneste Billedhuggere. De vingede Kvindeskikkelser — vel en Slags Sejrs-gudinder (eller »Fama«?) — som udbasunerer Kongeparrets Ros, synes dog mere højkrøstede, end det passer paa et Sted, hvor Gravens Stilhed bør raade, og de mange »Kinders« er nærmest groteske. I Reliefferne hersker hos Sturmberg en fladere og roligere Behandling

end hos Gercken. Naar vi derimod ser bort fra den plastiske Udsmykning, maa vi give Frederik IVs og hans Dronnings Sarkofager Fortrinet; Thuras mere beherskede Stil træder her fordelagtig frem i Modsætning til den svulstige Barok i Christian Vs og hans Dronnings Monumenter.

Christian VI havde en Følelse af, at der ogsaa burde skabes værdige Mindesmærker for Christian IV og Frederik III, hvis Kister dengang stod i Kælderen under Christian IVs Kapel. Han lod derfor Thura forfatte en Tegning til et Mausoleum over Christian IV; det tilsvarende over Frederik III skulde udføres efter en Model, som denne Konge selv havde ladet forfærdige og som stod paa Modelkammeret; men skønt Thuras Tegning havde »nydt

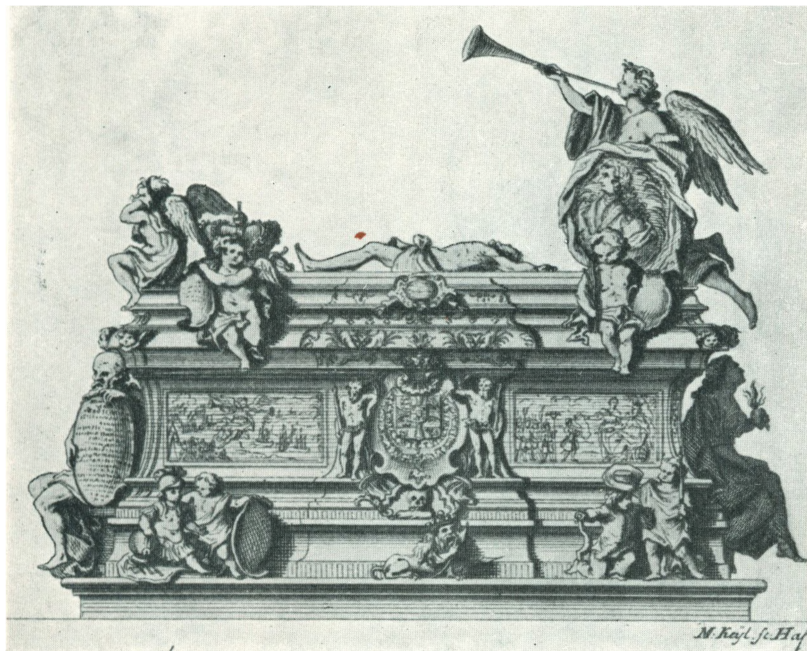

Fig. 52. Frederik IVs Sarkofag i Roskilde Domkirke. Danske Vitr. II, Tab. 88.

være mishageligt med Forlængsel at vente dette mit ringe Arbeides endelige Forfærdigelse«; men han oplevede ikke at se det udkomme.

Om Thuras personlige Forhold er at berette, at han 13. April 1739 avancerede til Kaptajn af Fortifikationen; men han havde, som før fortalt, allerede fra 28. September 1736 Oberstløjtnants Karakter. Et Avancement af anden Art blev ham til Del 14. Oktober 1740, da han sammen med sin ældre Broder Kommandørkaptajn og Skibsbygmester Diderik Thura blev optagen i Adelstanden. Man kunde tænke sig, at det var den ældre Broder, der havde ønsket at opnaa denne Gunst; men Diderik Thura, som har efterladt sig en ganske kort Levnedsskildring — 3 trykte Sider — tager heri udtrykkelig Afstand fra denne Opfattelse; han skriver nemlig saaledes: »October 1740 blev jeg uden min Ansøgning eller mit Ønske og Vidende, siden jeg paa den Tid var til Skibs, nobiliteret tillige med min yngre Broder Lauritz de Thurah, da værende Oberst-Lieutenant ved Fortifikationen og Hof-Bygmester.«

Det maa altsaa være Lauritz Thura, som har søgt om at faa Adelsbrev, som det jo ofte var sket med udenlandske Hofarchitekter. I Sverige var Nicodemus Tessin den yngre bleven Friherre og senere endogsaa Greve, og hans Medhjælper Törnquist var bleven adlet med det klingende Navn Adelcrantz. Thura nøjedes med det lille »h«, der slutter Navnet som et Udraabstegn og skiller de adelige fra de borgerlige Thuraer. Han komponerede et Adelskjold, hvor hans mødrene Slægts — Withernes — Mærke, de tre Morianer er forenet med Symboler, som hentyder dels til den latinske Betydning af Ordet Thura (Røgelseskarret), dels til Architekturen og Skibsbygningskunsten.

Der var dog ogsaa en anden Omstændighed, som kan have givet den første Anledning, og som i hvert Fald har været en god Støtte til Opnaelse af det ønskede Adelskab. Thura havde ved denne Tid forlovet sig med en adelig Dame, Frøken Anna Rosenørn, Datter af Generalmajor Poul Rosenørn til Meilgaard og Katholm og Mette, f. Benzon. Hendes rige og fornemme Familie har sikkert gerne set, at hendes tilkommende Mand blev optagen i Adelsstanden, og den har vel ogsaa haft den fornødne Indflydelse for at sætte det igennem. Fem Dage efter Adelsbrevets Udstedelse, den 19. Oktober, kunde Thura fejre sit Bryllup. Hans Hustru var født 7. Juli 1714 og var saaledes 8 Aar yngre end han.

Kort efter købte Thura af Justitsraad Jens Poulsen Dreyer en Ejendom i Pustervig, som dengang var en blind Gade, der endte omtrent der, hvor nu Suhmsgade munder ud paa Hauserplads. Samtidig med Købet optog han en Prioritet paa 4000 Rd. i Landmilitæretatens Pensionskasse. Skødet er udstedt i Juni Termin 1741; men næste Aar, 20. Juli, er der givet et nyt Skøde, saa at Ejendommen maa være bleven udvidet. Dels af den Grund, dels maaske til andre Formaal optog Thura i de følgende Aar 3 nye Prioriteter, hver paa 2000 Rd. i den samme Kasse. Da han fik den sidste, maatte han ikke blot pantsætte Ejendommen, men ogsaa alle sine øvrige »Midler og Effecter«. Ved denne Lejlighed beskrives Ejendommen saaledes: »min tilhørende og ihoende Gaard i Pustervig beliggende imellem Hr. Agent Just Fabritii Gaard og Plads og afg. Raadmand Kuurs Gaard og Plads, hvilken Gaard bestaar af en Brandmuur til Gaden, et Side-Huus til Gaarden paa 10 Fag, 3 Etager høj, et Forhuus paa 10 Fag, 3 Etager høj, derved en anlagt Hauge, hvori staar Frugt-Træer; i Gaarden et Springvand«. Chr. Geddes fortræffelige »Planer over Københavns 12 Kvarterer« fra 1757 sætter os i Stand til at danne os en tydelig Forestilling om Ejendommens Beliggenhed og Udstrækning. Fabritius' store Gaard med tilhørende Have (Gl. Matr. Nr. 102) laa ved Enden af Pustervig med Udkørsel til Aabenraa og en Smøge ud til Landemærket. Dertil havde han i 1746 købt en Plads paa den nordre Side af Pustervig, Matr. Nr. 72. Thuras Ejendom var altsaa den tilstødende Grund paa den nordre Side, Matr. Nr. 73. Bygningernes Beliggenhed, som den er angivet paa Kortet, svarer ganske til Beskrivelsen. Gaarden ligger ud til Gaden, kun adskilt fra denne ved en Mur; Sidehuset naar med sin Gavl helt ud til Gaden; »Forhuset« eller Hovedbygningen ligger derimod fornemt tilbagetrukket bag Gaarden. Bagved Huset ses en beplantet Have, næsten lige saa stor som Fabritius'. Det har altsaa været en stor og herskabelig Ejendom; i 1743 blev den vurderet til 14,000 Rd. Assurancesummen var 10,000 Rd. Den har ogsaa senere været beboet af fremstaaende Per-

sonligheder. Thura solgte den i 1751 (Skøde af 26. Juli) til Stiftamtmand Holger Scheel (Skeel) til Birkelse; og i Slutningen af Aarhundredet tilhørte den Historikeren Peter Frederik Suhm, som førte et stort Hus her. Nu er baade Thuras og Fabritius' Ejendomme forlængst forsvundne. Efter Bombardementet i 1807, som ødelagde en Mængde Huse i dette Nabolag, blev Hauserplads anlagt paa de to Ejendommers Grund.⁹³

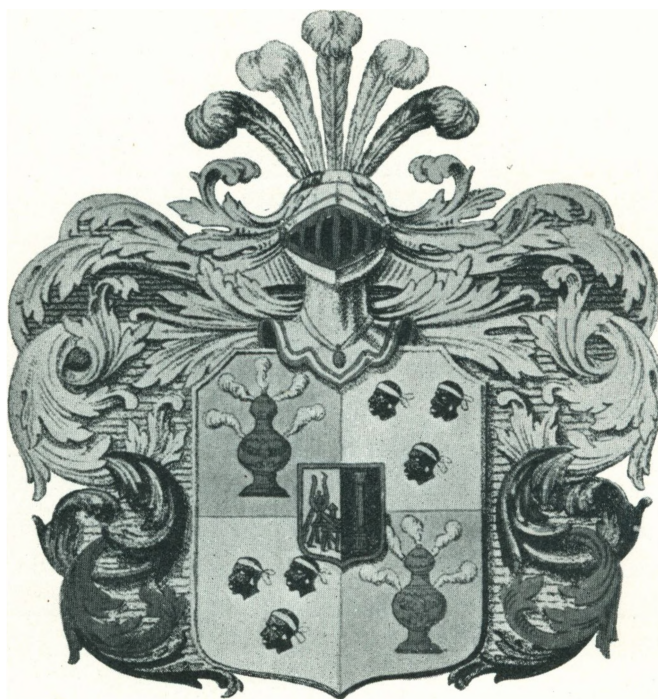

Fig. 53. Thuras Vaaben.
Efter F. Hjort: Slægten Thura.

III

1742—1750

BYGNINGSKOMMISSIONEN. Omtrent ved Aarsskiftet 1741—42 skete der en betydningsfuld Ændring i den øverste Ledelse af Bygningsvæsenet. Forholdet mellem Generalbygmesteren og Hofbygmestrene havde ikke været det bedste; særlig ved Slotsbygningen havde Modsætningerne ofte givet Anledning til Sammenstød, og det var en af Grundene til, at Kongen i 1738 udnævnte Slotsbygningskommissionen. Ved at indskyde dette Mellemlid opnaaede Kongen at slippe for en Del Bryderier, som han nu kunde læsse over paa Kommissionen, navnlig paa Schulin, som havde hans særlige Tillid og havde gode Betingelser for at være Stødpude. Men i øvrigt synes Forholdet ikke at være blevet bedre; Häusser havde ikke tilstrækkelig Autoritet overfor de dygtigere og bedre uddannede yngre Architekter, og tilsidst har man indset, at der maatte gøres en Forandring. Den 11. December 1741 blev Brigader Häusser udnævnt til Kommandant i Nyborg og dermed paa en læmpelig Maade fjærnet fra Stillingen som ledende Architekt. Maaske har det virket som et Plaster paa Saaret, at han et halvt Aar efter blev udnævnt til Generalmajor. Nu gjaldt det om at finde en Ordning, som ikke gav saa megen Anledning til personlige Stridigheder. At udnævne en anden Generalbygmester vilde blot have skabt nye Vanskeligheder. Thura og Eigtved havde jo hidtil været sideordnede, og man kunde ikke gøre den ene til Generalbygmester uden at krænke den anden. Man valgte saa den Udvej helt at ophæve Generalbygmesterembedet og overdrage dets Funktioner til en Kommission. En saadan Ordning havde allerede været under Ventilation i 1733, som det ses af Thuras Instruktion som Hofbygmester (se S. 21).

Denne Kommission — som ikke maa forveksles med den særlig københavnske Bygningskommission, der var oprettet efter Byens store Brand i 1728 — kalder Thura i Vit. I (S. 36) med en ret træffende Benævnelse »den over Bygnings-Væsenet anordnede General-Bygnings-Commission«; men det har vist ikke været det officielle Navn. I Instruksen, som blev udstedt 25. April 1742 kaldes den simpelthen »dend ved Voris Ordre af 14. Februari næstafvigst anordnede Bygnings-Commission«.¹ Den københavnske Kommission kaldes derimod sædvanlig »Kommissionen for de publique Bygningers Genopførelse« eller »den allernaadigst anordnede publique Bygnings-Commission«. Medlemmerne af den nye Kommission var foruden Thura og Eigtved Kommitteret i Rentekammeret, Kammerraad Jacob Barchmann, Kasserer ved Partikulærkammeret Gabriel Linde og Bogholder sammesteds Stephan Gottfried Hildermann, og Kommissionen fik til sine Møder overladt et Værelse i Slottets Dame-

etage. Ved denne Sammensætning var det aabenbart tilsigtet at fremkalde et Samarbejde mellem Bygmestrene og Administrationen, hvilket vistnok ogsaa lykkedes. I Instruksen bestemmes det, at Kommissionen skal have samme Competence, som tidligere Generalbygmesteren, over alle kongelige Slotte og Bygninger med Undtagelse af Christiansborg, som vedblivende skal sortere under Slotsbygningsskommissionen. De to Hofbygmestre, som selv er Medlemmer af Kommissionen, saa vel som Ingeniørkaptajn og Bygmester Müller skal sortere under Kommissionen som tidligere under Generalbygmesteren. Dog skal de Bygningsforretninger, som indkommer fra Kaptajn Müller, examineres og gennemgaaes af Thura, inden de forelægges for Kommissionen.² Ogsaa Stadsbygmesteren i København — paa denne Tid Nicolai Banner Matthisen — skal staa under Kommissionen.

Samtidig blev der — hvad der er af stor Betydning for den følgende Tids Bygningshistorie — foretaget en Omlægning af de to Hofbygmestres Departementer. Da Eigtved — hedder det i Instruksen — »er opdraget Vores Kongel. Residentz-Slotsbygning videre at fuldføre«, og da han ikke gerne maa hindres deri ved Arbejde paa vidt fraliggende Bygninger, skal han, indtil Slottet er færdigt, ogsaa have Opsyn med de øvrige kongelige Slotte og Bygninger i Hovedstaden samt med Frederiksberg Slot og Bregentved, som paa denne Tid tilhørte Kronen. Thuras Departement blev altsaa det øvrige Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og Jylland, hvortil, som ovenfor nævnt, kom det overordnede Tilsyn med Müllers Departement, Hertugdømmerne og Grevskaberne. Thura og Eigtved havde hver 800 Rd. i Gage af Partikulærkassen. Johan Adam Soherr, der siden 24. Marts 1733 havde været ansat ved Slotsbygningen som Bygningsinspektør, blev 4. August 1742 udnævnt til Hofbygningssinspektør med 400 Rd. i Gage.³

Man maa vistnok i denne Ordning se et Tegn paa Eigtveds stigende Yndest hos Kongen og hans nærmeste Raadgivere, hvad enten man derved maa tænke paa Kongehusets kvindelige Medlemmer eller paa Gehejmraaderne i Conseillet, særlig Schulin. Den »legérere goût«, som Kongen ønskede ved den indre Udstyrelse af Slottets Gemakker, forstod Eigtved bedre at træffe, idet han havde set mere af den nye Dekonstrationsstil, som var uddannet i Frankrig af Oppenord og Meissonnier, og som nu var kommen i Mode ved de tyske Hoffer. At Eigtveds Udenlandsrejse falder 4 Aar senere end Thuras, betyder i dette Forhold ikke saa lidt; det var netop omkring 1735, at Rokostilen slog igennem i Frankrig. Fra sit Ophold i Sachsen var han ogsaa vel bekendt med et andet af de Elementer, som skaber Rokoko, Kineseriet, som allerede var begyndt at komme paa Moden under Louis XIV, og som under »la regence« bredte sig overalt, hvor man var under Indflydelse af fransk Kunst. Naar Eigtved fik i »Opdrag« at fuldende Slotsbygningen, tyder det paa, at Kongen har sat Pris paa ham, og Omlægningen af Departementerne har maaske ogsaa været mere efter Eigtveds end efter Thuras Ønske. Dog maa det ikke overses, at Thura paa denne Tid maa have været stærkt optaget af Forarbejderne til Den danske Vitruvius, og at hans nye Virkekreds, som maa have medført talrige Embedsrejser rundt om i hele Landet, har givet ham bedre Lejlighed til at dyrke den Interesse for Fædrelandets Topografi og historiske Mindesmærker, som mere og mere tog ham fangen.

Naar Slottet blev færdigt, stilles en ny Omlægning i Udsigt, uden at det dog antydes,

hvori denne skulde bestaa. Ordningen af 1742 bestod imidlertid lige til 1752, og den Forandring, som da skete, havde, som vi vil faa at se, en ganske anden Aarsag.

Selv om vi nu antager, at Omlægningen i 1742 ikke er sket imod Thuras Ønske, maatte det i hvert Fald krænke ham, at den ikke blev nøje overholdt, idet Eigtved undertiden fik overdraget Byggearbejder indenfor Thuras Departement. I 1743 og følgende Aar opførtes i Frederiksborg Slotshave det saakaldte »kinesiske Hus«, et 144 Alen langt Havehus, beregnet

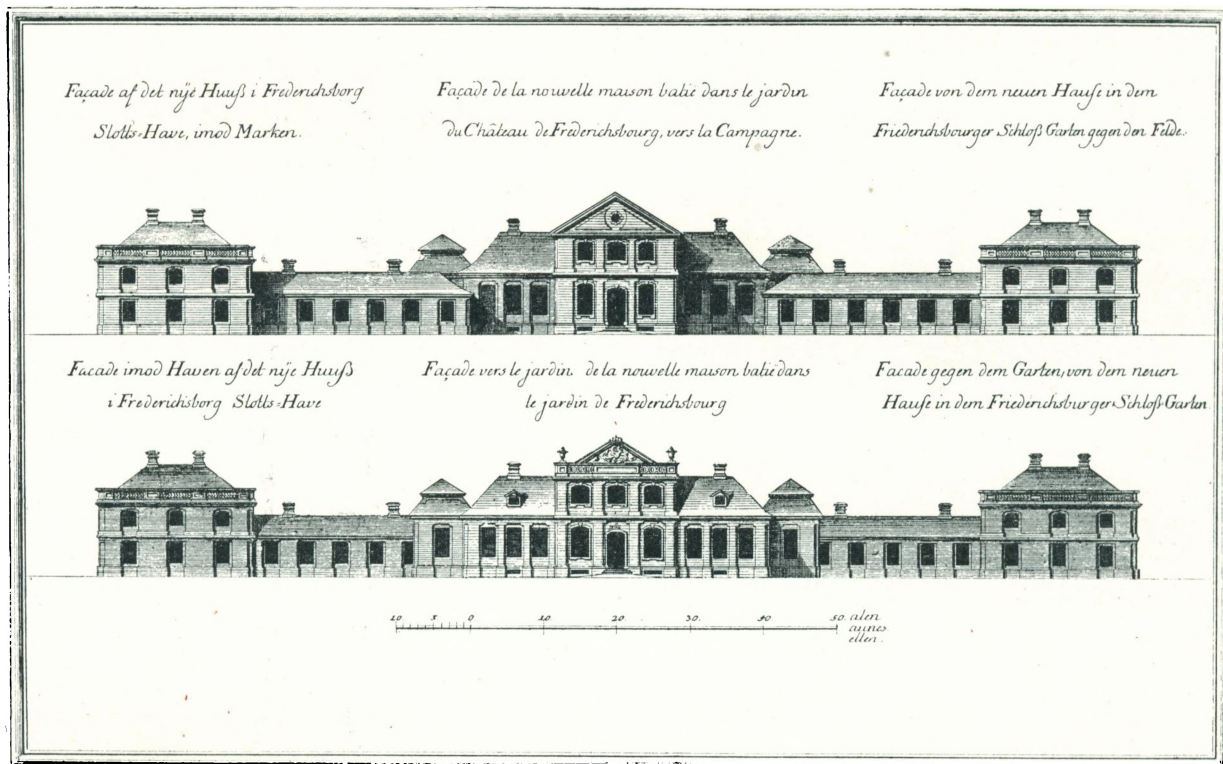

Fig. 54. Det kinesiske Hus i Slotshaven ved Frederiksborg. Danske Vitr. II, Tab. 21.

til kortere Ophold i mere tvangfri Former ligesom i sin Tid Christian IVs »Sparepenge«. Thuras Navn forekommer ikke i Regnskaberne; derimod findes Eigtveds Navn under en Regning fra 1747, og Dr. Beckett antager derfor, at Tegningen er af Eigtved, hvad Stilen ogsaa godt kan tyde paa. Ledelsen var overdraget til den nys nævnte Hofbygningsinspektør Soherr, som 18. September 1743 sluttede Kontrakt med Hoftømrermester Franz Joseph Zuber om Opførelsen.⁴ I 1749 fik Fredensborg en »schleunig« Reparation, hvor det kan ses, at Eigtved anviste Regningerne. Endogsaa Dronningen, i hvis Tjeneste Thuras Talent havde udfoldet sig saa frodigt, gik tilsidst over til Eigtveds Parti. Han var hendes Bygmester, da hun i 1744 byggede det store Landsted ved Sundet, som efter hende fik Navnet Sophienberg; paa samme Tid afløste Eigtved Thura som Bygmester paa Vallø; og det nye Havehus paa Hirschholm, som blev opført samtidig eller kort efter, synes heller ikke at være Thuras Værk. Denne Sag vil vi om lidt komme tilbage til.

Medens Thura endnu var i Dronningens Tjeneste ved den sidste Ombygning af Hirsch-

holm i 1743—44, modtog han en Naadesbevisning, hvorved han fik en smuk Sommerbolig. Til Hirschholms Gods hørte Gaarden Sandholm i Bloustrød Sogn. Det var ikke nogen almindelig Fæstegaard, men en større Gaard, som blev forpagtet bort, og i 1743 fik Thura Forpagtningen mod en Afgift af 200 Rd. aarlig. Han nedbrød det gamle Stuehus og opførte et nyt af Grundmur og forbedrede Udhusene saaledes, at medens han havde overtaget Bygningerne for 646 Rd., vurderedes de i 1749 til 4402 Rd. 5 M. Ogsaa Haven blev udvidet og nyanlagt, og Stedet var i Thuras Tid — som han skriver i Manuskriptet »Sjælland« — »anseeligt, deiligt og lystigt«. Forpagtningskontrakten (af 8. Marts 1743) var gældende for Thuras og hans Hustru Anna Rosenørns Livstid; men da hun døde 23. Januar 1748, lejede han Hovedbygning og Have ud til Etatsraad Hjelmstjerne, medens Avlingen fra 1749 gik over til Ebbe Scheel, tidligere Fuldmægtig paa Amtsstuen i Hørsholm. Nogle Aar senere afstod Thura ved Kontrakt af 16. August 1753 hele Forpagtningen til Scheel, hvilken Ordning Enkedronningen approberede som gældende til 1. Maj 1761 eller paa Thuras Livstid, om den blev længere.⁵

Sandholms nuværende Hovedbygning og Avlsbygninger stammer ikke fra Thuras Tid. Gaarden brændte i 1834 og blev genopbygget paa et andet Sted. Den gamle Tomt er betegnet ved 4 Lindetræer ved Indkørselsvejen nordfra.

HIRSCHHOLMS 4DE OMBYGNING. Ved de i forrige Kapitel skildrede store Byggearbejder paa Hirschholm i Aarene 1728—39 var det gamle uanseelige Slot blevet forvandlet til et storlaaet Slotsanlæg, som kunde taale Sammenligning med de mest byggelystne tyske Fyrsters Landslotte. Men Sophie Magdalene var dog endnu ikke tilfreds; der blev i 1743—44 foretaget endnu en stor og kostbar Ombygning. Thura beretter herom saaledes i Vitr. II: »Omendskiønt nu dette Slot i Begyndelsen af forbemeldte Aar var bragt i fuldkommen Stand, saa efterlod Hendes Majest. Dronningen dog ikke, samme derefter Aar fra Aar meere og meere at pryde og udstaffere og derpaa at lade foretage anseelige Forandringer. Den største og vigtigste Forandring skeede i Aaret 1743, da Hendes Majest. besluttede at lade Hoved-Bygningens anden Etage, som var lav og kun som en halv Etage at ansee, forhøje og at give den samme Høyde, som det nederste Stokværk besidder. Dette Arbejde skeede under min Direction med utrolige Besværligheder og blev i Begyndelsen af Aaret 1744 fuldbragt«.

Man hører ligesom et Suk gennem disse Ord. Thura er næppe gaaet med Lyst til denne Ombygning, som maatte bringe Forstyrrelse i de velovervejede Forhold, som var iagttagne saa vel i Ernsts oprindelige Bygning som ved de senere Om- og Tilbygninger. Idet Hovedkransen blev hævet ca. 3 Alen, syntes Midtpartiet med den store Sal, som forblev uforandret, at trykkes ned og at tabe noget af den Overvægt over sine Omgivelser, som det havde haft og efter hele Slottets Komposition burde have. For ikke at gøre dette altfor iøjnefaldende, maatte Taget over de forhøjede Dele gøres noget lavere end det gamle Tag, og de to ombyggede Pavilloner fik saaledes en anden og mindre smuk Tagform end de to ved Portfløjen.

Formaalet med Ombygningen var, at Kongen og Dronningen skulde have »doppelte Appartements« ligesom paa Christiansborg. De to Majestæter havde hver sin Side af Hovedfløjen med en Lejlighed i hver Etage. De daglige Værelser har vistnok været i Stueetagen,

medens den forhøjede Salsetage har indeholdt Lokaler til mere festlige Lejligheder; men forøvrigt forsikrer Thura, at Værelserne i de to Etager var af lige Pragt og Kostbarhed.

Vi er temmelig nøje underrettede om dette sidste Byggeforetagende gennem en Samling Skrivelser i Rigsarkivet fra Aarene 1742—46, stammende fra Partikulærkammeret.⁶ En Gen-nemlæsning af disse Dokumenter viser, at de Besværligheder, som Thura havde at kæmpe med, ikke blot var af teknisk Art. Slotsbygningsskommissionen var ganske vist ikke mere besværlig. Efter General Løvenørns Død i 1740 traadte Dronningens Overhofmester og Amtmand paa Hirschholm Victor Christian v. Plessen i hans Sted, hvorved en Del Korrespondance blev overflødig; Ramus hører man ikke noget til; der korresponderes kun med Schulin, som var en behagelig Mand. Endelig blev Slotsbygningsskommissionen helt ophævet i 1745, hvorefter dens Forretninger gik over til den i 1742 oprettede Kommission, hvoraf Thura selv var Medlem. Men han var alligevel Genstand for en meget nøjeseende Kontrol; hans nærmeste Foresatte var Kronprinsens tidligere Regnelærer, Justitsraad Clausberg, som var avanceret til Revisor ved Partikulærkassen. Sagen var den, at medens Byggeriet paa Hirschholm siden 1735 var blevet betalt af Dronningens Kasse, — selv om Kongen stadig maatte laane hende Penge dertil — bestemte Kongen, at Udgiften ved den sidste Ombygning skulde afholdes af Partikulærkassen.

Forretningsgangen blev saa den, at Kongen, naar Sagerne blev ham forelagt, sædvanlig blot gav en mundtlig Besked til Clausberg — eller i enkelte Tilfælde til Kammerjunker v. d. Lühe — som saa meddelte Thura Resolutionen skriftlig, men uden Kongens Underskrift. I denne Form kom fra v. d. Lühe Kongens Resolution af 9. November 1742, hvorved Thuras Tegninger blev approberede med enkelte Ændringer i den indre Ud-styrelse. Det næste Dokument er Thuras Generalberegning over Omkostningerne, som han anslaar til 23,731 Rd. 1 M. 14 Sk. Samtidig foreslaar han at forandre Tagene paa de to Pavilloner ved Porten, saa at de blev ligesom paa de ombyggede. Hertil anslaaes 3170 Rd. 4 M. Dette Forslag vilde Kongen dog ikke gaa med til, hvilket Clausberg meddeler Thura 12. December. I det hele taget arbejdede man paa at bringe Byggesummen ned, og 27. December sendte Thura til Clausberg et nyt Overslag, som var paa 22,645 Rd. 2 Sk. Imidlertid var der forhandlet med Hofmurmester Zumpe og Hof-tømmermester Zuber, som netop havde fuldført et ganske lignende Arbejde paa Fredensborg, nemlig Forhøjelse af Slottets andet Stokværk med 2 Alen. I Begyndelsen af det nye Aar indgav disse to Entreprenører et Tilbud paa 19,833 Rd. 1 M. 12 Sk. Besparselsen fremkom dog til Dels ved, at de vilde bruge nogle Materialier fra Fredensborg. Herover blev der nu afæsket Eigtved en Erklæring (23. Januar 1743), som gik ud paa, at Tilbudet kunde modtages; dog vilde han foreslaa at anvende Valmtage »an den Enden«, altsaa over Pavillonerne. Eigtved var i det hele taget en Ynder af Valmtage, men her vilde de næppe have passet, og Forslaget blev heller ikke antaget. Men i Løbet af de følgende Dage fremskaffede Eigtved et Tilbud fra Tømmermester

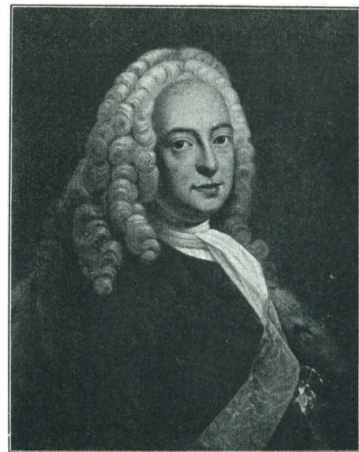

Fig. 55. Johan Sigismund Schulin.
Det nationalhistoriske Museum
paa Frederiksborg.

Resolution af 9. November 1742, hvorved Thuras Tegninger blev approberede med enkelte Ændringer i den indre Ud-styrelse. Det næste Dokument er Thuras Generalberegning over Omkostningerne, som han anslaar til 23,731 Rd. 1 M. 14 Sk. Samtidig foreslaar han at forandre Tagene paa de to Pavilloner ved Porten, saa at de blev ligesom paa de ombyggede. Hertil anslaaes 3170 Rd. 4 M. Dette Forslag vilde Kongen dog ikke gaa med til, hvilket Clausberg meddeler Thura 12. December. I det hele taget arbejdede man paa at bringe Byggesummen ned, og 27. December sendte Thura til Clausberg et nyt Overslag, som var paa 22,645 Rd. 2 Sk. Imidlertid var der forhandlet med Hofmurmester Zumpe og Hof-tømmermester Zuber, som netop havde fuldført et ganske lignende Arbejde paa Fredensborg, nemlig Forhøjelse af Slottets andet Stokværk med 2 Alen. I Begyndelsen af det nye Aar indgav disse to Entreprenører et Tilbud paa 19,833 Rd. 1 M. 12 Sk. Besparselsen fremkom dog til Dels ved, at de vilde bruge nogle Materialier fra Fredensborg. Herover blev der nu afæsket Eigtved en Erklæring (23. Januar 1743), som gik ud paa, at Tilbudet kunde modtages; dog vilde han foreslaa at anvende Valmtage »an den Enden«, altsaa over Pavillonerne. Eigtved var i det hele taget en Ynder af Valmtage, men her vilde de næppe have passet, og Forslaget blev heller ikke antaget. Men i Løbet af de følgende Dage fremskaffede Eigtved et Tilbud fra Tømmermester

Boye Junge, som var betydelig billigere; herved lykkedes det at presse Zumpe og Zuber yderligere ned, og det endte saa med, at Thura den 4. Februar 1743 sluttede Kontrakt med disse om Arbejdets Udførelse for en Sum af 19,183 Rd. Kontrakten bærer Thuras Segl med hans adelige Vaaben. Foruden Forhøjelsen af øverste Etage omfatter den Opførelse af to nye Trappehuse. De to Entreprenører skulde selv antage de øvrige Haandværkere. Sten- og Billedhuggerarbejdet blev overdraget til Jacob Fortling, som senere (efter Thuras Død) blev kgl. Bygmester, ogsaa bekendt som Harsdorffs Svigerfader. Det var ham, som paa en Rejse i Norge opdagede nogle nye Marmorbrud og 1744 fik Privilegium paa at drive dem sammen med Eigtved.

Under alle disse Forhandlinger blev Tegningerne delvis omarbejdede, og de nye Tegnin-

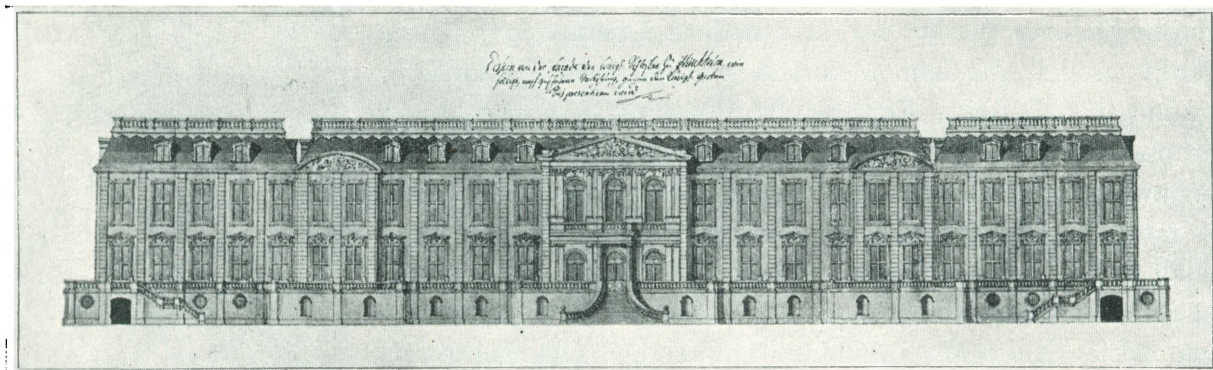

Fig. 56. Hirschholm efter Ombygningen i 1743. Tegning af Thura i Rigsarkivet.

ger blev forelagt Kongen til Approbation 1. Februar 1743. Af disse er en Del bevaret i Rigsarkivet.⁷ Her er først en Plan af 2. Etage og en Tegning af Havefaçaden efter Forhøjelsen; den stemmer i alt væsentlig med Stikket i Vitr. II, dog er der i Terrassemuren smaa rundbuede Porte i Stedet for de paa Stikket viste »Ceils de bœuf«. Dernæst et Udkast til Billedhuggerarbejdet i de tre Frontispicer mod Haven. Endvidere Tegninger til Parketgulve i de fire Værelser, som ligger mod Haven mellem den store Sal og Kirken: af disse var det tredje, regnet fra Salen, Dronningens Audiensværelse, det fjerde, som laa i Pavillonen, var Soveværelset. Audiensværelset skulde have et særlig pragtfuldt Gulv med Indlægning af farvet Træ. Endelig er der Tegninger til Stuklofter i disse fire Værelser samt Dronningens Forgemak, som laa til Gaardsiden. Disse Lofter er i ren Rokoko i François Cuvilliés Manér; men Paaskriften er ikke som paa de andre Tegninger skreven med Thuras Haand, og det maa derfor antages, at Tegningerne stammer fra en af hans Medarbejdere, som har benyttet Cuvilliés Ornamentstik ved sit Arbejde, formodentlig Brenno. Endnu mere interessant end disse er en Tegning fra Slutningen af Aaret 1743 (approberet 20. December) til et nyt Køkken paa Hirschholm, paa Grund af den store Lighed med »Pandekagekøkkenet« paa Frederiksberg. Tegningen viser baade Plan og Snit, og det ses tydelig, hvorledes Pilastrene her ligesom paa Frederiksberg dækker over lukkede Skabe, medens der er aabne Hylder mellem Pilastrene. Denne Lighed bekræfter — hvis det behøves — den Side 76 udtalte Anskuelse, at Køkkenet paa Frederiksberg ogsaa er Thuras Værk.

Arbejdet blev udført paa den Maade, at man først tog den ene Halvdel af Hovedfløjen under Behandling, hvilket varede til Juli, og derefter blev den anden Halvdel ombygget i Juli—Oktober. Det hele blev altsaa udført i Sommeren 1743, i hvert Fald den egentlige Ombygning — noget Stukkator- og Malerarbejde har der vel endnu været tilbage — og Entreprenørerne fik i Tiden fra 23. Februar til 14. Oktober udbetalt de 5 første Terminer af deres Tilgodehavende med i alt 17,100 Rd. Den sidste Termin fik de, ligesom ved Ombygningen af Fredensborg, langt senere; Besigtigelsen fandt Sted i 1746, og først 31. December 1748 skete den endelige Opgørelse, hvorved Restbeløbet, som efter Kontrakten var

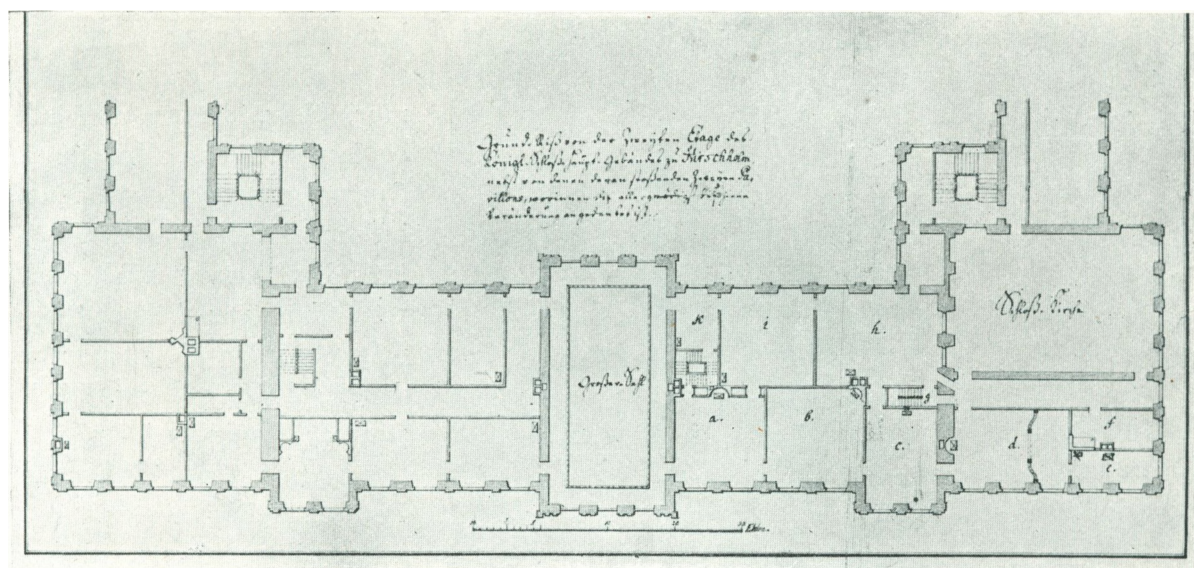

Fig. 57. Hirschholm. Plan af 2. Etage. Tegning af Thura i Rigsarkivet.

2083 Rd., blev reduceret til 1339 Rd. 2 M. 12 Sk. ifølge en kgl. Resolution af 27. Maj 1747. Grunden til denne Reduktion kan ikke oplyses, da Bilagene til Partikulærkamrets Bygningsregnskaber mangler for Aarene 1745—47.

Der var imidlertid kommet et Par nye Udgiftsposter til. Thekøkkenet var ikke med i det oprindelige Overslag; Tegningen blev først approberet 20. December 1743, og 28. December blev der bevilget 480 Rd. til Snedker Ohrtmann for Snedker-, Smede- og Billedhuggerarbejde i »Dronningens lille Køkken«. For Malerens Arbejde blev betalt 32 Rd. 4 M. 8 Sk. En anden Udgiftspost angaar de to forreste Pavilloner. Efter den første Bestemmelse skulde de jo ikke ombygges; men senere kom Kongen paa andre Tanker og bevilgede ved Resolution af 10. Oktober 1744 4200 Rd. til »Forandring« af Pavillonerne. Pengene blev udbetalt til Overhofmester Victor Christian v. Plessen, de 2000 straks (11. Juni), Resten 4. August 1745. Denne usædvanlige Fremgangsmaade tyder paa, at Thura har været holdt helt udenfor dette Arbejde.

Som de pragtfuldeste Rum nævner Thura Kongens Audiensgemak og Conseilsgemakket. Det første udmærkede sig særlig ved Materialiernes Kostbarhed. Brystpanelerne var af »rart Træ«, og alle Lister overtrukne med massivt Sølv, Dørllaasene var af Sølv, og Væggene var paa

alle Sider inddelt med Pilastre, hvis Kapitæler og »Skaft-Gesimser« — d. v. s. Baser — var af Sølv, medens selve Skafterne var af folieret Spejlglas indfattet i Sølv. Rummet var i det hele taget et Slags Spejlkabinet; der var Spejle i Brystpanelets Fyldinger, ja selv i Loftet var der i Stedet for Malerier indsat folieret Spejlglas, som bag paa var »net og konstig skildret«.

Hvorledes Virkningen af et saadant Loft er, ser vi endnu paa Eremitagen; Indtrykket er mere kuriøst end just behageligt. Vægfelterne mellem Pilastrene var indlagt »paa chinesisisk Maade« med Perlemor, Sølv, slebne Krystaller og farvede Stene. Endelig var Ovnen »efter chinesisisk Maade i Form af et Taarn forfærdiget, brændt af Ler og hvidt glasse-ret«, den var behængt med mange Kæder, Klokker og andre Prydelser af Sølv. I Salen stod en kongelig Throne, og lige overfor hang et legemsstort Portræt af Dronningen.

Conseilsgemakket havde hvidlakerede Døre og Brystpaneler; men dets største Pryd var de vævede Tapeter, som var »syede med Silke« i alle Farver. Der var i alt fem, hvoraf det største forestillede Flaaden liggende i Københavns Havn med Nyholm i Baggrunden. De fire andre fremstillede den nye Dok i København, Dokken i Glückstadt, som ogsaa var anlagt af

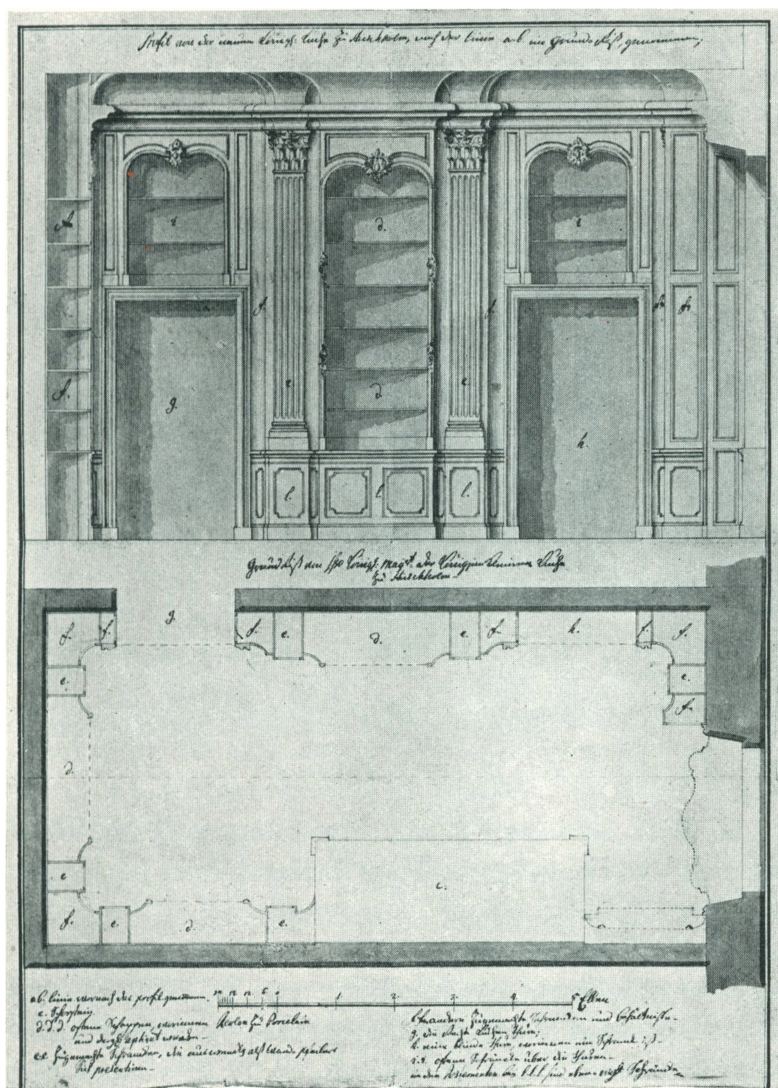

Fig. 58. Thekøkkenet paa Hirschholm. Tegning af Thura i Rigsarkivet.

Christian VI, Kastelspynten med sine Bastioner og Toldboden. Flere Rum har Thura ikke beskrevet; men han udtaler »generaliter«, om alle de kongelige Vaaningsgemakker, »at de ere ret kongelige og besidde al optænkelig Pragt; man ser næsten overalt herlige Lofter med Stuccator-Arbeide og tildeels med riig Forgyldning ziirede; prægtige Gulve, af allehaande rart Træ sammensatte og indlagte, riige og kostbare Tapeter, fortreffeligt Bildhugger-Arbejde med det fineste Guld forgyldt, kostbare Speil-Glas og deslige Herligheder«.

Ligesom i 1739 blev Slottet nu efter den sidste Ombygning højtidelig indviet. I »Extra-

ordinaire Relationer« for 1744 læser man, at det kongelige Herskab den 12. Maj kom til Hirschholm og »fandt den ved samme Slot forandrede Bygning og i Særdeleshed det nye Kongel. og meget prægtige Audience-Gemak efter høje Velbehag forfærdiget«. To Dage efter, paa Kongens Navnedag, blev der givet en stor Fest, og ligesom forrige Gang var der slaet en Medaille med Dronningens Brysthillede paa den ene Side og Slottet paa den anden,

Fig. 59. Prospekt af Hirschholm. Danske Vitr. II, Tab. 53.

denne Gang taget fra Havesiden. Næste Dag, som var Dronningens Navnedag, blev Festen fortsat paa Sophienberg, som netop var blevet færdigt.

Sophie Magdalene havde nu faaet sit lille Versailles bygget, men endnu manglede hun et Trianon. I Udlandet var det jo almindeligt, at der til et større Landslot hørte et saadant mindre Hus, hvor Herskabet kunde tage Ophold for kortere Tid og under mere beskedne Former uden at føre den hele Hofstat med. Vi har set at Christian VI havde ladet et saadant Hus bygge i Frederiksborg Slotshave, og Hirschholm var nu blevet saa stort, at Dronningen ogsaa der fandt det nødvendigt at bygge et Havehus.

Huset i Hirschholms Have var ikke saa stort som det, der laa ved Frederiksborg, men dog af meget anselig Størrelse; det var nemlig 92 Alen langt, altsaa næsten lige saa langt som Slottets oprindelige Hovedfløj (uden Pavillonerne); dertil kom to lave Sidefløje, hver

paa 18 Alen. I Midten laa en stor Sal, der gik gennem hele Bygningens Bredde og endda med et Fremspring til begge Sider. Hjørnerne er brudt, saa at Formen bliver en aflang Ottekant. Ved Enderne er der smallere Risaliter, det sædvanlige Barokskema. I Opbygningen viser Façaden en lettere og elegantere Stil end Slottet; den minder ikke saa lidt om den Stilform, som paa denne Tid anvendtes ved de saa yndede Orangerier. Huset har to Stokværk, men synes kun at være i eet; dette er opnaaet paa en meget behændig Maade ved at øverste Stokværks Vinduer er gjort meget lave og indordnet som Led i en Frise, paa samme Maade som den øverste Mezzanin paa Christiansborg. Ogsaa Tagformen er meget elegant og er, især over Midtpavillonen, tydelig paavirket af det fjærne Østens lette Tagkonstruktioner.

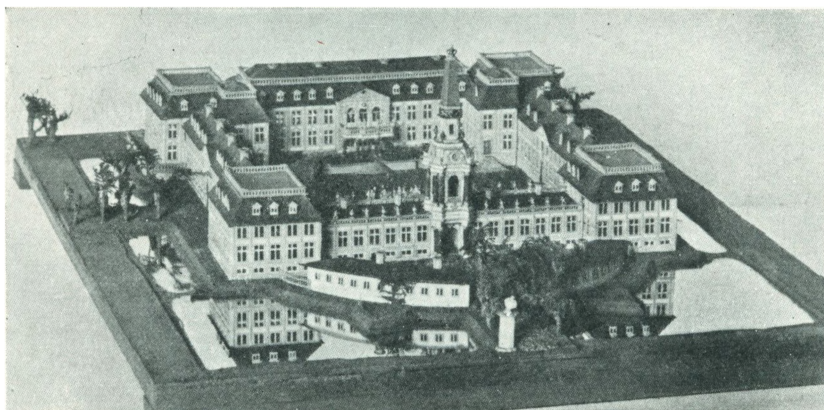

Fig. 60. Model af Hirschholm (fra nyere Tid). Nationalmuseet.

Men er dette Hus bygget af Thura? Selv siger han ikke noget derom; og adskillige Grunde taler derimod. I Vitr. II, som udkom i Begyndelsen af 1749, siger han, at Dronningen har ladet Huset bygge »for nylig«, altsaa vel kort før Christian VI's Død, paa en Tid, da Thura ikke mere var Dronningens Bygmester, eller i hvert Fald ikke var ene om at være det. Et andet vigtigt Argument er, at Thura, som beskriver sine egne Bygninger med saa stor Vidtløftighed, kun ofrer Havehuset nogle faa Linjer; han fortæller blot, at »i denne nye Bygning ere adskillige prægtig møblerede Værelser, saa mange og saa rummelige, at Hendes Majest. med al Bequemmelighed derudi kan tage Natte-Leye og have alle fornødne Betientere ved Haanden«. Det er ganske som med Sophienberg, hvor han priser Udsigten og Beliggenheden, men ikke har andet at sige om Bygningen end at den gør »en artig Parade«. Eller Havehuset ved Frederiksborg, hvorom han kun beretter, at »den nette og ziirlige Meublering er det, som man ved dette Hus fornemmelig lægger Mærke til, og er alting efter chinesisisk Art og Smag derudi meget smukt indrettet«. Dersom dette Hus, som det efter Dr. Becketts Undersøgelser maa antages, er bygget efter Eigtveds Tegning, vil det være naturligt ogsaa at tilskrive ham Havehuset paa Hirschholm. Den lette, lidt chinesisisk-japansk paavirkede Stil, som vi møder her, havde jo været meget yndet i Sachsen, hvor Eigtved tilbragte sine Ungdomsaar. Man behøver blot at minde om »Japanisches Palais« i Dresden og Landslottet Pillnitz, som blev bygget i 1721—24 efter Udkast af Longuelune.

Dronning Sophie Magdalene boede som Enke stadig paa Hirschholm om Sommeren. Efter

hendes Død, som indtraf paa Christiansborg den 27. Maj 1770, viste det sig, at Boet var insolvent. Aktiverne beløb sig til 95,752 Rd., men Gælden var paa 265,889 Rd.; heraf havde Kongen alene en Fordring paa 190,552 Rd., og Dronningens Arvinger overlod derfor hele hendes Efterladenskab — derunder Hirschholm og Sophienberg — til Kongen, mod at han betalte Gælden.⁸ Dronningens Gæld stammede naturligvis for den allerstørste Del fra hendes kostbare Byggeforetagender; men hvor meget der i alt er medgaaet dertil, lader sig næppe mere paavise. Guldberg søgte i 1775 forgæves Oplysning hos Rentekammeret om, hvad der i Aarenes Løb var medgaaet til Hirschholm. Der blev svaret, at da Udgifterne ved Hirschholm og Sophienberg indtil 1770 bestandig vare afholdte dels af det kongelige Particulairkammer, dels af de høje Herskabers Chatolkasser, havde man ikke kunnet erholde aldeles nøjagtig Underretning herom. Navnlig havde det ikke været til at udfinde, hvad det i Aarene 1730—40 nyopførte Slot har kostet; derimod opgives det, at der fra 1731—50 af Partikulærkassen alene for Reparationer er betalt 80,000 Rd.⁹

Af det Testamente, som Sophie Magdalene oprettede efter Christian VIs Død, ser man, at hun allerede dengang var bekymret for, hvorledes det skulde gaa med hendes Slotte efter hendes Død;

hun skriver her: »Mein liebes Hirschholm und Sophienberg empfehle meinem Herzens Sohn dem König zu Gnaden. Es hat dieser Orth viel Geld gekost, und ist der artigste im Lande; so wäre es Schade, wenn diese charmanten Häuszer nicht sollten in Gnade sein, oder gar einfallen müssten, dann hübsche Gebäude doch einem Lande Ehre machen.«¹⁰

Frederik V overlevede som bekendt ikke sin Moder; det var først under Christian VII,

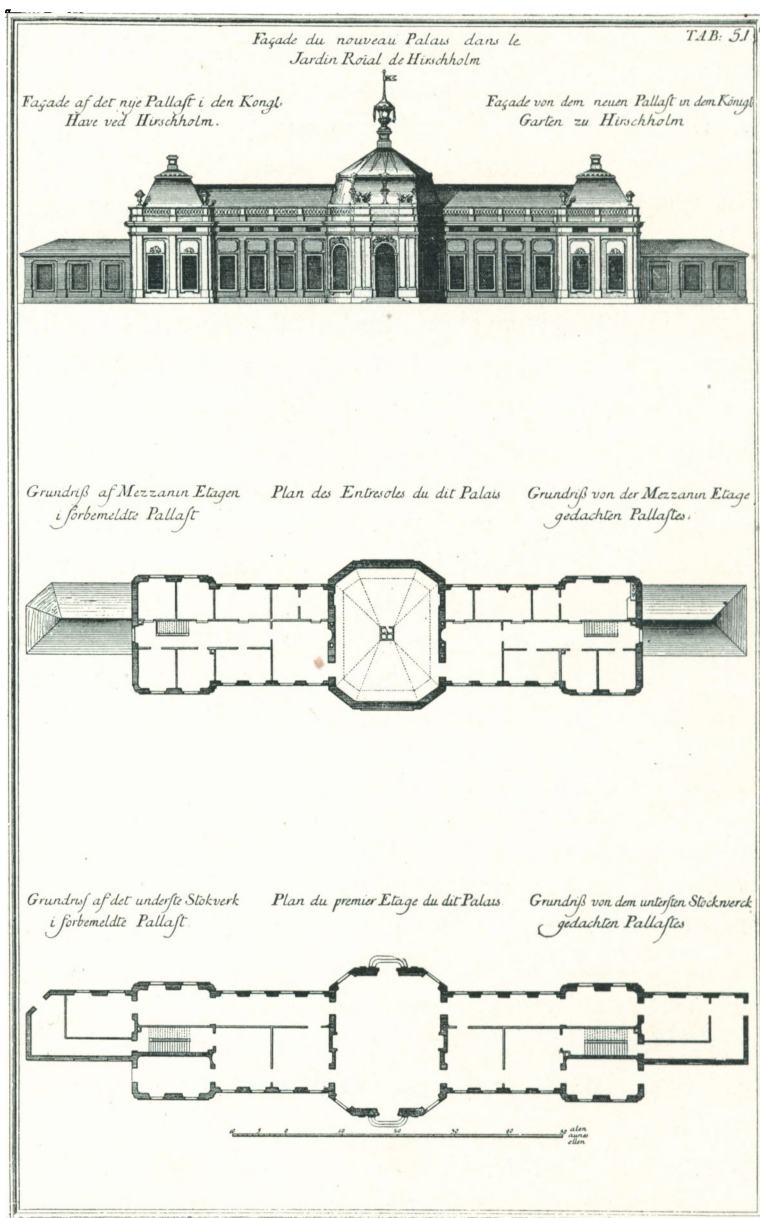

Fig. 61. Havehuset ved Hirschholm. Danske Vitr. II, Tab. 51.

at Slottets Trængselstid begyndte. Efter den korte Glansperiode under Struensee kom det til at staa tomt og forfaldt mere og mere, da man ikke vilde ofre de store Summer, som Vedligeholdelsen krævede. I 1785 forlangte Harsdorff bevilget 14,000 Rd. til højstfornødne og uopsættelige Reparationer, og denne Gang blev Slottet reddet. Men i 1810, da man manglede Materialier til Genopførelsen af Christiansborg og til Raad- og Domhuset, fik Slotsbygningsskommissionen, hvori C. F. Hansen var den ledende Aand, sat igennem, at Hirschholm Slot skulde nedbrydes.

Det nærmere om Slottets Undergang ligger udenfor vor Opgave, og der maa herom henvises til den udførlige Fremstilling hos C. Christensen i hans Bog om Hørsholm (S. 34—41). Vi har endnu blot at undersøge det Spørgsmaal, om Slottet, som det ofte er blevet paa-staaet, var bygget paa en Grund, som ikke kunde bære det, og om der træffer Bygmesteren nogen Dadel herfor eller overhovedet for en usolid Bygningsmaade. I den Henseende er Harsdorffs Erklæring fra 1785 af afgørende Betydning.¹¹ Han fremhæver, at Grunden, hvorpaa Slottets Hovedbygning staar, kun er meget maadelig, og Bygningen har næsten overalt sat sig; men denne Sætning er ikke saa farlig, som man ved første Øjekast skulde formode; thi den har bestandig været meget egal, og stammer overvejende fra den første Tid; i al den Tid, Harsdorff har kendt Slottet, er der ikke sket nogen synderlig Forandring. Grunden bør derfor i et og alt blive, som den er, og alene de Brøstfældigheder, som nu findes, istandsættes. Naar saadan Istandsættelse foretages, og Bygningen derefter ligesom andre Bygninger repareres, naar Brøstfældighederne Tid efter anden ytre sig, hvorefter dog ingen eller i det mindste saare ubetydelige formodes at hidrøre fra Grundens Beskaffenhed, kan Slottet bestandig svare til sin Hensigt, og man behøver ikke i Tiden at frygte for nogen Reparation paa Grund af den slette Beliggenhed.

Harsdorffs Erklæring giver, som man ser, ikke noget Holdepunkt for Paastanden om, at Grunden ikke kunde bære Bygningen; derimod mente Slotsbygningsskommissionen i 1810, at Slottet langt fra var bygget med den Soliditet, som de øvrige kongelige Slotte, at Slottets Opførelse paa sumpig Grund havde foranlediget ulige Sætninger i de forskellige Fløje, og at dette Onde ikke kunde afhjælpes selv ved en betydelig Reparation, saaledes at Vinduer og Gesimser igen kunde bringes i Flugt. Men det er et Spørgsmaal, om Kommissionen kan betragtes som en uhildet Dommer i denne Sag. Den havde jo en særlig Interesse i at faa fat i Materialierne, og den manglede Sans for Betydningen af den Architektur, som laa forud for dens egen Tid, en Følelse, som ikke havde været fremmed for Harsdorff. C. F. Hansen maa derfor — som Francis Beckett siger¹² — bære det kunstneriske Ansvar for, at Barokkens smukkeste Slot i Danmark forsvandt fra Jordens Overflade. At Slottet ved 25 Aars Forsømmelse og ved, at det til Dels var brugt til Indkvartering af Husarer, var blevet endnu mere brøstfældigt end paa den Tid, da Harsdorff afgav sin Erklæring, kan forklare, men ikke undskylde Kommissionens Fremfærd, og naar man vil være retfærdig, maa man indrømme, at det er Forsømmelse og Mangel paa Interesse hos den følgende Slægt, som har voldet Slottets Undergang, og ikke — eller kun i meget ringe Grad — Mangler ved Slottets Bygningsmaade.

STUTTERIGAARDEN VED FREDERIKSBORG. Et Stykke nordvest for Frederiksborg ligger Slot-
tets Ladegaard, paa hvilken man, efter at det er bleven en selvstændig Ejendom, har over-
ført det gamle Navn Hillerødsholm. Her var der allerede i Frederik II's Tid Stutteri, om
end Esum Kloster var Hovedsædet for Hesteavl. De følgende Konger søgte, som rime-
ligt var, at udvikle Stutteriet ved Frederiksborg, som laa mest bekvemt for dem; men endnu
paa Christian VI's Tid stod en Del af Stodene paa Esum Kloster og paa Fredensborg, da
der var for lidt Plads paa Frederiksborg.¹³ Først i 1742, da en Jægergaard, som laa tæt op
til Ladegaarden, var nedbrændt, blev det besluttet paa dens Plads at opføre nye Bygninger,
som kunde rumme det meste af Stutteriets Hestebestand. Dette skete under Thuras Ledelse,
som det fremgaar af følgende Sted i Manuskriptet »Sjæl-
land« (S. 143):

»Det mærkværdigste ved Ladegaarden, er den store og
vidtløftige Staldgaard, som næsten er i en Fiirkant og paa
alle Sider indsluttet med kostelige grundmurede Heste-
Stalde, som i Høy-Sal. Kong Christian den Siettes Tid
under min Direktion bleve opbyggede og indeholde Rum
til nogle hundrede Heste; thi her næsten det heele
kongelige prægtige Stutteri bliver indsat. Ud imod denne
Staldgaard er i en af Bygningerne indrettet en liden
Salon, hvor hans Kongl. Maytt. med sit høje Følge-
skab opholder sig, naar Stutteriet bliver udmynstret, hvil-
ket aarlig skeer, gemeenlig i Midt-Vinters Tid«.

Paa Tegningen, som desværre ikke er bevaret, var de fire Stalde betegnede med A, B, C
og D. Man kan, om end ikke med Sikkerhed, saa dog med stor Sandsynlighed, ved at følge
visse Antydninger i Overslaget, bestemme, hvorledes disse har ligget for hinanden. A maa
være den vestlige Fløj, »Tværstalden«, B er den sydlige lange Fløj, som senere har faaet
Navnet »Nystalden«; C laa mod Øst, hvor nu det store i 1817 opførte Ridehus ligger (Aars-
tallet i Frontispicen over Porten). Thuras Staldbygning var, som det kan ses paa den af-
bildede Tegning fra 1753, ogsaa et stort Hus, bredere end de andre og med højere Tag;
Ridehuset er vel, i det mindste til Dels, opført med Benyttelse af de gamle Mure. Mod
Nord ligger endelig »Hingstestalden« D, som senere er forlænget i østlig Retning med
»Langestalden«.

Overslaget, som blev approberet ved kgl. Resolution af 13. Februar 1742, var paa 28,339
Rd. Heraf faldt 6,531 Rd. 48 Sk. paa A, 7,324 Rd. 84 Sk. paa B, 8,031 Rd. 10 Sk. paa C og
6,451 Rd. 50 Sk. paa D. Det var altsaa en temmelig kostbar Historie, og det blev derfor
bestemt at fordele Arbejdet paa flere Aar. Først skulde D, den nordlige Fløj, bygges og ind-
rettes som Stald til 72 Foler; men næppe var Fundamentet blevet lagt, før Kongen bestemte
sig om; nu skulde B opføres først og indrettes til Folerne, medens D skulde vente til sidst
og være Hestestald med Plads til 72 Heste. I 1743 blev, i Henhold til Resolution af 26.
November 1742, Tværstalden A opført med Staldrum til 48 Heste, og 15. Januar 1744 blev
det bestemt, at C, det store Hus mod Øst, som var det dyreste, skulde bygges i Løbet af

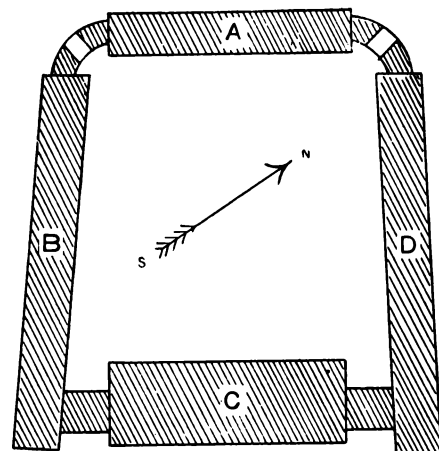

Fig. 62. Plan af Stutterigaarden.

to Aar 1744—45; der skulde være Plads til 82 Heste. Til allersidst kom saa Hingstestalden D, som blev opført det følgende Aar.¹⁴

Ser vi nu paa Stutterigaarden, som den ligger i vore Dage, er selve det regelrette, for Baroktiden saa karakteristiske Anlæg bevaret uforandret. Længden fra Øst til Vest er ca. 70 m, Bredden noget mindre, men voksende mod Øst, saa at Gaarden ikke er helt rektangulær, men trapezoidisk. Den store Bygning mod Øst er forbunden med Sidelængerne ved lavere og smallere Mellembygninger, og paa lignende Maade forbindes Tværstalden med de lange Sidefløje ved lave og smalle, i Planen krummede Forbindelsesbygninger; de aab-

Fig. 63. Stutterigaarden, set fra Nord. Tegning 1753. Hillerødsholm.

nede sig mod Gaarden med Arkader, 3 i hver, med en Gennemkørsel i den midterste, og dette Motiv har, ligesom ved Palægaarden i Roskilde, givet Gaarden Stemning. Ved den rythmiske Afveksling af højere og lavere Bygninger har Thura paa en mesterlig Maade skabt en virkelig arkitektonisk Løsning af den forholdsvis simple Opgave at bygge fire Staldbygninger. I Façadernes Udsmykning har han med Rette vist det største Maadehold. Paa de runde Hjørnebygninger ses endnu Spor af Pilastre eller Lisener, og paa den før nævnte Tegning ser man, at baade disse Bygninger og Tværstaldens Ydermure var inddelt med Dobbelpilastre. En lignende Dekoration maa man vel forudsætte paa det store Hus, hvor uden Tvivl dengang ligesom nu Hovedindkørselen var. Desværre er Bygningerne i Tidens Løb meget forandrede; de oprindelige Tegltagte er først blevne afløste med Straatage, senere med Paptage; Tværstalden brændte i 1891 og blev genopført i en anden Skikkelse, omend med delvis Anvendelse af de gamle Mure; den sydlige Fløj er stærkt ombygget for at tjene Gaardens Drift; nogenlunde uforandret er kun den nordlige Fløj, Hingstestalden. Her ser man endnu de oprindelige Spiltove; Rummet er højt og lyst; den indvendige

Bredde er 18 Alen, og Højden til de svære Loftsbjælker 6 Alen; den brede Staldgang er brolagt med Mursten paa Kant.

Hvor den kongelige Salon har ligget, er usikkert; de Værelser, som nu udgør Ejerens Lejlighed, kan ikke komme i Betragtning; de ligger i den østlige Ende af Sydfløjen og i den tilstødende Mellembygning, hvor der kun er en daarlig Udsigt over Staldgaarden. Efter Baroktidens almindelige Principper kan man sikkert gaa ud fra, at Salonen har ligget i Aksen for hele Komplekset; men om det har været i det store Hus mod Øst eller i Tværstalden, kan ikke længere afgøres..

Fig. 64. Stutterigaarden, Hjørnebygning. Fotografi.

FRUE KIRKES SPIR. Efter Omlægningen af Hofbygmestrenes Departementer i 1742 var Thura afskaaret fra at virke ved de kongelige Slotte og de egentlige Statsbygninger i Hovedstaden, men ellers var der ikke noget til Hinder for at han kunde paatage sig Opførelsen af baade private og »publique« Bygninger, naar de henhørte under andre Autoriteter, som det navnlig var Tilfældet med Kirkerne. Thura har i Virkeligheden bygget mere i København i Fyrreerne end i den foregaaende Periode, og han har som bekendt sin store Andel i, at København er blevet »Staden med de skønne Taarne«. Frue Kirkes Spir blev jo rigtignok et Offer for Engelskmandens Bomber i 1807, men endnu knejser Frelsers Kirkes Spir over alle Stadens Kirketaarne.

Genopførelsen af Frue Kirke efter Branden i 1728 havde taget lang Tid, og særlig havde Opførelsen af Taarnet været sinket ved forskellige Uheld, og ved at man stadig forandrede Bestemmelse paa højeste Sted. Det vil være nødvendigt at kaste et Tilbageblik paa Spirets Historie fra 1728, dels for at forstaa Vincentz Lerches og Thuras Stilling til Opgaven, dels

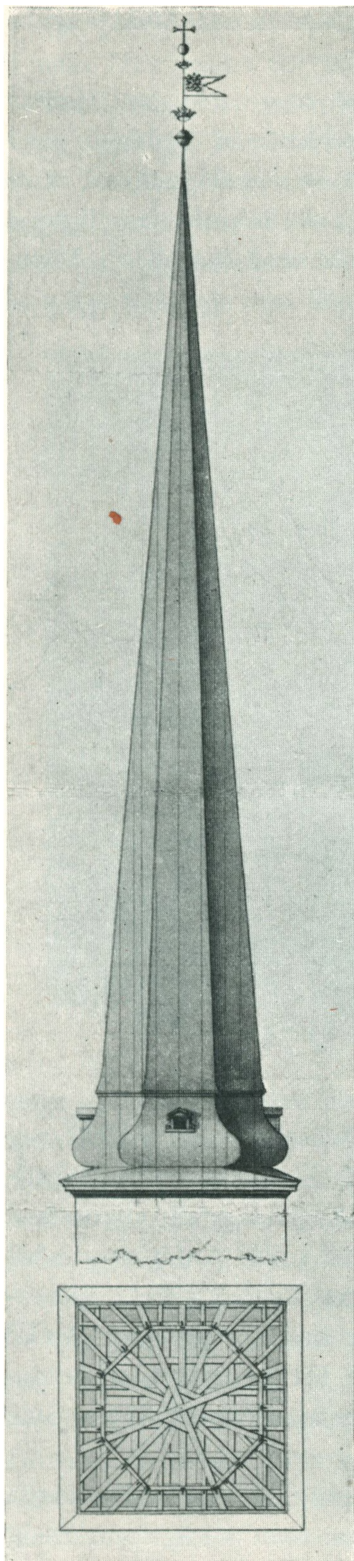

Fig. 65. Frue Kirkes Spir. Projekt af J. C. Krieger (?) Rigsarkivet.

fordi det ikke hidtil har været tilstrækkelig oplyst, hvorledes man før deres Tid havde tænkt sig at løse den.

Tilsynet med Genopførelsen af Frue Kirke laa hos den københavnske Bygningskommission, og den følgende Fremstilling hviler overvejende paa Dokumenter, som stammer fra denne Kommissions Arkiv. I Frederik IVs Tid havde Ernst og Krieger Sæde i Kommissionen sammen med Københavns Præsident Etatsraad J. Schrader, Stadshauptmann Michael Fieldsted og Hofretssekretær J. R. Paulli; men efter Christian VI's Thronbestigelse fik den en anden Sammensætning. »Kommissionen af 10. Marts 1731 til de publique Bygningers Genopførelse« kom til at bestaa af Biskop Christen Worm, Stadshauptmann Fieldsted, Assessor Enevold Falsen og Cancelliraad J. F. Ramus. Den sidstnævnte var for øvrigt allerede i 1729 indtraadt i Stedet for Paulli.¹⁵

Den første Bygmester, hvis Navn vi møder, er Overlandbygmester Krieger. Han foreslog Frederik IV, at Spiret skulde bygges af Sten til større Sikkerhed mod Ildsvaade; Ernst og en Del af Stadens Murmestre ansaa dette for umuligt, og Kongen bestemte, efter at Sagen havde været forelagt Biskop Worm og Geheimeraad Vincentz Lerche, der som »Oberinspekteur« havde et særligt Tilsyn med Kirkernes Opførelse, at Spiret skulde opføres som en Pyramide af Træ beklædt med Kobber. I Rigsarkivet findes en Tegning til Spiret, hvor Frederik IVs Navnetræk ses i Vindfløjen. Den er ikke signeret, men den originale Maade, hvorpaa Overgangsleddets Barokmotiv er bragt i Forbindelse med den slanke Pyramide, kan tyde paa, at den skyldes den opfindsomme Overlandbygmester; der kan paa dette Tidspunkt heller ikke godt være Tale om nogen anden. Af Krieger haves desuden fra samme Tid en Tegning, som viser et Længdesnit af Kirken.¹⁶

Christian VI, som straks efter sin Thronbestigelse foretog en Mængde Personalforandringer, ikke blot i den øverste Administration, men ogsaa i underordnede Stillinger, overdrog Ledelsen til J. F. Ramus, hvis Tegning blev approberet 10. August 1731.¹⁷ Efter Ramus' Projekt skulde Kirken opføres »paa de gamle Fundamenter og paa den gamle Façon«. Spiret skulde, ligesom paa den afbrændte Kirke, være en simpel ottekantet Pyramide, den fra Middelalderen overleverede Spirform, som endnu var den almindeligste i København, selv om Nikolai Kirke med sit prangende Renæssancespir havde slaet en

ny Tone an (opført ca. 1665 af Albert Matthisen). Kongen nedlagde selv Grundstenen den 11. September, og i de følgende to Aar blev der arbejdet med Iver baade paa Kirken og paa Taarnet; men i August 1733, da Kirkens Hvælvinger allerede var opsat og Taarnet

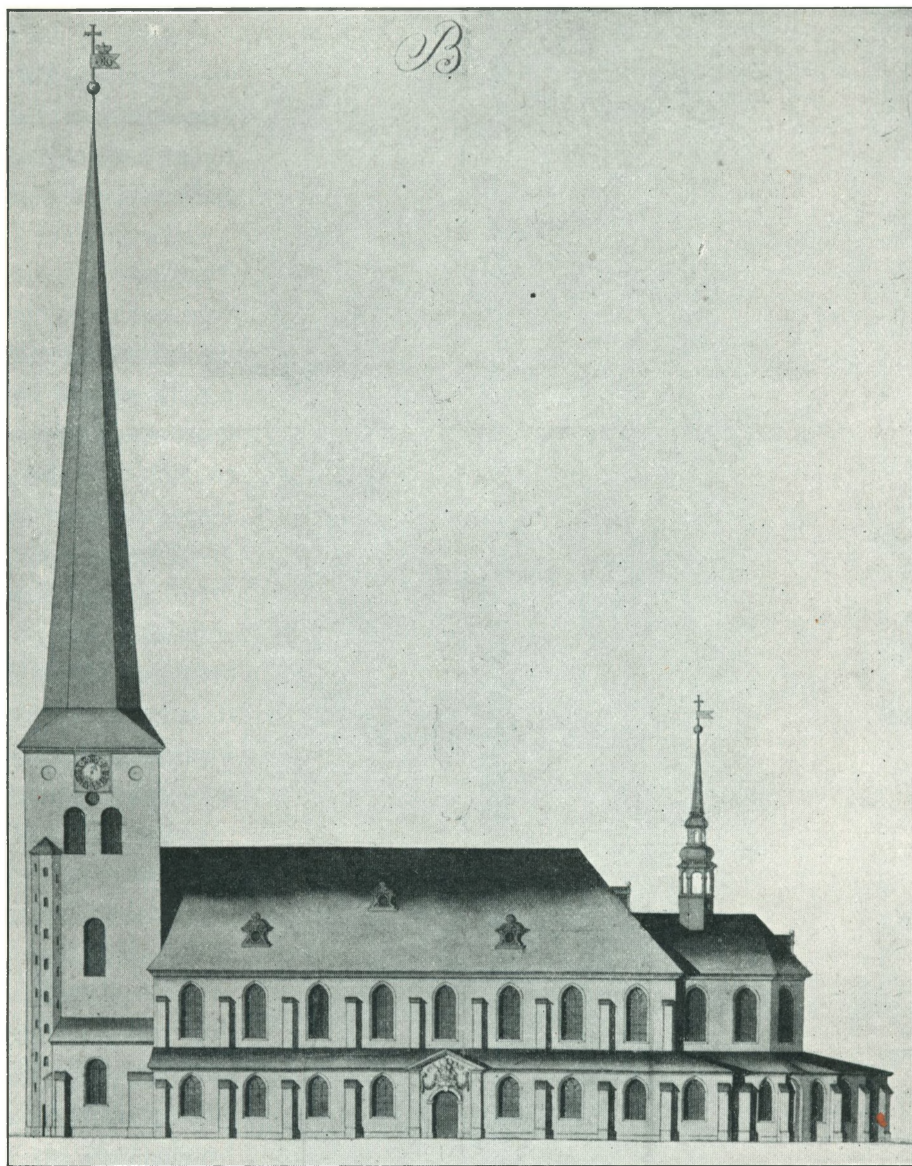

Fig. 66. Frue Kirke. Tegning af J. F. Ramus. Rigsarkivet.

havde naaet en betydelig Højde, styrtede det sammen og tog nogle af Hvælvingerne med sig i Faldet. Det viste sig, at Skylden var Murmestrenes, som ikke havde sørget for, at Taarnets fire Hovedpiller blev tilstrækkelig solidt funderede. De to uheldige Murmestre, Lars Erichsen og Ole Larsen, fik Ordre til at genopføre Taarnet for egen Regning; men det gik uhyre langsomt, og Stadsbygmester Banner Matthisen, som paa Bygningskommissionens Vegne førte Tilsynet, havde den største Besvær med at faa dem til at gøre deres Pligt. Den

30. April 1738 kunde Indvielsen af Kirken finde Sted; men med Taarnet havde det endnu lange Udsigter. Først 12. Juni 1739 erfarer vi af et kongl. Reskript til Kommissionen, at Lars Erichsen og Ole Larsen have andraget, at de nu have fuldført Vor Frue Kirke-Taarns

Bygning — uden Spir — »efter det derover af Vores forrige, men nu ved Døden afgangne General Lieutenant Hans Henric Scheel og os elskelig Brigadier Häusser forfattede Ritz«.

Her møder vi altsaa to nye Bygmestere. Efter Taarnets Sammenstyrning var det nemlig blevet overdraget Scheel og Häusser at føre Tilsyn med Genopførelsen, og det ses af en Skrivelse fra Conseillet til Bygningskommissionen (12. Juni 1736),¹⁸ at de har omarbejdet Ramus' Tegning ganske betydelig, idet de ved vandrete Baand gav Taarnet en vis Renæssancekarakter. Det er formodentlig ogsaa dem, der har foranlediget, at Kirken fik rundbuede Vinduer i Stedet for spidsbuede og Pilastre mellem Sideskibenes Vinduer i Stedet for Stræbepiller. Der var altsaa under Kirkens Opførelse sket en stærk Svingning bort fra den middelalderlige Stil, som den gamle Kirke havde haft, og som Ramus havde villet fastholde, over mod den Barokstil, som under

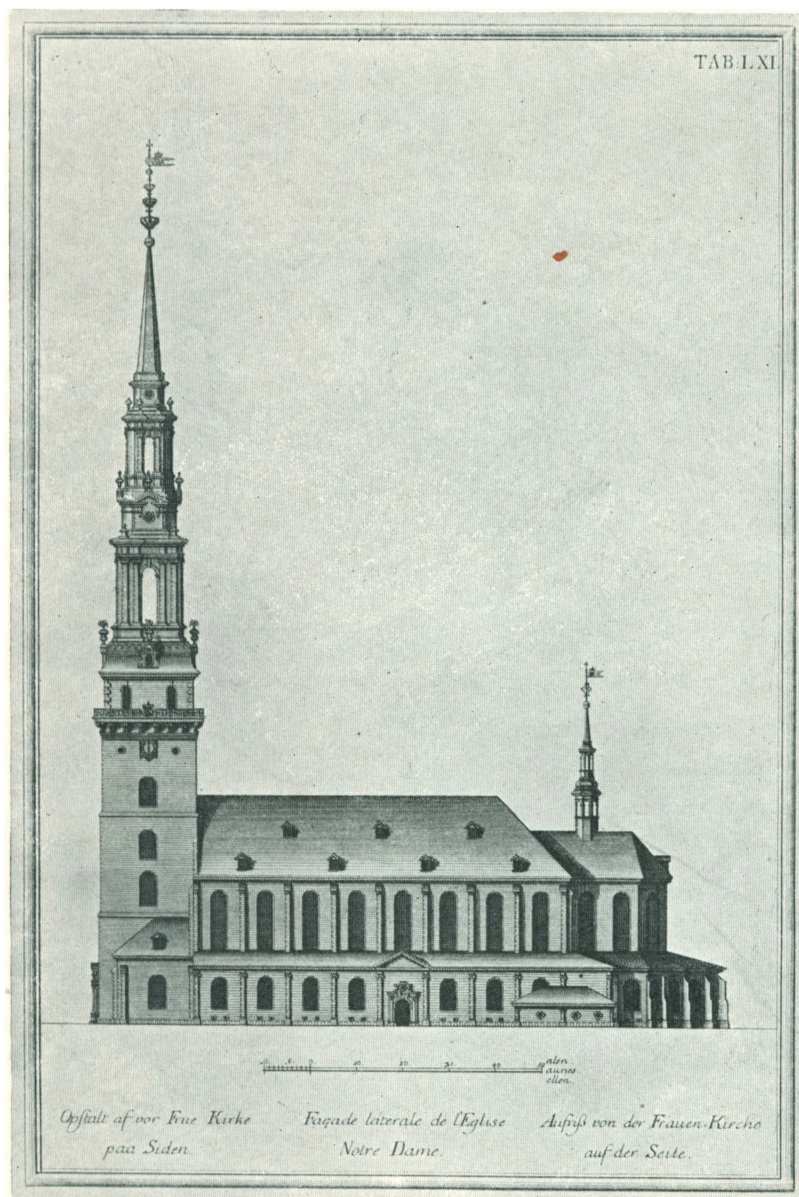

Fig. 67. Frue Kirke. Vitr. I, Tab. 61.

Christian VI havde faaet fast Fod i Landet, og Kongen vilde nu heller ikke nøjes med Ramus' prunkløse Spir. Den 7. November 1738 fik Häusser Ordre til at undersøge, om Taarnet kunde taale 8—10 Alens Forhøjelse. Han satte sig i den Anledning i Forbindelse med Bygningskommissionen, som efter at have undersøgt Taarnmuren erklærede, at Forhøjelsen godt kunde ske, da Muren for oven var 3½ Alen tyk; Banner Matthisen fremlagde i Kommissionen en Tegning, som viste, at Taarnet allerede var blevet 1 Alen højere end

ordineret, og Häusser foreslog nu, at Forhøjelsen skulde være 9 Alen, dog saaledes, at de 4 Alen faldt paa Taarnet og de 5 paa Spiret. Dette approberede Kongen ved Reskript af 23. Januar 1739.

Man murede altsaa videre paa Taarnet; men endnu var der ikke taget Bestemmelse om, hvorledes Spiret efter den vedtagne Forhøjelse skulde være. I Marts spørger Bygningskommissionen, om Spiret skal opføres efter den approberede Tegning eller om derved nogen Forandring skal foretages. Kongen reskriberer 3. April: »Saa have I derom at vente Vores nærmere allernaadigste Resolution, saasnart Vores General Bygmester Os elskelig Brigadier Häussers Afritzning derpaa er indkommen«. Den 17. April kom ogsaa Resolutionen ledsaget af en Tegning; men denne var ikke gjort af Generalbygmesteren, men af Overceremonimester og Geheimeraad Vincentz Lerche. Bygningskommissionen skulde nu udarbejde Overslaget; desuden maatte der laves et Grundrids og et Standrids, da Lerches Tegning kun viste Spirets Ydre. Om Overslaget forhandlede der frem og tilbage et helt Aar,

og imens omarbejdede Lerche sin Tegning, uden at det dog kan oplyses, hvori den nye Tegning adskilte sig fra den, som han havde lavet i 1739, da denne sidste ikke er bevaret.¹⁹

Endelig den 29. April 1740 blev »Oberdirektionen« ved en kongelig Haandskrivelse overdraget til Geheimeraad Lerche; men Justitsraad Ramus — med denne Titel var han bleven

Fig. 68. Udkast til Kirkespir. Efter J. Gibbs. A book of architecture.

benaadet i 1738 — og Stadsbygmester Banner Matthisen skulde træde sammen med ham, naar de af ham vorde tilsagte, og oprette skriftlige Kontrakter med Leverandører og Haandværkere. Der blev bl. a. afsluttet Kontrakt med en Tømrer ved Navn Martin Meyer, som »forhen haver standen som Tømrer-Polerer ved Vores kongelige Residentzslots Bygning, at forestaa bemeldte Spirs behøvende Tømmerarbejde«, og det blev lovet ham, at hvis han gør det forsvarlig, skal det betragtes som hans Mesterstykke og fuldkommen tjene ham til at være ubehindret Tømmermester i København. Kobbertækningen blev overdraget til Mestrene Jacob Høvinghoff og Ernst Klapproth, af hvilke dog sidstnævnte døde, inden Arbejdet blev færdigt.

Vincenz Lerche er ellers ikke kendt som Architect og kan vel kun betragtes som Dilettant i Bygningskunsten. Som saadan skildres han ogsaa af den franske Ambassadør Camilly, som skriver: »Hr. Lerche kan med god Grund kaldes en pater difficultatum; han er mere skikket til at fordærve en Sag end føre den lykkelig til Ende; han er et Stykke af en Lærd, som har kigget ind i alle Videnskaber, og som morer sin Herre med at tale om Bygningskunst, Maleri og Musik, hvorom han dog kun har en overfladisk Kundskab«. Lerche var tillige en stor Bogelsker og har sikkert i sit store Bibliothek — hvoraf den største Del nu findes i det kongelige Bibliothek — haft en Del arkitektoniske Værker. Fra et af disse har han hentet — ikke Idéen, men selve Tegningen til Frue Kirkes Spir, som det er paavist af Architect Fr. Levy i en Artikel i »Architekten« XVI, S. 167—75.

Ved at undersøge en Mængde Spir i Europa fra Tiden omkring 1700 blev Levy opmærksom paa James Gibbs (1674—1754), som har bygget St. Mary le Strand og St. Martin in the Field i London, og fandt i hans »A book of architecture« (London 1728), hvoraf det kongelige Bibliothek ejer et Eksemplar, en Række Udkast til Taarnet paa St. Martin, blandt hvilke eet stemmer nøje med Lerches Tegning, bortset fra den nederste karnisformede Del, som Lerche har maattet indskyde, fordi Frue Kirkes Taarn var meget bredere end St. Martins. Det er altsaa ikke ganske træffende, naar Pontoppidan i sin »Danske Atlas« (II, S. 120) siger, at Lerche har »inventeret« Tegningen til Spiret.

Det faldt dog ikke i Lerches Lod at opføre Spiret. Sagen trak nemlig ud paa Grund af Pengemangel, og da denne var afhjulpen, maatte Lerche paa Grund af Svagelighed trække sig tilbage. Kort efter døde han (28. Juli 1742). Direktionen blev saa overdraget til Thura ved en kongelig Ordre af 24. April 1742; »dog skal han i alt betjene sig af Lerches Anvisninger«. ²⁰ Desuden havde jo Bygningskommissionen noget at sige, men Thura vilde ikke anerkende den som sin Overordnede; han udbad sig en Resolution om, hvorledes Forholdet skulde være mellem ham og Kommissionen, og herpaa resolverede Kongen, at han skulde tiltræde denne. ²¹ Thura var altsaa nu Medlem baade af »den over Bygnings-Væsenet anordnede General-Bygnings-Commission« og den særlig københavnske Kommission.

Hvervet var ærefuldt, men ogsaa fuldt af Vanskeligheder, som forskaffede Thura mange Ærgrelser. Lerche havde overgivet ham en Tegning af Spiret og en Profil af den indvendige Forbinding; men det viste sig, at Afbindingen var sket efter en anden Tegning. Lerche havde jo nemlig udført to Tegninger, en i 1739 og en i 1740, og Thura kunde hverken hos Lerche eller hos Meyer faa den rigtige. Han maatte klage til Bygningskommissionen og for-

lange, at Meyer skulde tilsiges til næste Møde for at oplyse Sagens Sammenhæng. Lerches Tegninger saa vel som de af Bygningskommissionen fremskaffede Konstruktionstegninger kom saa endelig frem; men det viste sig, at Lerche havde forandret adskilligt i Konstruktionen til Skade for dennes Soliditet.²²

Thura var straks klar over, at Spiret vilde blive altfor højt og mangle den fornødne Modstandskraft mod Storme; men Kongen vilde nødig gaa med til, at Højden blev formindsket. I Bygningskommissionens Møde 2. Aug. 1743 refereres en kongelig Resolution saaledes: »— om det er muligt, kunde de paa Tegningen approberede 3 Kroner sættes under Fløjen og være mere tilsammen; men den Obelisk, som var paa den approberede Tegning, den skal opsættes, og saafremt den ej kan være saa høj, som Tegningen viser, kan den gøres mindre«. At dette ogsaa skete, ses ved Sammenligning mellem Tab. 60 i Vitr. I, hvor Taarnet er vist i sin fulde Højde efter Lerches Tegning, og den hosføjede Tegning, som Thura forelagde i Kancelliet i 1754, og som viser Taarnet saaledes, som det virkelig blev udført. I Vitr. I har hele Taarnet en Højde af 384 Fod, hvoraf 236 kommer paa Spiret; men paa Tegningen fra 1754 er Spiret kun 216 Fod, og Formindskelsen falder udelukkende paa Obeliskens og Fløjstangen. Spiret blev altsaa i Virkeligheden 20 Fod lavere, end det skulde have været efter Lerches Tegning; men selv med denne Formindskelse var Spiret altfor udsat for Rystelser, som medførte Utæthed og Brud i Kobberbeklædningen. Universitetet, som var Kirkens Patron, nægtede rent ud at overtage Spiret; først mange Aar senere, efter at det i 1755—56 var blevet yderligere forkortet med 12 Fod, maatte Konsistorium bekvemme sig til at overtage Spiret; men herom i et senere Afsnit.

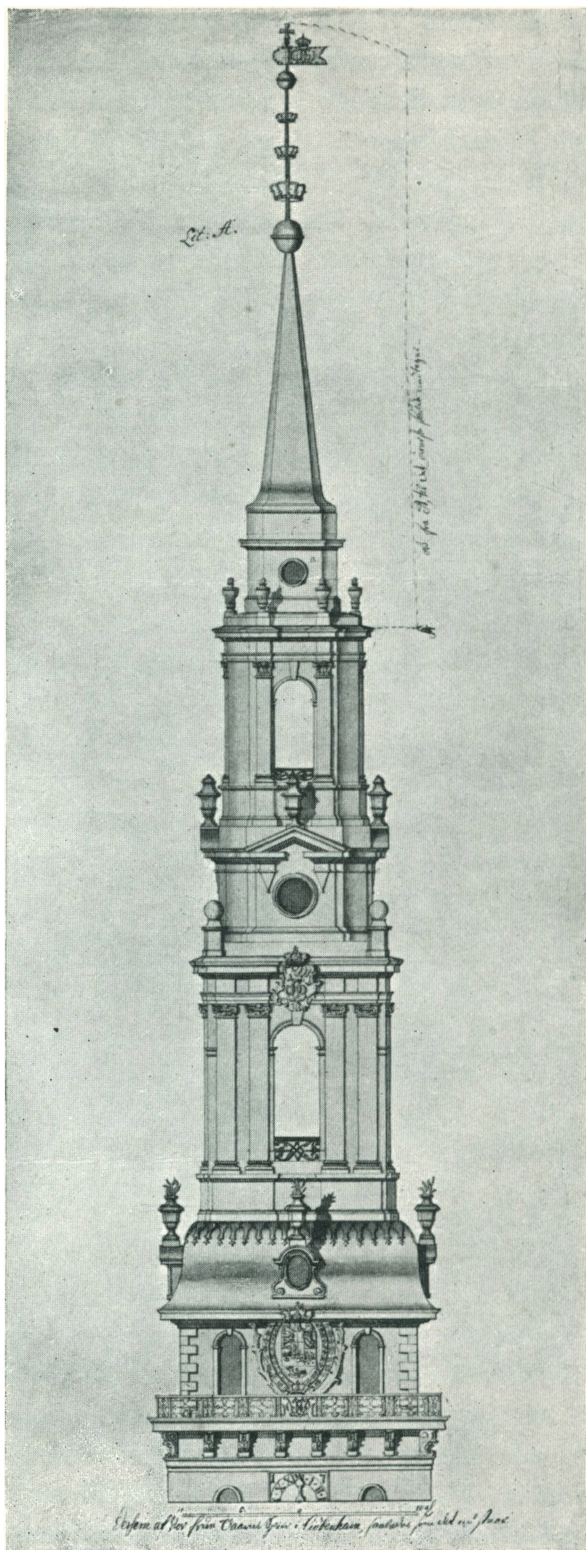

Fig. 69. Frue Kirkes Spir, som det blev opført af Thura. Tegning i Rigsarkivet.

Endelig i 1744 blev Spiret rejst under forskellige Vanskeligheder, som dels stammede fra Lerches Ukyndighed, dels fra Tømmerens Uerfarenhed. Dertil kom, at Meyer sad i Gæld til op over Ørene, saa at hans Kreditorer endog forfulgte ham op i Taarnet for at faa ham sat i Gældsfængsel. Thura maatte udvirke en kongelig Befaling til at lade ham i Fred, indtil Frue Spir var fuldført. Sidst paa Aaret, den 5. December, kunde man opsætte Fløjen med Kongens og Dronningens Navneciffer, hvilket skete under lignende Ceremonier, som Thura har skildret ved Fuldendelsen af Frelsers Kirkes Taarn. (Se S. 115). Høvinghoff steg op i den midterste Krone paa Fløjstangen og holdt derfra en Tale paa Tysk til sine Svende.²³

Dermed var saa hele Kirken færdig 16 Aar efter Branden. I sit Ydre bar den Præg af de mange Kokke, som havde været med ved Tilberedningen; men stor og anselig var den og »noget mere efter disse Tidens Smag opbygget« (Vitr. I, S. 65). Under Häusser var der jo kommet ioniske Pilastre paa Sideskibene, og paa Spiret var der 16 ioniske Pilastre paa den firkantede Etage og 8 korinthiske Pilastre paa den ottekantede Del. Taarnet var det højeste i Staden, og Thura finder, at det bærer Prisen for alle øvrige Taarne i Kongeriget, kan og stride om Rangen med de fleste i Europa.

Regnskabet for Taarnet blev ført paa en særlig Maade. Det var i 1742 blevet bestemt, at alle, som opnaaede Benaadninger, »Charakterer« eller Ordener, skulde betale visse Beløb til Kirken, de saakaldte »Taarnpenge«. Pengene blev indsat i Banken og kunde kun udbetales efter Anvisning fra Conseillet. Hver Gang der skulde udbetales noget til Haandværkerne, maatte Thura og Bygningskommissionen skrive til Conseillet, som derefter underrettede Rentekammeret om, at Beløbet maatte udtages af Banken. I alt blev der af Taarnpenge brugt til Spiret 87,966 Rd. 8½ Sk. Det er altsaa lidt misvisende, naar Thura (Vitr. I, S. 65) taler om »vores høysalige Monarch, Kong Christian den Siettes sædvanlige Gavnildhed, som dets Bygning har bekostet«. Der blev for øvrigt arbejdet paa Taarnet længe efter, at Spiret var rejst i 1744, bl. a. med Ophængning af Klokkerne; ifølge Thura var det først i 1746 fuldkommen bragt i Stand. Regninger blev ved at indkomme lige til 1748; i Maj dette Aar blev der tilstaaet Thura 500 Rd. som Douceur af Brandstyr-Kassen for hans Arbejde og Møje ved Spirets Opførelse, og — naar det regner paa Præsten, drypper det paa Degnen — nogle Maaneder senere fik J. M. Meyer 200 Rd. i Douceur for at have ført Opsigt med Folkenes Arbejde.²⁴

FRELSERS KIRKES SPIR. Et Par Aar efter kom Thura til at bygge Spiret paa Stadens næsthøjeste Kirketaarn. Det var Københavns Magistrat, som i sin Egenskab af Patron for Frelsers Kirke søgte Thuras Assistance ved Rejsningen af Spiret. Den af Lambert v. Haven i 1682 og følgende Aar opførte Kirke, som Thura kalder for den smukkeste og prægtigste af alle Stadens Kirker, stod endnu i Slutningen af Christian VI's Regering uden Spir. Først i 1744, da Frue Kirkes Spir nærmede sig sin Fuldendelse, begyndte man for Alvor at tænke paa at skaffe Frelsers Kirke en tilsvarende Prydelse. Den 30. September sendte Magistraten en Ansøgning til Kongen om Hjælp til de to Ting, som Kirken endnu manglede i sin Fuldendelse, en Prædikestol og et Spir paa Taarnet. Magistraten henstiller til Kongens Afgørelse,

om Spiret skal udføres efter den ældre Model, som opbevaredes paa Raadhuset, eller paa en anden Maade. Den byggelystne Konge har sikkert haft den bedste Vilje, men der blev stillet store Krav til hans Hjælpsomhed, og Svaret, som blev meddelt Magistraten gennem Geheimeraad J. L. Holstein, lød paa, at Sagen skulde stilles i Bero; ikke desto mindre kom der faa Maaneder efter, den 30. Januar 1745 en ny Skrivelse fra Holstein, som bragte den glædelige Meddelelse, at Kongen nu var betænkt paa, at Taarnet kunde forsynes med et Spir, hvorfor han ønskede et Overslag over Bekostningen indsendt til Kancelliet. Et saadant blev ogsaa indsendt 8. Februar 1745 lydende paa 15,000 Rd.; men derefter gik Sagen i Staa, og der skete intet videre i Christian VI's Tid.²⁵

Nu er det givet, at naar der har været et Overslag, har der ogsaa været en Tegning; og det kan ikke være nogen anden end den, som er afbildet i Vitr. I, Tab. 83. Thura siger nemlig her (S. 81) — altsaa i 1746 — at det »maaske ey vil vare længe, inden Taarnet efter denne Tegning bliver bragt i fuldkommen Stand«. Det samme Spir er afbildet i »Hafnia hodierna« paa Tab. 94, og i Teksten angiver Thura, at Tegningen af Spiret er »saaledes som det af Højlovlig Kong Christian den Femte var anordnet at skulde

indrettes«. Denne Paastand gentages i Vitr. III, hvor Tegningen i Vitr. I betegnes som »det af Kong Christian den Femte til Taarnet destinerede Spir«. Efterretningen er overraskende, og hvis den var rigtig, vilde den være af stor Rækkevidde. Tegningen viser nemlig den engelske Spirform i en noget enklere Skikkelse end Frue Kirkes Spir, og hvis den var fra

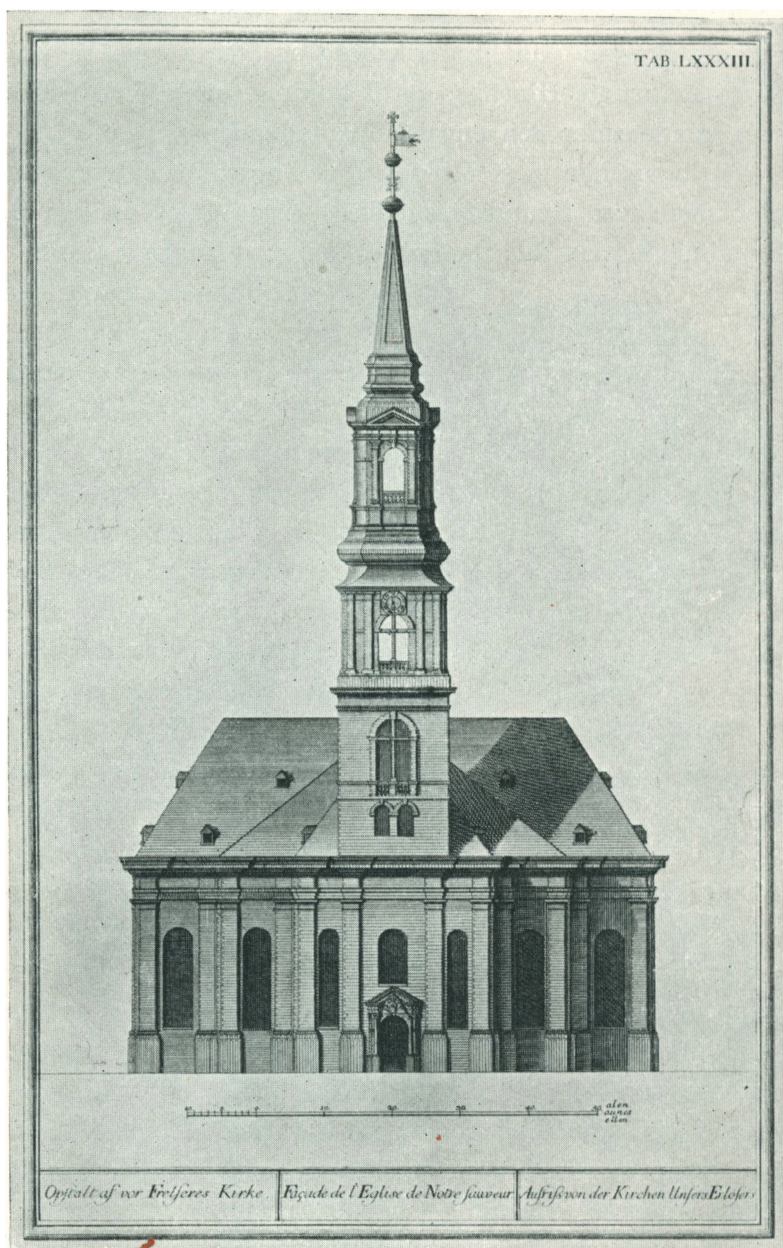

Fig. 70. Frelsers Kirkes Spir. Projekt fra Christian VI's Tid.
Danske Vitr. I, Tab. 84.

Christian Vs Tid, maatte man antage, at Lambert v. Haven havde kendt denne Spirform paa et Tidspunkt, hvor den endnu ikke var i Brug i England. Den engelske Spirform adskiller sig tydelig fra den ældre Form af Renæssancespir, hvis mest typiske Repræsentant er Nikolai Kirkes Spir. Her er Spiret regelmæssig ottekantet lige fra den første Begyndelse ligesom Spirene paa Frederiksborg og Rosenborg. De engelske Spir viser derimod 4 Façader med brudte Hjørner; dertil kommer saa i Detaillerne det mere beherskede Formsprog, som kendetegner den engelske Palladianisme.

Heldigvis har vi et Middel til at kontrollere Thuras Angivelse, nemlig den Medaille, som blev slaaget ved Grundstensnedlæggelsen i 1682, og som paa den ene Side viser Christian Vs Brystbillede, paa den anden Kirken med Taarn og Spir.

Fig. 71. Medaille med Billede af Frelsers Kirke.

Thura har godt kendt denne Medaille; han beskriver den baade i Vitruvius I og i Hafnia hodierna; men han har ikke gjort sig den Ulejlighed at betragte Billedet nøjere og sammenligne det med Tegningen fra 1745. Det af Lambert v. Haven tegnede Spir er netop, som man kunde vente det af ham. Typen er den ældre ottekantede; de bekendte forgyldte Kugler under den øverste Pyramide mangler ikke; men den barnlige Ødslen med Detailler, som Nikolai Kirkes Spir har arvet fra »den gotiske Renæssance«, er afløst af en fastere og enklere Formgivning, særlig i den øverste pyramideformede Del, alt i alt en smuk og vel afvejet Komposition, som ikke vilde have misprøvet Kirken.

Imidlertid var jo med Frue Kirkes Spir den engelske Form kommen paa Moden, og det Spørgsmaal, som Magistraten i sin første Skrivelse havde stillet til Majestæten, om Spiret skulde opføres efter den ældre Model eller paa en anden Maade, er blevet afgjort i Favør af den nye Stil. Men naar vi vil forsøge at henføre Tegningen fra 1745 til en bestemt Architect, kommer vi i Forlegenhed. Efter Sagens hele Forløb er Thura udelukket; Eigtved kan der heller ikke godt være Tale om, da Magistraten næppe havde henvendt sig til Thura, hvis den i Forvejen havde en Tegning af Eigtved. Maaske kan der være Tale om Banner Matthisen; men det er ogsaa muligt, at de Haandværkere, som skulde bygge Spiret, selv har udført Tegningen, naturligvis med Benyttelse af de engelske Forbilleder, som de har haft Afbildninger af. Det ligger nær særlig at tænke paa Johan Martin Meyer, som havde rejst Frue Kirkes Spir, og som ogsaa — sammen med Johan Andreas Pfütznar — havde Arbejdet ved Frelsers Taarn.

Efter at Sagen havde hvilet i mere end to Aar, blev den efter Frederik Vs Thronbestigelse taget op igen. Den 16. Maj 1747 blev det af Geheimeraaderne Holstein og Schulin meddelt Magistraten, at Kongen havde skænket 5000 Rd. til Spirets Opbyggelse. Magistraten fik derved Mod til at begynde paa det kostbare Værk; men man havde Betænkeligheder ved at betro det til Haandværkerne alene, og Magistraten indstillede derfor 14. Juni til Kongen, at Thura maatte gaa den til Haande, da det var højlig om at gøre, at Spiret blev opført saa forsvarlig som muligt til hans Majestæts allernaadigste Fornøjelse (d. v. s. Tilfreds-

hed) og Stadens Ziir. Thura havde erklæret sig villig dertil, saafremt Kongen tillod det, hvilket skete 30. Juni.

Fra først af har det sikkert været Meningen, at Spiret skulde opføres efter Tegningen fra 1745, om hvilken Thura i Vitr. III (S. 703) siger, at den »havde meget vel, endog efter Architecturens Regler i vore Tider, kundet passe sig dertil«. »Men som jeg formærkede«, fortsætter han, »at hans Majestets Hensigt var at give denne Kirke en særdeles Prydelse og ey just noget sædvanligt eller almindeligt, beflittede jeg mig paa at udfinde en Indretning, som ikke just var almindelig eller bekiendt; tog, som jeg rent ud tilstaar, min *idée* af et Spir, som jeg i mine yngre Aar havde set i Rom paa den saa kaldede Chiesa della Sapienza (St. Ivo), og indrettede min Tegning, skjønt baade i Proportion og i andre Tilfælde meget adskillig (d. v. s. forskellig) fra hin, saaledes som jeg den her Tab. LXI i Prospekt forestiller. Dette Dessein fandt straks Hans Kongl. Maitts aller-naadigste Approbation og blev begyndt derpaa at bygges i Foraaret 1749«.

Den her meddelte Oplysning om Idéen, som ligger til Grund for det ejendommelige Spir, er interessant og værdifuld; men ellers kunde man nok ønske, at Thura havde udtalt sig lidt mere udførligt og mere rigtigt. Det afbildede Spir er det, som virkelig blev udført; men det, som straks fandt Kongens Approbation, var et derfra temmelig forskelligt, og det er mærkeligt, at Thura ikke har fundet det Umagen værd at omtale dette, da han dog i Hafnia hodierna har afbildet sit første Projekt (Fig. 72).

Idéen med den udvendige Sneglegang er fælles for de to

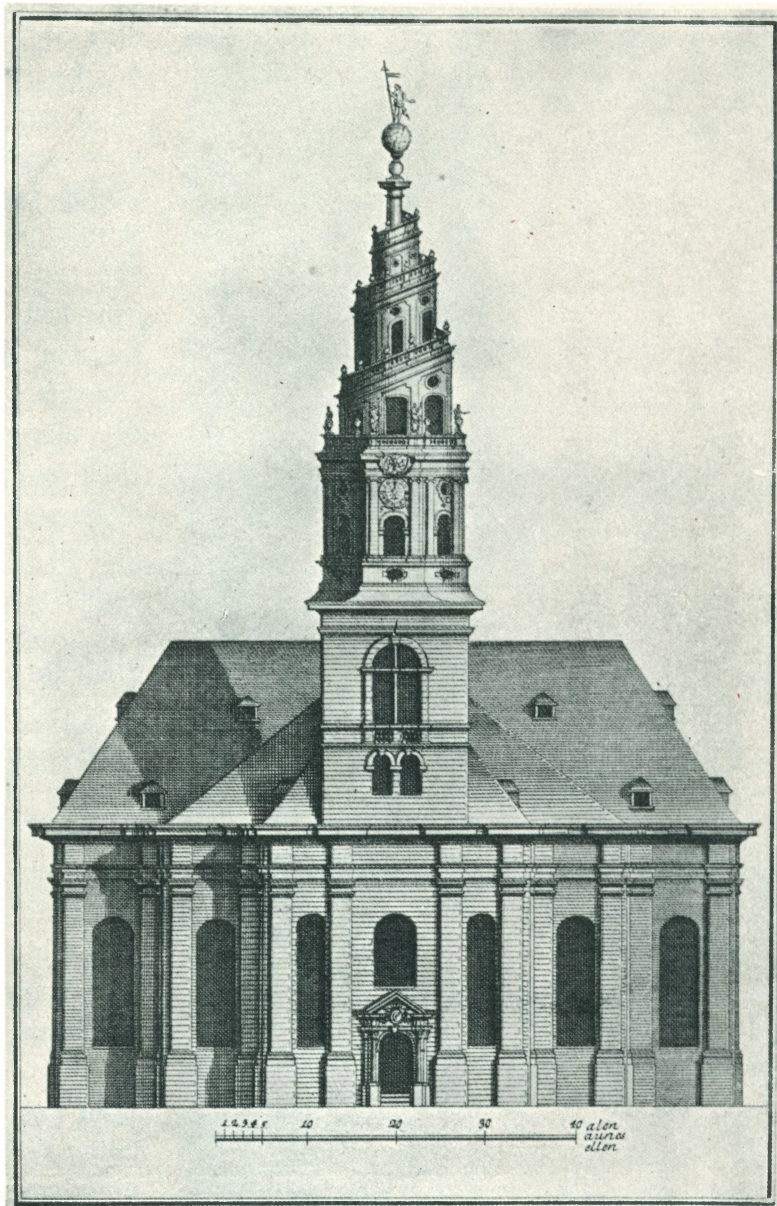

Fig. 72. Frelsers Kirkes Spir. Thuras 1ste Projekt. Hafnia hodierna, Tab. 95.

Fig. 73. Frelsers Kirkes Spir. Tegning af Thura. Raadhusmuseet.

Projekter; men ellers er de forskellige, baade hvad Spirets Højde og Proportioner angaar, og med Hensyn til Materialet, hvoraf det skulde bygges. Det i Hafnia hodierna afbildede Spir er nemlig meget lavere og meget mindre slankt end det senere og staar saaledes det oprindelige Forbillede noget nærmere; og dernæst var det Tanken, at Spiret skulde være helt og holdent af Sten. Spiret skulde bestaa af en ottekantet Etage, forbunden med det firkantede Taarn ved et Overgangsled, og af en kegleformet Overdel, hvorom der i tre Vindinger snor sig en »Snegletrappe, som leder en Curieux lige til det allerøverste uden mindste Fare eller Ubekvemmelighed«. Balustraden over den ottekantede Del skulde smykkes med 8 Statter af Sten i overnaturlig Størrelse, forestillende de 4 store Profeter og de 4 Evangelister. Snegletrappen beskyttes ligeledes af et Stenbaluster, hvis Postamenter er »ziirede med adskillige Potter og deslige«. Øverst oppe viser Spirets Kærne eller Spindel sig som en Søjle med Kapitæl, derover kommer saa Verdenskuglen og Statuen af Frelseren med Sejrsfanen. Omkostningerne beregnede Thura til ca. 25,857 Rd.

Endnu i Slutningen af 1748 havde man ikke opgivet dette Projekt, som det kan ses af Hafnia hodierna S. 304, hvor Thura i en Fodnote har tilføjet følgende: »Efter nu nyeligen ergangne Kongelige allernaadigste Befaling skal Begyndelsen med Spiirets Opreisning efter dette Dessein i næstkommende 1749 Aars Foraar tage sin Begyndelse«. Men der stod endnu tilbage at bestemme, hvilken Stenart der skulde anvendes. Eigtved, som man afæskede en Erklæring, foreslog den norske Fedtsten,²⁶ og herom opstod en længere Skriftveksel mellem ham og Thura; men Kongen resolverede 30. November 1748,

at Taarnet skulde bygges af Bremersten. Kort efter — i December 1748 eller Januar 1749 — opgav man imidlertid ganske Tanken om at bygge Spiret af Sten, og det blev bestemt, at Materialet skulde være Træ, beklædt med Kobber, som paa Byens andre Kirker. Dette betød for det første en Besparelse, og dernæst blev det muligt at gøre Spiret højere og slankere, hvorved det afgjort har vundet i Skønhed og kom til at svare bedre til vore hjemlige Begreber om et Kirkespir. Selve Taarnet blev ogsaa forhøjet med en Etage, smykket med Pilastre, for at faa det rette Forhold mellem Taarn og Spir, og begge tilsammen fik saaledes den anselige Højde af 288 Fod, regnet »fra Horizonen til det øverste af Fanen«. I Stedet for de 8 Statuer nøjedes man med de 4 Evangelister, som fik Plads paa Taarnets Hjørner ved Spirets Fod. Snegletrappen fik fire Vindinger i Stedet for tre, og den øverste Spids af Spindelen, som bærer Kuglen og Frelserstatuen, fik en heldigere Form.

Denne betydelige Omdannelse af Spiret har Thura foretaget i Begyndelsen af 1749. Den originale Tegning er bevaret og findes nu paa Raadhusmuseet; den er i stor Maalestok, ca. 2 Alen i Højden, og bærer en saalydende Paategning: »Denne Tegning til Spiret paa Christianshavns Kirke approberet af Hans Kgl. Majest. ved Deres Excellence Hr. Geheime Raad og Ober Secretair von Holsteins Missive til Magistraten i København d. d. 8. Febr. 1749«. Den 1. Marts blev Arbejdet bortliciteret for et Beløb af i alt 22,759 Rd.; det egentlige Byggearbejde begyndte dog først i August og Arbejdet varede i 3 Aar.

I Foraaret 1750 var man kommet saa vidt med Spirets Rejsning, at man skulde have Kuglen og Statuen hejset op paa Toppen; dette skete den 26. April under store Ceremonier, som er vidtløftig beskrevne i Vitr. III. Under Ophejsningen, hvorved en Del Matroser var kommanderet til Assistance, blev der sunget Salmer »med instrumental og vocal Musique« fra Taarnet. Derefter holdt den ene af Tømrermestrene en versificeret Tale paa Tysk, hvoraf en Afskrift blev nedlagt i Kuglen; da man ca. 100 Aar senere reparerede Kuglen, fandt man den igen. Tilsidst steg den første Tømrersvend op paa det øverste af Spiret og drak her »Hans Kongel. Maitts og de kongelige Herskabers Sundhed i Viin, hver Sundhed i et Glas, dernæst Ober-Præsidentens, Magistratens og min som Bygmesters Sundheder, hver for sig og hver Sundhed af sit særdeles Glas, og ligesom et Glas efter et andet var uddrukken, blev samme kastet i Luften og faldt dernæst til Jorden, hvorved var mærkelig, at det første Glas, hvoraf Hans Kongel. Maitts Sundhed blev drukken, faldt til Jorden ubeskadiget og uden allermindste Bræk«. Derefter blev der sunget en »Aria« paa dansk, som Thura gengiver in extenso. En lille Mundsmag (de første Verslinjer) vil dog være tilstrækkelig til at give en Forestilling om Digtets høje Flugt:

Hvor er det dog deyligt at se op til Spiret,
 Hvormed nu vor Frelseres Kirke er ziiret;
 Dets Herlighed synes langt udenfor Byen,
 Fordi at dets Høyde gaar op imod Skyen.

Ophejsningen forløb glat og uden noget Uheld, og det var dog ikke Smaating, det drejede sig om; baade Kuglen og Statuen er nemlig af drevet Kobber. Kuglen, der var malet som en Globus terrestris, er 8 Fod i Diameter og vejer (efter Thuras Angivelse) i rent Kobber

720 Pd., det indvendige Jærn 147 Pd., i alt 867 Pd. Statuen er 10 Fod høj og vejer i rent Kobber 384 Pd., det indvendige Jærn 64 Pd., i alt 448 Pd. Men Spirets Konstruktion var fortrinlig, og Haandværkernes Arbejde upaaklageligt.²⁷

Længere Tid end Spirets Rejsning tog det øvrige Arbejde med Tækning og Forgyldning, Opsætning af Snegletrappen m. m. Først to Aar efter, midt i August 1752, var Spiret helt færdigt, og det skulde nu indvies i Kongens Nærværelse. Ogsaa denne Begivenhed er udførlig skildret i Vitr. III. I Kirken blev Kongen, som ankom med stort Følge, modtagen af Magistraten. Thura præsenterede »de i Orden opstillede Haandværksmestre, som havde haft med Spirets Arbejde at forrette«. Kongen steg derpaa op i Taarnet og videre ad den udvendige Sneglegang op til det øverste af Spiret. Hver Gang den nedenfor staaende Menneskemængde fik Øje paa den folkekære Kong Frederik, udbrød den i Hurraraab, og Kongen hilste naadigt, idet han svingede med Hatten.

Desværre meddeler Thura ikke, hvem der er Mester for Frelserstatuen og de fire Evangelister. Om Frelserstatuen ved man dog, at den er Kobbersmedemester Høvinghoffs Værk.²⁸ Synderlig vellykket er den ikke; men paa sit høje Stade er den jo ikke udsat for nærgaaende Kritik. Regnskaberne over Frelser Kirke-taarn er ikke fundne; de er rimeligvis gaaet til Grunde ved Raadhusets Brand i 1795.

Christianshavn er bleven forskaanet for de store Brande og andre Ulykker, som har hærget Hovedstaden og været saa skæbnesvangre for mange af dens skønneste Bygninger, og saaledes staar da Frelser Kirkes Taarn endnu som et af de mest karakteristiske Træk i Byens Physiognomi og tillige som et Vidnesbyrd om dets Bygmesters Evne til at udforme en kunstnerisk Idé og om hans Dygtighed som Konstruktor.

.SORGENFRI. Til de kongelige »Sommer-Opholdssteder«, som Thura ifølge sin Instruks som Hofbygmester skulde have Opsyn med, hørte ogsaa Sorgenfri, som paa denne Tid tilhørte Kronen. I 1742 blev det bestemt, at Slottet skulde være Sommerbolig for Kronprins Frederik, og i den Anledning blev der den følgende Sommer en travl Virksomhed dels med Istandsættelse og Indretning af Hovedbygningen, dels med forskellige Nybygninger.

Sorgenfri havde først tilhørt Ulrik Frederik Gyldenløve, Christian Vs Halvbroder, som ogsaa gav det Navn. I 1683 havde »Hans høje Excellence« efter Kongens Ønske afstaaet ham sin hidtidige Sommerbolig Gyldenlund, og han valgte saa Lyngby til sit fremtidige Sommeropholdssted. Grunden købte han af Kongen og opførte et beskedent Landsted. I 1702 afstod han Sorgenfri til sin Svigersøn Grev Carl Ahlefeldt til Langeland, og denne opførte i 1705 med en Bekostning af 5000 Rd. den Hovedbygning, som er afbildet paa de 3 første Tavler i Vitr. II. Bygmesteren var den fra Mecklenburg indvandrede François Dieussart, en Slægtning, maaske en Søn af Carl Philip Dieussart, som har gjort sig bekendt ved et stort arkitektonisk Værk »Theatrum architecturæ civilis« (Güstrow 1682).²⁹ Efter Carl Ahlefeldts Død 1722 maatte de fleste af hans store Ejendomme sælges, for saa vidt de ikke hørte til Lensgrevskabet, da Boet var meget forgældet, og Sorgenfri blev i 1725 købt af Storkansler Grev Ulrik Adolf Holstein,³⁰ som nogen Tid efter solgte det til Frederik IV. I Aarene 1730—35 var det Sommerbolig for Prinsesse Sophie Hedevig, Frederik IVs Søster.

Hovedbygningen var i hollandsk Klassicisme med Pilastre mellem Vinduesfagene; i Midten var der til begge Sider en stor Portal, hvorved to Pilastre bortfalder. Façaden har nogen Lighed med det omtrent samtidig opførte Operahus i Fredericiagade (Østre Landsret). Til Hovedfløjen slutter sig to smallere Sidefløje. Huset har foruden Kælder to Etager, hvoraf den øverste er en Mezzanin. Af en Beskrivelse fra 1735⁸¹ ser man, at Huset var bygget af Bindingsværk indvendig og Mur udvendig og »med hollandske glasserede Tagsten belagt«.

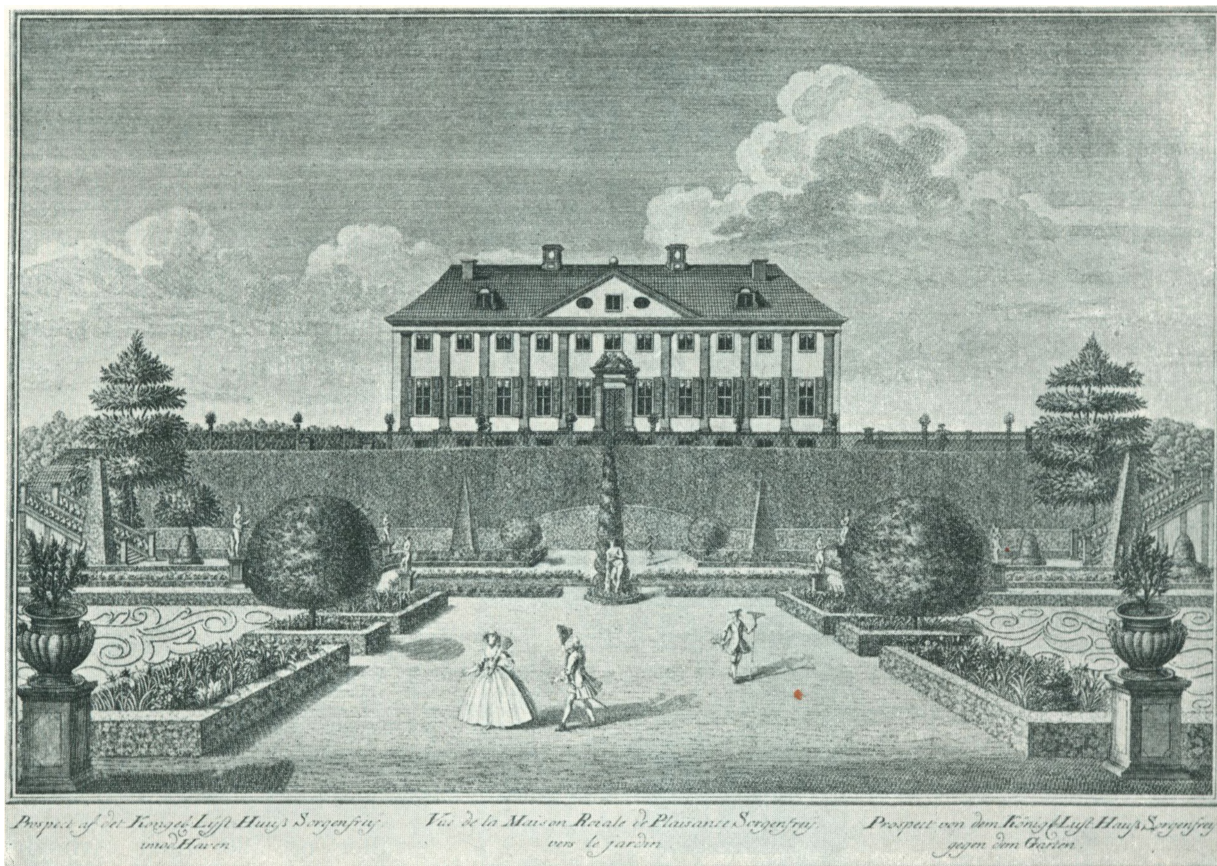

Fig. 74. Det ældre Sorgenfri. Vitr. II, Tab. 3.

Det mest interessante ved det gamle Sorgenfri er imidlertid Grundplanen, som for øvrigt i det væsentlige er bevaret i den nuværende Bygning. Her møder vi for første Gang Barokkens Plan for Låndslotte; i Midten den store Sal, som gaar gennem hele Bygningens Bredde, medens Trapperne er skubbet hen i Hjørnerne. Salen, hvis Gulv var belagt med Marmorfliser, gik gennem begge Etager, saa at der i øverste Etage ikke var nogen Forbindelse mellem Værelserne i den nordre og den søndre Ende. Det var en Ulæmpe, som man paa Hirschholm kom ud over ved det omløbende Galleri. De kongelige Værelser var imidlertid alle i Stueetagen; Lofterne var der prydede med »særdeles vel udført Gips-Arbeide og Malerier al fresco«, som det var Skik paa Frederik IVs Tid.

Køkkenet var efter Tidens Skik i en særlig Bygning, som laa paa den nuværende Damefløjs Plads; den var sikkert allerede dengang forbundet med Hovedbygningen ved den

underjordiske Gang, som endnu benyttes. En ganske lignende underjordisk Løngang til Køkkenbygningen findes paa Frederiksberg Slot; det er noget, som hører Tiden til. I den ovennævnte Beskrivelse fra 1735 kaldes Bygningen for »Hollænderhuset«; det bestod af 20 Fag Bindingsværk. Indkørselen til Slottet var gennem en »brandmuret« Port med to smaa Stakitlaager. Fra Porten førte en Alle af 60 Linde- og 6 Kastanietræer op til Slottet.

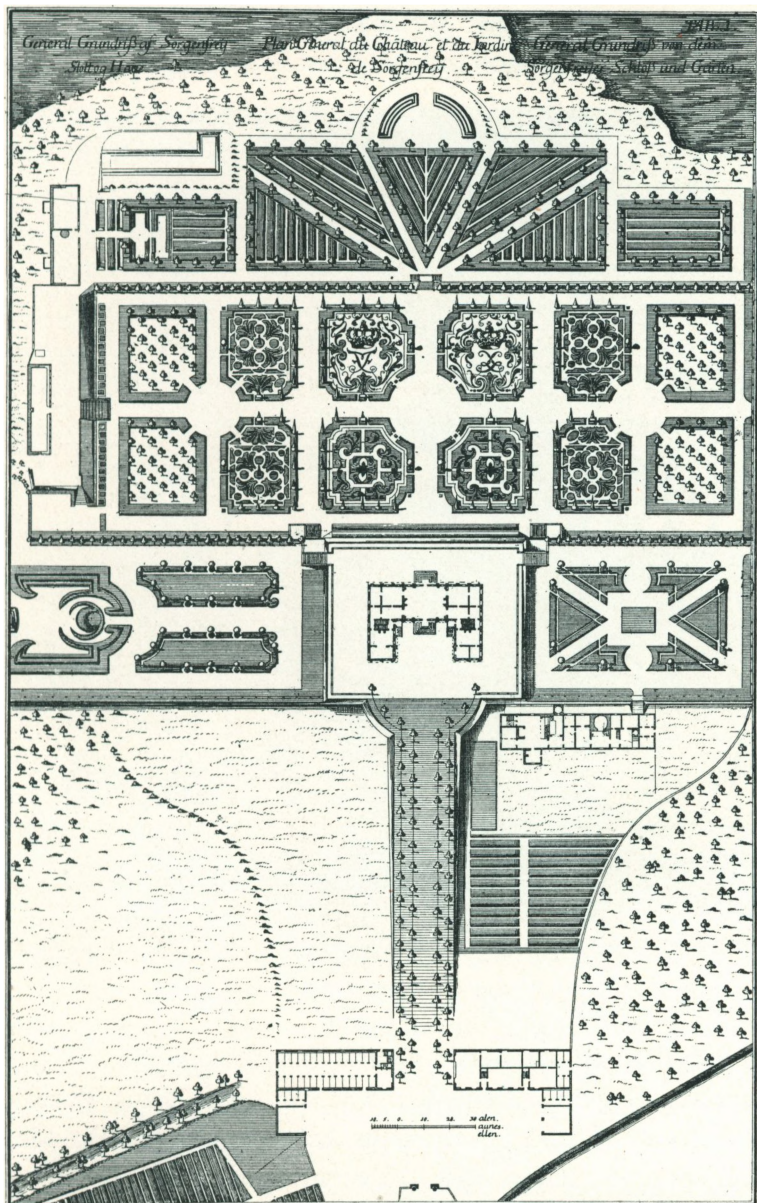

Fig. 75. Plan af Sorgenfri Slot og Have. Vitr. II, Tab. 1.

i dette Aar. Det samme gælder de indvendige Forandringer i Hovedbygningen; Kontrakten herom er sluttet 28. December 1743; Overslaget var paa 1477 Rd. 5 M., og omfattede den indvendige Indretning i Slottet, en Alkove og desuden et nyt Køkken, som naturligvis var i Hollænderhuset.

Af større Betydning var det Byggearbejde, som skete ved Indkørselen nedenfor Alleen.

Ved at sammenholde denne Beskrivelse med Planen i Vitr. II og ved Hjælp af de bevarede Regnskaber³² kan man gøre sig temmelig nøje Rede for, hvilke Forandringer der skete i 1743—44 under Thuras Ledelse. Nogen Ombygning af Hovedbygningen har ikke fundet Sted ved denne Lejlighed. Thuras sædvanlige Entreprenører, Murmester Zumpe og Tømrermester Zuber, besøgte Slottet og fandt, at Bjælkerne var raadne i den nordvestlige Sidefløj. Den nødvendige Reparation paatog de sig for en Sum af 600 Rd., at betale med 300 Rd. straks til Indkøb af Materialier og 300, naar Arbejdet var færdigt. Kontrakten blev underskrevet 25. August 1743 paa Sandholm, hvor Thura i disse Aar havde Sommerbolig, og 3 Dage senere approberet af Kongen. Arbejdet er vist først blevet udført i Foraaret 1744; den sidste Udbetaling faldt den 12. Aug.

1744.

Allerede 13. Marts 1743 havde Thura sluttet Kontrakt med de samme Entreprenører »wegen Aufführung eines Wohnhauses für die Domestiquen und dergleichen, nebst einem Seitenhause zu Remisen, wie auch für zwei gegen über kommende gleiche Häuser, theils zu Pferde-Ständen, theils zu Wagen-Remisen«. Vi genkender her de to smukke Vinkelbygninger, som flankerer Indkørselen. De skulde koste 3400 Rd., hvoraf Zumpe og Zuber straks (10. April) fik de 2000, medens Resten skulde udbetales næste Aar. Men inden de blev færdige, havde Kongen -- som det jo sædvanlig gik — truffet en ny Bestemmelse. Efter den oprindelige Tegning skulde Bygningerne være i een Etage; men 2. Marts 1744 sluttedes en ny Kontrakt »wegen Setzung einer zweiten Etage von Grund-Mauer auf die zu Sorgenfrey in ao 1743 neu aufgeführten Gebäude«. Der maatte saa gives en ny Bevilling paa 2400 Rd., hvoraf de 1500 blev udbetalt 6. Marts, Resten 12. August 1744. Da har altsaa Bygningerne været færdige, og samtidig var Reparationen af Hovedbygningen til Ende, saa at Kronprinsen, der i December 1743 havde holdt Bryllup med Prinsesse Louise af England, kunde flytte ind paa sit Sommerslot.

De to Domestik- og Staldbygninger gør i al deres Simpelt et meget tiltalende Indtryk; karakteristisk for Thura er den udtryksfulde Maade, hvorpaa de ved deres Vinkelform ligesom modtager den ankommende. Om Tagformen med de morsomme Kviste kan tilskrives Thura, er tvivlsomt. Den stammer maaske fra P. Meyns Ombygning i 1790, som vil blive omtalt i det følgende Afsnit. Meyn forandrede nemlig Loftet og indrettede Værelser, medens ældre Etageplaner viser et almindeligt Loftsrøm. Den lange Tilbygning til Staldbygningen er ligeledes af Meyn; paa Thuras Plan er de to Fløjbygninger ganske ens.

Hollænderhuset har paa Thuras Plan mere end de 20 Fag, som angives i Beskrivelsen fra 1735; formodentlig er det blevet forlænget samtidig med at det nye Køkken er blevet indrettet. Hvis man kan stole paa et Prospekt af J. J. Bruun, som hænger paa Sorgenfri, havde Hollænderhuset rødt Valmtag.

Partikulærkamrets Regnskab for 1744 viser, at der i dette Aar ogsaa blev bygget en Jærgaard ved Sorgenfri (approberet Overslag af 11. Maj). Men den maa have været af meget smaa Dimensioner; den kostede kun 1250 Rd., foruden Murstenene, som blev frit leverede for Kongens Regning.

LEDREBORG hører til de mere problematiske blandt Thuras Arbejder. Paa Stedet lever der en Tradition om, at Thura har været Raadgiver for den første Lensgreve, Statsministeren Johan Ludvig Holstein, da han 1746—47 ombyggede Hovedbygningen og gav den den Skikkelse, som den har endnu. Fr. Schjøtt har engang i et Foredrag udtalt den Mening, at J. C. Conradi har været den ledende Bygmester; det er muligt, at han har Ret; men det udelukker ikke, at Tegningerne stammer fra Thura. Han har maaske, ligesom ved Sorø

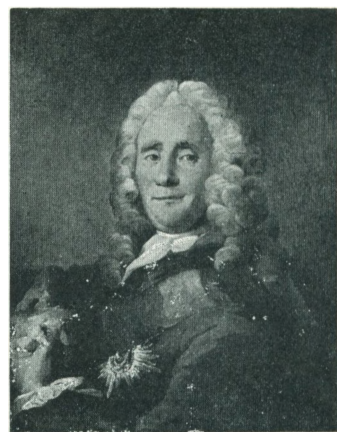

Fig. 76. J. L. Holstein.
Det nationalhistoriske Museum
paa Frederiksborg.

Akademi, fundet, at Arbejdet laa for langt af Vejen for ham, og derfor overladt den daglige Ledelse til Conradi.

Den ældre Hovedbygning, som endnu udgør den midterste Del (9 Fag) af den nuværende Bygning, var opført af den bekendte Rentemester Müller, som ejede »Lejregaard« fra 1663. Planen viser den gamle Ordning, som var brugelig i det 17de Aarhundrede. Gennem Hovedindgangen, som ligger i Midten, kommer man først ind i en smal Gang svarende

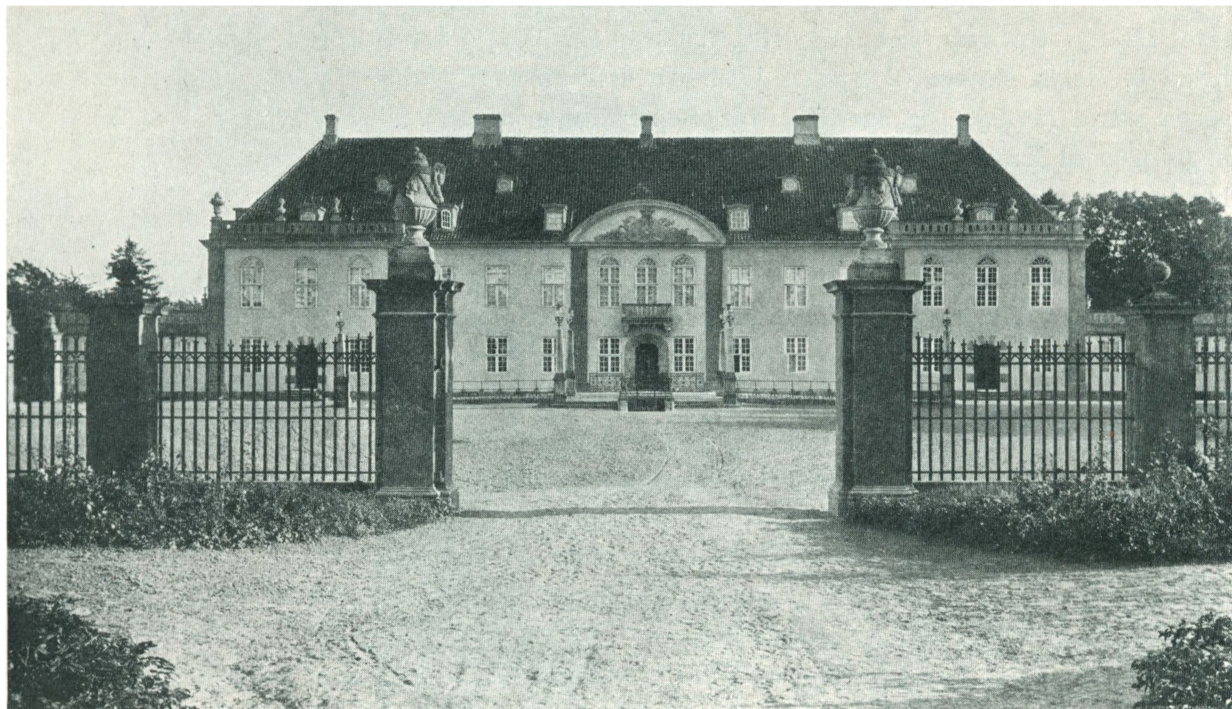

Fig. 77. Ledreborg set fra Gaardsiden. Fot.

til Stengangen paa Rosenborg. I det øvre Stokværk ligger Riddersalen i Midten; Forbindelsen mellem de to Stokværk dannes af en smal og mørk Trappe, som ganske vist i sin nuværende Skikkelse stammer fra senere Tid, men dog nok har ligget paa samme Sted, maaske som Vindeltrappe, hvis der ikke, ligesom oprindeligt paa Rosenborg, har været udvendige Trapper, der førte op til det øvre Stokværk.

Denne Bolig kunde aldeles ikke tilfredsstille det 18de Aarhundredes Fordringer til commodité og bienséance. J. L. Holstein lod derfor Bygningen forlænge med 3 Fag i hver Ende; den vestlige Tilbygning optages helt af Slotskapellet, som gaar gennem begge Etager; mod Øst er der i det yderste Fag et Værelse i hver Etage, medens de to Tredjedele optages af et meget smukt Trapperum med en bred »italiensk« Stentrappe. Gæster modtages siden den Tid ikke ved den gamle Indgang i Midten, men ved Sideindgangen foran den nye Trappe og føres straks ad denne op i Riddersalen og de andre Repræsentationsrum paa 1ste Sal.

Begge Tilbygningerne har i det øvre Stokværk høje rundbuede Vinduer, og samme Slags Vinduer blev ved Ombygningen indsat i de 3 midterste Fag, hvor Riddersalen er; samtidig blev Salen gjort højere, idet Loftet hvælver sig op i Tagetagen. Tidligere havde Riddersalen firkantede Vinduer, som det ses af et paa Slottet bevaret Maleri. Et andet Maleri, et Dørstykke, som er signeret af Hofmaleren Johan Jørgen Lassen, viser de nye Façader, og det ses her, at der oprindeligt var Guirlander over de runde Vinduer.

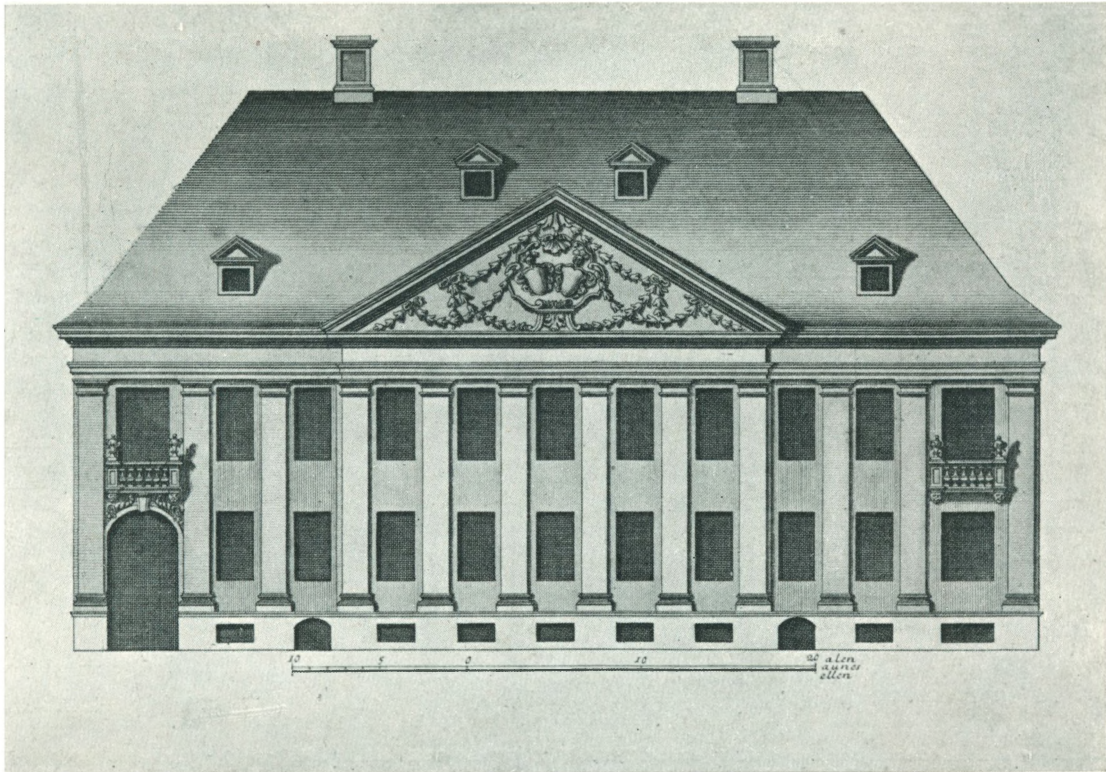

Fig. 78. Holsteins Palæ i Stormgade. Hafnia hodierna, Tab. 31. (= Vitruv. I, Tab. 106).

Over den gamle Indgang ser man en Balkon med Dokkerækværk baaren af Konsoller, som er prydede — hvis man tør bruge dette Udtryk — med nogle daarlig modellerede Løvehoveder. Balkonen er ganske Mage til den, som findes over Porten paa Gaardsiden af det Holsteinske Palæ i Stormgade (Nr. 10). Denne Lighed forklares let, naar man sammenligner den Afbildning af Palæet, som findes i Vitruv. I, Tab. 106 med et Maleri af Rach og Eegberg fra 1749 i Nationalmuseet. Oprindeligt sad begge Balkoner paa Façaden af Palæet, den ene over Porten i den vestre Ende, den anden i det østligste Fag. Paa Maleriet ser man, at Porten er bleven tilmuret og en ny Indkørsel med en Port af Træ anlagt udenfor Huset ved dets vestre Ende. Balkonen over Porten er borttaget og altsaa ført til Ledreborg; den anden blev foreløbig paa sin Plads. Men nogle Aar senere, i 1756, blev der foretaget en større Ombygning, hvorved Palæet omtrent fik det Udseende, som det nu har.⁸³ Saaledes er det allerede afbildet i 3dje Del af Danske Vitruvius; den anden Balkon er nu ogsaa fjernet fra Façaden og flyttet om paa Gaardsiden; naar man nøje betragter Afbildningen i Vitruv. I,

Akademi, fundet, at Arbejdet laa for langt af Vejen for ham, og derfor overladt den daglige Ledelse til Conradi.

Den ældre Hovedbygning, som endnu udgør den midterste Del (9 Fag) af den nuværende Bygning, var opført af den bekendte Rentemester Müller, som ejede »Lejregaard« fra 1663. Planen viser den gamle Ordning, som var brugelig i det 17de Aarhundrede. Gennem Hovedindgangen, som ligger i Midten, kommer man først ind i en smal Gang svarende

Fig. 77. Ledreborg set fra Gaardsiden. Fot.

til Stengangen paa Rosenborg. I det øvre Stokværk ligger Riddersalen i Midten; Forbindelsen mellem de to Stokværk dannes af en smal og mørk Trappe, som ganske vist i sin nuværende Skikkelse stammer fra senere Tid, men dog nok har ligget paa samme Sted, maaske som Vindeltrappe, hvis der ikke, ligesom oprindeligt paa Rosenborg, har været udvendige Trapper, der førte op til det øvre Stokværk.

Denne Bolig kunde aldeles ikke tilfredsstillende det 18de Aarhundredes Fordringer til commodité og bienséance. J. L. Holstein lod derfor Bygningen forlænge med 3 Fag i hver Ende; den vestlige Tilbygning optages helt af Slotskapellet, som gaar gennem begge Etager; mod Øst er der i det yderste Fag et Værelse i hver Etage, medens de to Tredjedele optages af et meget smukt Trapperum med en bred »italiensk« Stentrappe. Gæster modtages siden den Tid ikke ved den gamle Indgang i Midten, men ved Sideindgangen foran den nye Trappe og føres straks ad denne op i Riddersalen og de andre Repræsentationsrum paa 1ste Sal.

Begge Tilbygningerne har i det øvre Stokværk høje rundbuede Vinduer, og samme Slags Vinduer blev ved Ombygningen indsat i de 3 midterste Fag, hvor Riddersalen er; samtidig blev Salen gjort højere, idet Loftet hvælver sig op i Tagetagen. Tidligere havde Riddersalen firkantede Vinduer, som det ses af et paa Slottet bevaret Maleri. Et andet Maleri, et Dørstykke, som er signeret af Hofmaleren Johan Jørgen Lassen, viser de nye Façader, og det ses her, at der oprindeligt var Guirlander over de runde Vinduer.

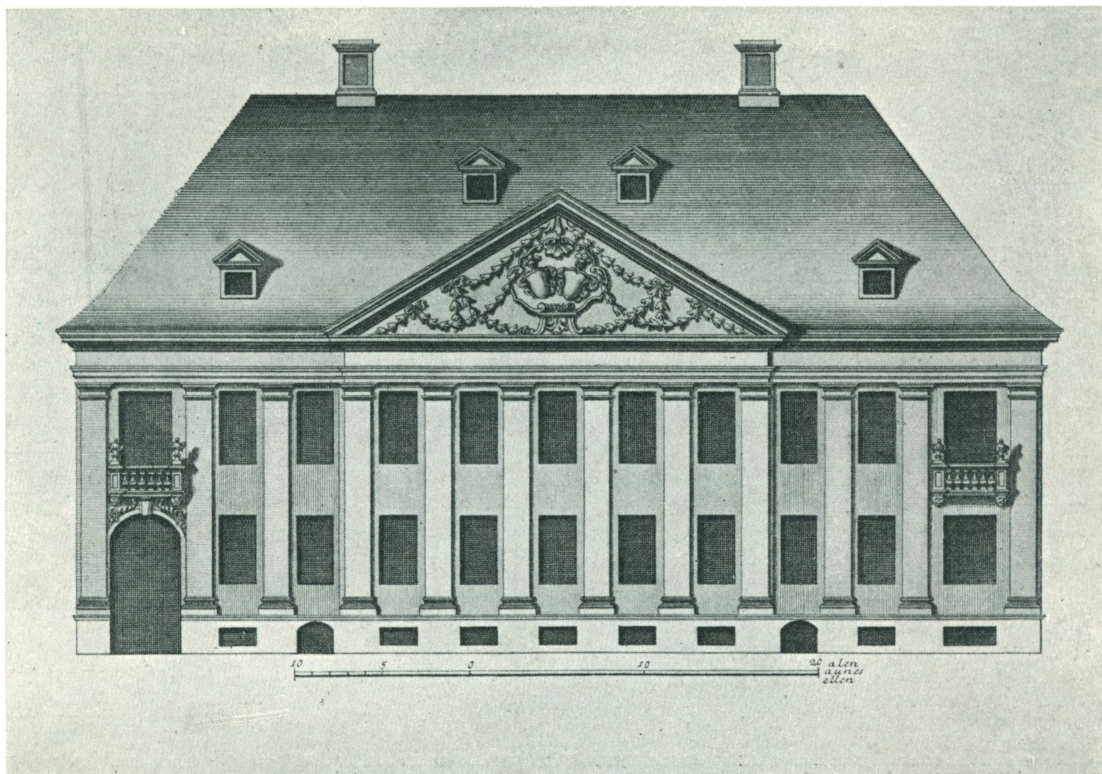

Fig. 78. Holsteins Palæ i Stormgade. Hafnia hodierna, Tab. 31. (= Vitruv. I, Tab. 106).

Over den gamle Indgang ser man en Balkon med Dokkerækværk baaren af Konsoller, som er prydede — hvis man tør bruge dette Udtryk — med nogle daarlig modellerede Løvehoveder. Balkonen er ganske Mage til den, som findes over Porten paa Gaardsiden af det Holsteinske Palæ i Stormgade (Nr. 10). Denne Lighed forklares let, naar man sammenligner den Afbildning af Palæet, som findes i Vitruv. I, Tab. 106 med et Maleri af Rach og Eegberg fra 1749 i Nationalmuseet. Oprindeligt sad begge Balkoner paa Façaden af Palæet, den ene over Porten i den vestre Ende, den anden i det østligste Fag. Paa Maleriet ser man, at Porten er bleven tilmuret og en ny Indkørsel med en Port af Træ anlagt udenfor Huset ved dets vestre Ende. Balkonen over Porten er borttaget og altsaa ført til Ledreborg; den anden blev foreløbig paa sin Plads. Men nogle Aar senere, i 1756, blev der foretaget en større Ombygning, hvorved Palæet omtrent fik det Udseende, som det nu har.⁸³ Saaledes er det allerede afbildet i 3dje Del af Danske Vitruvius; den anden Balkon er nu ogsaa fjærnet fra Façaden og flyttet om paa Gaardsiden; naar man nøje betragter Afbildningen i Vitruv. I,

vil man ikke kunne være i Tvivl om, at det er de samme Balkoner, som nu findes her og paa Ledreborg.

Ved Ombygningen af Palæet blev der opsat en prægtig Portal midt paa Façaden (senere forandret af H. J. Koch), Forbygningen blev forhøjet med et Stokværk, og en ny Sidefløj blev opført i Gaarden, saa at Bygningen blev trefløjet. Om denne Ombygning ved man, at

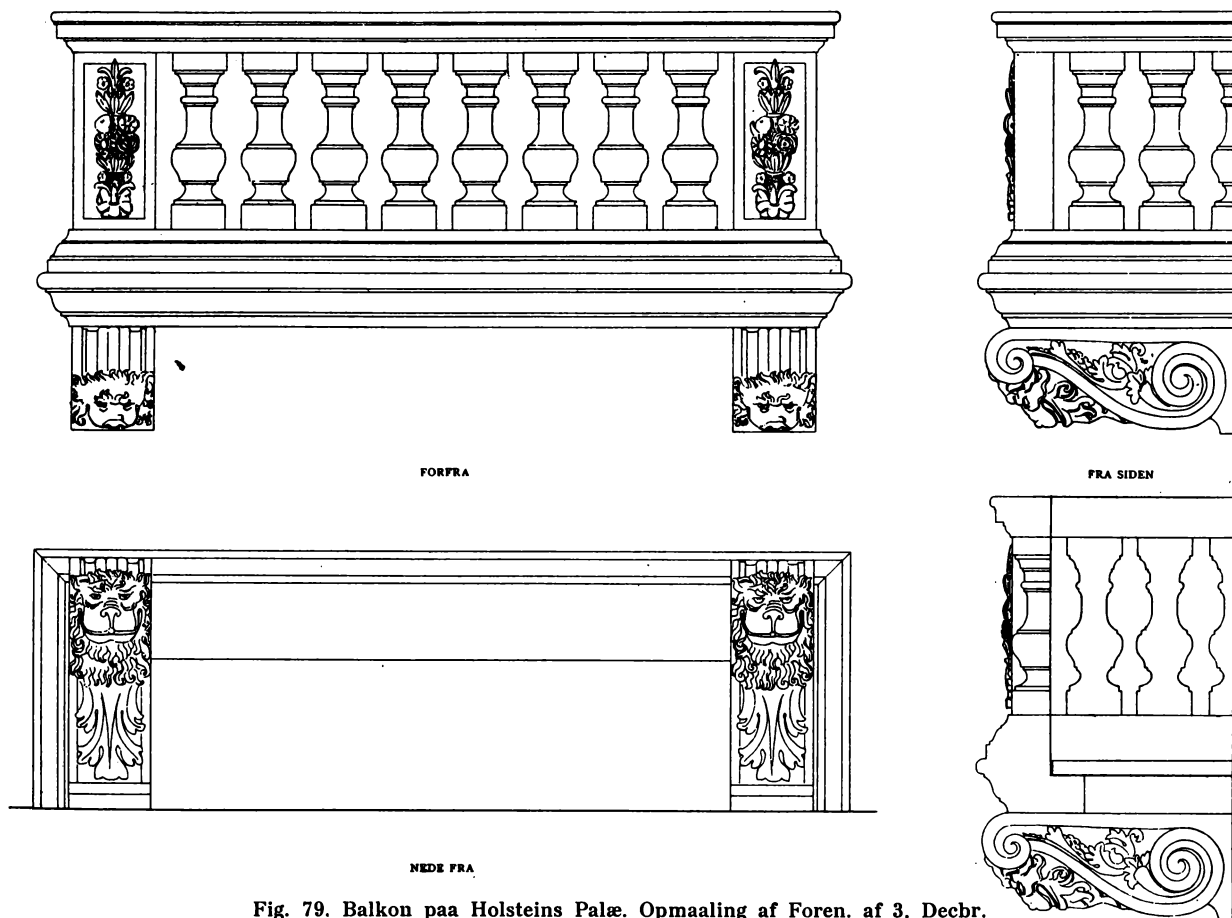

Fig. 79. Balkon paa Holsteins Palæ. Opmaaling af Foren. af 3. Decbr.

Fortling opførte Sidefløjen, og det er overvejende sandsynligt, at han ogsaa har ombygget Hovedfløjen.⁸⁴ Den svære Hovedkrans blev uforandret, og den nye Etage sat ovenpaa den som en Slags Attika, der bærer nogle uforholdsmæssig store Vaser og Trophæer. Stenhuggermesteren røber sig. Fra Ombygningen maa ogsaa den prægtige Marmortrappe stamme, som ligger til venstre for Portrummet.

I Ledreborgs store Manuskriptsamling fandtes tidligere et Bind (Nr. 235 Fol.), som indeholdt Ejendommens Bygningsdokumenter; men det er desværre forsvundet; det vil derfor næppe nogensinde med Sikkerhed blive oplyst, hvor stor eller hvor lille en Del Thura har haft i Ombygningen. Men hvorledes det nu end forholder sig, har denne ikke givet Lejlighed til nogen særlig Udfoldelse af Talent, hvad Bygningens Ydre angaar. Derimod aabenbarer sig en fin arkitektonisk Følelse i de smukke Pavilloner, som afslutter de to i Planen krummede Bygninger, som leder over til de lange lave Sidefløje. Elegance forbunden med

en vis Djærvhed præger disse Smaabygninger og modsiger ikke Formodningen om, at Tegningen til dem stammer fra Thura.⁹⁵ (Fig. 81).

MINDRE ARBEJDER. Thuras Embedsstilling medførte nu, da han førte Tilsynet med alle kongelige Bygninger udenfor København, hyppige Embedsrejser. Han holdt fire Heste, og

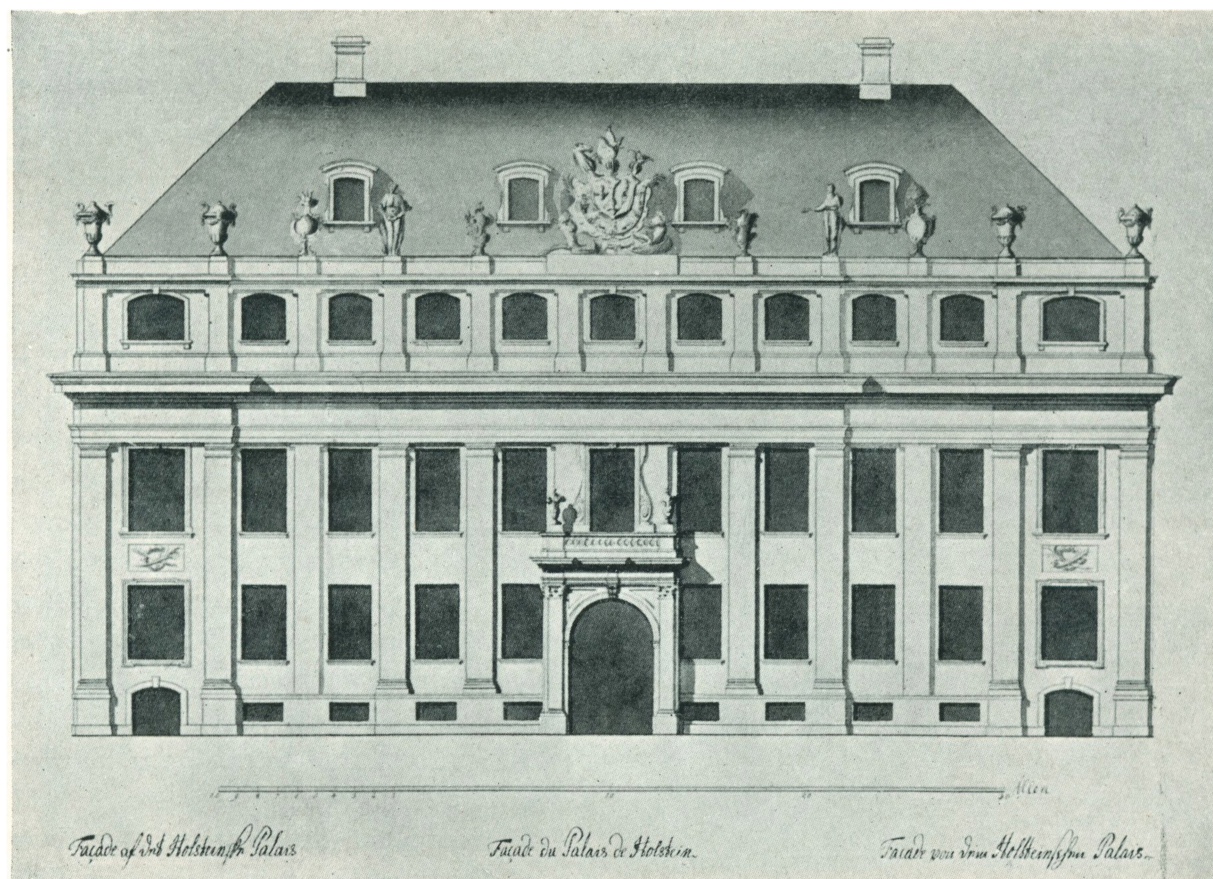

Fig. 80. Holsteins Palæ efter Ombygningen. Vitr. III, Tab. 39.

hævdede som Hjælp dertil 254 Rd. aarlig af Partikulærkassen. Større og mindre Reparationsarbejder forekom naturligvis stadig; vi maa her indskrænke os til at omtale de vigtigste.

Paa Fredensborg var, som tidligere omtalt, den øverste Etage bleven forhøjet med 2 Alen i Aarene 1741—42, og der var i de følgende Aar en Del indvendigt Arbejde. Enkefyrstinden af Ostfrisland, som havde faaet Sommerbolig paa Fredensborg, maatte nøjes med Marskalshuset. Men efter Thronskiftet vilde Frederik V selv benytte Slottet til Sommerbolig; til Gengæld overlod han Enkefyrstinden Sorgenfri. Som Følge heraf fik Fredensborg i 1749 en »schleunig« Hovedreparation (S. 91), og i 1750 blev Taffelsalen (Havesalen) omdekoreret i Henhold til Kgl. Resolutioner af 20. December 1749 og 17. Oktober 1750; hertil medgik ca. 4500 Rd. Brennos prægtige Stukloft og Krocks ikke mindre imponerende »Plafond« forblev urørt; men Væggene fik en helt ny Dekoration, de endnu bevarede italienske Landskaber, som var malede graat i graat af Jacob Fabris; alt det udskaarne Træarbejde, —

Rammerne om Malerierne og Spejlene, de store »Trumeaux« imellem Vinduerne med tilhørende Konsolborde — blev udført af Billedhuggeren J. Fr. Hänel. Hvor megen Del Thura har haft i det hele, er umuligt at sige, da der ikke foreligger Tegninger fra hans Haand; men det følger af sig selv, at den smukke Helhedsvirkning af den noble og diskrete Vægdekoration ikke vilde være naaet uden Medvirkning af den ledende Architect.⁸⁶

I de samme Aar (fra 1747) blev ogsaa Jægergaarden og »Overjægermesterens Gaard«

Fig. 81. Pavillon paa Ledreborg. Fot.

(i Jernbanegade) i Fredensborg bygget.⁸⁷ Det ligger nær at sætte dette i Forbindelse med de Forandringer, som samtidig skete paa Jægersborg. Jægergaarden var, som tidligere omtalt, ikke bleven færdig i Christian VI's Tid, og Kongen havde endog i sine sidste Aar helt afskaffet Parforcejagten. Men Frederik V genoprettede den og tog selv Slottet i Besiddelse. Overjægermester Carl Christian v. Gram — denne Værdighed havde den »virkelige Hofjægermester« opnaaet 1747 — maatte rykke ud, og Slottet blev nu under Thuras »Direktion« indrettet til Kongehusets Brug efter Monarchens allernaadigste Anordning, »hvorved man mere har haft Hensigt til Bequemmelighed og Magelighed end til synderlig Pragt eller Ziirat«. Saaledes siger Thura i Manuskriptet »Sjælland«; vi er afskaaret fra at dømme derom, da Slottet som bekendt blev nedrevet allerede 1761. I 1747 blev ogsaa det manglende 4de Kvarter af Jægergaarden opført; det maa have været en Tilfredsstillelse for Bygmesteren,

som naturligvis ikke havde været fornøjet med, at det »paa det sidste blev i Stikken« med hans Jægergaard, hvis regelrette Plananlæg jo først kunde komme til sin Ret ved Fuldendelsen.

7. Januar 1743 døde Dronning Anna Sophie. De bitre Følelser, som Christian VI nærede overfor sin Stifmoder, var i Aarens Løb blevet mildnet, og efter hendes Død bestemte han, at hun skulde bisættes i Roskilde Domkirke sammen med sine tre Børn. Thura fik Ordre til at undersøge, hvorledes dette bedst kunde lade sig gøre, og Resultatet blev, at Kongen købte Trollernes Kapel ved Siden af Hovedindgangen. Der blev 25. Marts 1743 sluttet Kontrakt med Diderik Gercken, som jo ogsaa havde udført Frederik IV's og Dronning Louises Sarkofager, om Udførelsen; i Stilen staar de ogsaa disse nær, omend de naturligvis er mindre rigt udstyrede med Billedhuggerarbejde.⁸⁸

Om Nybygninger udenfor Sjælland for kongelig Regning er der yderst sjælden Tale i

Regnskaberne. I 1746—48 blev der opført et Fyrtaarn paa Skagen. Det er det endnu staaende »gamle Fyrtaarn«, der nu benyttes som Sømærke og Signalstation. Thura sluttede Kontrakt med Murmester Philip de Lange (approberet 6. April 1746), hvorefter denne skulde have 3800 Rd. for Bygningen og 1138 Rd. for Transport af Materialierne, som maatte hidføres ad Søvejen med Undtagelse af Sand, som der jo ikke er Mangel paa paa Skagen. Taarnet skulde bygges »nach der genehmigten Zeichnung«, og efter Sammenhængen maa

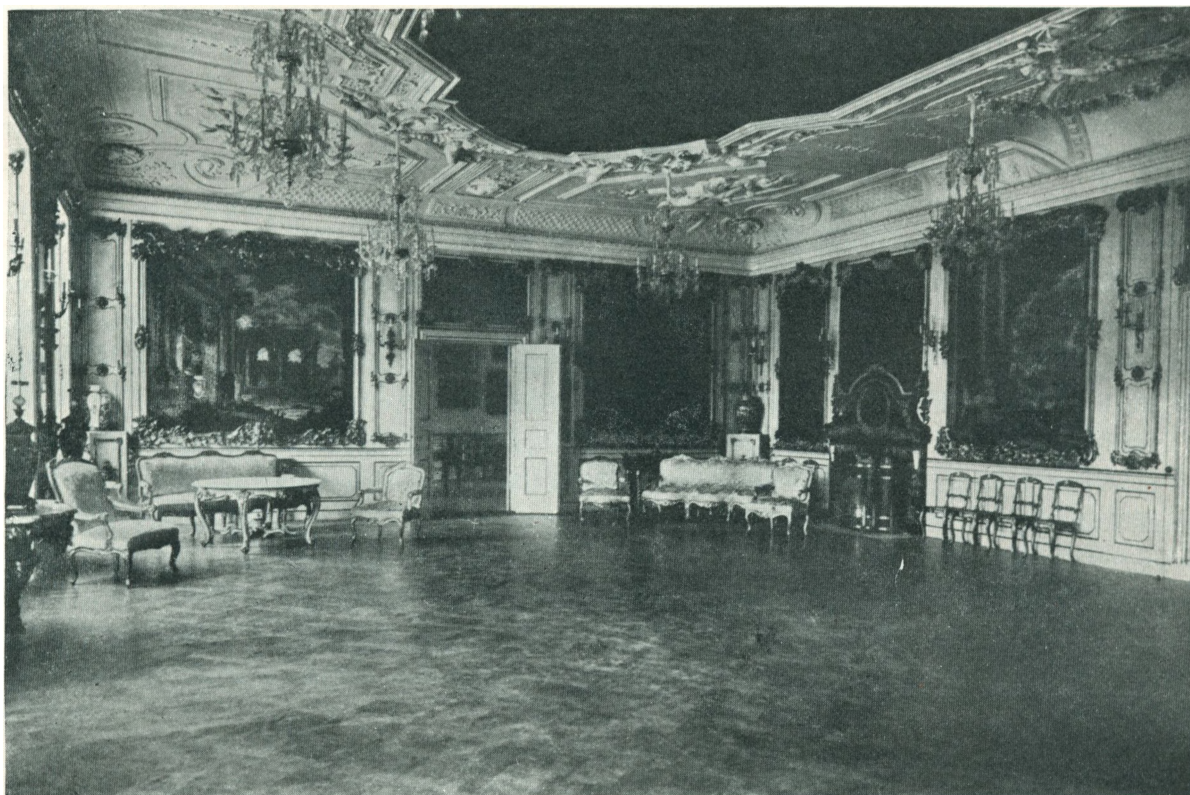

Fig. 82. Fredensborg, Havesalen. Fot.

man antage, at Thura har givet Tegningen.³⁹ — Thura havde som Hofbygmester ogsaa andre Ting at tage Vare paa end Byggeforetagender. Han skulde ifølge Bygningskommissionens Instruks af 25. April 1742 »observere, at ej nogen Hoved- eller anden Nøgle enten til Kongevejene eller til Dyrehaugen maae giøres eller udleveres, uden det først i Commissionen er andraget og Voris Allernaadigste ordre er indhentet«.

Endvidere skulde han have »dend Direktion og Forretning, som General-Bygmesteren ellers har maattet have udi een eller anden Commission her i Staden angaaende Haunen og Canalerne, Brand- og Vandvæsenet samt de publique Pladser, Boll-Verker og Broer, item Gadernes Broelegning og Vandfald, saa vitt de Kongel. Slottes og Haugers Fortouge strækker sig«. Det var derfor en Selvfølge, at han fik Sæde i den »General-Landets Havne-Commission«, som blev nedsat 4. Februar 1746 med Grev Frederik Danneskjold-Samsø som Præs. Men denne Kommission fik kun en kort Levetid; allerede 23. Oktober 1747 blev den ophævet.⁴⁰

Indenfor det her behandlede Livsafsnit falder ogsaa Udgivelsen af »Den danske Vitruvius« og »Hafnia hodierna« (se Kap. V). Forarbejderne til disse to omfangsrige Værker maa have lagt Beslag paa meget af Thuras Tid, og han har vel i sin litterære Virksomhed fundet nogen Erstatning for, at han i disse Aar blev mindre benyttet som Bygmester i Kongens Tjeneste. I Slutningen af Christian VI's Regering ser vi, at Hof-Bygningsinspektør Soherr oftere optræder selvstændig som ledende Architect indenfor Thuras Omraade. Det kinesiske Hus i Frederiksborg Slotshave er allerede omtalt. I 1745 byggede Soherr to nye Stalde paa Sorgenfri og samme Aar forestod han en stor Ombygning og Udvidelse af Jægerpris, hvorved dette Slot fik sin nuværende Skikkelse. Det er naturligvis muligt, at Meningen hermed har været at lette Thura for en Del af hans Arbejde. Men det ser mærkeligt ud, at da der i 1744—45 blev gjort »Forandringer« ved de to forreste Pavilloner paa Hirschholm (se S. 95), blev den bevilgede ret betydelige Sum — 4200 Rd. — udbetalt til Overhofmester v. Plessen, uden at det ses, at Thura havde noget med Sagen at gøre.⁴¹ Efter Thronskiftet træder Thura endnu mere i Baggrunden. At hele Anlægget af Frederiksstaden blev lagt i Eigtveds Haand, var ganske vist i Overensstemmelse med Ordningen af 1742; men at han i 1749 optraadte som Bygmester paa Fredensborg, var ikke i sin Orden, og Thura maatte i det hele taget føle sig tilsidesat ved, at alle betydelige Opgaver tilfaldt Eigtved.

Samtidig faldt der mørke Skygger over hans huslige Liv. Den 23. Januar 1748 mistede han sin Hustru Anna Rosenørn efter kun 8 Aars Samliv. I Ægteskabet var der født 5 Børn, hvoraf kun et, Datteren Mette Benzon de Thurah, naaede den voksne Alder. Hun blev senere, efter Thuras Død, gift med Kommandør i Sætaten Poul Caspersen Kruse. Deres Søn var Professor Laurits Kruse, som har udgivet Thuras Erindringer.

IV

1750—1759

THURA FORLADER KØBENHAVN. Den 16. Januar 1750 indgik Thura et nyt Ægteskab med Christiane Marie Kiærskiold (født 28. Juli 1714), Enke efter Johan Heinrich Rantzau til Børglum Kloster.¹ Thura blev derved Ejer af denne store Ejendom, som hans Hustru havde arvet efter sin Fader Frederik Kiær, adlet Kiærskiold, og i de følgende fire Aar har han haft sit egentlige Hjem der. Det var dog ikke blot Interessen for den nye Besiddelse, der drog ham til Jylland, men ogsaa Utilfredshed med Forholdene i København. At dette forholder sig saaledes, ses af en aabenhjærtig Udtalelse i Manuskriptet »Sjælland«, hvor han taler om Sandholm. Han skriver her (Pag. 184): »Men da ieg Aar 1750 forlod Siælland og begav mig til mit Gods Børglum Kloster i Jylland i den Tanke der at ende i Roelighed mit Liv, som formedelst mange fortrædelige Embeds-Forretninger og Fienders og Misunderes Efterstræbelser var bleven mig suurt og besværligt, overlod ieg det (Sandholm) med høystbemeldte Hendes Maytts Samtykke til en Forpagter, som besidder det, saa længe som jeg lever«.

Det er ikke vanskeligt at forstaa, hvad Thura her sigter til. I Konkurrencen med Eigtved havde han stadig haft Skuffelser, og han havde svært ved at underordne sig Partikulærkamrets Embedsmænd, som maaske var lidt nøjeseende i deres Kontrol. Paa den anden Side har Thura vist selv været noget vanskelig og ømtaalig. Et lille Indblik i Forholdene faar vi gennem en kongelig Resolution,² hvoraf desværre Halvdelen er fortæret af »Tidens Tand« eller af de Gnavere, som holdt til i det gamle Gehejmearkiv. Aarstallet mangler, men efter Sammenhængen maa den være fra 1743 eller 1744. I Partikulærkamret havde man opdaget, at Thura i Anledning af Forhøjelsen af de nye Fløjbygninger paa Sorgenfri egenmægtig havde bestilt flere Mursten paa Nivaa Teglværk, end det var fastsat i en kongelig Resolution, som var faldet efter hans egen Indstilling. Thura beskyldte paa sin Side Partikulærkassens Betjente, d. v. s. Kassereren Linde, Bogholderen Hilderman og Rvisor Clausberg, for at have givet en urigtig allerunderdanigst Forestilling. Denne Beskyldning fandtes dog ubegrundet, og Thura faar i den Anledning en alvorlig Reprimande. At særlig Clausberg har følt sig fornærmet, fremgaar af, at der blev tilstillet ham og Thura hver for sig en Genpart af Resolutionen.

Thura trak sig altsaa misfornøjet tilbage til sit Gods, men beholdt dog sin militære

Charge og sin Stilling som Hofbygmester. Den første havde ganske vist aldrig været besværlig. Han stod stadig i Nummer ved den holstenske Fortifikationsetat og var 14. Februar 1746 avanceret til 1ste Ingeniørkaptajn;³ samtidig var han karakteriseret Oberst i Infanteriet (fra 28. November 1744), og Stillingen har, saa vidt det kan ses, ikke krævet andet Arbejde af ham end at hæve den maanedlige Gage, som efter Militærreglementet var 28 Rd. Men Stillingen som Hofbygmester for hele Landet undtagen København kunde vanskelig bestrides af en Mand, som havde sin Bolig i Vendsyssel. I Jylland var der ikke andre Slotte end Skanderborg og Koldinghus; det meste Arbejde laa paa Øerne, særlig paa Sjælland. I nogen Tid fandt man sig deri; men i Længden var Forholdet uholdbart og urimeligt. I 1752 maatte Thura ansøge Kongen om Tilladelse til at bo paa Børglum Kloster, og samtidig maatte han arrangere sig med Eigtved om en anden Deling af deres Departementer. Den 14. Oktober skriver Partikulærkamret til Rentekammeret, som havde overtaget Lønningen af Hofbygmestrene, at Kongen paa Thuras Ansøgning har tilstaaet ham, at han maa bo paa sit Gods i Jylland, og samtidig bifaldet den mellem Eigtved og Thura »trofne Forening« d. v. s. Overenskomst, hvorefter Eigtved paatager sig at besørge de paa Sjælland og Falster forefaldende Bygningssager mod at oppebære 200 Rd. af de 800, som Thura hidtil havde faaet af Partikulærkassen, samt 2 Rd. i Rejsediæter, ligesom Thura faar. Efter at Sagen har passeret Rentekammeret, faar den nye Ordning sin endelige Sanktion ved Kgl. Resolution af 19. December 1752. Thura skal for Fremtiden have 600 Rd. for at føre Tilsyn med de kongelige Bygninger i Jylland og Fyn »som og hvad i saa Maade fra Ingenieur-Major Müller angaaende Hertugdømmerne og Grevskaberne maatte indkomme«. Ordningen skulde gjælde fra 1ste Januar 1753.⁴

Kort efter, 25. April 1753, tog Thura sin Afsked fra Fortifikationsetaten, hvilket dog ikke hindrede ham i 15. September samme Aar at avancere til karakteriseret Generalmajor. De to Ting staar vel endog i en vis Forbindelse med hinanden, selv om der ligger nogle Maanedre imellem. Han kunde nu temmelig uforstyrret hengive sig til Livet som Godsejer og nyde de »Herligheder«, som fulgte dermed. Fiskeriet synes særlig at have interesseret ham; det vides, at han fik overladt Fiskeretten i Ingstrup Sø for sig og følgende Ejere mod at svare 2 Rd. aarlig til Kongens Kasse. Men han forsømte heller ikke at forbedre og forskønne sin Ejendom.

BØRGLUM KLOSTER er en af Danmarks mest ejendommelige Gaarde. Allerede Beliggenheden paa den høje vindomsusede Banke, kun ca. 5 km fra Vesterhavet, stemmer Sindet ganske anderledes end den Herregaardstype, som vi kender fra Østjylland og Øerne. Dertil kommer det middelalderlige Præg, som hæfter ved de gamle Klosterbygninger. For Thura var Naturforholdene vel ikke saa fremmede; han var jo en født Jyde og havde levet sin Barndom nær Vesterhavet; men det middelalderlige var ikke efter hans Smag, og han gik straks i Gang med saa vidt muligt at give sin Gaard et mere moderne Udseende. Nu er det ganske vist kun lidet oplyst, hvor meget der skyldes Thura af de Forandringer, som Gaarden har gennemgaaet i det 18de Aarhundrede; heller ikke den nyeste Behandling af Børglum Klosters Historie (af S. Nygaard i »Danske Herregaarde«) har klaret dette Spørgsmaal;

men der er god Grund til med Nygaard at antage, at det er Thura, som har givet Sydfløjen dens regelmæssige Udseende med den gennemførte Symmetri. I Stedet for de oprindelige smaa med Fladbuestik overspændte Vinduesaabninger har han indsat store regelmæssig fordelte Vinduer; midt i Fløjen blev der anbragt en Port til Gennemkørsel, og over den fik Taget en anselig Kvist, som paa en udtryksfuld Maade betoner Midtpartiet. At samle Kraften i Midten er jo et af Barokkens Principper.

Fig. 83. Børglum Kloster. Efter Tegning i Fr. Vs Atlas. Det kgl. Bibliothek.

Sydfløjen er Hovedfløjen, den egentlige Beboelse; her ligger den store Riddersal, som Thura satte smukt i Stand og smykkede med Portræter af de oldenborgske Konger, som dog ikke er Mesterværker; Salen kaldes derfor ogsaa Kongesalen. Senere blev den forsømt, ja endog en Tid brugt som Kornmagasin; men den nuværende Ejers Fader, Chr. Rottbøll, har atter ladet den restaurere.

Modsat Hovedfløjen ligger paa Gaardens Nordside den anselige Klosterkirke, anselig saavel ved sine Dimensioner — 124 Fods Længde og 64 Fods Bredde — som ved sin høje Beliggenhed, omend den med sit kullede Valmtag savner de taarnprydede Kirkers karakteristiske Linjer. Her er det i det indre at man sporer Thuras Haand. Alteret skal allerede være opstillet i Kiærskiolds Tid;⁵ men Thura har anskaffet Orgelet og en Del af Kirkens øvrige Inventar. Kirkens største Pryd er dog det kostbare Epitafium, som han har ladet

opsætte over det Gravkammer, hvor hans Svigerforældre hvilede, og hvor han ogsaa tænkte sig, at han og hans Hustru skulde finde deres sidste Hvilested. Det er opbygget af forskelligfarvet Marmor og andre Stensorter i en rig Barokarchitektur. I Midten ses indrammet af

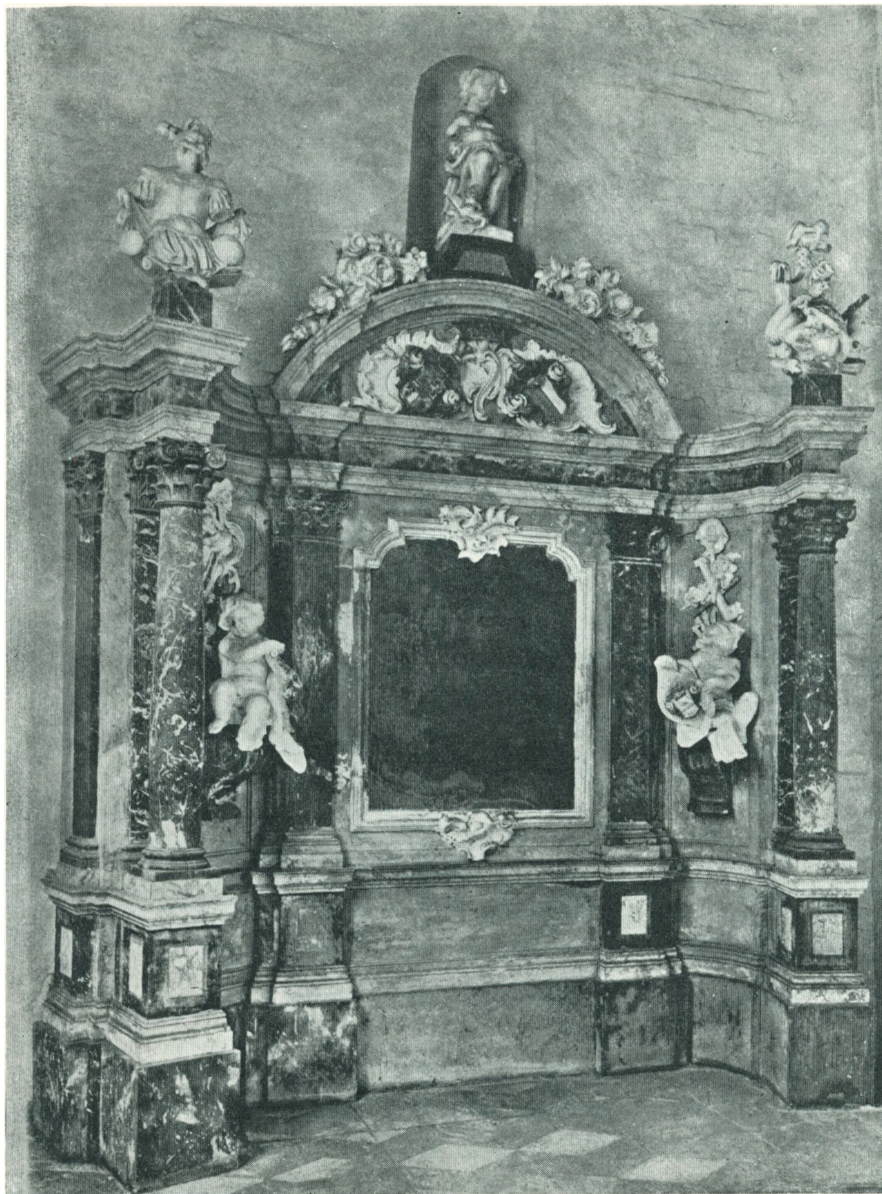

Fig. 84. Det Kiærskiold-Thura'ske Gravmæle. Fot.

Pilastre en Tavle, som den Dag idag staar uden Indskrift; dette Midtparti krones af en stor Segmentbue, hvori til venstre Thuras Vaabenskjold og til højre hans Hustrus, eller rettere hendes første Mands (Rantzaus); mellem begge en adelig Krone. Fløjene runder sig fremad og ender med fritstaaende Søjler med alle tilhørende Led i de behørigte Forkrøpninger. Foran de rundede Flader ses to søde smaa Putti siddende paa Konsoller og holdende Vaa-

benskjolde, hvoraf det ene er Kiærskiolds. Over den enes Hoved svæver Røgelsekarret, som hentyder til den latinske Betydning af Ordet Thura; over den anden ses en ionisk Søjle og andre til Bygningskunsten sigtende Attributer. Øverst oppe over Segmentbuen staar i en lille Niche en tredje Putto, som holder et Lod i en Snor. Over Sidepartierne ses nogle højst barokke Opstillinger, en Slags Trophæer, hvoraf den ene er sammensat af krigerske Attributer og formodentlig hentyder til Thuras Stilling som Officer, medens den anden synes at betegne den civile Bygningskunst eller Kunsten i det hele taget.

Dette kostbare Monument kan umulig være udført af lokale Haandværkere. Det maa stamme fra et Billedhuggerværksted i København, og da Gercken var død i 1748, falder Tanken nærmest paa J. F. Hänel, som ved den Tid, da Epitafiet maa antages at være udført, arbejdede for Thura ved Frederiks Hospital. Der kan maaske ogsaa være Tale om Le Clerc. I de mindre Ornamente, f. Eks. paa Rammen omkring Tavlen, gør den omkring 1750 herskende Rokokostil sig gældende; men den arkitektoniske Del af Monumentet viser Thuras massivere Barokstil, ikke kendelig forskellig fra den, som han anvendte i sine yngre Aar.

Om Daabsrummets Skranker er fra Thuras Tid, er ikke oplyst med Sikkerhed. De er en Efterligning af de Skranker, som findes i Frelsers Kirke paa Christianshavn, og som var en Døds gave fra Frederik IVs illegitime Gemalinde Grevinde v. Vieregg († 1704). De kan altsaa godt være fra Kiærskiolds Tid. Derimod har Thura ladet Gulvet belægge med Fliser; han sørgede ogsaa med vaagen historisk Sans for at bevare de gamle Ligstene over de katholske Bisper.

GENERALBYGMESTER. I fire Aar boede Thura paa Børglum Kloster. Helt har han dog ikke kunnet holde sig borte fra Sjælland og København; vi har set, at han i August 1752 var tilstede ved Indvielsen af Frelsers Kirkes Taarn, og indtil 1. Januar 1753 maa Embedsforretninger jævnlig have gjort hans Nærværelse nødvendig paa Sjælland. Imidlertid var ogsaa Eigtveds Stjerne begyndt at dale. I Frederiksstaden havde han skabt den monumentale »Kongens Plads«, omgivet af de fire adelige Palæer. Nu skulde Værket fuldendes ved Opførelsen af Frederikskirken. Grundstenen var allerede lagt i 1749, og der var længe arbejdet paa Fundamenterne; men Façadetegningen havde ikke vundet de høje Herrers Bifald, som var Kongens Raadgivere i Bygningsager. Eigtved maatte lide den Tort, at hans Tegninger blev sendt til Paris for at blive omarbejdede af Louis XV's Architect Ange-Jacques Gabriel. Eigtveds Helbred var heller ikke godt mere, og inden Gabriels Tegninger ankom, døde han 7. Juni 1754.

Som Følge heraf indtræder der en ny Vending i Thuras Liv. Han kom ikke til at ende sit Liv i Rolighed paa Børglum Kloster, som han havde tænkt sig. De følgende Aar gav ham tværtimod Lejlighed til at udfolde en rig Virksomhed som Bygmester, og hans Virkefelt blev større end det nogensinde havde været. Eigtved var død midt i sin travle Gerning, og Regeringen maatte nu se sig om efter en dygtig Architect, som kunde gøre de ufuldendte Arbejder færdige og i det hele taget overtage Ledelsen af Statens Bygningsvæsen i København. Men der var i Øjeblikket ingen, der paa nogen Maade kunde komme op ved

Siden af Thura. Krieger var i 1750 afgaaet med Pension fra sin Stilling som Overlandbygmester og var nu en gammel Mand († 1755). Stadsbygmester Banner Matthisen havde aldrig hævet sig over det middelmaadige (hans Virksomhed som Architect er for øvrigt lidet kendt). En ret begavet Architect af Eigtveds Retning var derimod Johan Gottfried Rosenberg, som nylig havde opført Berckentins, Bernstorffs og Dehns Palæer i Bredgade⁶⁾; men han havde sin egentlige Virksomhed i Hertugdømmerne og var vel heller ikke betydelig nok. Saa var der endelig Eigtveds Konduktør George David Anthon, som allerede var en Mand paa 40 Aar og baade kgl. Bygningsinspektør og Informator i Architekturen, Geometrien og Perspektiven ved det kongelige »Bygnings-, Bildthugger- og Skildrer-Academi«; men ham har man altsaa heller ikke anset for kvalificeret, maaske fordi han ikke havde foretaget nogen større Udenlandsrejse.⁷ Kongen bekvemmede sig saa til — vistnok gennem A. G. Moltke — at kalde Thura tilbage fra hans frivillige Eksil og tilbyde ham at overtage Eigtveds Departement samtidig med at han beholdt Stillingen som Hofbygmester i Jylland og Fyn. Thura fulgte straks Kaldelsen, og den 15. Juli 1754 kunde »Posttidende« blandt sine Nyheder meddele: »Hr. General Major de Thurah er efter kgl. allern. Ordre fra Jylland ankommen og besaa igaar Bygningsvæsenet udi den nye Frederiksstad samt paa Kirken sammesteds«. Det var Mening, at Thura skulde have Eigtveds tidligere Gage, og Zahlkassen skulde saa spare de 600 Rd., som Thura havde haft for Tilsynet med de kongelige Bygninger i Jylland og Fyn. Men Thura holdt paa, at naar han skulde besørge begge Departementer, maatte de 600 Rd. tilkomme ham foruden de Indtægter, som Eigtved havde haft, og tillige ønskede han at faa »Charakter« af Generalbygmester, skønt denne Stilling egentlig var ophævet ved Häussers Afgang og dens Forretninger overgaaet til den i 1742 oprettede Bygningskommission. Thura indsendte herom en Ansøgning til Rentekammeret, som er meget karakteristisk for ham. Han omtaler først, at Moltke ved hans Tiltrædelse af Eigtveds Departement har bekendtgjort ham den kongelige allernaadigste Forsikring, at han i aarlig Gage skulde nyde det samme som afgangne Hr. Obristen havde nydt uden nogen Afgang, og han beder nu om, at dette Beløb maa blive ham udbetalt foruden de 600 Rd., som han hidtil har haft, da den kongelige Kasse derved ikke i allermindste Maade besværes med større Udgifter end tilforn. Derefter fortsætter han:

»Og siden jeg jo nu over i tive Aar har haft dend Lykke og Naade allerunderdanigst at tiene som Hof-Bygmester, saa lever jeg i det forvissede allerunderdanigste Haab, at Hans Kongl. Mayst., paa Deres Excellences⁸ behageligste Forestilling, allernaadigst vil skienke og forunde mig Character af General-Bygmester og allermildest tillade, at mig derpaa allernaadigste Bestalling maatte gives; jeg vidner for den allerhøyestes og Hans Kongl. Maysts høye Ansigt, at denne min allerunderdanigste Begiering hverken intenderer til nogenslags Forandring i dend i Bygnings-Væsenet allernaadigst fastsatte Indretning eller til nogen anden Henseende; mens alleeneste for derved at naae, til Hans Kongl. Maysts Egen Høye Tieneste og *interesse*, desto større Anseelse og *autorité* hos Haandværkerne og andre Vedkommende«.

Det var altsaa ikke Thuras Mening, at man skulde vende tilbage til Ordningen før 1742; det var blot Titelen det gjaldt; han ønskede at blive karakteriseret Generalbygmester, ligesom han var karakteriseret Generalmajor, og i dette Punkt fik han ogsaa sin Vilje; Bestal-

lingen blev givet 3. December 1754; derimod vilde man i Begyndelsen ikke imødekomme ham med Hensyn til Gagespørgsmaalet. Efter at Rentekammeret 2. December havde indgivet sin Forestilling, faldt der 7. Januar 1755 følgende kgl. Resolution: »Den for General Major Thurah til at være General-Bygmester opsatte Bestalling have vi allernaadigst allerede underskreven. Og nyder hand derved af Vores Zahl-Cassa fra 1. Juli sidstafvigte Aar 1200 Rd. aarlig Gage, hvorimod de hannem som forrige Hofbygmester forundte 600 Rd. fra samme Tid ophører«. Sammen med Ansøgningen havde Rentekammeret forelagt en Pro Memoria, hvori der er gjort Rede for, hvad de tidligere Generalbygmestre og Hofbygmestre har haft i Gage.⁹

Thura maatte altsaa foreløbig nøjes med de 1200 Rd. fra Rentekammeret og 1000 Rd., som Eigtved havde haft fra Partikulærkassen. Det varede dog ikke længe, før han fik sit Ønske opfyldt at beholde de 600 Rd. for Departementet i Jylland og Fyn; en Resolution af 4. Maj 1755 bestemmer, at dette Beløb skal tillægges ham fra 1. Juli samme Aar.¹⁰

Man ser, at Thura forstod at smede, mens Jernet er varmt, og hans Ærgerrighed, som havde faaet saa mange Stød siden Frederik Vs Thronbestigelse, maa vel nu have været tilfredsstillet. Han indtog nu samme Stilling, som Lambert v. Haven, v. Platen, Ernst og Häusser havde haft, han havde den høje militære Rang som Generalmajor, han var bleven Godsejer og optagen i Adelstanden. Desuden havde hans smukke Architekturværker skaffet ham Anseelse i den litterære og lærde Verden. I de følgende Aar erhvervede han sig baade en Lystejendom i Nordsjælland og byggede sig et Palæ i København; men inden han kunde tænke paa disse Ting, maatte han først tage sig af Eigtveds efterladte Arbejder.

FREDERIKSKIRKEN. I de ledende Kredse var Interessen i særlig Grad optagen af den nye Kirke i Frederiksstaden, der skulde rejses som et Mindesmærke for den oldenborgske Stammes 300-aarige Regering. Fundamenterne var allerede lagt, og Kongen havde endog approberet Eigtveds sidste Projekt en Maaned før han døde. Men nu vilde man have noget helt nyt; Arbejdet blev standset, medens nye Planer var under Overvejelse; der blev indkøbt en Del Materialier, men ellers skete der intet paa Byggepladsen. Thura, som ifølge sin Stilling havde Tilsynet, maa have tænkt sig Muligheden af, at han kunde komme til at bygge Kirken; han udarbejdede allerede i Sommeren 1754 et Projekt, hvoraf to Tegninger, en Grundplan og et Snit er bevaret (i den Kochske Samling¹¹). Det mest interessante ved Projektet er den bevidste Modsætning til Eigtveds, hvis Svagheder Thura har haft et aabent Øje for. Han har udeladt de to Sidetaarne og i Stedet givet Kuppelen den uhyre Bredde af 60 Alen (indvendigt Maal; den nuværende er indvendig 48 Alen bred); den indvendige Højde er 76 Alen; det vilde være blevet den største Stenkuppel i Europa. Planen viser, at hele Bygningen skulde have en Længde af 175 Alen og en Bredde af 148 Alen; der er ikke taget noget Hensyn til Eigtveds Fundamenter, men det er vist heller ikke blevet forlangt; Jardins to første Projekter gaar ogsaa udenfor Fundamenterne. Meldahl bemærker, at Snittet hos Thura ikke rigtig passer til Planen, og at det i nogle Dele er vanskeligt at forstaa; men han finder, at det indre er stort og virkningsfuldt anlagt. Kuplen hviler paa fire mægtige Gjordbuer; Alter, Prædikestol og Orgel er anbragt over hverandre. Hvorledes Thura har

tænkt sig Façaderne, kan man ikke danne sig nogen tydelig Forestilling om, da Façadetegningerne mangler; af Planen ses det dog, at begge Façader skulde have 8 Søjler, koblede sammen to og to paa Barokkens sædvanlige Vis. Projektet bærer Datoen 26. September 1754.

Imidlertid havde man bestemt sig til at indkalde en fransk Architect, dels for at over-

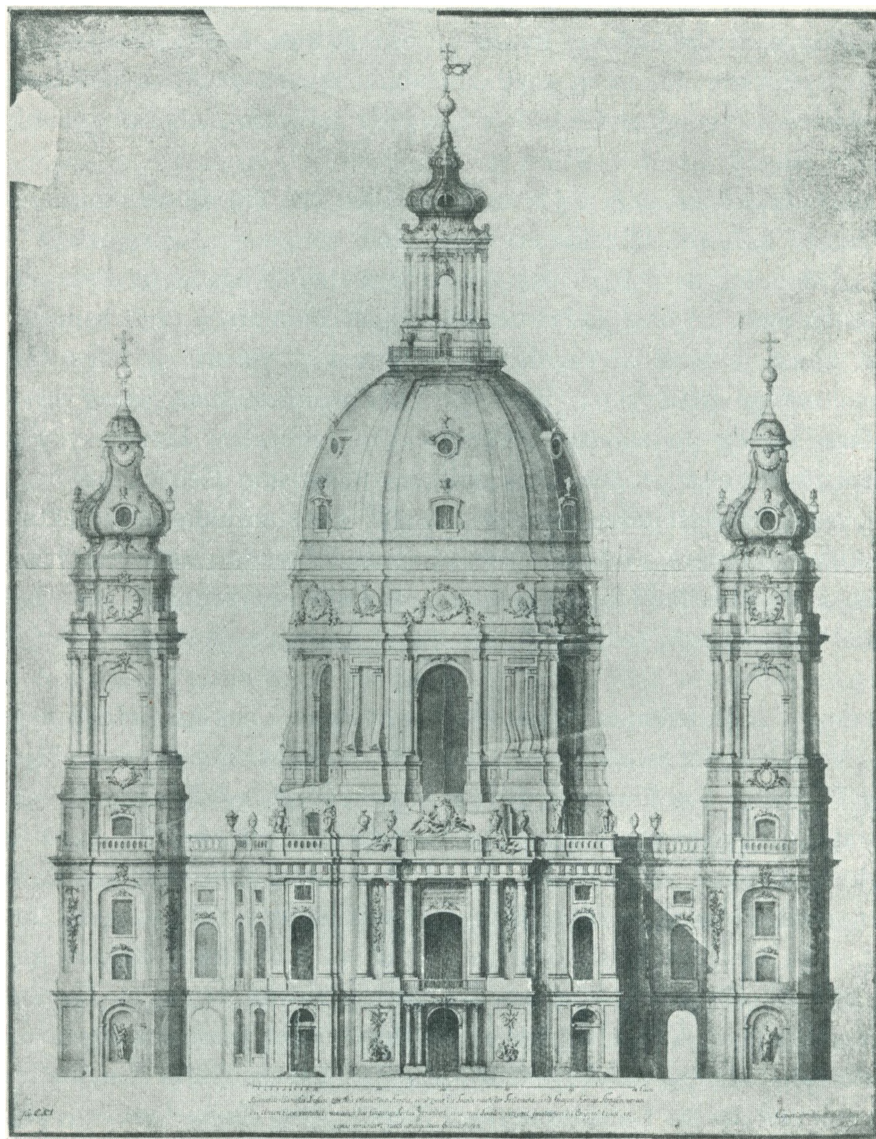

Fig. 85. Frederikskirken. Eigtveds Projekt. Rigsarkivet.

tage Professoratet i Architektur ved Kunstakademiet, dels for eventuelt at lede Opførelsen af Kirken, og gennem Justitsraad Wasserschlebe kom man i Forbindelse med Jardin.¹² Saa snart han var kommen til København, begyndte han at gøre Udkast til Kirken; men han maatte omarbejde dem flere Gange, og først den 1. April 1756 blev han ansat som Kirkens Architect. Thura er dog vistnok hurtig bleven klar over, at der ikke var noget for ham at gøre; i hvert Fald er der intet Spor af, at han siden September 1754 har beskæftiget sig

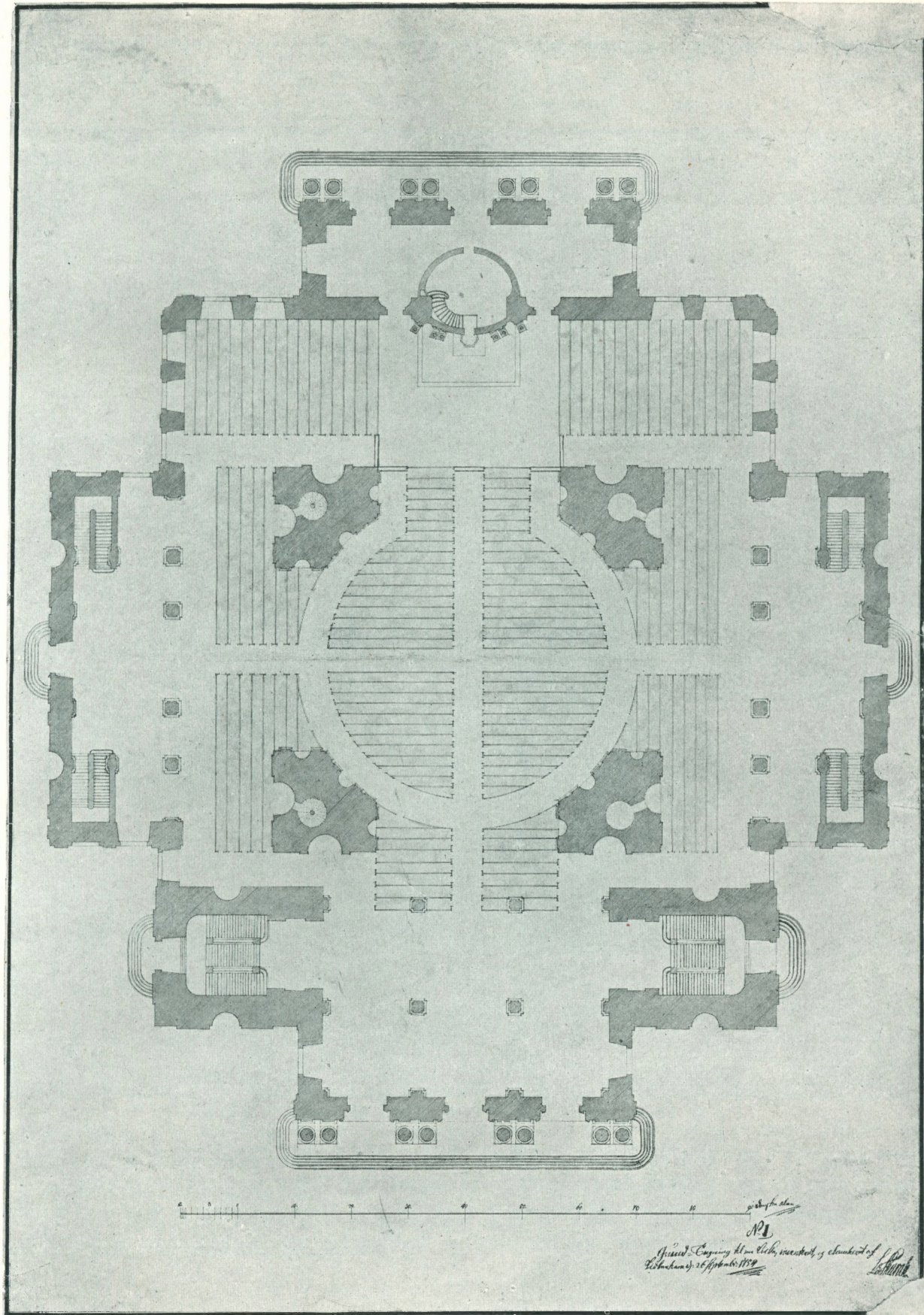

Fig. 86. Frederikskirken. Thuras Projekt. Plan. Den Koch'ske Samling

med Projekter til Kirken. Derimod har Anthon ikke opgivet Haabet om at komme i Betragtning; han indgav endnu saa sent som 31. Marts 1756, altsaa Dagen før Jardin blev ansat, et Projekt, som var en Omarbejdelse af Eigtveds sidste med Benyttelse af Gabriels

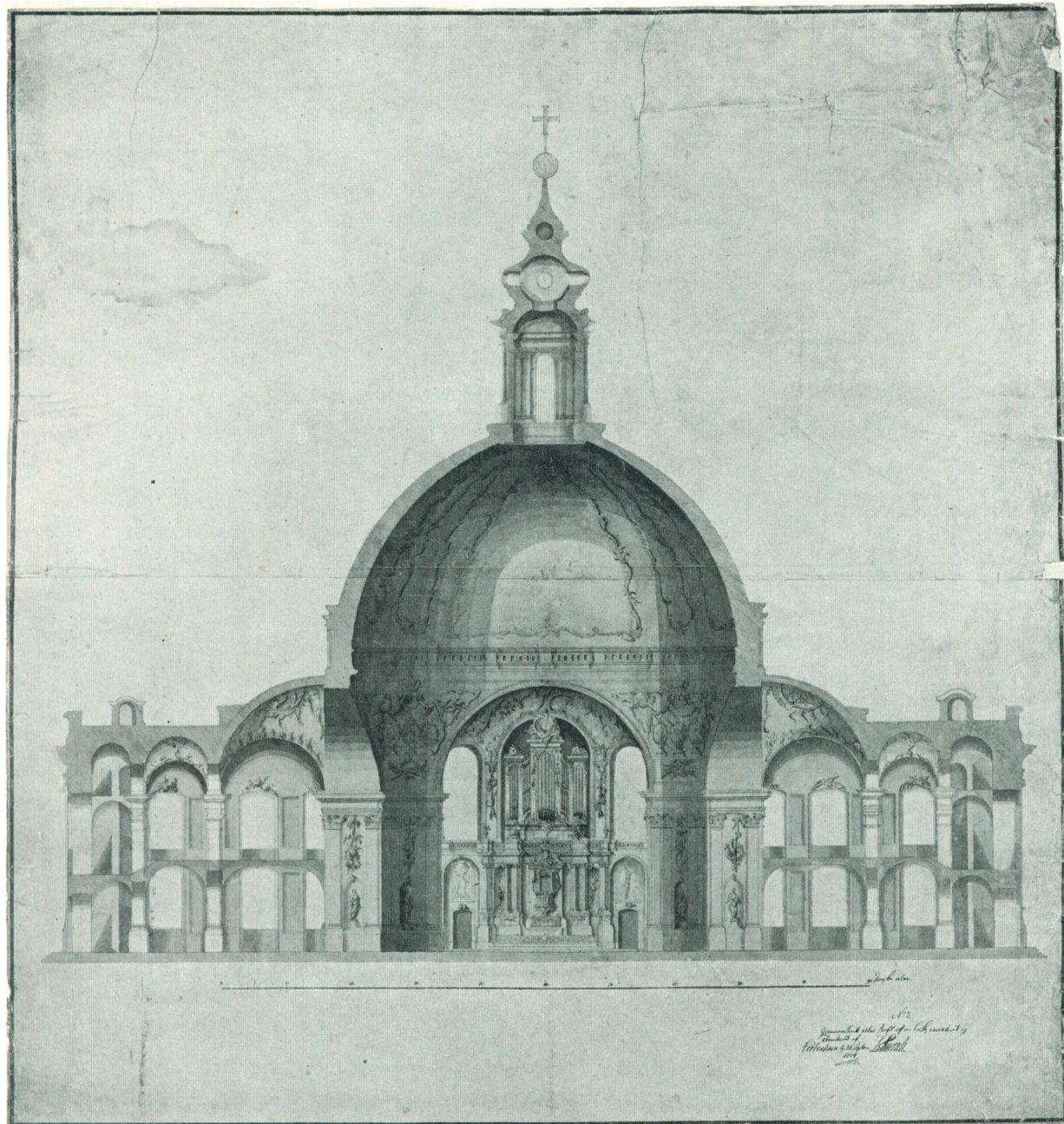

Fig. 87. Frederikskirken. Thuras Projekt. Snit. Den Koch'ske Samling.

Tegninger.¹³ Det var jo den Maade, hvorpaa man i 1754 havde tænkt sig at løse Spørgsmaalet; men nu var Gabriel ikke i Kurs mere; man vilde helt over i Nyklassicismen.

Paa Grund af den Langsomhed, hvormed Arbejdet paa Marmorkirken skred frem, varede det adskillige Aar, inden man mærker Jardins Indflydelse paa Københavns Architektur;

den bliver først kendelig, efterhaanden som hans Elever blev færdige med deres Uddannelse paa Akademiet. Der synes heller ikke at have rejst sig nogen Kritik mod den Maade, hvorpaa Thura fuldførte de Byggearbejder, som tilfaldt ham. Selv blev han sin Ungdoms Idealer tro; han havde kun i ringe Grad ladet sig paavirke af den kortvarige Rokokomode, som havde skaffet Eigtved hans store Yndest i de højere Kredse, og han gjorde heller ikke noget alvorligt Skridt for at komme Nyklassicismen i Møde; men det djærve Anslag, som altid karakteriserer Thuras Bygninger, faldt paa en Maade godt sammen med den nye Strømning i Tiden, som krævede en »grand goût«.

FREDERIKS HOSPITAL. Blandt de Arbejder, som Eigtved havde efterladt ufuldendte og som Thura fik en afgørende Indflydelse paa, maa først og fremmest nævnes det store Hospital, hvortil Frederik Vs Navn er knyttet. Den egentlige Ophavsmand til Planen var A. G. Moltke, som i det hele taget har den største Fortjeneste af, at den storartede Plan til Frederiksstadens Bebyggelse blev gennemført. I København fandtes dengang ikke noget andet Sygehus end »Kvæsthuset«, som var forbeholdt Hærens og Flaadens Mandskab, og Danmark stod i den Henseende langt tilbage for de større tyske Stater, som man ellers gerne vilde være paa Højde med. Berlin havde saaledes allerede i mange Aar haft sit berømte »maison de charité«, sædvanlig blot kaldet Charité.

I ældre Værker, f. Eks. Carl Bruuns »København« finder man G. D. Anthon nævnet som Hospitalets Bygmester; men det er en Misforstaaelse; Anthon havde blot sammen med Hofmurmester Krausse Murerarbejdet i Entreprise, men de skulde bygge »nach der von Sr. Hochwohlgeboren dem Herrn Obristen und Hof-Baumeister Eigtwedt gefertigten Zeichnung«. ¹⁴ Efter Eigtveds Plan skulde Hospitalet bestaa af to parallelt liggende lange 1-Etages Bygninger, som skulde indeholde Sygestuerne. Dernæst skulde der ved Enderne af den mellem de to Længer liggende Gaard, i nogen Afstand fra Gadelinjerne, opføres to mere anselige 2-Etages Bygninger, hvoraf den ene — mod Amaliegade — var bestemt til Kirke, den anden til Brug for Lægerne og Administrationen. Disse Bygninger laa oprindelig — eller skulde have ligget — frit uden Forbindelse med Sygehusene. Endelig var der planlagt 8 smaa Pavilloner, som skulde ligge i selve Gadelinjerne, 4 til hver Side. Mellem Pavillonerne skulde der ud imod Gaderne være Porte og Gittere. Den 29. Juli 1752 nedlagde Kong Frederik Grundstenen til Kirkebygningen og dermed til hele Komplekset. ¹⁵ Der var da allerede gjort en Ændring i den oprindelige Plan, idet man for at skaffe mere Plads havde bestemt sig til at forbinde de to Hovedbygninger med de lave Længer ved 1-Etages Sidefløje, saa at Grønnegaarden blev helt lukket. Paa Grundplanen i Vitr. III ser man tydelig, at disse Mellembygninger ikke hører med til den oprindelige Plan, idet de er adskilt fra de lange Fløje ved svære Brandmure, som ikke er andet end Forlængelsen af de lange Fløjes Ydermur mod Grønnegaarden. ¹⁶

Fig. 88. A. G. Moltke.
Det nationalhistoriske Museum
paa Frederiksborg.

Ved Eigtveds Død var de lave Længer omtrent færdige, de to Hovedbygninger halv­færdige; Pavillonerne havde man endnu ikke begyndt paa. Men samtidig med at Thura over­tog Ledelsen, blev Planen betydelig udvidet. Man ønskede, at Hospitalet skulde omfatte en Fødselsstiftelse og et Apothek, og at der skulde være Bolig for flere Funktionærer, saasom en Præst, en Medicus og en Chirurgus. Desuden havde det vist sig, at Gulvene i Sygestuerne

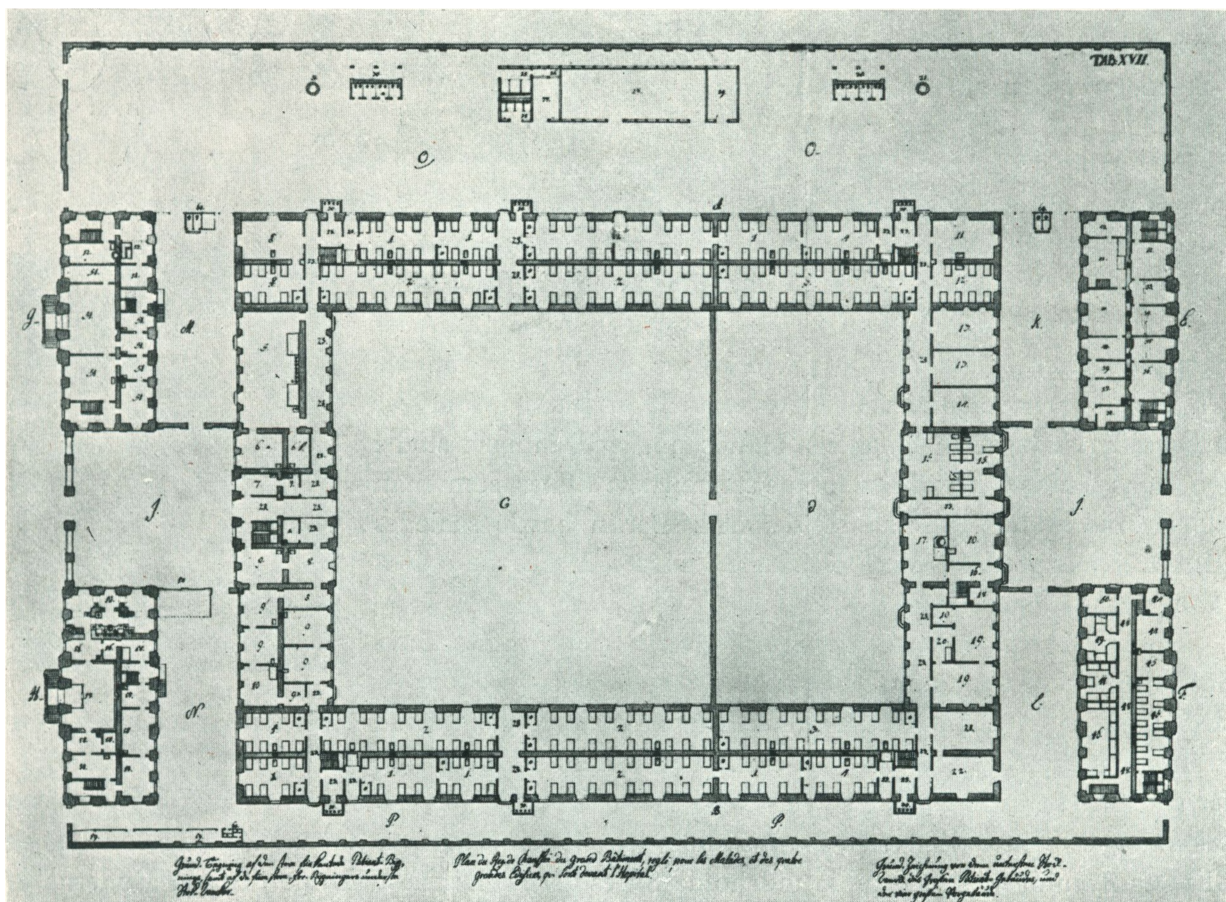

Fig. 89. Frederiks Hospital. Plan. Danske Vittr. III, Tab. 17.

allerede var angrebne af Fugtighed, som trængte op fra Grunden. Der blev saa 5. Februar 1755 nedsat en Kommission, som skulde tage nærmere Bestemmelse om Hospitalets »Plan og Foundation«. Kommissionen, der bestod af A. G. Moltke, Thura, Waisenhusets Inspektør Finkenhagen, Justitsraad Wasserschlebe og tre Læger, skulde ikke blot udarbejde Fundatsen, men ogsaa fastsætte de enkelte Rums Anvendelse, og hvorledes de skulde monteres.

Den Bygning, der var bestemt til Kirke, blev nu indrettet til Fødselsstiftelse m. m., og Thura blev bemyndiget til at opdele den i mindre Rum. At en saadan Inddeling ikke fra først af har været paatænkt, fremgaar ogsaa af Planen, hvor det ses, at Skillerummene er ganske tynde, medens de i den tilsvarende Bygning ved Bredgade er meget svære. Der har maaske fra først af heller ikke været nogen Etageadskillelse, da hele Bygningen, som det maa antages, var bestemt til Kirke.

Den største Forandring skete dog med de projekterede Pavilloner ved Bredgade og Amaliegade. I Stedet for de 8 Smaabygninger, som Eigtved havde planlagt, foreslog Thura at opføre 4 anselige 2-Etages Bygninger med Kælder og Mansardtag. Kongen bifaldt, »dass die vier Vorder-Gebäude von zwei Etagen und viel ansehnlicher und reicher aufgeführt werden wollen«, og Thura gav sig i Lag med Tegninger og Overslag. Dette blev paa 71,981 Rd. 16 Sk., men da Eigtveds Pavilloner var anslaaet til at koste 34,000 Rd. 91 Sk., blev Mer-

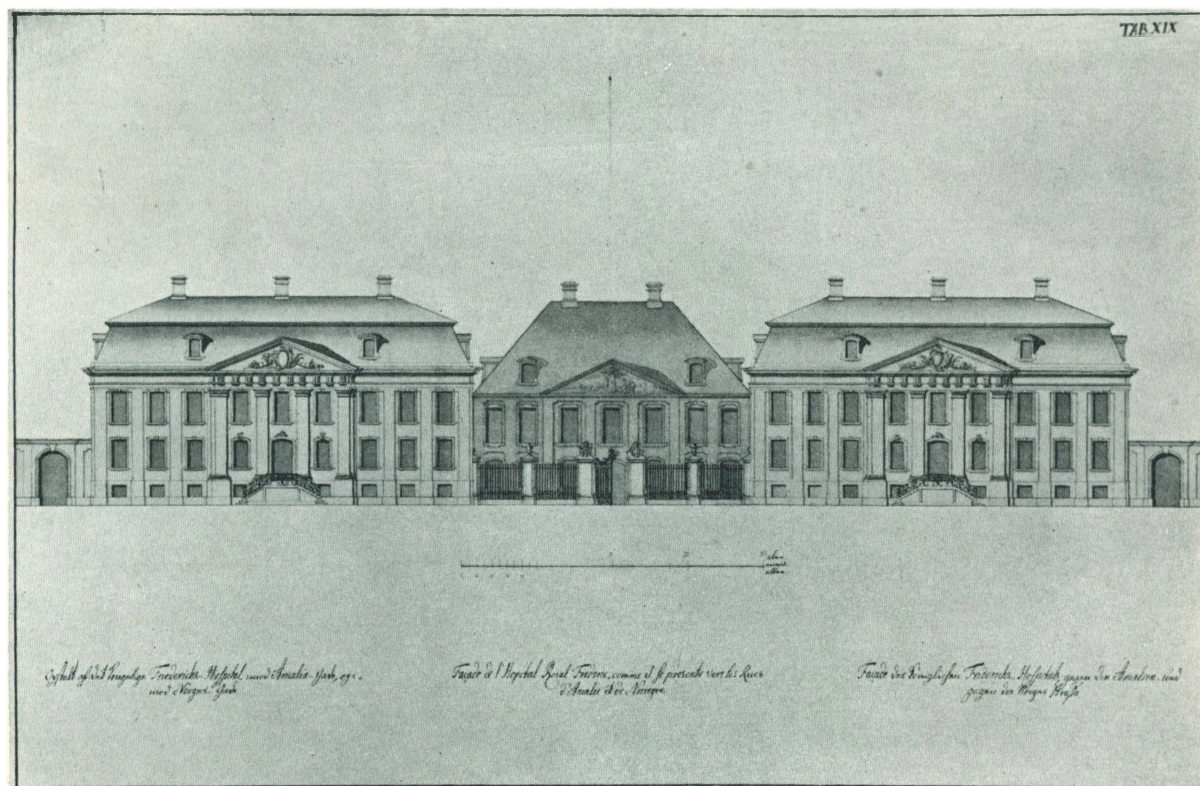

Fig. 90. Frederiks Hospital. Façade mod Bredgade. Danske Vitr. III, Tab. 19.

udgiften kun 37,980 Rd. 21 Sk. Thuras Overslag, som er dateret Holtegaard 28. Maj 1755, blev 3 Dage senere approberet af Kongen, som dengang opholdt sig paa Fredensborg. Beregningen slog dog ikke til; 10. Marts 1757 maatte Thura forlange en Tillægsbevilling paa 18,391 Rd. 49 Sk., hvilket i høj Grad mishagede Moltke, som mente, at Thura straks burde have gjort en mere nøjagtig Beregning; Summen blev dog bevilget ved Resolution af 21. Marts 1757; men da Bygningerne var færdige, var der alligevel et Underskud paa 1765 Rd. 8 Sk.¹⁷

De af Thura opførte Bygninger er ikke saa lidt højere end Eigtveds to Hovedbygninger, som ikke har nogen Kælderetage og for oven er dækkede med de af Eigtved yndede Valmøge. Medens Eigtved naturligvis har tænkt sig, at de to Hovedbygninger skulde dominere hele Anlægget, trykkes de nu noget af Forbygningerne med deres palæagtige Ydre. Eigtved vilde sikkert have protesteret mod, at hans nettede Bygninger saaledes blev sat i andet Plan; men dette Hensyn har Thura altsaa ikke ment at skyldes ham. Det er for øvrigt ganske oplysende at sammenligne de to Arkitekters Arbejde. Hos Eigtved finder vi Rokokotidens

diskrete Behandling af Façaderne, som kun er inddelt ved svagt fremtrædende Ramme-pilastre. Hos Thura mærker man Barokkens Stræben efter en pompøs Virkning. Søjler er ganske vist ikke anvendt; de tilkommer efter Barokkens Regler kun kongelige Slotte og Palæer tilhørende Personer »de la première qualité« (Cordemoy); men i Midtrisaliten er der doriske Pilastre med Triglyffrise og en kraftig fremtrædende Hovedkrans, og Overgangen til Side-

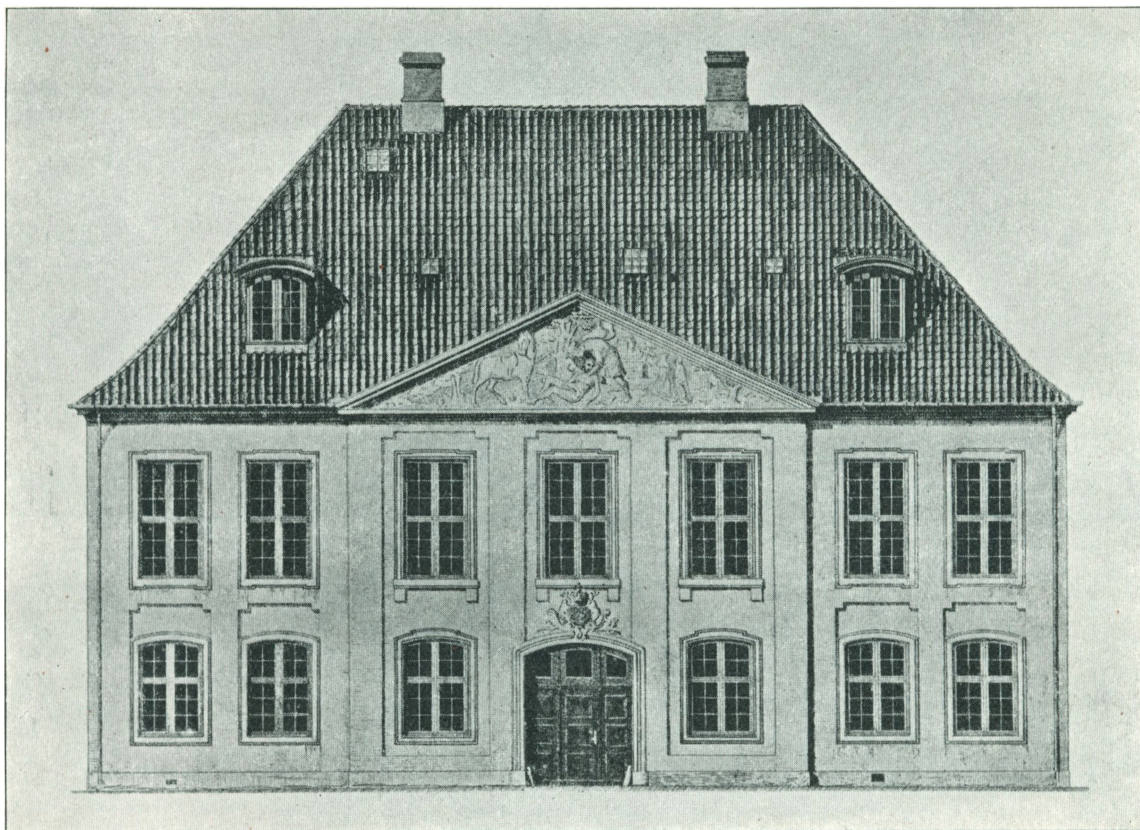

Fig. 91. Frederiks Hospital. Hovedbygning. Opmaaling af Foren. af 3. Decbr.

partierne formidles paa Barokkens Vis ved Halvpilastre. Thura siger selv i Vitr. III — med nogen Overdrivelse — at Façaderne har snarere Anseelse af et fyrsteligt Slot end af et Hospital. Vi har i hvert Fald Grund til at være ham taknemmelige for disse djærve og karakterfulde Bygninger, som endnu formaar at hævde sig trods det farlige Naboskab af Meyns imponante Chirurgisk Akademi. Billedhuggerarbejdet, som for øvrigt er sparsomt anvendt, er af J. Fr. Hänel. Over de midterste Vinduer i Stueetagen er der nogle ret karakteristiske Hoveder.

Om de enkelte Bygningers Bestemmelse ved vi nøje Besked gennem Plantegningerne i Vitr. III, hvortil — paa 5 upaginerede Blade — er føjet en Fortegnelse over alle Værelser og deres Brug. Hospitalets Overdirektion — der fandtes baade en Overdirektion og en almindelig Direktion — forlangte ved en Skrivelse af 3. April 1758 en Grundtegnning af Hospitalet, som kunde »slaaes lige ud paa et Stykke Bræt, at den i Forsamlingsalen kunde

opsættes«. Planerne i Vitr. III er uden Tvivl Kopier heraf, og den vedføjede Fortegnelse maa antages at være den, som den før omtalte Kommission skulde udarbejde.

Den sydlige Forbygning mod Bredgade kaldtes Apothekerhuset og var for største Delen indrettet til Apothek og til Bolig for Apothekeren, som den siden har været indtil Hospitalets Nedlæggelse. Apotheket blev indviet og aabnet i Kongens Nærværelse 10. April 1758;

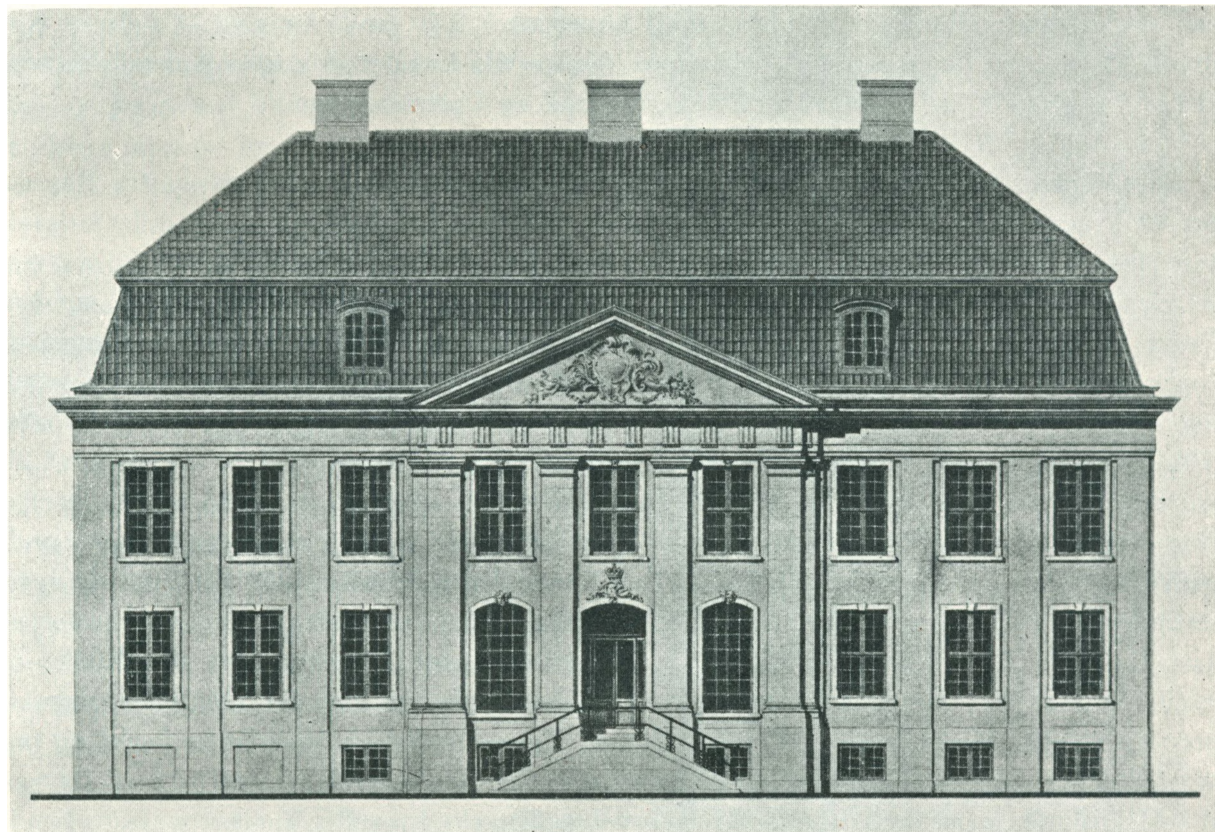

Fig. 92. Frederiks Hospital. Pavillon. Opmaaling af Foren. af 3. Decbr.

selve Hospitalet var allerede blevet indviet 30. Marts 1757 og Dagen efter — Kongens Fødselsdag — taget i Brug. Den nordlige Bygning, Økonomihuset, indeholdt foruden Økonomens Bolig og de nødvendige Forraadskamre tillige Badstue og i den øverste Etage nogle Sygestuer. Paa Façadetegningen ses en udvendig Trappe ligesom paa Apotheket; men den er sikkert aldrig bleven opført. Det aabne Rum imellem Bygningerne danner en smuk Forgaard af Bredde som Eigtveds Hovedbygning og omtrent samme Dybde (ca. 38 Alen). Mod Gaden er Gaarden afsluttet ved et Jerngitter med Sandstenspiller og en bred Jernport.

Ganske tilsvarende er Anordningen mod Amaliegade. Den nordlige Pavillon kaldtes Inspektørens Hus; her var foruden Bolig for Inspektøren ogsaa Vognskure og Stald, og da disse maatte være i Niveau med Jorden, og ikke kunde nøjes med Kældershøjde, blev Stueetagens Gulv til Gaardsiden hævet ca. 2 Alen, hvorved denne Etage delvis fik Karakter af en Mezzanin. I denne Bygning var ogsaa Direktørernes Forsamlingsaal. Den indre Udsty-

relse med Paneler, Døre, Dør- og Vinduesindfatninger er her bedre bevaret end i de andre Bygninger. Den sydlige Pavillon var Vaskehus og Inventariehus, men indeholdt tillige den Sal, hvor der hver Søndag blev holdt Gudstjeneste. Denne Ordning blev dog allerede forandret i 1759; da blev nemlig hele Bygningen indrettet som Fødselsstiftelse (»Accouchementshuset«) og fuldstændig adskilt fra Hospitalet. Til Gengæld blev der nu Kirkelokale i Hovedbygningen mod Amaliegade, som det oprindeligt havde været bestemt, dog kun paa 1ste Sal, og saaledes vedblev det at være, indtil Struensee i 1770 fandt for godt at indrette Kirken til Sygestuer for veneriske Sygdomme. Senere fik Lokalet dog igen Anvendelse som Kirke, men blev tillige benyttet til Forelæsningsaal og Operationsstue.

FRUE KIRKES SPIR. Straks efter sin Tilbagekomst maatte Thura foretage en stor Reparation af Frue Kirkes Spir. Det mægtig høje Spir var, som han havde forudset, i de forløbne Aar blevet mere og mere utæt, og Consistorium havde stadig vægret sig ved at overtage det og forlangt, at Kobbertækningen først helt skulde omlægges. Der var herom, medens Thura boede paa Børghlum Kloster, blevet vekslet adskillige Skrivelser mellem Kancelliet, Consistorium og Thura: men der er ingen Grund til her at gaa ind paa denne vidtløftige Sag, som er udførlig fremstillet i Fr. Levys Skrift »Bidrag til Fruekirkes Spirs Historie efter 1728«. Det maa være nok at fremhæve, at Thura i en Skrivelse til J. L. Holstein af 31. August 1753¹⁸ foreslog en Afkortning af Spiret, idet han tilføjede, at »om end alle mulige Ting blev anvendt til Tækningens Tæthed paa dette Spir, og det end i nogle Aar kunde præstere præstanda, vilde det ej i Tidens Løb kunne have Bestandighed; thi Taarnets uproportionerlige Højde efter sin Plan (d. v. s. i Forhold til Grundfladen), den øverste derpaa staaende Pyramide og den derpaa befæstede store og lange Fløjstang med sine Kugler og trende Kroner forårsager, at de haarde Storm-Vinde, som saa høyt i Luften meest angribe, attaquerer Fløjet, Kronerne og følgelig Stangen«. Kancelliet indsaa Rigtigheden heraf, og i en Indstilling til Kongen af 23. August 1754 meddeler det, at »General Major Thura af Hensyn til de forhaandenværende Forhold har udkastet et Dessein, hvorefter Taarnet saaledes kunde indrettes, at det stedse kan være bestandig og tæt. Naar nu dette Dessein sammenlignes med hosføjede Tegning af Spiret, som det nu er, haaber General Majoren, at det nye Dessein har langt bedre Proportion og er mere indrettet efter den moderne goût end Taarnet, som det nu er; thi skøndt Taarnet herefter bliver 22 Alen lavere, bliver det dog langt mere anseeligt«. ¹⁹ Forslaget tiltalte Consistorium, men aldeles ikke Kongen; han vilde kun gaa ind paa, at Fløjstangen blev forkortet, »saaledes at ingen andre Ziirater end 3de Croner kommer paa Taarnet eller Stangen«. Resultatet blev saa, at man kappede 12 Fod af Fløjstangen, og samtidig blev Spiret omtækket. Begge Arbejder blev udført af Kobbersmed Isaac Adrian, hvis Tilbud lød paa 7200 Rd.; Kontrakten blev underskrevet 16. Januar 1755, og i Sommeren 1756 var Arbejdet færdigt; den sidste Udbetaling skete dog først 8. December 1760, og samtidig overtog Consistorium Spiret. ²⁰

Om den af Thura foreslaaede »Opsats eller Pyramide« vilde have gjort Taarnet mere anseligt, er vel tvivlsomt; paa Harsdorffs og C. F. Hansens Tid vilde den næppe være ble-

vet paaskønnet; men i vor Tid, som har set det kronede Spir rejse sig over Christiansborg, vil den maaske finde mere Forstaaelse.

Det fremgaar af det her og tidligere S. 109 anførte, at Taarnet aldrig har haft den Højde af 384 Fod, som angives i Traps »Danmark«, Carl Bruuns »København« og andre Steder. De 384 Fod findes kun paa Lerches Projekt, som er gengivet i Vitr. I, Tab. 60. Paa Tab. 61, hvor Kirken ses fra Siden, synes Taarnet endnu højere, og i Hafnia hodierna, hvor denne Afbildning er gentaget, angiver Thura selv Højden til 394½ Fod, hvoraf 246½ skulde falde paa Spiret; men der maa her være en Unøjagtighed i Tegningen eller Maalestocken, som gør, at den ikke stemmer med Tab. 60. Hvorfor Thura har angivet Højden efter Lerches Projekt og ikke, som den virkelig var, er ikke godt at vide; det er maaske for at imponere de udenlandske Læsere. Den S. 109 gengivne Tegning, som er vedlagt den ovenfor anførte Indstilling fra Kancelliet, viser i hvert Fald, at Taarnet i 1754 kun var 364 Fod højt; Thura havde jo, som tidligere omtalt, allerede ved Opførelsen gjort Spiret 20 Fod lavere, end det skulde være efter Lerches Projekt; nu gjorde man Stangen yderligere 12 Fod kortere; Højden af Taarn og Spir var altsaa efter 1755 kun 352 Fod.

PRINSENS PALÆ. Det er tidligere omtalt, at Christian VI som Kronprins havde haft Bolig i »Palæet i Kalleboderne«, og da Kronprins Frederik i 1743 holdt Bryllup med Prinsesse Louise af England, laa det nær, at han tog Bolig paa samme Sted. Men Fordringerne var nu stegne; Palæet var ikke anseligt nok, og Kronprinseparret fik derfor midlertidig Bolig paa Charlottenborg, mens Palæet blev ombygget. Man har tidligere troet, at Thura var det nye Palæes Bygmester; men Regnskaberne viser,

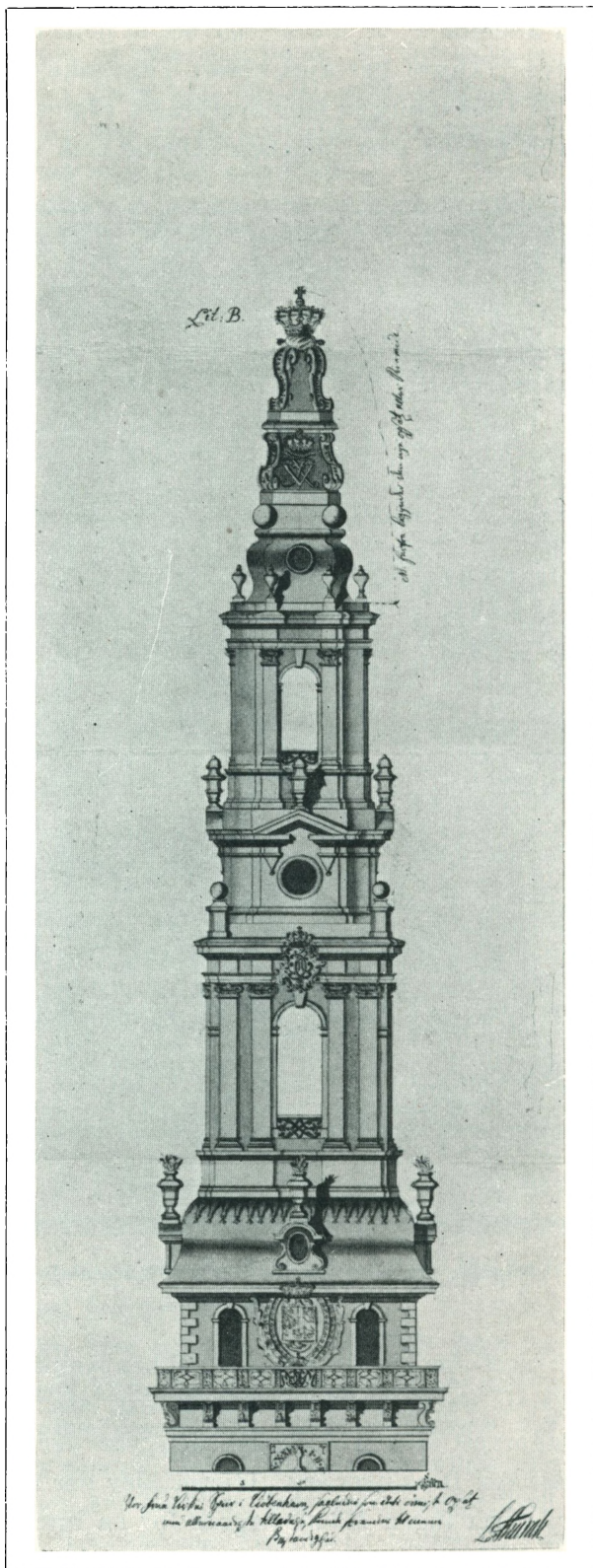

Fig. 93. Frue Kirkes Spir. Projekt af Thura. Rigsarkivet.

som allerede F. R. Friis²¹ har set, at dette interessante og fremragende Bygningsværk skyldes Eigtved; Thura har kun opført Tilbygningen mod Nord, som vi straks skal komme tilbage til. At Ombygningen blev overdraget Eigtved, var forøvrigt en Følge af den Ordning, som var bleven truffen efter Häussers Afgang som Generalbygmester, og som tidligere er beskrevet.

Eigtved nedbrød Fløjen mod Kanalen, opførte et nyt »Corps de Logis« længere tilbage mod Haven samt en ny Sidefløj mod Nord og forbandt denne med den gamle Fløj mod Viggandtsgade ved en lav Forbygning. Den gamle Fløj blev paa den Side, der vender mod Kanalen, saa vel som mod Gaarden, ombygget, saa at den nøje svarede til den nye Fløj. Palæets Karakter var dermed fuldstændig forandret; der var skabt en Bolig i Smag med de adelige »Hoteller« i Paris, en Bygning, som ved sin Ynde og Elegance virker højest tiltalende, og som sikkert fuldkomment har tilfredsstillet den høje Bygherre.

For at faa en længere Façade mod Kanalen havde man, som Thura beretter i Hafnia hodierna, »lagt Pladsen af et næst ved staaende Huus dertil«. Derved fik Palæet en Façadelængde af 96 Alen. Efter denne Udvidelse stødte det umiddelbart op til Slotsforvalter Røsch's Hus, som laa der, hvor senere Thuras Tilbygning blev opført, og da Køkkenet i Palæets Sidefløj fandtes at være for lille, blev Slotsforvalterens Hus i Aarene 1745—46 efter et af Revisor Clausberg udarbejdet Forslag

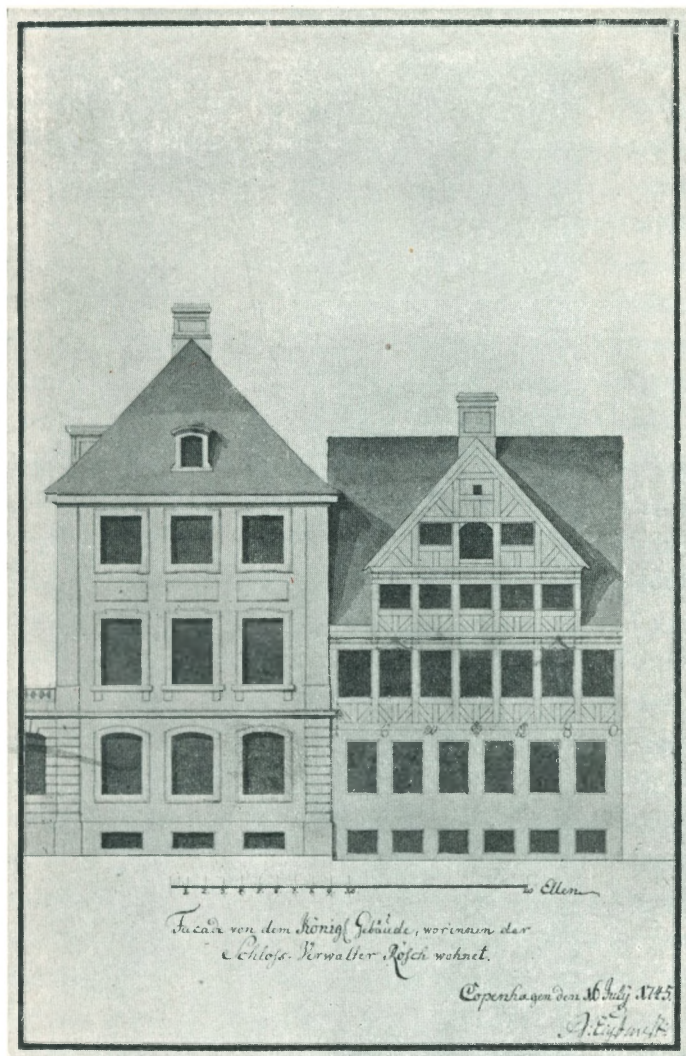

Fig. 94. Forvalter Røsch's Hus ved Prinsens Palæ.
Tegning i Rigsarkivet.

ombygget for at tjene som Køkkenbygning. Hele Kælder- og Stueetagen blev indrettet til Køkken; Façaden fik en Afpudsning, saa at Huset nogenlunde kom til at se ud som et grundmuret Hus; i Virkeligheden var der kun Grundmur i Kælderen og Stueetagen, det øvrige var Bindingsværk. Iøvrigt blev der ikke forandret noget ved den øverste Del; Huset kunde paa ingen Maade regnes for en integrerende Del af Palæet, og det ses derfor heller ikke paa Afbildningerne i Vitr. I og i Hafnia hodierna.

Saaledes var Stillingen, da Thura efter Eigtveds Død atter fik Opsyn med Palæet, som

paa denne Tid beboedes af Enkefyrstinden af Ostfrisland. Der forefaldt jævnlig Reparationer; men navnlig var det galt med den gamle Slotsforvalterbolig. En Synsforretning i Foraaret 1757 gav det Resultat, at Huset var saa forfaldent, at det nødvendigvis maatte ombygges; dog mente man, at den nederste Etage, som jo var af Grundmur, var saa solid, at den kunde blive staaende og benyttes til derpaa at opføre nye Mure.

Thuras Forslag gik ud paa at opføre en Bygning af samme Højde som Palæet og i en tilsvarende Stil. Man kom derved tilbage til en Plan, som allerede var fremsat i 1745 af Eigtved, men dengang blev funden for kostbar.²² Efter Eigtveds Plan skulde Bygningen have 3 Vinduesfag i hver Etage, medens den nuværende har 4, og i Stueetagen skulde der være en Indgang i det midterste Fag. Bygningen skulde have samme Højde som Palæet og være i samme Stil; men Vinduespillerne vilde altsaa blive bredere. Thura foretrak derimod en Inddeling med 4 Fag, hvorved Pillebredden blev omtrent som i Palæet, en Forandring, som uden Tvivl hang sammen med, at en særlig Indgang ikke fandtes nødvendig. Husets Karakter som en selvstændig Bygning fremtraadte dog ved den over de to midterste Fag anbragte Balustrade og ved Taget, der ikke som nu var sammenbygget med Palæets. I Pontoppidans danske Atlas (Tom. II, S. 106—07) findes en Afbildning af Palæet med Thuras Tilbygning, hvor det ses, at denne havde et til begge Sider afvalmet Tag. Sammenbygningen er sket senere, aabenbart af Hensyn til Vandafløbet; men Symmetrien i Palæet er derved bleven noget forstyrret.

Overslaget blev paa 3240 Rd. 2 M. 12 Sk., som blev bevilget 2. April 1757. Men da den gamle Bygning var bleven afbrudt ned til Stueetagen, viste det sig, at Bygningen var mere medtaget, end man havde troet; Bjælkerne var raadne, saa at der maatte indlægges nye, og Loftet over Køkkenet maatte nedtages og gipses paany. Hertil og til nogle mindre Forandringer forlangte Thura i September 1757 bevilget 300 Rd.; der løb endda nogle flere Udgifter paa, som blev efterbevilgede i Februar 1758. Arbejdet var ikke taget i samlet Entreprise, men blev udført efter særskilte Akkorder af Hofmurmester Krausse, Hoftømremester Zuber, Hofstenhuggermester Fortling, Hofmalermester Getreuer og flere.²³

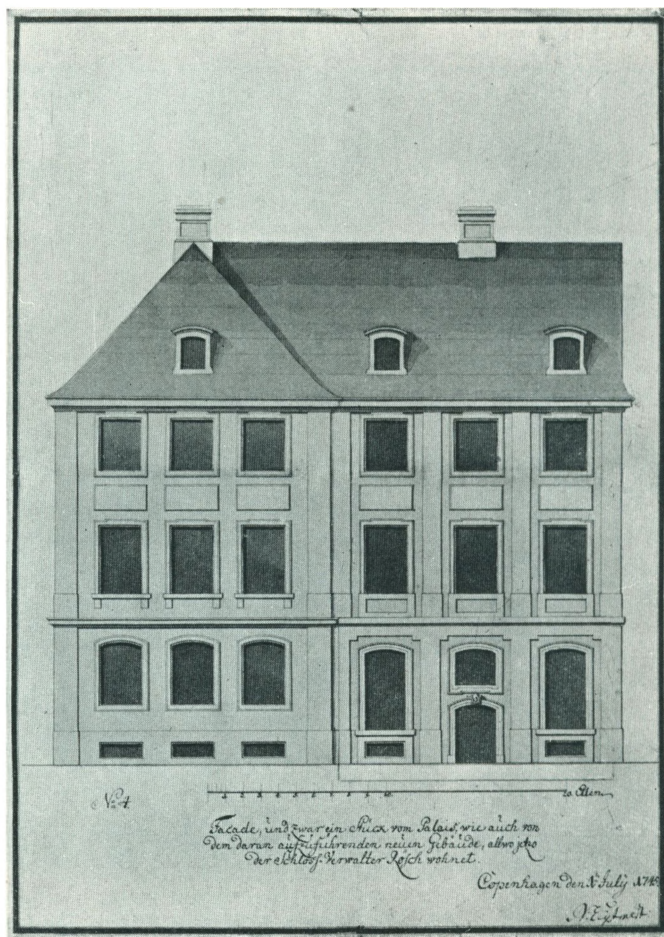

Fig. 95. Eigtveds Forslag til Ombygning af Forvalter Røsch's Hus. Rigsarkivet.

Bortset fra den ovenfor omtalte Forandring ved Taget staar Tilbygningen ligesom selve Palæet uforandret i det ydre. Ogsaa i det indre er meget bevaret af det oprindelige, Døre, Dørindfatninger, Paneler m. m. Profilerne er for største Delen de samme som i Palæet; Panelerne er noget lavere. Overhovedet gav denne Bygning ikke Thura Lejlighed til nogen større personlig Indsats; han følte sig med Rette bunden til at holde sig nær til sin Forgængers Stil.

Fig. 96. Prinsens Palæ med Thuras Tilbygning. Danske Atlas II, S. 106—07.

ROSENBERG var allerede i 1733 ved Thuras Udnævnelse til Hofbygmester lagt under hans Tilsyn; men han havde ikke haft meget med Slottet at gøre, da Overlandbygmester Krieger, som tillige var Gartner paa Rosenborg, som oftest besørgede de Reparationer og Forandringer, som forefaldt, og som forøvrigt ikke saa meget angik selve Slottet som de mange Bygninger i Haven. Saaledes var Forholdet ogsaa i den Periode, da Rosenborg hørte til Eigtveds Departement; Krieger byggede bl. a. i 1742—45 de to nye Laurierhuse, som laa langs Østervold, der hvor nu Garderkasernen ligger, og som er afbildede i Hafnia hodierna, Tab 15. Man ser der, at Façaderne var smykkede med Pilastre og Hermer; som Midtpavillon tjente det af Christian V opførte »Lysthus med de fire forgyldte Knapper«. I 1750 tog Krieger sin Afsked, og fra 1754 hørte Rosenborg atter under Thura.

De i Vitr. I gengivne Etageplaner viser den Inddeling, som Rummene paa Slottet havde

faaet i Frederik IVs Tid. Under Christian VI, som kun sjældent benyttede Rosenborg, forblev det indre uforandret. I det ydre havde Slottet endnu sit oprindelige Udseende, naar undtages, at Vægtergangen paa Tagryggen var fjærnet af Christian V. Man ser paa Thuras Façadetegning endnu de to udvendige Trapper, som førte direkte op til første Sal, hvor Hovedindgangen fandtes mellem Trappetaarnet og »Rosen«. Dette var Modtagelsesværelset, og herfra kunde de besøgende ad Vindeltrappen føres op i den lange Sal i øverste Stok-

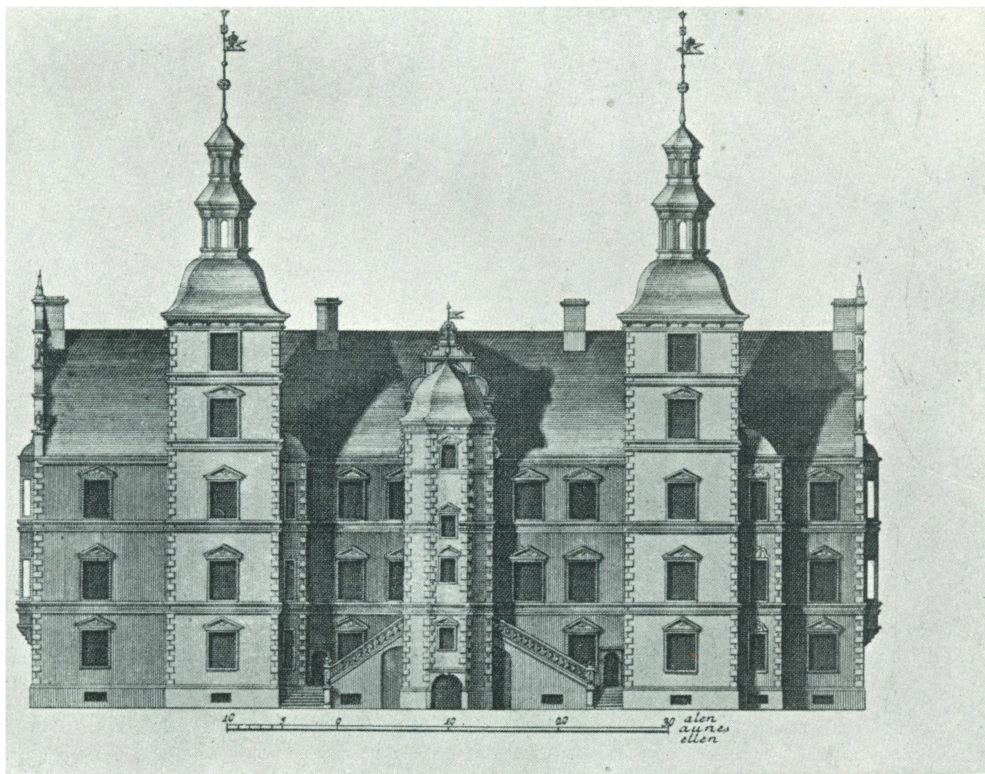

Fig. 97. Rosenborg med udvendige Trapper. Hafnia hodierna, Tab. 12.

værk, medens de som Regel ikke fik Adgang til Kongefamiliens private Værelser i Stueetagen.

Denne for os paafaldende Ordning var ikke ualmindelig i det 17. Aarhundrede. Man kan i denne Sammenhæng nævne Børsen, hvor der heller ikke var nogen indvendig Forbindelse mellem de to Etager; og det maa ikke glemmes, at man ogsaa i almindelige Borgerhuse i ældre Tid havde udvendige Trapper i Forbindelse med Svalegange. I Udlandet findes ogsaa Eksempler, endog fra Slutningen af det 17. Aarhundrede. I Dresden staar endnu i sin oprindelige Skikkelse det smukke »Palais im grossen Garten«, opført 1679—80. Udvendige Trapper fører ogsaa her op til den store Sal i Hovedetagen; indvendige Trapper findes ikke, saa at de to Etager er fuldstændig adskilte.

I Overensstemmelse hermed viser Thuras Planer, at der i Trappetaarnet paa Rosenborg ikke var nogen Forbindelse mellem Stueetagen og det mellemste Stokværk; Trappen gaar kun fra 1. Sal opefter. Man har tidligere troet, at der her forelaa en Unøjagtighed fra

Thuras Side, da Trappen nu som bekendt gaar gennem alle Etager. Man saa nok, at Trappens Trin fra Stuen til første Sal var langt mindre slidte end højere oppe; men dette Forhold, som man ikke kunde forklare sig, blev ikke tilstrækkelig paaagtet. Forklaringen kommer først, naar man gennemgaar Partikulærkassens Regnskaber.²⁴ Af disse ser man, at der i 1758 blev foretaget væsentlige Forandringer ved Slottet under Thuras Ledelse. Det

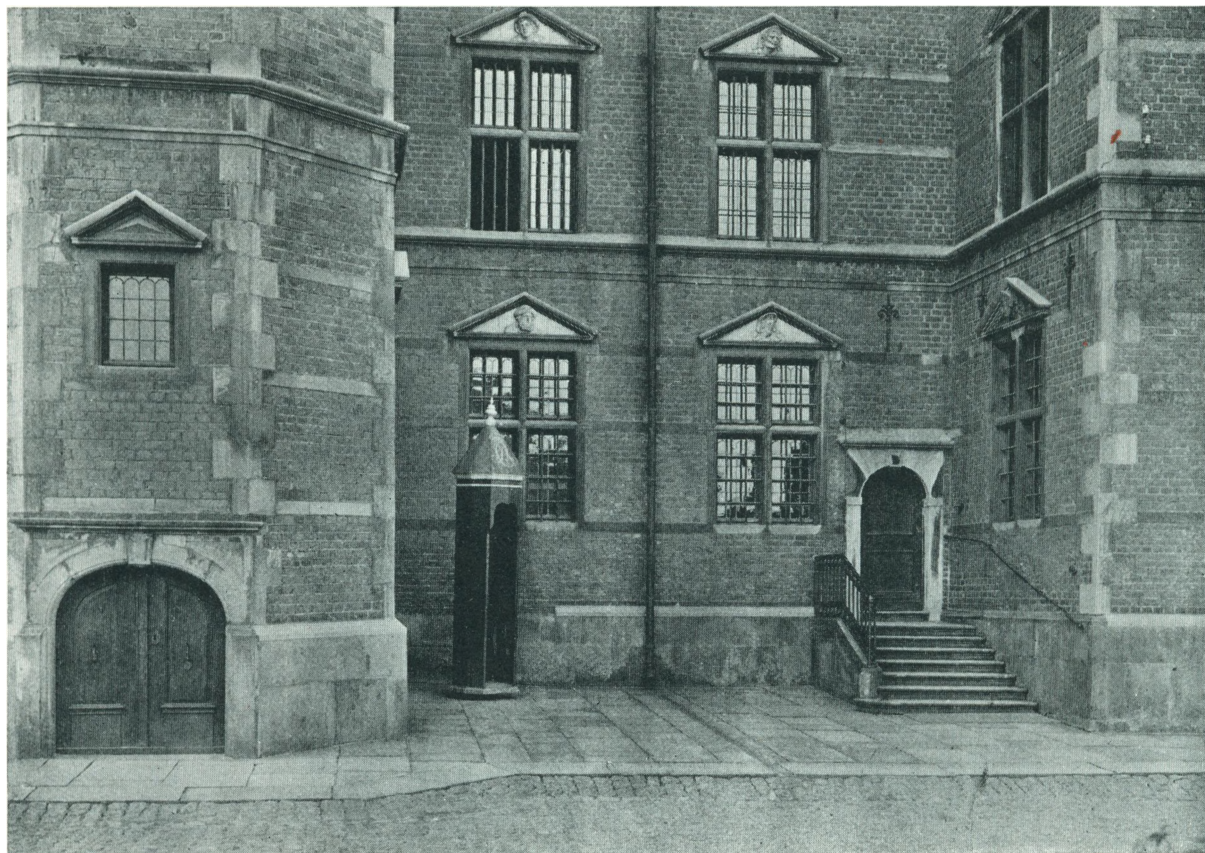

Fig. 98. Rosenborg med Dronningens Trappe, efter Thuras Ombygning. Bering Liisberg: Rosenborg.

ydre havde siden Christian Vs Tid ikke været Genstand for nogen Hovedreparation og var som Følge deraf temmelig medtaget. Thura forelagde 31. Marts i Bygningskommissionen et Overslag over de Reparationer og Forandringer, som han ansaa for uopsættelige. Man ser, at Forretningsgangen er ganske den samme, som før Thuras Udnævnelse til Generalbygmester; kun var Kommissionen, da foruden Eigtved ogsaa Hildermann var død, svunden noget ind; den bestod nu kun af Thura, Barchmann og Linde. Foruden nødvendige Reparationer paa Murene og Tagene foreslog Thura to mere indgribende Forandringer, som er af væsentlig Betydning for Slottets Udseende den Dag idag.

For det første havde Karnapperne ved Gavlene, der hvilede paa Kragstene (over Stueetagen) uden nogen anden Understøttelse, givet sig paa Grund af det svære Tryk ovenfra, saa at Muren havde slaaet Revner. Det foreslaas derfor at undermure alle fire Karnapper saaledes at der ogsaa bliver Karnapper i Stueetagen, hvorved de vedkommende Værelser,

nemlig Kongens Audienssal (mod Syd) og Dronningens Forgemak (mod Nord, oprindelig Christian IVs Forstue) antoges at vinde i Anselighed. Dernæst var de to udvendige Trapper ganske forfaldne; men i Stedet for at istandsætte dem med stor Bekostning foreslaas det at tage dem helt bort. I daarligt Vejr er slige Trapper ubekvemme, og de kan tages bort uden at Slottet mister noget i Skønhed og Anselighed. Desuden vil Stengangen faa bedre Lys,

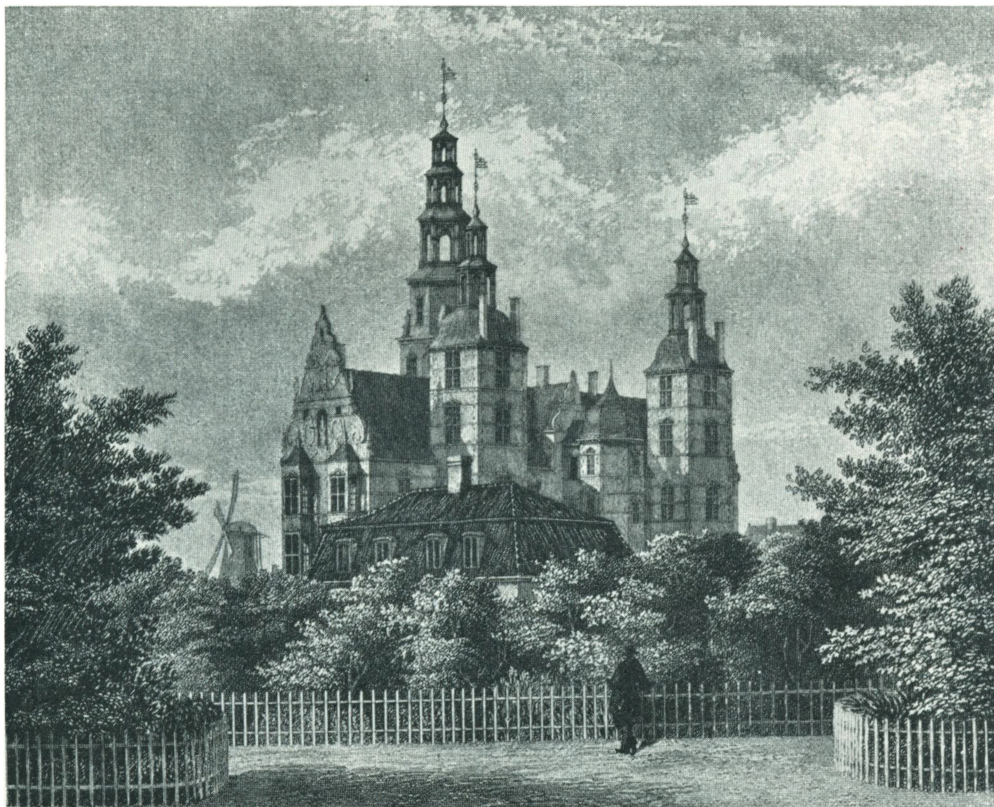

Fig. 99. Køkkenbygningen ved Rosenborg. Stik efter Tegning af C. F. Christensen. Bering Liisberg : Rosenborg.

idet der, naar Trapperne fjærnes, kan indsættes et nyt Vindue paa hver Side af Trappetaarnet. Vindeltrappen maa samtidig føres ned i Stueetagen.

Til disse forskellige Arbejder, som foreslaas fordelte paa to Aar, forlanges der for 1758 bevilget 5972 Rd. 2 M. 8 Sk. og for 1759 5916 Rd. 5 M. 8 Sk., i alt 11,889 Rd. 2 M., hvilket Overslag fik kongelig Approbation 15. April 1758. Hertil kom senere (22. Juli 1758) en Efterbevilling paa 1824 Rd. 1 M. 4 Sk., da det viste sig, at en stor Del af Loftsbjælkerne var raadnede i Enderne m. m.

De udvendige Trapper blev altsaa fjærnede, og to smaa Trapper, Kongens og Dronningens, blev ført vinkelret paa Façaden op til Indgangsdørene i Stueetagen; i Trappetaarnets nederste Etage, oprindelig Christian IVs Sølvkammer, paa denne Tid kaldet Puder-Kammeret, blev der opsat en »Spindel« af norsk Marmor under den gamle Vindeltrappes Kærne, og en ny Vindeltrappe anlagt fra nederste til mellemste Stokværk, og for at der ikke skulde blive for megen Passage i Stengangen, blev der brudt en Dør i Trappetaarnets sydlige Mur

og en Trappe paa 11 Trin (Domestiktrappen) udefra ført op til denne. Trappen er senere atter fjærnet.

Om man nu vil mene, at Rosenborg har vundet eller tabt ved denne Ombygning, beror paa, om ens Stilfølelse harmonerer mest med den tidlige Renaissance eller med Baroktidens Principper. Bering Liisberg finder, at med de aabne Trappers Fjærnelse, med Karnappernes Forlængelse og de moderne træsprossede Vinduer ude i Murplanet havde Rosen-

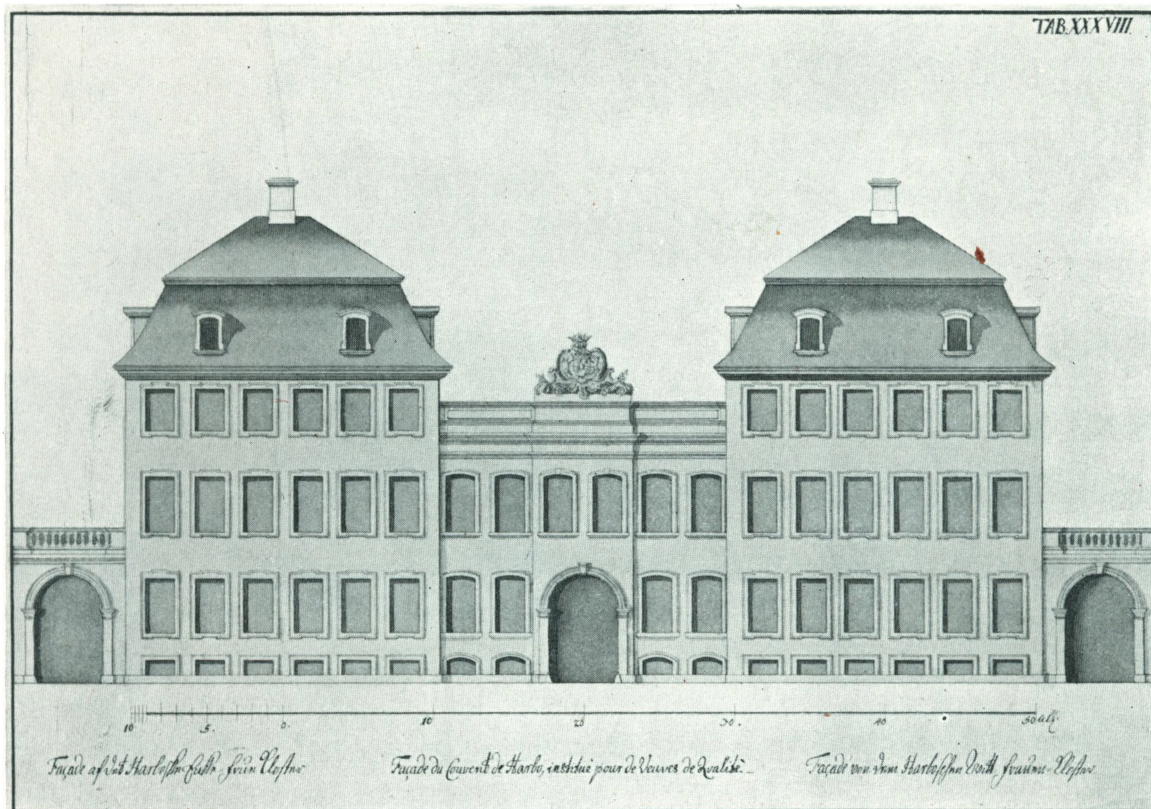

Fig. 100. Det Harboeske Kloster. Danske Vitr. III, Tab. 38.

borg mistet sin oprindelige maleriske og yndefulde Artikulation. Men der kan næppe være nogen Tvivl om, at baade Thura selv og de høje Herskaber, som skulde benytte Slottet, har været godt tilfreds med Forandringen. De udvendige Trapper med deres Skraaliner har ikke svaret til Tidens Begreber om »regularité, commodité og bienséance«; ved Forandringen blev Slottet noget mindre »gotisk«.

Tæt ved Slottets østlige Hjørne laa Køkkenbygningen, som ligeledes var daarlig vedligeholdt og maatte have helt nyt Tag; i Stedet for det gamle Skifertag fik den nu Mansardtag med sortglasserede Sten. Dette skete i 1757, og Thura maa altsaa bære Ansvar for det. Paa en Tegning af C. F. Christensen ses Bygningen med sit nye Tag i Forgrunden, medens Slottet hæver sig i Baggrunden. De to Bygninger synes at betragte hinanden med Forundring.

DET HARBOESKE ENKEFRUEKLOSTER. Geheimeraadinde Christine Harboe, født Baronesse Fuiren, havde testamenteret sin Gaard i Stormgade (Nr. 14) tillige med en Kapital paa ca.

60,000 Rd. til Fribolig for 13 Enker af de højeste Rangklasser (Fundats af 23. November 1735). Huset var imidlertid for lille, saa at der kun kunde indrettes Bolig for 8 Damer. Først i 1754—60 fik Klosteret under Thuras Ledelse en Udvidelse, saa at der blev Plads til de 13, som Fundatsen forudsatte.

Da Thura blev stillet overfor denne Opgave, var det ganske naturligt, at han mindedes den Klosterbygning, som han i sine yngre Dage havde opført paa Vallø. Saaledes forstaar man, at han kom til en lignende Løsning. Huset laa saaledes paa Grunden, at der var

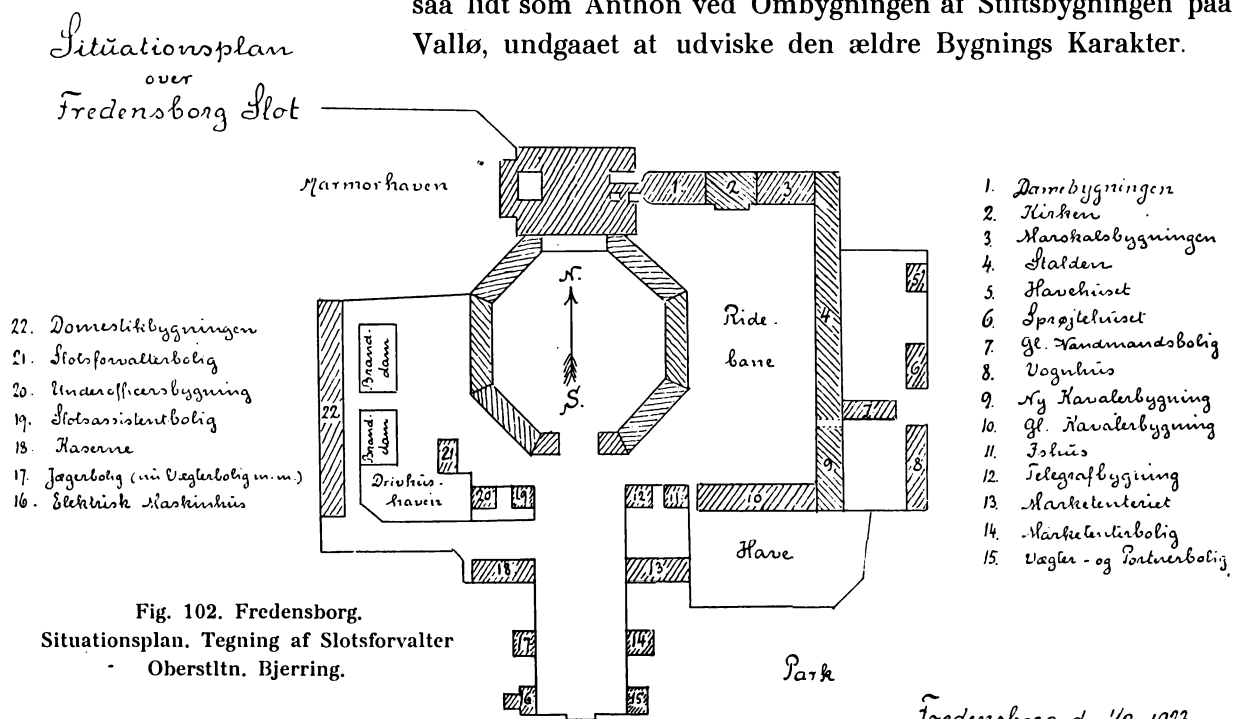
Fig. 101. Det Harboeske Kloster. Fot.

Plads til Udvidelse i sydvestlig Retning, ud imod Voldgaden. Thura byggede saa i nogen Afstand fra det gamle Hus en Blok af samme Størrelse og forbandt de to Bygninger ved en lavere Mellembygning med fladt Tag (»en terrasse«). Hver af de 3 Dele har til Gaden 6 Vinduesfag; ved Enderne blev der bygget 2 Porte.

Thuras Tegning findes endnu i Klosterets Arkiv;⁸⁶ den har Paategninger med hans Haand, hvoraf man kan se de enkelte Rums Anvendelse. I Mellembygningen var der, ligesom paa Vallø, Bolig for Priorinden. Desuden er der Paategninger af en senere Haand om Opførelsen, som skred meget langsomt frem. Det store Hus blev opført i 1754—55; Mellembygningen, som kun var i 2 Stokværk, tog ogsaa to Aar at opføre, 1756—57; og endelig blev i 1759—60 efter Thuras Død, men dog efter hans Tegning, det gamle Hus delvis ombygget; det fik bl. a. et nyt »gebrokkent« Tag svarende til det paa den nye Bygning. Det ældre Tag var af en usædvanlig Konstruktion; det bestod af 3 parallelle Valmtage, som vendte den smalle Ende mod Gaden.

Senere, i 1772, var der Trang til en ny Udvidelse, og det blev overdraget Harsdorff at

foretage denne paa bedste Maade. Han forhøjede Mellembygningen med en Etage, saa at Klosteret nu viser sig som en 3-Etages Bygning i hele sin Længde. Derved gik rigtignok det ejendommelige ved Thuras Værk tabt, og Huset gør sig nu ikke synderlig bemærket i Gadebilledet. Det maa indrømmes, at Harsdorffs Løsning var den naturligste, og det har maaske ikke været muligt at finde nogen bedre; men man ser, hvor vanskeligt det er at foretage den Slags Ombygninger, uden at der gaar noget værdifuldt tabt. Harsdorff har, lige saa lidt som Anthon ved Ombygningen af Stiftsbygningen paa Vallø, undgaaet at udviske den ældre Bygnings Karakter.

FREDENSBORG. I Frederik Vs Tid blev Slottets Hovedbygning som bekendt udvidet ved Tilbygning af de fire Fløje. Façaderne blev derved meget længere, hvad der giver Slottet et mere anseligt Udseende, særlig fra Havesiden, men dets oprindelige Karakter af Centralbygning blev rigtignok i det ydre noget udvisket. Fløjene er paabegyndt under Eigtved ifølge Resolution af 22. September 1753; men de blev først færdige midt i Aaret 1755 og er alt-saa fuldendt af Thura. Næste Aar opførte han den lille »Kommunikationsbygning«, som forbinder de to vestlige Fløje og derved danner den morsomme lille Gaard, hvor Bathsebafiguren staar. Til denne Bygning blev der ved Resolution af 21. Februar 1756 bevilget 5166 Rd. 1 M. 11 Sk. og 11. Oktober endvidere 99 Rd. 10 Sk. Den er 40 Alen lang og 10½ Alen bred, i een Etage med Kælder, og indeholder 3 Værelser.

De fire Skorstene ved Kuplens Hjørner, som i 1744 var blevne forhøjede for at faa Ovnene til at trække og modvirke Røgplagen, var da Thura overtog Slottet efter Eigtved meget forfaldne og maatte ombygges snarest mulig. Hertil blev der 14. December 1754 bevilget 2961 Rd. 4 M., og 15. Februar det følgende Aar 439 Rd. 3 M. 13 Sk. De kostede dog kun 2432 Rd. 1 M. 13 Sk. Men allerede inden Pengene var bevilgede, havde Thura sat

Arbejdet i Gang, da han fandt det uopsættelig. Ved Sagens Behandling i Bygningskommissionen den 29. November 1754 bemærkede Thura, at Eigtved allerede havde fundet Skorstenene »baufällig«, og at Overslaget var affattet i Foraaret 1754. Men saa maa Tegningen jo ogsaa have foreligget dengang. Denne Oplysning er af Interesse paa Grund af den Kritik, som Skor-

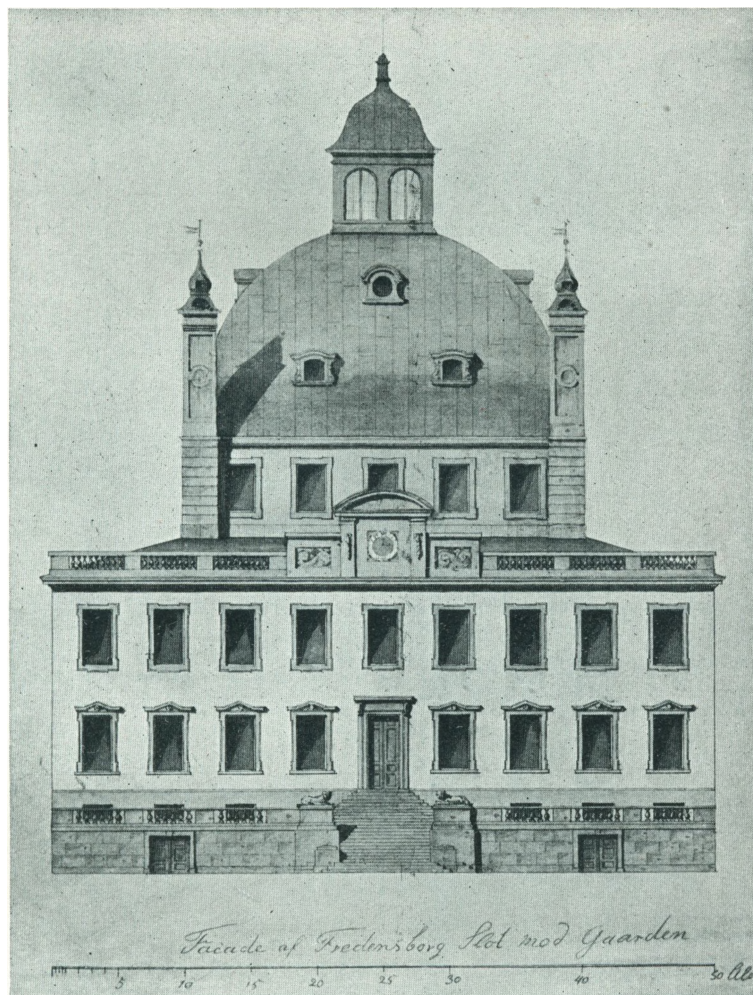

Fig. 103. Fredensborg. Tegning i Nationalmuseet.

stenene har været Genstand for fra Nyklassicismens Dage til F. J. Meier, som kalder dem for nogle »hæslige Tingester«. De er dog i alt Fald noget kønnere end de gamle, som man ser paa Tab. 25 i Vitr. II, og som vist maa være opmurede af Murmester Sebastian Schreck uden Vejledning af Architekten. De nye viser derimod tydelig, at de har været under Behandling af en Architect, som altsaa maa være Eigtved. De er helt af Sandsten, som blev tilhugget af Stenhugger Johan Valentin Steinlein. Kritiken har navnlig fæstet sig ved de afsluttende Røghætter eller »Opsatser«, som ganske vist ser noget legetøjsagtige ud og ikke passer ind i Slottets Stil. I Nationalmuseets Arkiv findes et ganske kuriøst Projekt fra den følgende nyklassiske Periode (Jardin?), hvor Opsatserne har faaet Form som græske Offer-

skaale. Projektet, som tillige gaar ud paa at gøre Kuplen fladere og fjærne Lanternen, viser, hvor kraftigt man reagerede mod den foregaaende Periodes Stil, men det kom aldrig til Udførelse; vi har endnu Fornøjelsen at se de Eigtvedske Taarne, som i hvert Fald er karakteristiske for deres Tid. Udtrykket »hæslige Tingester« forekommer mig at være en stærk Overdrivelse.

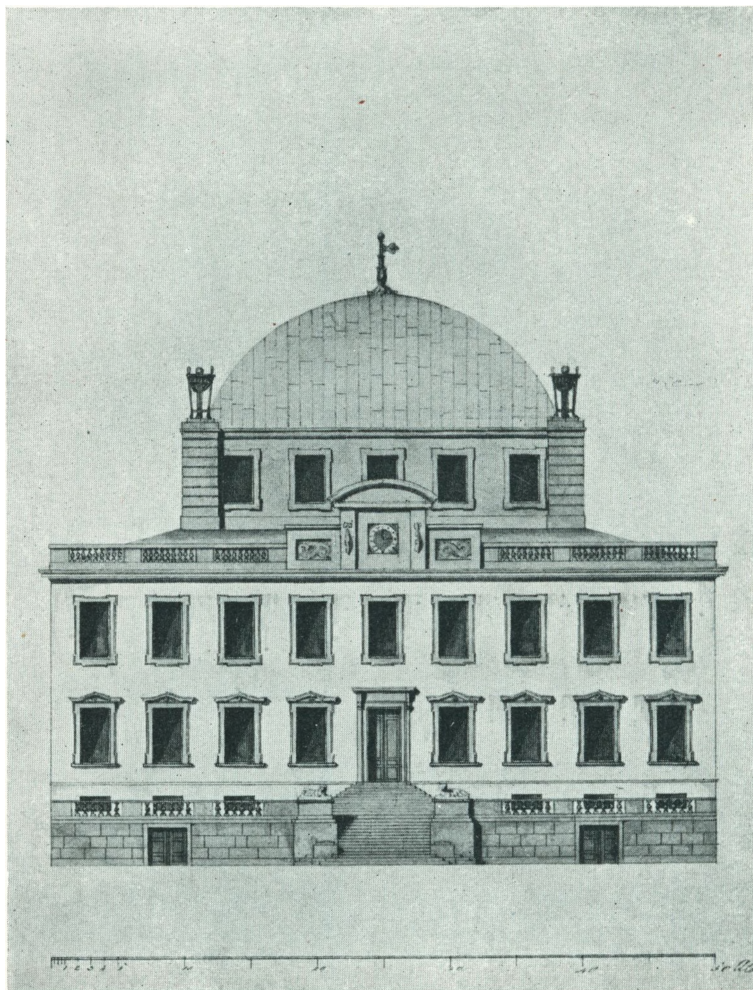

Fig. 104. Fredensborg. Projekt til Ombygning. Tegning i Nationalmuseet.

Endnu maa det omtales, at Orangeriet i 1757 blev ombygget til en »Marschalls Stube und andere Bequemlichkeiten« med en Bekostning af 4800 Rd. 5 M. 10 Sk. ifølge Resolution af 6. November 1756. Det er den nuværende Damebygning mellem Slottet og Kirken, som ved en Løngang staar i Forbindelse med Slottet. Til Gengæld blev der bygget et lille Laurierhus i Køkkenhaven, som kun blev anslaaet til 1419 Rd. 4 M., da man gjorde Regning paa at kunne anvende Vinduer og andre Materialier fra Orangeriet. Endelig blev der i 1757—58 bygget et nyt Proviantskriveri, som kostede 3195 Rd. 2 M. 14 Sk.; det er den nuværende Slotsforvalterbolig.²⁷

SORGENFRI. De Arbejder, som fandt Sted paa Sorgenfri i Aarene 1743—44, og som er omtalt S. 116—19, angik kun i ringe Grad Hovedbygningen. Dieussarts Sommerslot blev staaende uforandret indtil 1756; da begynder en ny Periode i Slottets Bygningshistorie, hvorom vi har autentisk Oplysning i Thuras Manuskript »Sjælland« Pag. 47. »Vores nu regierende Allernaadigste Konge, Kong Friderich den Femte, overlod det strax ved sin Regierings Tiltrædelse til Hendes Høyfyrstl. Durchlauchtighed Enkefyrstinden af Ost-Friesland for der at tilbringe Sommerens behagelige Tid. Dengang bestod Bygningen af to Stokvær-

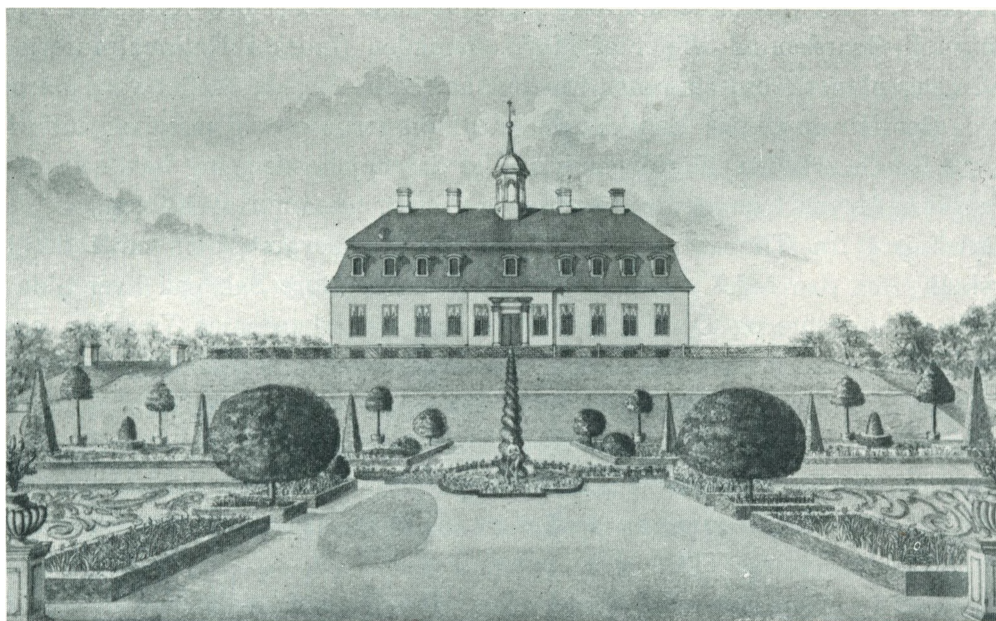

Fig. 105. Sorgenfri set fra Haven, 1757. Den Hegelske Samling paa Øregaard.

ker og Kielder og var paa alle Sider temmelig anselig; men ved Tidens Længde forfaldt Bygningen saaledes, at den ved Udbedring ey var at redde, hvorfor den i Aaret 1756 ganske indtil Kielderen blev afbrudt, og da hans Kgl. Maytt. forærede Stedet til Høybemeldte Hendes Durchl. Enke-Fyrstinden af Ost-Friesland paa hendes Livs Tid med alle Herligheder og Indkomster, foretog Hendes Durchl. sig strax i samme Aar under min Direction at lade opføre en nye grundmuret Bygning paa samme Fundament og Kieldere, som den forrige Bygning havde staaet, hvilken nye Bygning i samme Aar næsten blev fuldført og indeholder ganske rummelige og bekvemme Værelser for Hendes Høyfyrstlige Durchl. selv og de fleste af Hendes Durchl.'s fornemme Hof-Stat. Hvorledes den forrige gamle Bygning var, sees i Vitruvio Daniæ II Tome Tab. I, og hvorledes den nye lader sig tilsiune, er paa hosfølgende Tab. V at skue, hvor der er forestillet en Prospect imod Haven«.

Ogsaa Pontoppidan i Danske Atlas (II, S. 228) omtaler, at Enkefyrstinden »ved Ombygning har ladet det meget forbedre og pryde med et lidet Spir«; men han udtrykker sig her som saa ofte unøjagtigt; man kan ikke af hans Ord se, at det gamle Slot, som jo kun var af Bindingsværk med en Skalmur, blev helt nedrevet, og man har derfor hidtil troet, at dette først skete i 1789, da Arveprins Frederik købte Sorgenfri, og at den nuværende

Bygning er opført af Peter Meyn.²⁸ Men det kan altsaa ikke være rigtigt; Thura maa be-
tragtes som det nuværende Slots Bygmester, selv om det senere undergik nogle Forandrin-
ger. Hvorledes det saa ud efter Thuras Ombygning, lader sig endnu paavise. I den Hegelske
Samling paa Øregaard findes nemlig et Prospekt fra 1757, som viser Slottets Haveside. Dette
Prospekt er særlig vigtigt, da det uden Tvivl er netop det, som Thura henviser til som
Tab. V. Det skulde sammen med flere andre i den Hegelske Samling illustrere Manuskrip-
tet »Sjælland« (se Kap. V om Thuras litterære Arbejder). Man ser, at Bygningen i det væ-
sentlige havde samme Udseende som nu; kun mangler den store Kvist, der ligesom den
tilsvarende mod Gaarden er tilføjet af Meyn. Desuden findes i Nationalmuseets Arkiv et
Hæfte med Etageplaner, som stammer fra de Aar (1783—89), da Slottet var i Baron Henrik
Boltens Eje. Her har man paa Bagsiden af en af Planerne en skitse-mæssig udført Tegning
af Slottet, set fra Gaardsiden. Tegningen viser, at Sidefløjene dengang havde lave Valmtage,
medens de siden Meyns Ombygning har Mansardetage ligesom Hovedfløjen.

Rumfordelingen fra Thuras Tid er i det væsentlige bevaret; den var i det hele ikke
meget forskellig fra den i det gamle Slot. I Midten den store Sal, paa hver Side af denne
en 2-Fags Stue (Spisestue og Dagligstue); yderst mod Nord to smaa Værelser, og svarende
dertil mod Syd to Anretterværelser i nær Forbindelse med Kældertrappen, der fører ned
til den underjordiske Gang. I Sydfløjen ligger den store Trappe, som er fra Meyns Tid og
endnu et Værelse; i Nordfløjen en mindre Trappe og et stort Værelse, Kongens Arbejds-
værelse, som dog først er indrettet i denne Konges Tid ved at slaa 3 mindre Værelser sam-
men. Baade i den store Sal og andre Steder er der bevaret Dørindfatninger, som efter Pro-
filerne maa være fra Thuras Tid.

Gaar man ud i Haven, ser man, at der over Havedøren i Sydgavlen er indsat en Sol-
skive med Aarstallet 1704. Den har Thura altsaa overført fra det gamle Slot.

Regnskaberne er ikke bevarede eller i hvert Fald ikke fundne; men man ved, at Enke-
fyrstinden fik kongelig Bevilling til at optage et Laan i Ejendommen paa 5 à 6000 Rd. »til
den forehavende nye Bygning«.²⁹

At Slottet ikke er nedrevet og genopført i 1789, bekræftes ved en Undersøgelse af de
Arbejder, som Meyn udførte for Arveprinsen. I Nationalmuseets Arkiv findes en i flere
Henseender interessant af Meyn signeret Plan til en stor Ombygning af Slottet med Tilbyg-
ning af to nye Fløje, som skulde gaa vinkelret ud fra de gamle Sidefløje; men denne Plan
blev ikke udført. Hvad der skete, ses af et andet Sæt Etageplaner, der ligesom det oven-
nævnte har tilhørt Abildgaard. Arveprinsen, der var Præsæs for Kunstakademiet, kom der-
ved i Forbindelse med Abildgaard og synes at have benyttet ham som sin Raadgiver i Byg-
ningssager. Som bekendt skyldes den smukke Festsal i Arveprinsens (nu Kongens) Palæ
paa Amalienborg Abildgaard.

Etageplanerne angiver ikke nogen anden Forandring ved Hovedbygningen end de nævnte
to store Kviste, som gjorde det muligt at indrette flere og bedre Værelser i Mansardetagen,
og den smukke store Trappe i den sydlige Sidefløj. Derimod er der store Forandringer ved de
andre Bygninger. Køkkenbygningen — den nuværende Damebygning —, som tillige var »For-
valterens Vaaning«, er forhøjet med en Etage. Desuden opførte Meyn den saakaldte Blom-

stergang, en i Planen krummet Forbindelsesbygning mellem Damebygningens øverste Etage og Hovedbygningens Stueetage; den ligger ikke over den gamle Løngang mellem Køkkenet og Hovedbygningens Kælderetage, men noget mere mod Syd; bygningshistorisk har de to Ting ikke noget med hinanden at gøre. Fløjbygningen til venstre for Hovedindgangen, som i Henrik Boltens Tid var indrettet til Spinderi, blev nu atter Stald og udvidet med den lange Tilbygning mod Nord.

En yderligere Bekræftelse — om en saadan skulde være fornøden — kan hentes fra Arveprinsens Kasseregnskab, som findes i Rigsarkivet. Der er i Aaret 1790 anvist meget store Beløb til Professor Meyn til »Sorgenfri Udgifter«; men kun en mindre Del af dem kan antages at angaa Hovedbygningen. Den 1. Januar finder vi en Udgiftspost paa 5894 Rd. 3 M. 6 Sk., som maa være Afslutning paa Regnskabet over Udgifterne i 1789 og maa antages at være anvendt paa Hovedbygningen. Om der allerede i 1789 er udbetalt Penge til Sorgenfri og i saa Fald hvor meget, vides ikke, da den bevarede Kassebog begynder med 1. Januar 1790. Den 10. Januar giver Arveprinsen naadigst 80 Rd. som Douceur til Haandværksfolkene, der arbejde paa Sorgenfri, hvilket ogsaa er et Tegn paa, at et Arbejde er afsluttet. Men allerede 17. Januar begynder en ny Række Udgiftsposter, som strækker sig gennem hele Aaret 1790 og ind i det næste med Beløb fra 1000 til 5000 Rd., men stadig i hele Tusinder, indtil Regnskabet afsluttes den 6. Februar 1791 med at der udbetales »Professor Meyn de resterende Regninger af hans Regnskab for Sorgenfrie Bygninger med 5038 Rd. 5 M. 3 Sk. Saa har og D. K. H. naadigst vildet skienke ham for hans Umage og Bestyrelse ved Sorgenfrie Bygning 600 Rd.« Den samlede Udgift var foruden Architektens Honorar 34,038 Rd. 5 M. 3 Sk. Men Regnskaberne viser tillige, at Arveprinsen denne Sommer boede paa Sorgenfri og endog havde Besøg af den øvrige kongelige Familie. Der kan derfor ikke være Tvivl om, at Udgiften i 1790—91 angaar Damebygningen, den runde Forbindelsesbygning og Fløjbygningerne ved Indgangen.

HOLTEGAARD. Da Thura vendte tilbage til Sjælland efter sit fireaarige Ophold paa Børglum Kloster, kunde han ikke benytte sin gamle Sommerbolig paa Sandholm, da han, som tidligere (S. 92) omtalt, havde afstaaet Forpagtningen til Ebbe Scheel. Han købte saa for 5500 Rd. af Hofmaler Johan Jørgen Lassen Holtegaard i Søllerød Sogn. Skødet er udstedt 11. Juni 1756; men efter Thuras egen Angivelse fandt Købet Sted allerede i 1755. Med hvor megen Kærlighed han har omfattet denne smukke Ejendom, ses af den Beskrivelse, som han giver i Manuskriptet »Sjælland«. Foruden de Herligheder, som han der omtaler, havde Ejendommen ogsaa et Fortrin, som han diskret forbigaar, men som han sikkert har sat Pris paa. Til Holtegaard hørte nemlig et Bryggeri og Brændevinsbrænderi, som havde Privilegium paa at forsyne hele Søllerød Sogn med Øl og Brændevin; desuden var der en Kro, som Thura fik Bevilling til at drive mod en Afgift af 3 Rd. aarlig til Kongens Kasse. Det er den, som senere, da den nye Kongevej var bleven anlagt, blev flyttet ned til »Røjels Bom« ved Geels Skov og kaldet Ny Holte Kro. I disse Aar, hvor Landbruget ikke var meget rentabelt, var en saadan Bevilling ikke at foragte.⁹⁰

Beskrivelsen i Manuskriptet »Sjælland« lyder saaledes: »I Holte By ejer jeg selv en

Gaard, som egentlig er en saa kaldet Selv-Eier-Gaard, men hvorved jeg selv besidder alle Herligheder, Jagten alleene undtagen. Denne tiener mig ey alleene til Sommer-Forlystelse og for at lette Sindet undertiden fra mange besværlige og fortrædelige Embedsforretninger, men er mig endog til Nytte og Gavn baade i Henseende til de skønne Jorder og Skove, som dertil hører, og i Henseende til det ypperlige Fiskerie, som ligger dertil; Gaarden tilkøbte jeg mig Aar 1755 og lod straks Haven baade gjøre langt større, end den tilforn var, og den ganske af nye med stor Bekostning anlægge, og Aaret derefter nemlig Ao 1756 be-

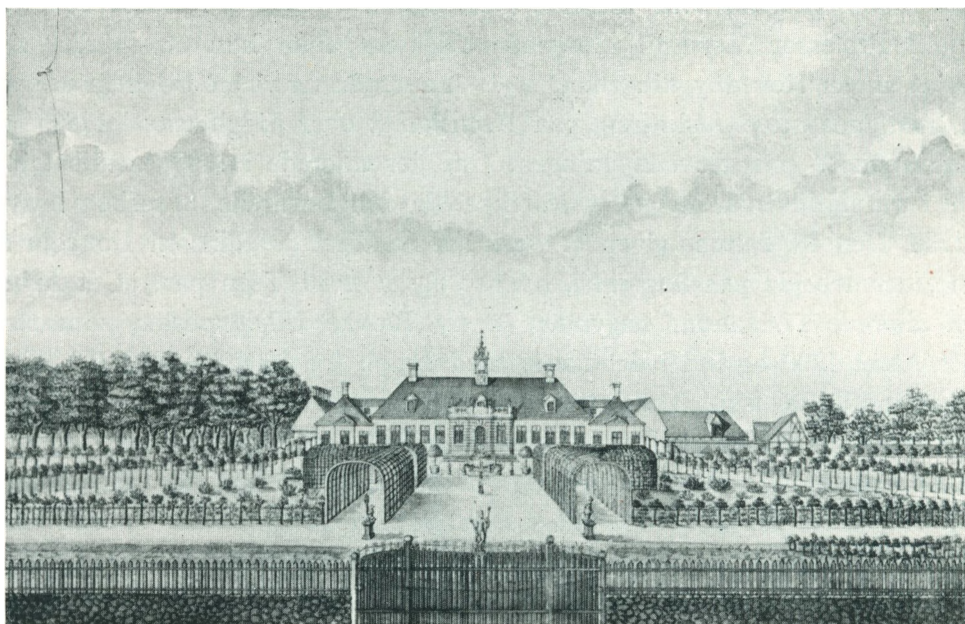

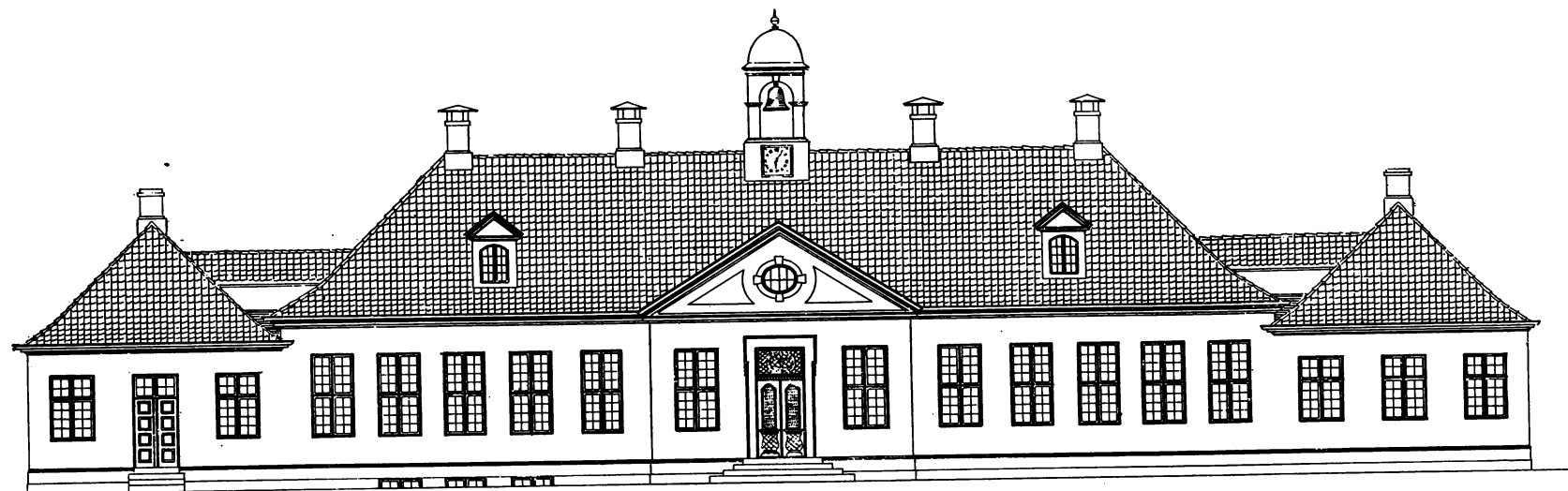
Fig. 106. Holtegaard set fra Haven, 1757. Den Hegelske Samling paa Øregaard.

gyndte jeg med at afbryde Gaardens gamle Bindingsværks Huuse, som alle saa got som i Grunde vare forfaldne; i deres Sted lod jeg nye Bygninger næsten alle af Grundmur igien opføre og farede dermed fort, indtil alle Ting ved Gaarden i Begyndelsen af Aaret 1758 var bragt i fuldkommen Stand. Stedet kaldes Holtegaard og sees paa Tab. IX en General-Grundtegnning af Gaarden med tilhørende Bygninger og Haver.

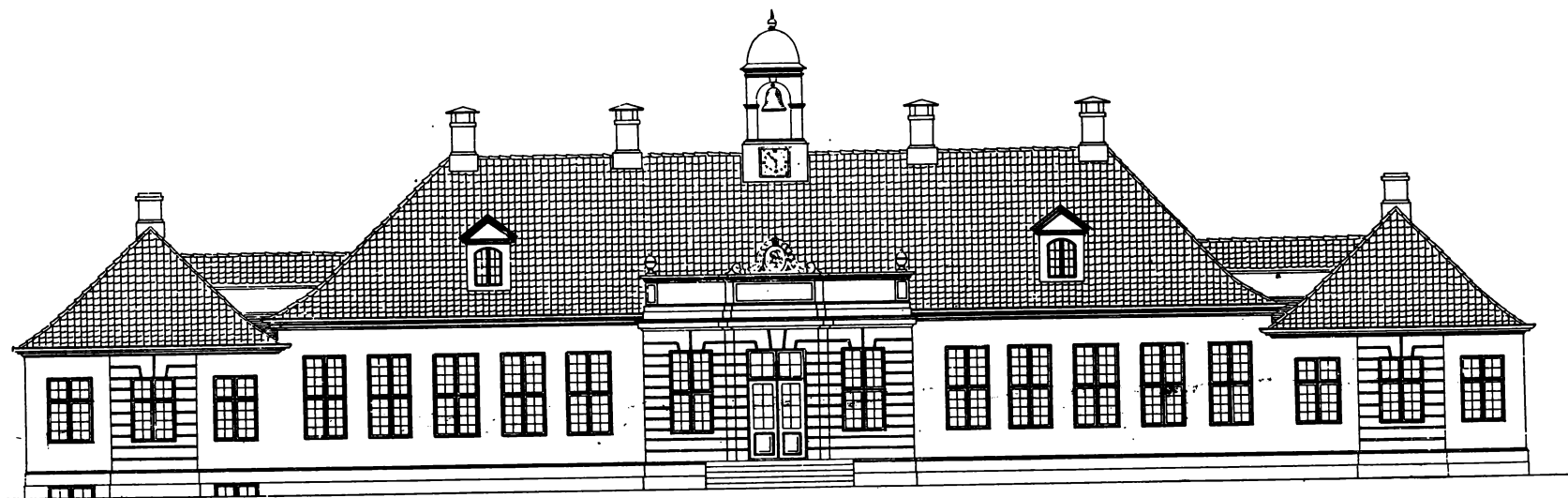
Paa Tab. X sees en Prospekt af Hoved-Bygningen imod Haven, saaledes som den paa Øster-Side i Aaret 1759 er at skue. Paa Tab. XI sees atter en Prospekt af Hoved-Bygningen og Haven, saaledes som den i samme Aar fra Marien-Høy eller tilforn saa kaldede Ugle-Bakke af at see lod sig tilsiune. (Højen er altsaa opkaldt efter Thuras Hustru). Tab. XII viser Stedets herlige Udsigt fra Hoved-Bygningen imod Haven at skue.

I det paa Hoved-Bygningen værende lidet Taarn findes et Uhrværk med Quarteers og Fulds slag Klokker. Klokkerne selv er vellydende og temmelig store, de er begge af nye støbt Aar 1756, og paa den eene sees mit Navn og Vaaben og paa den anden min nu værende Egtefælles Navn og Vaaben. (Den sidste, som er den største, bærer dog Aarstallet 1757).

Denne Gaards Lage er ellers meget lystig og angenem, idet man paa eengang har baade Skove, Marker, Enge, ferske Søer og det vilde Hav for Øjne, saa at ethvert Skib, som frem

mod Gaarden

mod Haven

Fig. 107. Holtegaard, restaureret. Tegning af Architect Vilh. Holck

eller tilbage passerer, klart kand sees, uden at tale om Øen Hveen, Landskrone i Skaane, Eremitagen i Jægersborg Dyrehave, Landsbyen Nærum med sine Lystgaarde, som alle fra Havens Alleer tydeligen falde i Øynene«. En heldig Skæbne har bevaret de tre i 1757 optagne Prospekter, som Thura henviser til. De findes i den Hegelske Samling paa Øregaard.

Den nye Hovedbygning afgav en herskabelig Beboelse, som den gør den Dag idag. Bygningen er ganske vist bleven restaureret i den Tid, da Etatsraad H. N. Andersen ejede Holtegaard (1900—1911); men denne Istandsættelse, som lededes af Architect Vilhelm Holck, er sket med megen Forstaaelse og gik nærmest ud paa at føre Bygningen tilbage til dens oprindelige Skikkelse, i hvert Fald hvad det ydre angaar. I Tidens Løb var Vinduer blevne tilmurede og Døre flyttede; bl. a. var Hovedindgangen fra Gaarden flyttet fra det midterste Fag til det næste til venstre, saa at den af Thura tilsigtede »regularité« var gaaet tabt. Den store Længde — 68 Alen — af den forholdsvis lave eenetages Bygning er paafaldende; den maa sikkert skyldes givne Forhold, f. Eks. gamle Fundamenter, som skulde benyttes; men det er interessant at se, hvor overlegent Thura har klaret denne Vanskelighed ved den fortræffelige Tagkonstruktion. Ved denne indeles den lange Bygning i et højere Midtparti, det egentlige »corps de logis«, og to lidt lavere Pavilloner, hvoraf den ene tjener som Køkkenbygning. Pavillonernes Façadelængde er 12 Alen, heri medregnet Gavlene og Skillerummene mod Midtpartiet; den samme Længde har Midtrisaliterne mod Gaarden og Haven; de mellemiggende Dele er paa 16 Alen; her sidder Vinduerne tættere; Akseafstanden er kun 3 Alen, medens den i Risaliten og i Pavillonerne er 4 Alen.

Paa den Maade er al Ensformighed undgaaet; smukkeste tager Huset sig ud fra Havesiden, hvor Risaliten har de brede franske Fuger (»refends«) og for oven en Balustrade; Pavillonerne har ogsaa et lille Fremspring, som er behandlet paa lignende Maade. Til Gaardsiden er der nu en trekantet Fronton, som dog ikke beror paa nogen Overlevering; før Restaureringen var der slet ikke nogen Fronton; men Architecten har haft en rigtig Følelse af, at der oprindeligt maa have været en Afslutning af en eller anden Slags. Naar Thura har foretrukket Valmtage for de af ham ellers sædvanlig anvendte Mansardtage, er det vel beregnet; sammenstødende Mansardtage gør ikke nogen god Virkning. I Taget sidder endnu de gamle Spær; Uret og Klokkerne er ogsaa de oprindelige. Den store Klokke har foruden Fru Marie Thuras Navn og Vaaben denne Indskrift: Me fecit Michael Carl Troschil. Soli Deo Gloria. Uret er signeret: Peter Matiesen Anno 1756.³¹

I al sin Simpelhed vidner Thuras Hovedbygning om en sikker Smag. Han har overholdt Barokkens Fordring om »bienséance«, hvorefter den arkitektoniske Udsmykning bør staa i Forhold til de Personers Rang, som skal benytte vedkommende Bygning, og han har med Hensyn til sin egen Person vist en passende Beskedenhed. Holtegaard er et fremragende Eksempel paa, at en smuk Virkning kan opnaas med de simpleste Midler, naar Bygmesteren forstaar at anvende dem paa rette Maade. En Sammenligning med Sorgenfri viser os, hvorledes den Opgave at bygge en herskabelig landlig Bolig kunde løses paa vidt forskellig Maade indenfor Barokkens Rammer.

Kun i kort Tid efter at de nye Bygninger var opført og Haven anlagt, har Thura kunnet glæde sig ved sin smukke Ejendom. Efter hans Død blev Holtegaard i Foraaret 1760

solgt ved Auktion til Grev Chr. Ditlev Reventlow til Christianssæde for henimod 13,000 Rd., altsaa mere end det dobbelte af, hvad Thura havde givet for den 5 Aar tidligere: men Ejendommen var jo ogsaa bleven betydelig forbedret. I Haven fandtes ikke blot Alleer, Buegange, Lysthuse og Vandspring, men endog et Menageri.

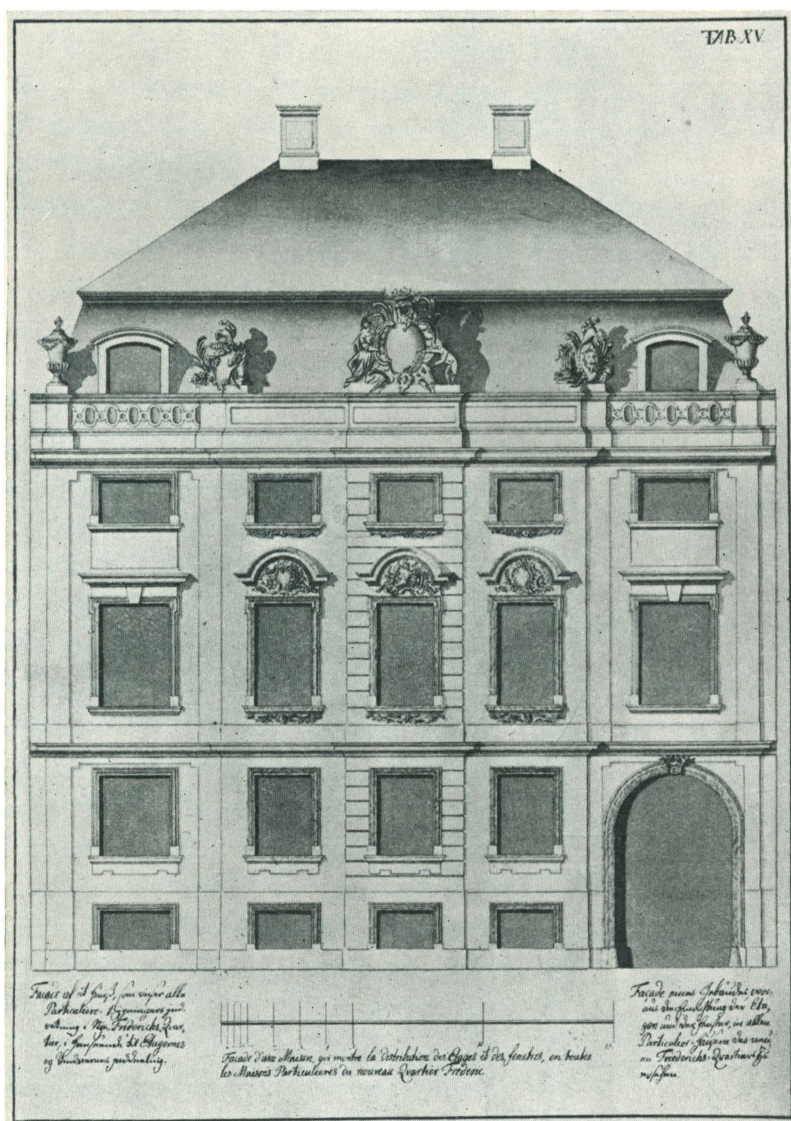

Fig. 108. Thuras Hus i Amaliegade (Nr. 25). Vitr. III, Tab. 15.

THURAS EGET HUS i Amaliegade. Ved Eigtveds Død (7. Juni 1754) var Byggeriet i Frederiksstadens allerede vidt fremskredet. Paa Kongens Plads var Moltkes Palæ helt færdigt (indviet 30. Marts 1754), de 3 andre under Bygning; ligesaa de to store Palæer ved Norgesgade, som Ministrene Bernstorff og Døhn lod opføre med J. G. Rosenberg som Architekt. Ogsaa langs Amaliegade var Bebyggelsen i Gang. For Husenes Højde og Façadernes Stokværksdeling var der givet bestemte Regler, og alle Bygninger til Gaden skulde være opført inden 5 Aar fra Privilegiets Dato. Privilegierne bestod sædvanlig i gratis Grund og forskellige

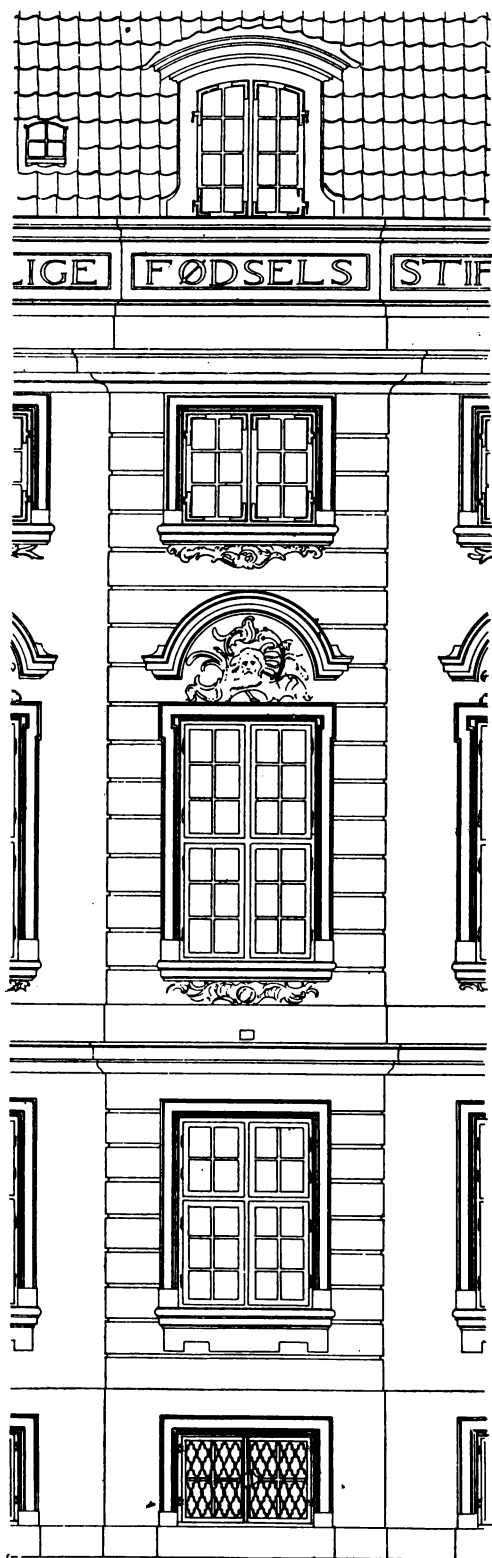

Fig. 109. Thuras Hus, Det midterste Fag.
Opmaaling af Foren. af 3. Decbr.

Skattelempelser; men paa Grund af de Fordringer, som stilledes bl. a. til Etagerens Højde, var det alligevel en ret kostbar Fornøjelse at bygge i Frederiksstaden. Men Thura, som nu indtog den høje Embedsstilling som Generalbygmester og desuden var Godsejer, har sikkert ment, at hans Stilling krævede, og vel ogsaa, at hans Forhold tillod ham at være med blandt de fornemme Herrer, som byggede her.

Den Grund, som blev tilskødet Thura,⁸⁹ ligger umiddelbart Syd for Frederiks Hospital og gik oprindelig helt ud til Bredgade, der hvor nu Ansgarkirken ligger. Façaden til Amaliegade var derimod kun kort, $28\frac{3}{4}$ Alen; som en naturlig Følge heraf fik Huset en lang Sidefløj: der er ikke mindre end 3 Gaarde, idet der er to Mellembygninger og længst mod Vest en Mur imod Haven. For at skaffe denne en større Bredde, sikrede Thura sig et Grundstykke, som mod Syd stødte op til hans eget, bagved nuværende Chirurgisk Akademi. Der var saaledes gode Betingelser for at skabe en herskabelig Ejendom.

Thuras Hus staar endnu med uforandret Façade, fraregnet Balustraden for oven, som oprindelig efter Tidens Skik var prydet med Vaabenskjold, Trophæer og Vaser. I det indre er der derimod sket mange Forandringer i den lange Tid, hvori Huset har tjent som Fødselsstiftelse. Men heldigvis haves der andre Kilder til Oplysning om Husets oprindelige Indretning; i Landsarkivet findes en Vurderingsforretning, som blev holdt, da Huset i 1757 var færdigt. Thura har ogsaa selv omtalt Huset i 3. Del af sin Vitruvius; men han afbilder kun Façaden, og Teksten er meget kort. »Denne Façade«, skriver han, »er egentlig af en Gaard, som jeg selv til min egen Beboelse har ladet bygge og indrette. Samme er af hugne Sandsteen til Gaden opført og Ornamenterne omkring Vinduerne og Indkørselsporten af poleeret norsk Marmor, som forarsager et herligt Siun og Anseelse«. Desværre har Vejr og Væde taget stærkt paa den sprøde gullandske Sandsten, saa at Stofvirkningen nu er meget ringere end den var fra først af.

Man skulde efter Thuras Ord tro, at han har boet

i sit nye Hus fra 1757, da det blev færdigt, til sin Død i 1759. Men allerede Udtrykket »egentlig« vækker Mistanke. Thura ejede ogsaa et Hus paa Kongens Nytorv, og det er sikkert, at han boede der ved sin Død, medens Palæet »paa Amalienborg« var lejet ud til Grev Knuth.⁸⁹ Dette Hus købte han omtrent ved den Tid, da han kunde have taget sin nye Ejendom i Brug, af sal. Justitsraad Peter Bendixen Stavangers Efterleverske for 7000 Rd.; Skødet er af 16. Juni 1758; men Købet ligger rimeligvis nogle Maaneder forud for dette Tidspunkt. Det sandsynligste er derfor, at han aldrig har boet i Amaliengade; hans økonomiske Forhold var, som vi senere skal se, ikke videre gode i hans sidste Aar, og han har saa maattet nøjes med en mindre kostbar Bolig.

I Façaden har Thura tilstræbt en solid Fornemhed, som navnlig beror paa det anvendte kostbare Materiale; derimod har han med rigtig Takt undgaaet at udstyre Façaden med saadanne Ornamente, som kun passer for større monumentale Bygninger. Søjler og Pilastre findes ikke; kun ved de to yderste Fag ses de beskedne saakaldte Rammepilastre, som var meget yndede paa den Tid og næsten altid findes paa Eigtveds Bygninger. Thura har ogsaa af Hensyn til den korte Façade undgaaet den Inddeling med to Enderisaliter, som nogle af de af Eigtved tegnede Huse i Gaden har. Thura lægger Akcenten paa Midten, idet

de 3 midterste Fag danner en Risalit, hvor atter det midterste Fag, som er »en rustique«, har et lille Fremspring. Det er det, som i Vurderingsforretningen med et Udtryk fra Haandværkersproget kaldes, at Façaden »er tvende Gange forlagt udi Midten«. Etageinddelingen var given ved de for Bebyggelsen gældende Regler, ligesaa Højden af de enkelte Etager, nemlig $5\frac{1}{2}$ Alen for Stueetagen, $7\frac{1}{4}$ Alen for Beletagen og $4\frac{1}{2}$ Alen for Mezzaninen. Disse forholdsvis betydelige Højder kræver, naar Proportionerne skal overholdes, en ret stor Afstand mellem Vinduesfagene. Akseafstanden er for de tre midterste Vinduer 4 Alen 16 Tom., til de yderste 5 Alen 18 Tom.

Alle Vinduer har kraftige Rammer af norsk Marmor; de tre midterste Fag, bag hvilke Salen var, er fremhævede ved segmentformede Afdækninger fyldte med Kartuscher. Midtpartiet er desuden fremhævet ved den store Attika over Hovedkransen, som bar Vaaben-

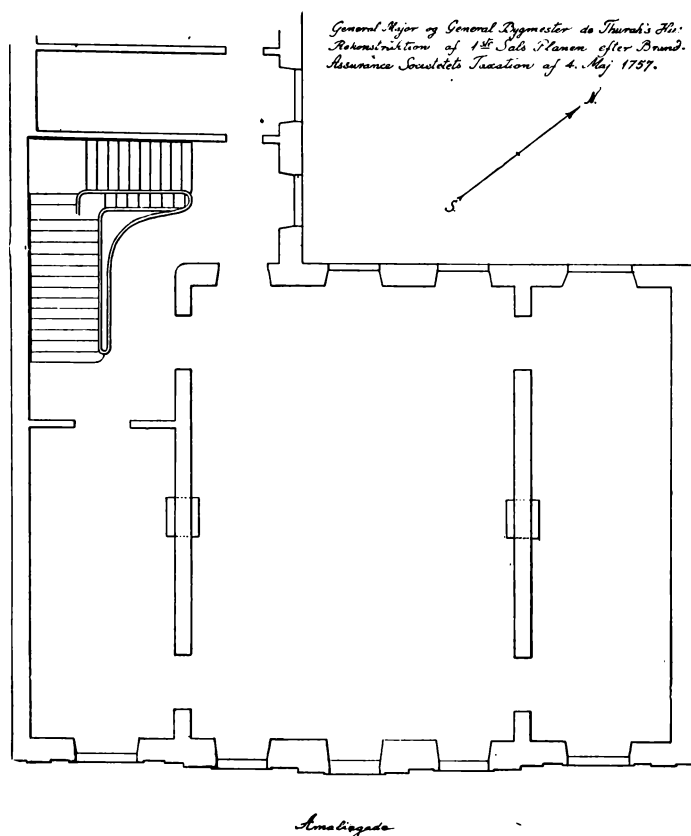

Fig. 110. Thuras Hus. Plan af 1. Sal. Rekonstrueret af Architekt Martial Weber.

skjoldet og de to Trophæer. Disse bestod foruden Skjold og Hjælm af Søjletorsoer og lign. Over Vaabenskjoldet var der derimod en adelig Krone og ved Siderne som Skjoldholdere en Minerva og en nøgen Genius, som holder en Bygningsplan. Over Sidepartierne fortsættes Attikaen med en gennembrudt Balustrade; yderst paa Hjørnerne staar Vaser paa Postamenter.

Porten har en smuk Indfatning af norsk Marmor, og selve Portfløjene er de oprindelige; gaar man indenfor, ser man, at Portrummet er hvælvet og gipset paa en Forskalling.

I Husets Indre er der hvælvet Kælder, hvor der oprindelig var Køkken i de 3 Fag. Opgangen til Stueetagen er fra Porten gennem en bred Dør med Marmorindfatning. Man stiger nogle Trin op ad en bred Trappe og befinder sig i en Vestibule, hvis Vinduer vender til Gaarden. Væggene har Brystpanel og Indfatningslister, hvori var indspændt Malerier paa Lærred, som forestillede Landskaber. Denne »Betrækning« er dog forlængst gaaet til Grunde eller borttaget og erstattet med graamalet Lærred. Det mest mærkelige ved Vestibulens Udsmykning er imidlertid de »pousserede« hollandske Fliser, som dels danner en Ramme om Malerierne, dels helt udfylder de mindre Vægfelter paa den smalle Væg modsat Indgangsdøren. Paa disse Fliser, som er af hvid, enkelte af blaalig Fajance, er Fugle og Blomster fremstillede i Relief. Det er altsaa en anden Slags end de blaamalede Fliser, som findes i Trapperummet paa Eremitagen; men de er dog vist ligesom disse fremstillede paa Delft-Porcellæns Fabrikken i St. Kongensgade. Foruden Vestibulen er der i denne Etage 4 Værelser, som vistnok har været tænkt som Tegnestuer og Kontorer. Gennem en lille Forstue kommer man først (nærmest Porten) ind i et større 2-Fags Værelse. Her er Brystpanel, og omkring Tapeterne, som var af »trykt Lærred«, var der forgyldte Indfatningslister.³⁴ I det næste Værelse, som er paa 1 Fag, er der afdelt et Rum, som har kunnet anvendes som Arkiv, til Opbevaring af Tegninger og lign. Selve Værelset var udstyret som det forrige, dog med grønmalet Lærred. Længst mod Vest kommer et 1-Fags, dog temmelig stort Værelse, hvor Tapeterne var perlefarvede. I alle 3 Værelser til Gaden var Lofterne gipsede, men uden Loftsmalerier (»Plafonds«). Det 4de Værelse ligger i Hjørnet, hvor Sidehuset støder til; det kan derfor ikke faa direkte Lys, men oplyses ved en Glasdør ud til Vestibulen og et stort Vindue ud til Trappegangen. Det var et Tjenerværelse, hvorfra der var Nedgang til Kælderen.

Hovedtrappen ligger væsentlig i Sidehuset og bestaar af to Løb, som danner en ret Vinkel, saa at det øverste Løb udmunder oven over det mørke Værelse. Det er en bred »italiensk« Trappe med gennembrudt Rækværk; Væggene var oprindelig betrukne med Lærred fra øverst til nederst. Naar man kommer op paa 1. Sal, bøjer Rækværket om i en indadgaende Bue og danner en halvrund Forplads, som synes ganske umotiveret, da der, som Etagen nu er indrettet, er rigelig Plads paa Gangen. Men denne Etage er ganske spoleret ved de senere Forandringer og giver i sin nuværende Skikkelse ingen Forestilling om den Fornemhed, som oprindelig prægede den. I Midten var der en stor Sal gennem hele Husets Bredder og med 3 Fag til Gaden; til Gaardsiden kunde der kun blive 2 Vinduesfag; men den ønskelige Symmetri var paa en snild Maade opnaaet ved Anbringelse af en Glasdør med folieret Spejlglas ud til Gangen, ganske svarende til Vinduerne. Man forstaar nu Hensigten med det indadgaende Rækværk; kun paa den Maade kunde der blive Plads til

Passage baade ind i Sidefløjen og op ad Trappen til 2. Sal. Salen var omtrent 260 □ Alen stor, altsaa større end Spisesalen paa Eremitagen. Den var udstyret med solid Elegance; der var Parketgulv af Ege- og Fyrretræ, Brystpaneler af ren Ege-»Vognskud«, Dørene ligesaa med Indlægning af Valnødtræ i Fyldingerne; i Loftet var der rigt Stukkaturarbejde med en stor Rosette i Midten; Tapeterne var malede med perspektiviske Malerier, det samme gjaldt Dørstykkerne, som (ifølge en senere Vurdering i 1777) var af Fabris. Mellem Vinduerne var der fire store »Trumeaux« (faste Pillespejle). Den samme Symmetri, som var tilstræbt mellem Ydervæggene, fandtes ogsaa mellem de to Sidevægge; i hver af dem var der to Døre og mellem disse »en stor av de nye-modige brændte glaserede Steen-Ovne«, som var indmuret i Væggen, saa at den tillige kunde opvarme det tilstødende Værelse

Det Værelse, som laa mod Vest, har vistnok tjent som Forværelse til Salen; Udstyrelsen var tilsvarende, dog med Plafond i Loftet; Væggene var betrukne med gult »skildret« Lærred. Til den modsatte Side laa »Galeriet«, et langt, men forholdsvis smalt Værelse; Længden er nemlig hele Husets Bredde, som udvendig maalt er 21½ Alen. Udstyrelsen var ligesaa fornem som i Salen; Væggene var betrukne med grønmalet Lærred, alle Paneler, Døre og Tapetrammer hvidlakerede med forgyldte Lister; i Loftet var der »3 Plafonds af den berømte Krog indfattet med Gibs-Stuccatur-Arbejde, som overalt er forgyldt«. Krock var rigtignok død en Snes Aar tidligere (1738); men Brandtaxationens Angivelse, som vel maa stamme fra Thura selv, kan godt være rigtig; under de mange Forandringer ved Slottene — man kan f. Eks. tænke paa Forhøjelsen af 2. Stokværk paa Hirschholm og Fredensborg — er vel Loftbillederne undertiden blevet kasseret og foræret til Thura.

I øverste Etage var der 5 Logementer, 2 til Gaardsiden og 3 til Gaden; det midterste af disse var et stort 3-Fags Værelse. I hele Huset var Vinduerne til Gaden »med engelsk Glas beglasset«, i mellemste Etage til Gaarden ligeledes (det var jo Salen), men i underste og 3. Etage med fransk Glas.

I alt raadede Thura, eller rettere sagt hans Lejer Grev Knuth, over 12 Værelser alene i Forhuset; men Ejendommen var meget mere vidtløftig; i Sidehuset, som er 60 Alen langt, 13 Alen dybt og har 3 Etager, fandtes der andre 12 Værelser; her var der i Stueetagen et Køkken, som ogsaa kaldtes »Conditorstuen«. Paa 1. Sal var der et stort 4-Fags Værelse, uden Tvivl Spisesalen, hvor alt Træværk var hvidlakeret med forgyldte Lister; Væggene var betrukne med »Saftfarve«-Tapeter, og over Dørene var der Dørstykker; Loftet var gipset med en stor Plafond i Midten af Benoit Coffre(!). Ved Siden deraf et Sengkammer paa 2 Fag, hvor Døre og Paneler var hvidlakerede og Væggene betrukne med gult skildret Taft; ligesom i Spisesalen var der opsat Dørstykker og Loftet var gipset med en forgyldt Rosette i Midten. Naar man har passeret disse to Værelser, som i kostbar Udstyrelse ikke stod tilbage for Hovedfløjens, kommer man ud paa en Trappegang, hvor en »italiensk Trappe« fører op gennem alle 3 Etager; til denne Trappe er der Adgang fra Gaarden ad den endnu bevarede Stentrappe. Paa den anden Side af Trappegangen (stadig paa 1. Sal) laa endnu to mindre, men elegant udstyrede Værelser; i det ene var alt Træværk malet med grøn Farve og lakeret, medens Tapeterne var af carmoisinrødt Damask; i det andet var Tapeterne malet med »Saftfarve« og Panelerne perlefarvede. Disse to Værelser har maaske været be-

stemt for Thuras Datter af første Ægteskab, Frøken Mette Benzon de Thurah. Sidefløjen er nu meget forandret, navnlig derved at der er tilbygget en Udvidelse paa den tilstødende Plejestiftelses Grund for at skabe lange Korridorer med Adgang til Sygestuerne. I Kælderen ser man bedst det oprindelige Forhold, idet der er Hvælvinger i den gamle Sidefløj, men ikke i Tilbygningen.

I Fortsættelse af dette store Sidehus laa et lavere af Mur og Bindingsværk, 1 Etage højt, 23 Alen langt og 10 Alen dybt. Heri var bl. a. Stald til 12 Heste. Dette Hus er senere helt ombygget. Den forreste og mellemste Gaard adskilles ved en grundmuret Tverbygning med Port, 16 Alen lang og 10 Alen dyb. Oprindeligt var der kun 2 Stokværk (nu 4). Heri var for neden Vognremise og ovenpaa 3 Kamre. Temmeligt uforandret staar den næste Tverbygning, som skiller den mellemste Gaard fra Baggaarden; den er af Bindingsværk i een Etage med knækket Tag. Baggaarden var adskilt fra Haven ved en Mur; desuden var der — og er endnu — en 6 Alen høj Mur i Skellet mod Frederiks Hospital.

Haven gik helt ud til Norgesgade, hvor den ligeledes var afgrændset ved en høj Mur. Som før nævnt, strakte den sig ind bagved Chirurgisk Akademi og havde en anelig Størrelse; dens regelrette Anlæg ses tydeligt paa Chr. Geddes Plan af de 12 Kvarterer,⁸⁵ som netop er fra Aaret 1757, da Thuras Hus blev takseret. I Haven fandtes et stort grundmuret Lysthus, 16 × 6 Alen, desuden 2 Pavilloner med Tag, 21 Fag Buegange og 133 Fag »Spalliar«.

Al denne Herlighed havde naturligvis kostet mange Penge, og Ejendommen blev da ogsaa ved Brandtaksationen vurderet til 36,000 Rd., en for den Tid meget betydelig Sum, i Sølvværdi 115,200 Kroner, men efter Pengenes Købeevne svarende til 3—400,000 Kroner. Thura fandt dog Ansættelsen for høj: han assurede kun for 24,000 Rd.

LIVSAFSLUTNING. Thura havde nu faaet rejst sit Palæ »paa Amalienborg« og sit Landsted paa Holtegaard; men det kostbare Byggeri bragte ham i økonomiske Vanskeligheder, som har efterladt tydelige Spor i Frederiks Hospitals Regnskaber. Mellem Bilagene findes en uskyldig udseende lille »Underdanigst Pro Memoria« fra 9. Maj 1755 af følgende Indhold: »Siden i Kiøbenhavn er særdeles stor Mangel paa Muur-Materialier, saa udbedes allerunderdanigst Tilladelse, at Forvalter Bloch af Kirke-Bygningens Forraad maatte til mig udlaane til min forehavende Bygning paa Amalienborg en Deel Muur-Materialier, som hannem i indeværende Sommer, saa snart Forraad i Staden findes, prompte in natura skal blive restituerede«. Kongen gav Tilladelsen mundtlig til Moltke, som ved Brev af 12. Maj lod den gaa videre til Thura.

Men to Aar efter viste det sig, ikke blot at de udlaante Materialier ikke var »restituerede«, men at Bloch ogsaa havde udleveret Bjælker og Spær af Hospitalets Beholdning til Thura, uden at nogen Tilladelse var given fra højere Sted. Kabinetssekretæren, Justitsraad Esmarch, som førte Regnskabet baade for Marmorkirken og for Hospitalet, maa paa dette Tidspunkt have fattet Mistanke om, at det ikke gik ganske rigtigt til med de mange Materialier, som var ophobet paa Kirkepladsen. Den 18. Februar 1757 krævede Moltke, i Anledning af at Thura forlangte Bevillingen til de fire Pavilloner forhøjet med 18,391 Rd. 49 Sk.,

en Beregning med Forvalter Blochs Attest over de Materialier, som var leverede fra Kirken til Hospitalet; men den blev ikke indsendt, idet Bloch undskyldte sig med, at han af Mangel paa Tid ikke havde faaet Regnskabet færdigt. Men omtrent samtidig var Kirkebygningens Regnskab for Tiden 15. Marts 1750—31. Marts 1756 til Revision i Rentekammeret — Afslutningen af dette Regnskab maa sættes i Forbindelse med Jardins Udnævnelse til Kirkens Bygmester fra 1. April 1756 — og Revisoren, Renteskriver Gold insisterede paa, at han maatte have Regnskabet over Materialierne, som Bloch ikke havde været at formaa til at aflægge. Presset af Moltke maatte Forvalter Bloch omsider rykke ud med Regnskabet, og Thuras Meddelagtighed i det passerede kunde ikke længer skjules. Han tog saa det Parti selv at indsende Blochs Opgørelse over de Materialier, som denne havde udleveret til ham dels af Kirkens, dels af Hospitalets Beholdninger, til Moltke ledsaget af en i de ydmygste Vendinger affattet Skrivelse (4. April 1757), hvori han bekender, at han »er og bliver en Debitor til Hans Kongel. Mayst. for omtrent 3800 Rd. for Materialier, som mig til min Bygning paa Amalienborg med allernaadigste Tilladelse ere blevne forstrakte«, og samtidig bønfalder Moltke om at udvirke, at Gælden maa blive ham eftergivet.

Moltke blev naturligvis meget forbavset over denne Skrivelse, som han »erholdt modald Forventning«; men Thuras Appel til hans »naadige Mediation« rørte ham dog, som det ses af en senere Forestilling til Kongen (10. Oktober). Han skriver her: »Saa nærgaaende denne Anmodning og forekom mig, saa ømm var jeg og over Hr. General Major de Thurahs gieldbundne Omstændigheder. Jeg bad allerunderdanigst for ham til Gieldens Eftergivelse, hvis ey in totum, saa dog in tantum,⁵⁶ men det behagede ikke Deres Kongel. Maytt. at eftergive noget af denne Debet«. Dette meddelte Moltke Thura i en Skrivelse af 7. Juli med Forespørgsel om, hvor snart og i hvilke Terminer Thura mente at kunne betale sin Gæld til Kongen; tillige lovede Moltke at udvirke Eftergivelse af »Interesserne« (Renterne). Med Skrivelsen fulgte en Beregning, som Esmarch havde affattet over Værdien af de udleverede Materialier. Esmarch, som aabenbart har haft et godt-Øje til Thura og ikke har været generet af den »Ømhed«, som Moltke følte, havde nemlig fundet ud, at Thura havde ansat Værdien for lavt.

I Stedet for, som det var forlangt, at gøre noget Tilbud om afdragsvis Betaling sendte Thura 25. Juli en ny Skrivelse til Overhofmarskallen, hvori han lover inden faa Ugers Forløb at refundere, hvad han har laant af Hospitalet, men atter beder om, »at jeg formedelst Deres Høygrævel. Excellences Naadigste Forbøn maatte blive befriet for de 300,500 Stykker Muursteens og 1600 Tønder Kalks Restitution, som mig fra Kirke-Bygningen er udlaante, i allernaadigste Betragtning af de store Omkostninger, som jeg paa min Bygning har anvendt, som hvortil alle mine Midler og følgelig næsten min heele timelige Velfærd er sacrificeret«. Dette Forslag mente Moltke dog ikke, at han turde driste sig til at anbefale, »saa ømm jeg har vaaren over denne reitererede (gentagne) Anmodning«. I en Forestilling af 10. Oktober 1757 fremstiller han hele Sagens Forløb og udbeder sig Kongens Resolution om; hvorledes han skal forholde sig, om de af Thura anførte »Motiver da kunde bevæge Eders Maytts store medfødte Clemence til Naade og en mildere Resolution«. Dette fandt Kongen dog ingen Anledning til, og naar man læser Resolutionen (30. Oktober 1757) kan man ikke

undre sig derover, idet denne indeholder en Oplysning, som gør Kongens Standpunkt let forstaaeligt. Resolutionen begynder saaledes: »Vi holde allernaadigst for at have beviist Vores General Major de Thura allerede særdeles Naade deri, at Vi til hands Gaards Opbyggelse i Kiøbenhavn har accorderet ham og Arvinger af en Capital à 10,000 Rixdaler i i 10 consecutive Aar, aarlig à 4 pCt. 400 Rd., følgelig i alt een Summa af 4000 Rd. Courant, hvoraf hand allerede af Vores Particulier Cassa for de 2 første Aar 1756 og 1757 800 Rd. har annammet«. Kongen tvivler ikke om, at Thura paaskønner hans Clemence, idet han »ey ressenderer« (bærer Nag) hverken mod ham eller Forvalter Bloch over de Materialier, som dels uden Tilladelse er udleverede dels ikke erstattede, og idet han eftergiver saa vel de forfaldne som de »fællig vordende Interesser«. Det paalægges derefter Thura at betale det skyldige Beløb 4109 Rd 30 Sk. med 690 Rd. 30 Sk. i Dec. Termin 1757, 1000 Rd. i hver af de næste 3 Terminer og 500 Rd. i Dec. Termin 1759. Hvis Betalingen udebliver, skal Hospitalet lægge Beslæg paa Thuras Gage og Emolumenter.

Resolutionen blev kommunikeret Thura 7. November, og der var ligeledes affattet en Kommunikationsskrivelse til Hospitalsdirektionen; men den blev ikke afsendt, idet Thura i et Brev til Esmarch (8. November) bad om, at Kommunikationen maatte tilbageholdes indtil videre, da han haaber at kunne »acquittere sig« for Gælden. Hvorledes han har tænkt sig, at dette skulde ske, omtaler han ikke; men det ligger nær at sætte hans Haab i Forbindelse med den Kendsgerning, at han netop i dette Aar (1757) solgte Børghlum Kloster til Oberst Jens de Poulsen for 56,000 Rd. Courant og 300 Speciesdalere.⁹⁷ Imidlertid maa det ikke være lykkedes Thura herved at bringe sine Pengesager paa Fode; han betalte ikke de forlangte Afdrag, og Sagen blev holdt hen indtil Foraaret 1759, da Moltke fremkommer med en Forestilling (22. Maj). Thura har ikke opfyldt sit Tilsagn om at afvikle Gælden, men Moltke ser ikke, hvorledes han kan skaffe Pengene med mindre han kan sælge en af sine Gaarde — Moltke mener her de to Ejendomme i København — med Fordel, men da dette er uvist, udbeder han sig Kongens Resolution. Denne falder 3 Dage senere og gaar ud paa, at Kommunikationen af den tidligere Resolution om Gældens Betaling »af særdeles Clemence« udsættes, indtil General Majorens Vilkaar og Omstændigheder paa een eller anden Maade forbedres eller forandrer sig.

Thura havde altsaa ikke forgæves gjort Regning paa den faderlige Overbærenhed, som Enevælden paa sit Højdepunkt giver saa mange Eksempler paa. Der blev ikke rørt mere ved den Sag i Thuras Levetid. Først efter hans Død kommer det Spørgsmaal op, om man skal forlange Gælden betalt af Boet eller eftergive den. Moltke synes at have været stemt for det sidste; han skriver i sin Forestilling af 13. Oktober 1759: »Siden da endnu ingen Betaling er sket, og General Majoren imidlertid ved Døden er afgangen, saa maae jeg herved end ydermere allerunderdanigst udbede Deres Kongl. Maytts allernaadigste Resolution, hvorledes hermed nu skal forholdes, da det er bekiendt, at General Major de Thura ikkuns haver efterladt sig meget maadelige, ja maaske ganske ringe Omstændigheder«. Kongen resolverede imidlertid, at Fordringen skulde inddrives i Boet; men dette skete dog, som vi skal se, paa en meget lempelig Maade.

Thuras sidste Aar har ikke været lykkelige. Den vanskelige økonomiske Situation maa

have været trykkende og pinlig for en saa ærekær Mand, som Thura var. Men der er ogsaa Tegn til, at han ikke har mødt den Anerkendelse for sin Virksomhed som Architect, som han mente at have Krav paa. Som det tidligere var Eigtved, saaledes var det nu Jardin, paa hvem Naadens Sol skinnede. Til ham sigter uden Tvivl den Bemærkning i Selvbio grafien, som er anført S. 12 om »den Lykke, som gemenlig de fremmede Bygmestre nyder, medens en ærlig Patriot maa arbejde sig til en Prackere«. Det kan ikke være noget, som Thura har indført i sin Rejsejournal, da han i sine unge Dage med frisk Humeur saa

Fig. 111. Prospekt af Kongens Nytorv med Thuras Hus. Maleri af Râch og Eegberg. Nationalmuseet.

sig om i Verden. Det er den aldrende Mands bitre Erfaringer, som fremkalder dette Udbrud, da han i sit sidste Leveaar nedskriver Erindringerne fra sin Barndom og Ungdom.

Natten mellem 5. og 6. September 1759 døde Thura, kun 53 Aar gammel.³⁸ De ansete Læger Berger og Piper attesterer, at Dødsarsagen var Galdefeber.³⁹ Allerede næste Morgen mødte Hofrettens Folk »i Stervboets Gaard paa Kongens Nytorv« efter Rekvisition for at foretage Forsegling og Registrering i Boet. I Stervboet var nærværende Enkefruen og hendes Lavværge Hr. Justitsraad Barchmann og Frøkenen Mette Benzon de Thura samt Hr. Kammerjunker Schack og Frue.⁴⁰ Den 13. September Klokken 7 om Morgenen blev Liget kørt fra Gaarden paa Kongens Nytorv til Trinitatis Kirke og bisat »i den fædrene Begravelse i den brede Gang«. Thura kom ikke til at hvile i Gravkapellet i Børglum Klosterkirke, som han havde tænkt sig, og Tavlen paa det pragtfulde Monument staar den Dag idag uden Indskrift.⁴¹

Den Gaard paa Kongens Nytorv, som Thura ejede og beboede, laa paa Hjørnet af Ny Adelgade, hvor nu Privatbankens Ejendom ligger. Paa et Prospekt af Kongens Nytorv, malet af Rach og Eegberg (i Nationalmuseet) ses Huset til højre for Hovedvagten, adskilt fra denne ved Ny Adelgade, ogsaa kaldet Lille Grønnegade. Det var et temmelig stort Hus i 3 Stokværk med en bred 5-Fags Kvist og var i 1758 vurderet til 10,000 Rd. Foran Stueetagen ser man en Række Arkader, som bærer en Balustrade, et temmelig enestaaende Eksempel mellem Datidens Borgerhuse; bagved Buerne var der 4 Slagterboder og en Port. Af Registreringen ser man, at Thura her havde en særdeles rummelig Lejlighed, selv om den ikke var saa stor som den, han havde indrettet i Palæet i Amaliegade, og at han ejede et stort og kostbart Indbo. I Stalden stod to sorte Køreheste (»Vogn-Hopper«), og der var nyt Seletøj med Messingbeslag; i Vognporten var der en Karet og en Arbejdsvogn.

Efter at alt dette var registreret, blev det »declareret, at Stervboet var ejende een Gaard paa Amalienborg eller saa kaldet Nye Friederichsstad, som for nærværende Tid er bortlejet til Geh.-Raad Grev Knuth, som deraf svarer en aarlig Leje 1200 Rd.«. Ligesaa blev det bemærket, at Boet ejede Holtegaard i Søllerød Sogn, og Skifteretten vedtog at tilskrive Amtmand Kammerherre Juel Vind om, at han derover vilde forfatte Forretning og indsende den til Skifteretten.

Dermed blev Forretningen udsat indtil videre, og Enken sad nu tilbage med sin Sorg og med Bekymringen for, hvorledes hun skulde tilfredsstille Kreditorerne. Heldigvis var Kongen den største Kreditor, og der blev snart — sikkert efter Moltkes Initiativ — truffet en Ordning, som baade sikrede Boet mod de Tab, som vilde følge af en Fallit, og tillige var skaansom og hensynsfuld mod Enken. Da Skifteretten næste Gang den 9. Oktober indfandt sig i Boet, mødte tillige Justitsraad Linde og Assessor Ramus⁴² »og foreviste et til den af Enke-Fruen refereret Kongl. Allernaadigst Commissorium at antage sig Boet til Skifte og Deling efter hendes Sl. Mand Afg. General Major de Thurah, hvilket originale Commissorium de begierte med Dhrr. Skifteforvalteres Paateigning maatte dem tilbageleveres imod en verificeret Copie, som blev lagt ad acta«. Som Følge heraf extraderede Skifteretten Boet til Commissarierne, mod at der udbetaltes Hofrettens tilforordnede udi Salaria 133 Rd. 2 M., og Rettens Segl blev atter fjærnet.

Boet var nu i gode Hænder; Enkens Lavværge Jacob Barchmann saa vel som Justitsraad Linde havde i mange Aar siddet sammen med Thura i Bygningskommissionen, og de har sikkert vist Enken alt muligt Hensyn samtidig med at de varetog Kongens Interesser. Gælden blev nu hurtig afviklet ved Salg af Ejendommene. Først blev Huset paa Kongens Nytorv sat til Auktion (3. December 1759) og købt af Kammerjunker Barthold v. Schack for 9850 Rd. (Skødet tinglæst 23. Juni 1760).⁴³ Holtegaard blev i Foraaret 1760 ligeledes ved Auktion solgt til Grev Chr. Ditlev Reventlow til Christianssæde for ca. 13,000 Rd.⁴⁴ Ejendommen i Amaliegade blev ved en 26. Februar 1761 afholdt Auktion udlagt til Tømmerhandler Boertmann, Fuldmægtig Jochum Schou og Tømmermester Frants Joseph Zuber, af hvilke den sidste havde en 2. Prioritet paa 2000 Rd. i Ejendommen efter 16,000 Rd. til Land-Militær-Etatens Pensionskasse. De to andre Parthavere har rimeligvis ogsaa haft Penge

til Gode. De fik Ejendommen tilslaaet for 14,740 Rd.,⁴⁵ altsaa langt under den Sum, som den var vurderet til ved Taksationen i 1757 (S. 166); men da det var Udlægsskøde, er Købesummen jo kun nominel. I Ejendommen paa Kongens Nytorv indestod 7000 Rd. til Brandassurance-Societetets Kasse, og Schack har formodentlig ogsaa havt en Fordring her; men Holtegaard kan næppe have været saa stærkt prioriteret. De Penge, som Kongen fik ud af Boet, skænkede han til Frederiks Hospital.⁴⁶ Men Enken, den rige Kiærskiolds Datter, sad nu i smaa Kaar; Kongen havde straks efter Dødsfaldet skænket hende 200 Rd. og bevilgede hende derefter en aarlig Pension paa 300 Rd.,⁴⁷ som hun dog kun i kort Tid kom til at nyde; allerede 25. Marts 1760 døde hun og blev bisat i den Herre Zebaoths Kirke (Garnisonskirken) i »den gewölbte Begravelse«.⁴⁸ Nogle Maaneder senere døde Thuras gamle Moder Bispinden; hun blev bisat i Trinitatis Kirke ved Sønnens Side 24. Juli 1760.

Efter Thuras Død blev Generalbygmesterembedet definitivt ophævet. Forretningerne blev ved en Kgl. Resolution af 19. Maj 1760 fordelt saaledes: 1. Bygmester Jardin beskikkes til »Intendant des batimens« og til at tage Sæde udi Bygnings-Commissionen som Committeret. 2. Bygningsinspecteurerne Fortling og Anthon beskikkes til Bygmestre, Fortling i København, Sjælland og Falster med 1200 Rd. i Gage, Anthon i Jylland og Fyn med 700 Rd. 3. Kammerraad Agerskov til Committeret i Bygnings-Commissionen. Dog skal han som hidtil tillige besørge Skriveriet.⁴⁹

Da Fortling døde allerede 15. Juli 1761, fik Anthon begge Departementerne med Titel af Hofbygmester. Fortling har, saa vidt det kan ses, aldrig haft Hofbygmestertitelen.

Ved Slutningen af Levnedsskildringen er det naturligt at vende Blikket tilbage og forsøge at trække Linjerne op i det Billede, som vi gennem mange enkelte Træk og Udtalelser af ham selv har kunnet danne os af Thura som Kunstner og som Menneske. Udgangspunktet for hans kunstneriske Virksomhed er hans Studier i udenlandske Architekturværker, mens han som ung Officer laa i Garnison i Rendsborg. Her har han gjort Bekendtskab med den klassicerende Form af Barok, som fra Louis XIVs Frankrig havde bredt sig til de vesttyske Hoffer, og Indtrykkene fra Udenlandsrejsen har bestyrket ham i Troen paa denne Stilarts Fortrin. Som Kunstner er han tidlig modnet; allerede i Eremitagen viser han fuldt Herredømme over sine kunstneriske Midler. I sin senere Produktion følger han det samme Spor; men indenfor Stilarten bevæger han sig med stor Frihed og viser en fremragende Evne til at tage rigtig fat paa den enkelte Opgave, hvad enten det er et stort kongeligt Slot som Hirschholm, en mindre, men dog fornem Bolig som Stiftsbygningen paa Vallø og Sorgenfri eller et beskedent Landsted som Holtegaard. Ethvert Værk af Thura har sit Særpræg; de udtraadte Stier følger han ikke; undertiden, som ved Frelsers Kirkes Spir, gaar han med en paa den Tid enestaaende Dristighed helt udenfor de banede Veje.

Hvad man noget savner hos Thura, er Udvikling eller rettere Evne til at følge med i Udviklingen, som den foregik ude omkring. Den Stilart, som han indførte, var paa den Tid ikke længere ny; den naaede noget forsinkét til Danmark. Men op igennem det 18. Aarhundrede bliver Forbindelsen med Frankrig mere og mere levende, og de efterfølgende Stilarter, Rokokoen og navnlig Nyklassicismen naar hurtigere frem. I det stigende Tempo var det ikke saa let at følge med; Nyklassicismens pludselige Frembrud, næsten samtidig

med dens Optræden i Frankrig medfører for Eigtved et kunstnerisk Nederlag, som er næsten tragisk. Naar dette ikke blev Tilfældet med Thura, ligger det i, at han paa den Tid, da det store Omslag fandt Sted, allerede var sat ud af Spillet og fra sit fjærne Gods i Jylland kun fulgte Begivenhederne som Tilskuer. Efter sin Tilbagekomst i 1754 har han i Kraft af sin høje Embedsstilling en vis Indflydelse, men han er ikke den, som angiver Retningen i Tidens Architektur. I den strængere Holdning, som præger Pavillonerne ved Frederiks Hospital, kunde man være tilbøjelig til at se en Paavirkning af Nyklassicismen; men den har i saa Fald været ubevidst; man behøver blot at kaste et Blik paa det nærliggende »Kirurgisk Akademi« for at se, hvor langt Thura er fra at være greben af Nyklassicismens Aand. Det er heller ikke sandsynligt, at han, hvis han havde levet længere, vilde have formaaet at indleve sig i den nye Stilart. Hans sidste Arbejde, Huset i Amaliegade, tyder ikke derpaa.

I Thuras Skrifter finder man adskillige Træk til Belysning af hans Personlighed. Han har ikke været fri for Tidens Skødesynd »den honette Ambition«; og han har ivrig stræbt efter at hævde sig i den lille Kreds af Mænd, som betød noget; men i Sammenhæng dermed staar den alvorlige Stræben efter at virkeliggøre kunstneriske Formaal. Et lille Bidrag til hans personlige Karakteristik finder man i et af Langebeks Breve til Carl Deichmann. Det drejer sig om en Tegning til Kirken i Porsgrund, som Thura havde lovet at korrigere. »Jeg veed nok« skriver Langebek, »den gode Mand, som ellers er ganske føjelig og artig, har meget at bestille og mange Ting i Hovedet, saa han kanske kunde lade dette noget henligge; han maa derfor undertiden mindes, men med al Lemfældighed«. Det skinner igennem, at nogen Pirrelighed hos Thura har været forbunden med Godmodighed. Den 16. September 1759 meddeler Langebek Deichmann, at »den gode General Major de Thurah« er død. En Side af Thuras Karakter, som ikke maa glemmes, er den varme Fædrelandsfølelse, som giver sig til Kende saa mange Steder i hans Skrifter. Han var, som han selv siger, »en ærlig Patriot«, som ønskede at tjene sit Fædreland af al sin Evne.

V

THURAS LITTERÆRE ARBEJDER

DEN DANSKE VITRUVIUS. I 1735 havde Thura paataget sig at udarbejde et stort Architecturværk over de kongelige Slotte og andre mærkelige Bygninger i Danmark. Der blev dertil bevilget ham 2000 Rd., som skulde udbetales med $\frac{1}{4}$ om Aaret i 1735—38, og det var Forudsætningen, at Værket skulde gøres færdigt i den Tid. Thura skulde forfatte en Beskrivelse paa tysk og fransk med tilhørende Kobberstik af alle i Kongeriget Danmark beliggende saa vel kongelige som publique og particuliere Bygninger, som fortjene nogen »attention«. ¹ En dansk Tekst har altsaa fra først af ikke været paatænkt, idet Værket nærmest var beregnet paa at sælges i Udlandet; men Thura, som var en fædrelandssindet Mand, har sat igennem, at der ogsaa blev en dansk Tekst.

Kongens Haab om at se Værket færdigt i 1738, blev dog skuffet; og skønt han i 1743 bevilgede et Tillæg paa 600 Rd., ² hvoraf de 400 skulde udbetales samme Aar, de 200 i 1744, udkom den danske Vitruvius først efter hans Død, 1. Del i Slutningen af 1746, 2. Del i 1749. Det ser dog ud til, at 1. Del har været forelagt Kongen i Manuskript. I det kongelige Bibliothek findes nemlig et Haandskrift, som indeholder den tyske Tekst til 1. Del af Danske Vitruvius med en Dedikation til Christian VI. ³ Thura motiverer her sin Dristighed at sætte Majestætens høje og glørværdigste Navn foran sit Værk ikke blot dermed, at Kongen har bekostet Værket, og at det indeholder en stor Mængde Bygninger, som han har ladet opføre, men ogsaa med den Taknemmelighed, som han personlig skylder Kongen, og som han udtrykker i følte og veltalende Ord:

»Ewre Königl. Maytt. haben nicht allein als Herr und König, sondern, wenn ich der Rede mich zu bedienen unterstehen darf, als Vater und Protector, Sich meiner von Jugend auf angenommen; haben mich allerhöchst Deroselben besondere Gnade und Freygebigkeit zum öfteren empfinden lassen; meine unwürdige Persohn auf mancherley Art distinguiret und zu der honorablen Charge, welche ich jetzt bekleide, aus blosser Gnade erhoben.

Sollte ich nun dieses alles verschweigen und meine allerunterthänigste Dankbarkeit zu bezeugen unterlassen, so wäre ich keiner der vielfältig genossenen Gnaden werth. Nein, meine Dankbarkeit soll beständig bleiben und erst mit dem Leben aufhören, gleich wie ich auch mit allerunterthänigster Treue und Devotion mich zu Ewr. Königl. Maytt. Diensten, so lange noch ein Bluts-Tropfen sich in mir reget, allerunterthänigst aufopfere — — —«.

Da Christian VI døde, inden Værket var blevet trykt, maatte der skrives en ny Dedikation til hans Efterfølger. Der er en paafaldende Forskel mellem de to Dedikationer, den ene baaren af oprigtig Hengivenhed og Taknemmelighed, den anden underdanig, men kold og underlig sat paa Skruer.

Af det ovennævnte Haandskrift ser man, at der fra først af kun var beregnet 106 Tavler til 1. Del, udelukkende Planer, Façader og Snit, som det ogsaa er angivet paa Titelbladet. Den trykte Udgave indeholder 120 Tavler, idet der er kommet nogle Prospekter til, hvor Bygningerne altsaa ses perspektivisk, og dette er, som det ses af Fortalen, sket efter nogle Subskribenters Ønske. Vi vil først betragte den oprindelige Bestand af rent arkitektoniske Tegninger.

I 1. Del, som alene omhandler København, finder vi først en Byplan, Stadens Vaaben, Vartegnet og de fire Porte; derefter de kongelige Slotte, Christiansborg, Rosenborg, Palæet i Kalleboderne og Charlottenborg; endvidere gengives Stadens 9 Kirker med deres Altre og Prædikestole, for saa vidt de er i Barokstil; gamle »gotiske« Altertavler tages ikke i Betragtning. Til de publique Bygninger hører Kancelliet, Børsen, Generalkommissariatet, Landkadetakademiet og Raadhuset samt nogle mindre fornemme, som maa nøjes med den bageste Plads i Bogen, nemlig Waisenhuset, Børnehuset, Vartov og Arresthuset. Af particuliere, d. v. s. private Bygninger, mest adelige Gaarde, er afbildet det Württembergske Palæ, som General Lerche købte, efter at Hertugen af Württemberg-Oels havde taget sin Afsked af dansk Tjeneste (1747), Marskalsgaarden paa Købmagergade, det nuværende Posthus, opført efter Branden 1728 for Oversekretær Møinichen,⁴ Storkansler Grev Holsteins Gaard paa Kongens Nytorv, hvor nu Magasin du Nords Bygning staar, Grev Danneskjold Samsøs Gaard, nu Thotts Palæ, Overjægermester v. Grams Gaard, nu Hotel d'Angleterre, bygget af Carl Ahlefeldt⁵ (Frontispicen, som bærer Aarstallet 1734, er fra v. Grams Tid), Grev Danneskjold Laurvigs Gaard, nu Moltkes Palæ, og et samme Greve tilhørende Hus i Store Kongensgade, Geheimeraad Johan Ludvig Holsteins Gaard, Stormgade Nr. 10, og endelig det asiatiske Kompagnis Ejendom i Strandgade. Af størst Vigtighed er Gengivelserne af de Bygninger, som nu er forsvundne; foruden Residensslottet kommer her navnlig Generalkommissariatet og Waisenhuset i Betragtning, og af private Bygninger Ulrik Adolf Holsteins og v. Grams Gaarde paa Kongens Nytorv. Andre Bygninger er senere blevne ombyggede, f. Eks. Landkadetakademiet (forhøjet med en Etage i 1789 af Kirkerup⁶), J. L. Holsteins Gaard i Stormgade og det Württembergske Palæ, som ligeledes har faaet en Etage paasat.

Til disse 106 rent arkitektoniske Tegninger kom saa efter Anmodning af »adskillige høye Compatrioter saavel som af Fremmede« nogle Prospekter, i alt 11, hvoraf navnlig de som forestiller Kongens Nytorv og Byens andre Torve har megen Interesse; man har her en udmærket Lejlighed til at gøre sig bekendt med den almindelige borgerlige københavnske Hustype baade før og efter Branden i 1728. Endelig er der tilføjet 3 Tavler, hvorpaa Assistenshuset og fire Privathuse med »ziirlige Façader« er afbildede. Hvad der har bevæget Thura til at optage disse, er ikke godt at vide; det ligger nær at formode, at de er bygget efter hans Tegning, og for saa vidt angaar det paa Tab. 118 afbildede Hus, Nybrogade Nr. 12, er der en vis Sandsynlighed derfor (se herom under Hafnia hodierna); derimod kan man

vanskelig tænke sig, at det Hus paa Østergade, som er afbildet paa Tab. 119, skulde være tegnet af Thura; men det er maaske optaget for at vise Ejeren en Opmærksomhed. Det var ifølge »Hafnia hodierna«, hvor Huset ogsaa er afbildet, en af Stadens Borgmestre.

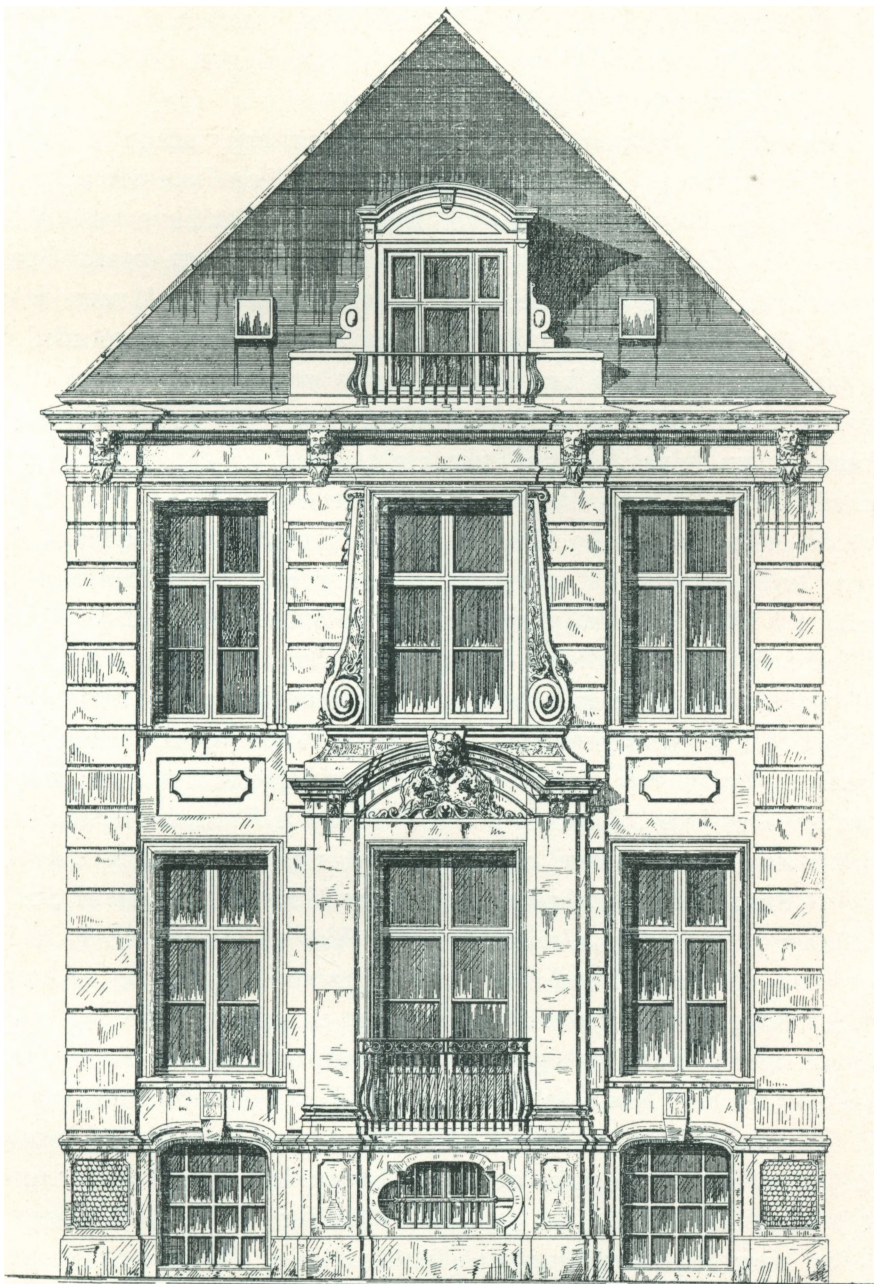

Fig. 112. Nybrogade Nr. 12. Opmaaling af Foren. af 3. Dechr.

I 2. Del er paa 161 Tavler gengivet Slotte og andre kongelige Bygninger udenfor København, og det ikke blot, som det oprindeligt var forlangt, i Kongeriget, men ogsaa i Hertugdømmerne og Grevskaberne. De fleste ligger dog paa Sjælland, og heraf igen det store Flertal i Nordsjælland. Slottene er ordnede saaledes, som man bekvemt kunde se dem paa

en Rundrejse. Vi føres først ad Kongevejen til Sorgenfri og derfra til Frederiksborg, Fredensborg og Kronborg; her giver vi os Tid til at bese Lundehave, Frederik IIs gamle Lysthus, som under Christian V var blevet ombygget af Lambert v. Haven,⁷ og som nu skjuler sig i Midtpartiet af Marienlyst Slot, samt Øresunds Toldkammer, hvis Tilsyneladelse her mellem de kongelige Slotte er noget paafaldende; det er bygget i 1740—41 af Murmester Niels Basse, som selv havde givet Tegning dertil.⁸

Paa Tilbagevejen følger vi Strandvejen til Sophienberg, bøjer saa ind i Landet til Hirschholm, derfra over Frydenlund, Eremitagen, Charlottenlund og Jægersborg til Frederiksborg, som jo dengang laa langt udenfor København. Efter saaledes at have nydt al Nordsjællands Dejlighed, begiver vi os til Roskilde, hvor ikke blot Palæet, men ogsaa Domkirken nøje gennemgaas. Kirker hører ellers ikke med til Planen for anden Del, men de oldenborgske Kongers Grave kan ikke forbigaa, især da Thura selv havde haft meget med Gravmælerne at gøre. Herfra gør vi en lille Afstikker til Jægerspris, som kun er gengivet i et Perspekt. Nu følger de øvrige sjællandske Slotte og Stiftelser, Sorø Akademi, Antvorskov, Herlufsholm, Vordingborg, hvor Prins Jørgens Palæ endnu stod, en interessant Bygning, som er nær beslægtet med Charlottenborg, endelig Vemmetofte og Vallø.

Paa Falster stod endnu det stolte Nykøbing Slot; paa Fyn var der kun det ret beskedne Slot i Odense (en Ombygning af det gamle St. Hans Kloster, som Frederik IV havde ladet J. C. Krieger udføre i 1721); i Nørrejylland var der Skanderborg og Koldinghus, som begge dengang var i beboelig Stand. Bedre forsynet var Sønderjylland; her fandtes det lille Brundlund Slot ved Aabenraa, Sønderborg og Nordborg paa Als, Slottene i Tønder og Husum, Graasten, Gottorp, og i Byen Slesvig det af Grev von der Natt (von Dernath) opførte »ziirlige og anseelige« Palæ, som nu tilhørte Kongen.⁹ I Holsten var det gamle Drage Slot ved Inddragelsen af Grevskabet Rantzau i 1726 kommet i Kronens Besiddelse; men Christian VI lod det gamle Slot nedrive og byggede et nyt til Bolig for sin Svoger Hertug Friderich Ernst af Brandenburg Culmbach, som var bleven udnævnt til Statholder i Hertugdømmerne. Slottet var i Tidens almindelige Stil, ikke uligt Prinsens Palæ i København; Plananlægget er som i franske Landslotte med en *première cour* og en *cour d'honneur*. Værket slutter med Kongehusets Stamslot Oldenburg, en ganske middelalderlig Borg, som Christian VI havde »sat i den gode og skønne Stand, som det nu findes udi«.

I 2. Del findes, f. Eks. ved Roskilde Domkirke og Sorø Akademi, tilføjet nogle historiske Ekskurser, som ikke er af stor Værdi. Thura siger selv i Fortalen og gentager det i en Efterskrift til 2. Del, at han ikke garanterer for Rigtigheden af sine historiske Meddelelser, da han helt og holdent har taget dem fra andres Skrifter; derimod forsikrer han — hvad man jo ogsaa efter hans Embedsstilling maa forudsætte —, at han nøje kender alle de Bygninger i Kongeriget, som han har gengivet. Slottene i Hertugdømmerne og Grevskaberne har han ikke allesammen set; men han har sine Efterretninger og Tegninger fra saa troværdige Hænder, at der ikke kan rejses nogen Indvending mod deres Sanddrthed. Det er rimeligvis den kongelige Bygmester, Ingeniørmajor Johan Otto Müller, der har leveret Tegningerne.

Idéen til »Den danske Vitruvius« er kommen fra Udlandet. I Frankrig havde allerede i

Louis XIVs Tid Jean Marot udgivet flere Samlinger af Kobberstik, hvori han gav Planer, Snit og Façader af de fornemste Bygninger i Paris og Omegn. Og i Sverige havde Erik Dahlberg udgivet det store Værk »Svecia antiqua et hodierna« i 3 Bind med 313 Tavler. Allerede fra 1661 var han efter Kongens Befaling sysselsat med dette Arbejde; men det 3. Bind udkom først 1716. Dahlbergs egne Tegninger er fremragende og kan let skelnes fra hans Medarbejdes. Nogle af Pladerne er stukne af Jean Marot.

Man forstaar, at Kong Christian har ment, at Danmark ikke burde staa tilbage for Sverige med Hensyn til en værdig Publikation af dets fornemste Bygningsværker; men det egentlige Forbillede er Suecia antiqua et hodierna dog ikke. Dahlbergs Værk indeholder kun Prospekter og Façadetegninger; der er hverken Planer eller Snit. Tekst findes heller ikke; det var ganske vist Mening, at en Tekst skulde medfølge, og flere Forfattere arbejdede derpaa; men kun Indledningen blev færdig.¹⁰

Det nærmeste Forbillede, hvoraf ogsaa Navnet er laant, er Colen Campbells »Vitruvius Britannicus«, som udkom 1715—31 i 3 Bind. Værket er senere fortsat af andre med 2 Bind. Her er der ligesom hos Thura baade Planer og Snit, og der er en ledsagende Tekst. Stikkene i Vitruvius Britannicus er finere end i Danske Vitruvius; de indkaldte tyske Kobberstikkere, som arbejdede for Thura, — enkelte Stik er signerede af Michel Keyl og C. L. Wüst — har ikke staaet paa Højde med de engelske.

Teksten i Den danske Vitruvius er paa 3 Sprog, dansk, fransk og tysk. Man ønskede nemlig, som det fremgaar af Fortalen, særlig at henlede Udlandets Opmærksomhed paa, hvad Danmark rummede af fremragende Bygningsværker, og man haabede, at Værket særlig vilde finde Afsætning i Udlandet. Dette er vistnok ogsaa sket, at dømme efter en Udtalelse i Fortalen til den i Manuskript bevarede 3. Del. Thura beklager sig her over, at saa faa af hans Landsmænd har vist Interesse for hans Bøger, medens en Del Eksemplarer er solgt til Udlandet. Han trøster sig med, at om hundrede Aar, hvis Verden staa saa længe, vil maaske de paa den Tid levende Liebhaveere tænke paa et gammelt Værk, kaldet Vitruvius Daniæ, for deraf at se, hvorledes Danmark for hundrede Aar siden saa ud.

Heraf forklares visse Ejendommeligheder ved Teksten, som nu forekommer os paafaldende. Der savnes nemlig meget, som vi netop kunde ønske at vide, og Teksten er overhovedet, hvis man vil maale den efter de Fordringer, som nu stilles til en kunsthistorisk Tekst, lidet tilfredsstillende. Men selvfølgelig vilde det ogsaa være ganske uretfærdigt at anlægge en saadan Maalestok. Det er ikke faldet Thura ind, at man kunde ønske at vide, hvilke Architekter der har opført de enkelte Bygninger. Som Regel, dog ikke altid, omtaler han, naar han selv har været Bygmester; derimod er Ernst, Häusser og Eigtved ingen Steder nævnet, v. Platen nævnes som Landkadetakademiets Bygmester; desuden er han omtalt — og med Anerkendelse — ved Sønderborg Slot, hvor han paa sine gamle Dage levede som Amtmand og udførte en Del Forandringer ved Slottet efter Frederik IVs Ønske. De Kunstnere og Kunsthaandværkere, som har medvirket, nævnes næsten aldrig. Diderik Gercken er omtalt i Anledning af Frederik IVs og Dronning Louises Sarkofager i Roskilde Domkirke; Maleren Krock, som Thura beundrer, omtales flere Steder, Benoit Coffre et Par Gange.

Thura har altsaa ikke ment, at disse Navne interesserede Udlandet; og at de kunde have Interesse for hans Landsmænd om hundrede Aar og senere endnu, har han ikke tænkt paa. En virkelig Anke er det derimod, at hans Tekst ofte er alt for kortfattet, naar vedkommende Bygning er opført af andre Bygmestre, særlig Eigtved. Det er naturligt, at Thura har noget mere at fortælle om de Bygninger, hvis Opførelse han selv har forestaaet; men det er et urimeligt Misforhold, at Beskrivelsen af Hirschholm fylder 20 Sider, medens Sophienberg, som dog ogsaa var et anseligt Lystslot, maa nøjes med 1 Side.

Selv om vi saaledes kan have et og andet at indvende, maa vi dog være Thura taknemmelige for det monumentale Værk, som han har skabt med sin Vitruvius. Uden det vilde vort Kendskab til det 17. og 18. Aarhundredes Bygningskunst i Danmark være meget forringet, og vi vilde for mange Bygningers Vedkommende være henvist til at søge vore Oplysninger af Regnskaber og andre Archivalier uden at have den levende Anskuelse, som gode Afbildninger giver. I Teksten røber sig paa mange Steder en varm patriotisk Følelse, og denne førte ham efterhaanden ind paa en videre litterær Virksomhed, hvor det ikke saa meget drejede sig om den monumentale Architektur, som om en antikvarisk-topografisk Undersøgelse af hele Landet. En Del Forarbejder er bevarede, som vil blive omtalt senere under Thuras efterladte Manuskripter; her vil der ogsaa blive gjort Rede for den 3. Del af Danske Vitruvius, som findes i Manuskript paa det kongelige Bibliothek, samt Beskrivelserne af Bornholm, Samsø og Amager, der blev udgivne som Prøver.

HAFNIA HODIERNA. Allerede inden 2. Del af Danske Vitruvius udkom, havde Thura udgivet et andet Værk, mindre af Omfang og i mindre Format (Kvart), hvori han beskriver Hovedstaden »med alle de Mærkværdigheder, som denne store Stad nu omstunder indbefatter«. Titelkobberet bærer Aarstallet 1748; men Bogen kan ikke være udkommen før Begyndelsen af 1749, da Dedikationen er skreven 29. Januar i dette Aar. Paa denne Dag fødtes nemlig Kronprinsen, den senere Kong Christian VII, og Thura fik nu paa denne »lyksalige Fødsels-Dag« den glimrende Idé at dedicere Bogen til den nyfødte Prins. Den Ydmyghed, hvormed han tiltaler det kongelige Pattebarn, falder os noget for Brystet; i allerdybeste Underdanighed nærmer han sig »Deres Kongelige Høyheds Kongelige Vugge« — »allerunderdanigst forhaabende, at Deres Kongelige Høyhed naadig imodtager denne ringe Gave«. Krybende Underdanighed overfor Kongehuset var jo Tidens Skik, men her skulde man tro, at selv Samtiden maatte trække paa Smilebaandet. Erik Pontoppidan, som 1760 dedicerede sin »Origines Hafnienses« til den da 11-aarige Kronprins, viser trods megen Underdanighed større Værdighed; han tillader sig endog at minde den unge Fyrste om en Herskers Pligter mod sit Folk. I Fortalen lægger Thura ikke Skjul paa, at mange Tegninger er Gentagelser af dem i Vitr. I; men han forklarer, at Hensigten med Bogen er en ganske anden end med Vitruvius. I Hafnia hodierna er der ikke taget særlig Hensyn til det Arkitektoniske; der er derfor ingen Planer eller Snit, men et større Antal Façadetegninger, ogsaa af Bygninger, som ikke udmærker sig ved deres Architektur, og Afbildninger af andre mærkværdige Ting, som intet har med Bygningskunst at gøre, idet Formaålet er at gøre Københavns Mærkværdigheder bekendte i Udlandet og at give de fremmede, som besøger

København, Lejlighed til efter Hjemkomsten at gense det, som de har set paa Rejsen, i Bogens Billeder. Teksten er ligesom i Vitruvius paa 3 Sprog, Antallet af Kobberstik er 110.

Bogen er inddelt i 6 Kapitler, hvoraf det 1ste handler om København i Almindelighed, dets Politi, Brandvæsen m. m., det andet om de kongelige Slotte. Her er de fleste af Kobberstikkene formindskede Gengivelser af Tavlerne i Vitruvius I. Af større Interesse er det 3dje Kapitel, der »handler om de Merkværdigheder, der findes ved de offentlige verdslige

Fig. 113. Elefantapotheket. Maleri af Rach og Egberg. Nationalmuseet.

Bygninger i Staden, og forestiller tillige endeel private Paladser og ziirlige Borger-Huuse, som findes derudi«. Der er her et stort Stof til Oplysning om det 18. Aarhundredes borgerlige Bygningskunst, som endnu langt fra er tilstrækkelig udnyttet. Paa ca. 50 Tavler er foruden de fra Vitr. I kendte offentlige Bygninger og adelige Palæer en Mængde private Huse gengivne, hvoraf de fleste nu er forsvundne. Architekterne nævnes ikke, og dog er nogle af dem utvivlsomt opført af Thura. Ad anden Vej er det oplyst, at han har bygget Elefantapotheket paa Købmagergade (Tab. 43) for Hofapotheker Gottfried Becker,¹¹ og ved Sammenligning kan det gøres sandsynligt, at flere af de afbildede Privathuse er bygget efter Thuras Tegning; bl. a. forekommer det mig meget sandsynligt, at det endnu bevarede smukke Hus Nybrogade Nr. 12 (Tab. 47 = Vitr. I, Tab. 118) skyldes ham. Det brudt ovale Kældervindue minder om lignende Vinduer paa Vallø. Andre Huse kan med Sandsynlighed henføres til Krieger, Philip de Lange og andre af Tidens Bygmestre. Jeg skal imidlertid her give Afkald paa at uddybe dette Emne nærmere, da det kræver en selvstændig Under-

søgelse, hvortil Materialet maa hentes fra flere Sider. Et næsten helt nyt Stof bringer det 4de Kapitel, som handler om de til Søetaten henhørende Bygninger og »andre adskillige Indretninger«. Om Thura har opført nogle af de her gengivne Bygninger, er hidtil ikke oplyst. Admiralitetsbygningen paa Gammelholm (Tab. 76) er bygget af Philip de Lange, hvis Tegning findes i Rigsarkivet (Marinens Kortsamling, Nr. 426); den blev nedbrudt i 1865. I en anden Stil var det store Magasinhus paa Gammelholm, hvis Midtpavillon var et fremtrædende Punkt i Størrestrædes Gadebillede (Tab. 75); det kan maaske henføres til Banner Matthisen, som ikke blot var Stadsbygmester, men tillige var Søetatens »Husbygmester«.

Det 5te Kapitel handler om de offentlige gejstlige Bygninger i Staden, altsaa Kirkerne og de forskellige Stiftelser, som Vartov, Waisenhuset o. fl. Foruden de i Vitr. I afbildede Kirker finder man her Kirken i Citadellet (Tab. 97), som vistnok, ligesom Garnisonskirken, maa tilskrives v. Platen. I det 6te og sidste Kapitel behandles Universitetet, Kommunitetet og de til Universitetet knyttede Kollegier.

EFTERLADTE HAANDSKRIFTER. Thura, som var udgaet fra et kultiveret Hjem, førte fra sin Ungdom Pennen med Lethed. At han skrev lige saa godt tysk som dansk, er ikke mærkeligt; det var dengang en Nødvendighed i de højere Kredse, og han havde jo tilmed tilbragt nogle Ungdomsaar i Rendsborg. Men ogsaa det franske Sprog beherskede han; en af hans Barndoms Lærere, Ulrik Toxwerdt, havde, som han fortæller i Selvbiografien, forstaaet dette Sprog »i temmelig Fuldkommenhed« og givet ham de bedste Fundamenter.

Paa dette Sprog er det ældste af Thuras efterladte Haandskrifter forfattet; det opbevares paa det kongelige Bibliotek (Thott 226 Fol.) og bærer Titelen »Exercises de géometrie élaborées en l'an 1727 par Laurids Thura«; det er i Tverfolio uden Paginering og er skrevet med Thuras egen Haand. Indholdet er en Række simple geometriske, trigonometriske og stereometriske Opgaver, der løses ved elementære Midler; det er ikke noget videnskabeligt Værk og indeholder ikke noget, som ikke maa have været almindelig kendt paa den Tid; Bogen gør nærmest Indtryk af at være bestemt til Undervisningsbrug; Thura, som dengang laa som Underkonduktør i Rendsborg, har maaske tænkt sig, at han engang kunde blive Lærer paa Kadetakademiet; sit Kald som Bygmester har han endnu ikke været sig bevidst. Hvorfor han har benyttet det franske Sprog, er ikke rigtig klart; maaske har han selv paa Akademiet lært Mathematik efter franske Lærebøger.¹²

Derefter maa nævnes den tidligere omtalte haandskrevne tyske Tekst til 1. Del af Danske Vitruvius med Dedikation til Christian VI (Thott 705 Fol.). Haanden er ikke Thuras.

De øvrige Haandskrifter er alle fra de sidste Aar, 1753—59, og er — med Undtagelsen af Selvbiografien — alle Forarbejder eller renskrevet Manuskript til en Fortsættelse af Danske Vitruvius, der skulde omfatte hele Landet og ikke blot, som de to første Bind, beskrive arkitektonisk mærkelige Bygninger, men give en fuldstændig topografisk og antikvarisk Beskrivelse af Landet, Herred for Herred og Sogn for Sogn. Thura kom, som det synes, ind paa denne Tanke ved at fordybe sig i Resens »Atlas Danicus« eller rettere det Uddrag deraf, som Resen havde bestemt til Trykning; selve det store Værk brændte som bekendt med Universitetsbibliotheket i 1728. Thuras Plan var at uddrage det vigtigste af Resens

Værk og sammenarbejde det med et helt nyt Materiale, som han selv vilde indsamle fra hele Landet.

Det var ikke første Gang, en saadan Plan var fremkommet. I April 1743 udgik fra danske Kancelli en Ordre til Stiftamtmand og Amtmand i Danmark og Norge om at besvare 33 Spørgsmaal eller »Poster« vedrørende Landets Topografi. Planen var udkastet af den senere Generalkirkeinspektør Erik Johan Jessen (-Schardebøll), dengang Sekretær i danske Kancelli; men han fik aldrig det danske Materiale bearbejdet;¹⁸ en stor Del af det findes nu i det kongelige Bibliothek; derimod blev en Del af det norske benyttet i et 1763 udgivet Værk: »Det Kongerige Norge, fremstillet efter dets naturlige og borgerlige Tilstand«, hvoraf dog kun 1. Del udkom. Thura gik imidlertid mere grundig til Værks, idet han henvendte sig til Sognepræsterne. Gennem Biskopperne modtog Præsterne i hele Landet — København undtaget — i 1754 en saalydende

DESIGNATION

over de Poster, hvorpaa af Een hver Sogne-Præst ønskes og udbedes Efterretning:

1. Hvad Hovet-Sognet kaldes og Hvad de eller det dertil hørende Annex.
2. Byernes og Stædernes Navne, som hører til Hovet-Sognet og de til Annexet eller Annexerne.
3. Forklaring om Sogne-Kirkernes og Annex-Kirkernes Tilstand, Bygning og Anseelse, om de har Taarn med eller uden Spiir og deslige, om vides, naar og af hvem er bygget.
4. Udskrift af antique og mærkværdige ældre eller nyere Inscriptioner i, paa eller udenom hver Kirke, paa Bygningen selv eller paa Kalk og Disk, Fundt, Klokker, hvad Aarstal der hidst og her maatte findes og deres Betydning; item hvilke adelige, gejstlige og andre fornemme Personer vides der at være begravne, da og, om muligt, Inscriptionerne paa deres Liigkister og videre.
5. Hvad Navn Kirkerne nu bærer eller hvilke vides, at de har baaret i de papistiske Tider.
6. Hvor mange og hvilke Herregaarde i hvert Sogn findes, om vides, naar og af hvem de er bygte; hvorledes Gaardenes nuværende Tilstand og Anseelse er. Udskrift af gamle eller nyere Inscriptioner, Aarstal og deslige, som derpaa maatte findes; om vides, hvo de gamle Ejere og Beboere paa Gaarden haver været, tillige med alle andre forefindende Mærkværdigheder.
7. Hvad i hvert Sogns Marker af Mærkværdighed maatte være, saasom rindende Kilder, papistiske Sundhedskilder, hedenske Begravelser, Altare, Steene med Runisk eller anden Skrift og deslige.

L. de Thurah.

Et Eksemplar (Afskrift) af Designationen med Besvarelse af Sognepræsten i Sdr. Kirkeby og Sdr. Alslev Sogne paa Falster, J. Busch, findes paa det kgl. Bibliothek (Thott 1433 4to), et andet med Besvarelse af Præsten i Strø paa Sjælland er indheftet i Haandskriftet »Sjælland« som Pag. 122. Besvarelserne fra Fyns Stift, hvortil dengang ogsaa Lolland og Falster hørte, er fuldstændig bevarede i en Afskrift, der har tilhørt Hans de Hofman, nu i det Kgl.

Bibliothek (Kall 377 4to). De sjællandske er havnede i det Deichmannske Bibliothek i Kristiania; af de jydskke er derimod kun spredte Eksemplarer tilbage.¹⁴ Undertiden har Præsterne givet andre Oplysninger udover de forlangte, som Præsten i Strø, der gør Rede for Hartkornet i Sognet m. m.; men disse har Thura ikke benyttet, han holder sig strengt til den fastsatte Plan.

Paa Grundlag af de indsamlede Oplysninger begyndte Thura at udarbejde Beskrivelsen af de sjællandske Sogne; det næste Bind skulde handle om København, derefter skulde følge Beskrivelse af de sjællandske Købstæder; i denne Ordning følger han Resen. Det Haandskrift, som angaar Sjælland (uden Købstæderne), findes paa Universitetsbibliotheket (Addimenta 153 I Fol.); men det omfatter kun de nordsjællandske Amter; det slutter med Overskriften til Kapitlet om Roskilde Amt. Arbejdet er uden Tvivl blevet afbrudt ved Thuras tidlige Død; af Beskrivelsen af Holtegaard ses det nemlig, at Haandskriftet i den foreliggende Form er skrevet i Thuras sidste Leveaar. Det er ikke nogen Renskrift bestemt til Trykning; i saa Fald vilde det ogsaa have været skrevet paa 3 Sprog ligesom de andre Bind af Danske Vitruvius. Det er heller ikke et første Udkast, men en Afskrift eller snarere nedskrevet af en Sekretær efter Thuras Diktat. Det er pagineret efter Blade; Formatet er lille Folio og tospaltet; i den ene Spalte staar Teksten, i den anden Tilføjelser med Thuras Haand, desuden enkelte Bemærkninger af en senere Haand (uden Tvivl Langebek¹⁵), som bl. a. korrigerer Thuras lidet sprogkyndige Bemærkninger om Stednavne som Vanløse, Sengeløse, Utterslev og fl. Haandskriftet indeholder adskillige vigtige Oplysninger, som er benyttede her i Bogen, dels om Thuras egne Arbejder efter Tilbagekomsten til København (Sorgenfri, Holtegaard), dels om de nordsjællandske Slottes Skæbne i Tiaaret 1749—59; andre Forskere vil hos Thura kunne finde Meddelelser om Kirkernes Inventar, om »hedenske Monumenter« m. m.

Et andet Haandskrift, der ligeledes findes paa Universitetsbibliotheket (Addit. 153 II Fol.) indeholder det oprindelige Udkast til Beskrivelsen af København; det synes at være paa-begyndt allerede 1753, da der henvises til en Plan (Tab. X), der skulde vise Byens Udseende i dette Aar. Det er tospaltet og skrevet med Thuras egen Haand; i den ene Spalte staar Teksten, i den anden talrige Rettelser og Tilføjelser; Resens Værk er stærkt benyttet, undertiden i lange Citater; Thura kunde her benytte en Afskrift, som havde tilhørt Vincents Lerche; den var senere i Pontoppidans Hænder; »men naar man seer sig om«, siger Pontoppidan, »da bestaar den allerstørste Deel i det samme Skrift, som allerede udkom i Autors egen Leve-Tiid under Navn af »Inscriptiones Hafnienses«.

Bogen er urigtig sammenhæftet, idet den begynder med nogle Afsnit, som skulde være indsat senere, deriblandt et Stykke om Frederiks (nu Christians) Kirke paa Christianshavn, som Thura har vedlagt i 1759. Det egentlige Manuskript begynder Pag. 14; det er af Thura pagineret efter Ark, men er senere sammen med de ovennævnte Afsnit pagineret efter Blade ligesom Haandskriftet »Sjælland«.

De Prospekter, som der henvises til i Teksten til begge Haandskrifter, er ikke vedlagt; men 8 af dem, som hører til »Sjælland«, er bevarede og findes nu i den Hegelske Samling paa Øregaard. Prospekterne af Holtegaard og Sorgenfri er tidligere omtalt. Om dem kan

der ikke være nogen Tvivl, da Paaskrifterne nøje svarer til Henvisningerne i Thuras Tekst; de er daterede 1757. De 4 andre, som viser Frederiksdal, Søllerødgaard, Kokkedal og Esrum Kloster, er fra 1753; men i Størrelse og Behandling stemmer de med de andre, og der er ikke noget mærkeligt i, at Thura allerede i 1753 har begyndt at lade Prospekter udføre. Ombygningerne paa Sorgenfri og Holtegaard har naturligvis givet Anledning til Optagelse af de 4 Prospekter i 1757. Til »Sjælland« hører endvidere de 4 Prospekter af Hirschholm i Aaret 1726, som hænger i Sogneraadssalen i Hørsholm (se S. 26); Thura henviser nemlig i sit Manuskript til 4 Tavler, som skal vise Slottets »Anseelse imød alle fire Hjørner, da det af Høystbemeldte Cronprintz Christian var i Aaret 1726 bragt i den Stand, som hans Kongl. Høyhed fandt for got«. Sandsynligvis har ogsaa en Del af de Prospekter, som findes i det af Kabinetsskildrer Johan Jacob Bruun udgivne »Novus Atlas Daniae«, været bestemt for Thuras Værk. Bruun fik kun udgivet et enkelt Bind (1761); det indeholder Prospekter af København og de sjællandske Købstæder samt Slottene i Nordsjælland; de er optagne i Aarene 1754—57 og var altsaa allerede til Dels forældede, da Bogen udkom; paa Billedet af Prinsens Palæ ser man saaledes ikke Thuras Tilbygning, men Slotsforvalter Røsch' gamle Hus; og det Sorgenfri, som Bruun viser os, er det gamle Slot fra 1704, ikke det, som Thura opførte i 1756. En Udtalelse i Fortalen tyder paa, at det ogsaa er Bruun, der har tegnet de Prospekter, der findes i Vitr. I og II. Fortalen til »Novus Atlas Daniae« er skreven af Langebek som en Slags anbefaling for Bogen; man ser af den, at Thuras Værk blev imødeset med en vis Forventning af den lærde Verden. »Usigelig gierne« skriver Langebek, »havde man seet, at det priselige Forsæt var bleven udført, som den Sal. General-Major de Thurah havde fattet, til at oplive og med anseelige Tillæg og Forbedringer at bringe for Lyset dette store Værk (Resens), som ikkun meget faa kunne rose sig af at eje i deres Samlinger«.

I Foraaret 1759 har Thura bestemt sig for en anden Ordning af Stoffet. Beskrivelsen af København skulde nu komme først, og den blev derfor i en noget omarbejdet og udvidet Skikkelse renskrevet af forskellige Sekretærer paa 3 Sprog. Det er det bekendte Haandskrift i det Kgl. Bibliothek (Gl. kgl. Saml. 728 III), som paa Titelbladet er betegnet som 3. Del af Danske Vitruvius. Ifølge Fortalen skulde ogsaa de nordsjællandske Slotte være behandlede i dette Bind, men det er ikke sket. Bogen skulde ledsages af 68 kobberstukne Tavler, hvortil Forlægene for største Delen findes i Haandskriftet; dog mangler Numrene 10—12, 25—28, 32 og 65. Resens Værk er særlig benyttet ved Beskrivelsen af Kirkerne og deres Epitafier, hvoraf mange var gaaet til Grunde ved Branden i 1728. Men den største Betydning for os har Vitr. III ved Beskrivelsen af de mange i Frederik Vs Tid opførte Bygninger, især i Frederiksstaden — Palæerne paa Amalienborg og i Bredgade, Hospitalet, Thuras eget Hus — endvidere Frelsers Kirkes Spir, Frederikskirken paa Christianshavn, Søkvæsthuset (oprindelig Opfostringshus) og fl. Teksten lider af en urimelig Vidtløftighed; Thura har til ingen Verdens Nytte indført Fundatserne og Reglementerne for Frederiks Hospital, Kunstakademiet, Opfostringshuset og det Harboeske Kloster i Teksten, som derved er svulmet op til 802 Sider. Saa er endda Beskrivelsen af Universitetet, som findes i det foran omtalte Udkast, udeladt som unødvendig.

Det har i den nyeste Tid været paatænkt at udgive Vitr. III i Trykken; men man har

atter maattet opgive denne Plan; en fuldstændig Udgave synes heller ikke paakrævet; efter min Opfattelse vilde det være langt nyttigere at samle det vigtigste Indhold af alle 3 Bind i en Haandudgave i mindre Format og med en stærkt forkortet Tekst.

Det af Thura indsamlede Stof blev senere til Dels benyttet i Pontoppidans Danske Atlas. Af Fortalen ses, at Forfatteren ikke blot har kunnet benytte Jessens Samlinger, men at han ogsaa fra Justitsraad Linde — aabenbart i dennes Egenskab af Skiftekommissarius — har faaet tilsendt »en god Deel hidhenhørende skriftlige Beretninger, som forefandtes efter afgangne Hr. General Major de Thurah og af hans Velbaarenhed var indhentede, allermeest fra Biskoperne i hvert Stift, ligesom ved dem fra deres underhavende Præsteskab«. At ogsaa Hofman, som efter Pontoppidans Død fortsatte Udgivelsen af Danske Atlas, har benyttet Thuras Samlinger, er øjensynligt; i Fortalen til 4. Bind skriver han, at efter Pontoppidan fandtes de af Thura fra Sognepræsterne i Jylland indsamlede historiske Relationer. Han omtaler ogsaa, at han allerede tidligere har haft den Thuraske Samling til Laans og benyttet den ved de historiske Efterretninger, som han har meddelt i sine »Foundationer«.

Ligesom Resen i sin Tid havde udgivet en Beskrivelse af Samsø som en Prøve paa sit Værk, saaledes udgav Thura i 1756 en »Omstændelig og tilforladelig Beskrivelse« af Bornholm — som han dog tilstaar at han aldrig har besøgt — og i 1758 tilsvarende Beskrivelser af Samsø og af Amager med Saltholm. Denne fragmentariske Udgivelsesmaade forekommer os besynderlig; men den finder sin Forklaring deri, at Planen for Værket blev forandret et Par Gange, hvilket kan oplyses ved nogle af Langebeks Breve i Forbindelse med 5 Breve fra Thura til Langebek, som findes paa det kongelige Bibliothek (Ny kgl. Saml. 2042 4to). I et Brev, dateret Børglum Kloster d. 18. November 1750, beder Thura Langebek besørge en Subskriptionsindbydelse trykt hos Berling »det forventende Verk af Atlas Daniæ angaaende«. Thura har dengang tænkt sig at udgive et af »Den danske Vitruvius« uafhængigt Værk, men i en lignende Udstyrelse. Nogle Aar senere, da Udgivelsen skulde begynde, har han maattet opgive denne Plan, som det fremgaar af følgende Sted i et Brev fra Langebek til Carl Deichmann af 10. Maj 1755: »General Major Thurah har forandret sit Forsæt med sin forlængst lovede Atlas Daniæ og vil ikke give den ud i store Tomer, men i smaa Partier efter Provincerne«. Men i 1757 har Thura faaet Løfte om Hjælp af Kongen. Den 8. Oktober skriver han: »Jeg haaber, at disse Skrifter nu med bedre Fordeel kan komme for Liuset, end hidindtil skeet er, siden Hans Kongl. Majest. selv nu Allernaadigst paatager sig alle Bekostningerne«. Værket skal kun trykkes i 100 Eksemplarer, hvoraf Kongen faar de 30 til at skænke til fremmede. Teksten skal være paa 3 Sprog, og det er antagelig samtidig blevet bestemt, at Værket skal fremtræde som en Fortsættelse af »Den danske Vitruvius« og ikke som et selvstændigt »Atlas Daniæ«. I det samme Brev beder Thura om, »at Deres Velbyrdighed efter sædvanlig Godhed vil nøie gennemsee hosfølgende Manuscript, corrigere og forandre, tilsætte og fratage, hvis Deres Velbyrdighed selv maatte finde à propos, og til lige behageligst observere og corrigere Orthographien«. Det Manuskript, som her er Tale om, er uden Tvivl »Sjælland«; thi i Langebeks Brev af 16. September 1759 til Deichmann, hvori han meddeler Thuras Død, skriver han, at han nylig har haft nogle Amter af Beskrivelsen af Sjælland til Gennemlæsning.

Af Bogen om Bornholm ejer det kgl. Bibliothek et Eksemplar med en Mængde haandskrevne Tilføjelser og Rettelser af Amtmand Joh. Chr. Urne samt et haandskrevet Tillæg paa 98 Sider, som indeholder Dokumenter og andre Oplysninger angaaende Bornholm (Ny kgl. Saml. 726 b 4to). Paa det kgl. Bibliothek opbevares endvidere Kobberpladerne til Vitr. I og II (Gl. kgl. Saml. 728) og Pladerne til Hafnia hodierna, Bornholm (30 St. og 6 Sigiller), Amager (5 St.), Samsø (5 St.), og endelig til en Beskrivelse af Møen, som ikke udkom (5 St.) (Gl. kgl. Saml. 2336 b).

I Universitetsbibliotheket opbevares Selvbiografien, som Læseren allerede har gjort nærmere Bekendtskab med (Addit. 153 III Fol.). Den er næsten fuldstændig udgiven af Thuras Dattersøn Laurids Kruse i »Iris og Hebe« 1803. Der er udeladt enkelte Stykker af mindre Interesse som Thuras latinske Rejsepas, der har Overskriften »Litteræ salvi conductus bellorum operum machinatori Thura concessæ«. Kruse har tillige udeladt Tegningerne og de Steder i Teksten, som direkte refererer sig til dem. Haandskriftet er en Renskrift, ikke med Thuras Haand, og rimeligvis bestemt til Trykning; men det er brat afbrudt midt i en Sætning. Kruse antager derfor, at det er forfattet i Aarene 1758—59 og afbrudt ved Thuras tidlige Død. Ved Udarbejdelsen har han naturligvis benyttet sin Rejsedagbog og maaske andre Optegnelser fra Ungdomsaarene; men baade Form og Indhold viser, at Skriftet først har faaet sin nuværende Form paa et sent Tidspunkt.

At Thura ikke naaede at føre sin Livsskildring videre frem, maa i høj Grad beklages; den vilde uden Tvivl have indeholdt vigtige og interessante Bidrag til den Tids Historie og særlig til Bygningshistorien; der vilde være kastet Lys over meget, som nu staa dunkelt for os, og mange Enkeltheder, som nu med Besvær fremdrages af de gulnede Regnskaber og andre Dokumenter i Arkiverne og kun gennem mere eller mindre usikre Kombinationer lader sig samle til et anskueligt Billede, vilde staa ganske anderledes levende for os, naar vi kunde sammenholde dem med en fortløbende Skildring fra Thuras Haand.

HENVISNINGER OG TILFØJELSER

KAPITEL I. 1706-31.

1. Additamenta 123, III.
2. I Adresseavisen 1759 Nr. 27, hvor Thuras Begravelse meddeles, anføres en lang og svulstig Indskription, som var anbragt paa Kisten; her er Fødselsdagen angivet til 4. Marts.
3. Danske Magazin, V, S. 220.
4. Giessing: Jubellærere, II, 1, S. 133. Om Thuras Morfader, Præsten Albert With, fortæller Giessing, at han var en Descendent af de tvende (!) mærkværdige Brødre Joan og Cornelis de Witt.
5. I øvrigt henvises til Stamtavlen S. 193.
6. Ulrich Adolf Holstein, Storkansler 1721—30. Thura kalder ham ogsaa i »Danske Vitruvius« for »Græve af Holst«.
7. En Broder til Salmedigterén Hans Adolf Brorson.
8. Major With var under Krigen oftere Generaladjutant-Lieutenant hos Frederik IV (Brickas Leksikon).
9. Kgl. Bibl. Omtales nærmere under »Efterladte Haandskrifter« i Bogens sidste Kapitel.
10. Ditlev Revenfeldt, en uægte Søn af Storkansleren Grev Conrad Reventlow og altsaa Halvbroder til Dronning Anna Sophie.
11. Pavillonen er afbildet i »Hafnia hodierna« Tab. 75.
12. Christian Thomesen Sehested, en Sønesøn af Kansleren af samme Navn, fra 1718 Overlanddrost i Oldenburg. I Kruses Udgave (Iris og Hebe 1803) er Navnet fejlagtig gengivet som »Schestedt«.
13. Geschichte des Barockstiles in Deutschland, S. 99.
14. Gengivet i F. Meldahls Bog om Frederikskirken. Den er signeret Lauritz Thura, Rom d. 23. Sept. Ao. 1730.
15. Saaledes Gurlitt: Geschichte des Barockstiles in Deutschland, S. 106. Hvem den danske Ingeniør har været, fortæller han ikke. Børsen i Bremen var bygget omkring 1690; den er senere nedreven.
16. Fra Arkiv og Museum, 2. Serie 1. Bd. (Otto Andrup). Smlgn. Vilh. Lorenzen: Københavnske Palæer, S. 32, 39 og 122.
17. Fr. Schiøtt har i »Fra Arkiv og Museum« 1. Bd. S. 577—79 meddelt to Indstillinger af 29. Maj 1705 og 29. September 1706 fra Holmens Kirkes daværende Patron Ulrich Christian Gyldenløve, som efter hans Mening beviser, at Kapellet er opført af Ernst. Det maa dog bemærkes, at i den første, hvor der er Tale om Opførelsen, er der slet ikke nævnt nogen Architect. Af den anden erfarer vi, at Taget, som allerede var rejst, maatte nedtages, da Kongen ønskede, at Bygningen skulde have et lavt Kobbertag. Tegningen til dette Tag, som Huset endnu bærer, havde Gyldenløve ladet Ernst forfatte; men det er altsaa ikke helt sikkert, at Ernst har tegnet Façaden.
18. Ernst havde først leveret en Tegning; men da Magistraten ønskede, at Krieger skulde have »Inspektionen«, trak Ernst sig krænket tilbage. Carl Bruuns Samlinger i Raadhusarkivet: Indberetning om de publice Bygninger Februar 1731.
19. Manuskriptet »Sjælland« paa Universitetsbibliotheket, Additamenta 123, I. Smlgn. Eiler Nystrøm: Gentofte Sogn, S. 244.

KAPITEL II. 1731-42.

1. Krigskancelliets refererede Sager 1731, Nr. 6, 14, 8. Ved den sidste er Thuras Ansøgning og General Scheels Erklæring vedlagt.
2. Gengivet i »Architekten« XIX, S. 240—45 (Fr. Levy).
3. Fortifikationssetaterne bestod kun af Officerer og Underofficerer; de sidste kaldtes »Værkbaser«; i tyske Skrivelser »Werk-Pagen«.
4. Partikulærkamrets Bygningsregnskaber 1731 og 1732.
5. Partk. Bygn.-Regnsk. 1732.

6. Danske Vitruvius II, S. 115.
7. Rentekmr. Relations- og Resolutions-Protokol, 1732.
8. Samme Protokol 1733.
9. Ordre af 9. Maj 1736; Krigskancelliets refererede Sager Nr. 357, Rigsarkivet. Lignende Gaardpartier maa Thura have set i Holland og England; de er opstaaet under Indflydelse af Andrea Palladios Villaplaner.
10. Partk. Bygn.-Regnsk. 1732.
11. Partk. Bestallingsprotokol. Häussers Bestalling og Instruktion er af 7. Marts 1735.
12. Om Eigtveds Rejser giver Meldahl, paa Grundlag af Breve fra E. til hans Patron General Løvenørn, nogle Oplysninger i sin Bog om Frederikskirken, S. 79—82. Den 4. Novbr. 1735 fik han Bestalling som dansk Kaptain af Fortifikationen.
13. Krigsministeriets Arkiv, B. Reol 15, Hylde e, 2 og 3: Personalialia, Kgl. Ordre vedrørende Avancement i den holstenske Fortifikationsetat 1730—63.
14. Kgl. Resol. Bygningsvæsenet angaaende 1733, Nr. 3—5. Der udbetales Thura 45 Rd. 3 M. for Rejser til Roskilde og Hirschholm.
15. Oprindelig var Godset dog ikke saa stort, det blev først efterhaanden samlet henimod Slutningen af det 17. Aarhundrede. Om Godsets Historie, som ikke angaar os her, maa henvises til C. Christensen: Hørsholms Historie, S. 42 ff.
16. Lensbrevene er aftrykt i ovennævnte Skrift.
17. I Kortsamlingen; det er en Kopi, som skal give en Originaltegning i Kalls Manuskriptsamling Nr. 569. Der findes den dog ikke. En ganske lignende Kopi i Nationalmuseets Arkiv. Naar Tegningen (eller Kopierne) bærer Paaskriften »Hirschholm 1679«, kan dette Aarstal ikke være rigtigt, da man ikke ser det røde Hus.
18. Ifølge F. R. Friis: »Samlinger til dansk Bygnings- og Kunsthistorie« S. 358 blev Hørsholm Slot ombygget paa Frederik II's Tid.
19. I Rigsarkivet. Smlgn. Christensen: Hørsholms Historie, S. 20.
20. En Pakke i Rigsarkivet: Bygningskontrakter, Overslag og Beregninger vedk. Hirschholm Slot og Amt 1720—30. Heri Tegninger af den vestre Længe og af Broen mellem Slottet og Ladegaarden. Schröters Plan findes i Rigsarkivets Kortsamling; Planer og Tegninger afleverede af Krigsministeriet, Nr. 3.
21. Danske Vitr. II, S. 79.
22. Partk. Bygn.-Regnsk. 1731—32.
23. For dette Aar mangler Bygningsregnskaberne. Derimod haves: Kgl. Resol. Bygningsvæsenet angaaende, som indeholder en »Specification derer Bau-Rechnungen« med kgl. Approbation til Udbetaling. Af Partk. Bygn.-Regnsk. for 1734 ses, at en Del Arbejde i den store Sal, som der var sluttet Kontrakt om i 1732, ikke kom til Udførelse paa Grund af den Forandring, som skete i 1733 paa Thuras Forslag. Andreoli fik saaledes kun 100 Rd. af de akkorderede 500 for en Gips-Plafond. — Udtrykket »bedungen« betegner, at Generalbygmesteren har nedsat de Beløb, som Haandværkerne havde opført paa Regningerne.
24. Christensen: Hørsholms Historie, S. 23.
25. Partk. Bygn.-Regnsk. 1734, hvoraf man ser, at Gercken allerede i 1732 har faaet 1. Termin — en Tredjedel — af Betalingen for de 12 Bässins, 12 Konsoller, 12 Ørnehoveder og 2 Kaminer. Alt dette Arbejde maa altsaa være bestilt i Ernst's Tid.
26. Derimod stod der i langt senere Tid lueforyldte Statuer af Dyderne. L. Engelstoft: Vandringer i Nordsjælland, trykt i Frederiksborg Amts historiske Samfunds Aarbog 1908.
27. Paa Tab. 46 i Vitr. II, hvor Endevæggen er fremstillet, er der angivet mindre Rammer uden Portræter. Bestemmelsen om at ophænge Portræter her, maa altsaa være taget, efterat Tegningerne er udført. Paa Langvæggene er der kun Plads til 4 af de 8 Portræter.
28. Frederiksborg Slots Inventariums Regnskab 1809 —13, 341, 171, Rigsarkivet.
29. Høyens Skrifter, I, S. 250. Et Forarbejde til Maleriet »Æneas, som forbindes af hans Medicis« er afbildet hos Oppermann: Kunsten i Danmark under Frederik V og Christian VII, S. 16.
30. Danske Vitr. II, S. 91.
31. Partk. Bygn.-Regnsk. 1738—41.
32. I et af Christian VI's Breve til Schulin (trykt i »Mnemosyne« III, Nr. 119) omtales en Tegning af Scheel »til Hirschholm«, som Dronningen har approberet. Hvad det er, Scheel har tegnet, kan ikke ses af Brevet. Kongen har først skrevet Thuras Navn, men rettet det til Scheel, hvilket kunde tyde paa, at det er en af Thuras Tegninger, som Scheel har rettet noget paa. Der kan i alle Tilfælde kun være Tale om en eller anden Detailtegning. Brevet er af 18. April 1738.
33. En Pakke i Rigsarkivet: »Slotsbygningskommissionen, Adskillige Sager«. Heri en Del Papirer i Omslag med Paaskrift: »Betreffend den Bau des Schlosses zu Hirschholm, ai. (anni) 1738—40«.
34. A. D. Jørgensen i Sønderjydske Aarbøger 1889 S. 24, hvor han i det væsentlige tilskriver den yngre Fr. Ahlefeldt Opførelsen af Slottet; i Briccas Leksikon skriver samme Forfatter, at Storkansleren opførte et stort og prægtigt Slot.
35. Philip Weilbachs »Nyt dansk Kunstnerlexikon«.
36. Eiler Nystrøm: Søllerød Sogn S. 165.
37. I ovennævnte Pakke i Rigsarkivet, se Note 33.
38. Da Eremitagen i Aarene 1791—97 tilhørte en Privatmand, Hofjægmester Grev Chr. Ferd. Ernst v. Rantzow, beboede denne en kort Tid Slottet, men han gjorde snart den Erfaring, at det ikke egnede sig til Beboelse.

39. Vitr. II, S. 100. Bering Liisberg: Rosenborg S. 172 (»paa Højen mellem Sandgraven og den senere opførte Eremitage«).
40. Et Læg med Paaskrift: 9 kgl. Resolutioner fra Rytterdistrikternes Contoir (Rentekammeret).
41. At Eremitagen til Dels skulde være bygget af Materiale fra et nedrevet Lysthus ved Rosenborg, er en Misforstaaelse af F. R. Friis (Saml. til dansk Bygnings- og Kunsthist. S. 7), som gaar igen hos Trap. Kun nogle kasserede Stykker af Marmor og gullandsk Sten fra »det blaa Lysthus« blev sendt ud til Anvendelse paa Eremitagen. Bering Liisberg: Rosenborg S. 170. Nogle Brudstykker, som synes at stamme herfra, er for nylig fundne i Opfyldningen omkring Bygningen.
42. Dr. Francis Beckett har udtalt den sindrige Formodning, at Thura har tænkt paa de smaa Søjler paa Hjørnerne ved Koret af Ribe Domkirke, som maaske har været ham et kært Barndomsminde. Det er naturligvis muligt, at en saadan Ideassociation har spillet med ind; men Virkningen af de smaa Søjler paa Domkirken er ellers af en ganske anden Art, og der er for mig ingen Tvivl om, at Tegningen hos Sturm er det egentlige Forbillede.
43. Relation d'un voyage fait en Danemarck 1702, Rotterdam 1706. Bering Liisberg: Rosenborg S. 172. Bernhard Olsen: Om Eremitager og Servanter, i Tidsskrift for Kunstindustri 1891 S. 156—62.
44. Fredensborg S. 46.
45. F. J. Meier: Frederiksberg Slot S. 15.
46. Bering Liisberg: Rosenborg S. 172.
47. Beliggenheden er sikret ved det af Holger Rosenkrantz udførte Kort over Parken (S. 5). Det er altsaa en Misforstaaelse, naar V. Seeger (Fredensborg Slotshaves gamle Anlæg S. 63) tror, at Billedet paa Rosenborg forestiller »Anglehuset«, og henlægger Eremitagen til Plænen ovenfor Thepavillonerne. Anglehuset var en lille Tilbygning til Eremitagen, bygget paa Pæle i Søen (Vitr. II, S. 66; Pontoppidan: Danske Atlas, II, S. 268). Naar det ikke ses paa Billedet paa Rosenborg, kommer det af, at det vilde skjule de kongelige Personer, som paa Billedet ses ifærd med at angle. Billedet er i det hele taget meget vilkaarlig tegnet; i Baggrunden ses Slottet, hvad der fra dette Sted er ganske umuligt.
48. Kgl. Res. af 2. August 1762. En Pakke i Rigsarkivet: »Om Eremitagen samt om Slottet, Haverne og Jagtbygningerne paa Jægersborg 1731—92.
49. Den af »Foren. af 3. Decbr.« udførte Opmaaling findes i Aargangen 1901, Nr. 8—9.
50. Med dette stemmer temmelig nøje et af J. J. Bruun malet Prospekt fra 1743, nu i Johan Hansens Samling i København.
51. I 1752 ansættes en ny »Vægter« ved Eremitagen, som det ses af en Skrivelse fra A. G. Moltke til v. Gram i den under Note 48 nævnte Pakke i Rigsarkivet, Nr. 31—32.
52. Philip Weilbachs »Nyt dansk Kunstnerlexikon«.
53. Smlgn. Karl Madsen: »Den kongelige Porcellænsfabrik i forrige Aarhundrede« i Tidsskrift for Kunstindustri, 9. Aargang S. 17 ff.
54. »Fortegnelse paa de Meubler og Inventariesager, som forblive paa Eremitagen« af 30. November 1791, i den under Note 48 nævnte Pakke i Rigsarkivet, Nr. 46.
55. Res. af 2. Septbr. 1737, »9 kgl. Res. etc.« (se Note 40), Nr. 89.
56. Eiler Nystrøm: Gentofte Sogn, S. 97—102.
57. Rentekmr. Relations- og Resolutions Protokol 1733.
58. Rytterdistrikternes Contoirs kgl. Res. 1734, Nr. 48.
59. »9 kgl. Res. etc. (se Note 40), Nr. 118.
60. Kriegers Projekt er vedlagt Rytterdistr. Contoirs kgl. Res. 1733, Nr. 8 B. Tegningen, som foruden Grundplanen viser Façaden af en af Bygningerne, er signeret af Krieger og bærer Datoen 22. Jan. 1732.
61. »9 kgl. Res. etc.« (se Note 40), Nr. 118.
62. Efter Regnskabets Afslutning har Reusse dog i 1740 faaet 234 Rd., idet det kontraherede Beløb var 434 Rd. (Partk. Bygn.-Regnsk. 1739 og 1740). Maskinen var vistnok først færdig i 1739; den 10. Okt. fik Reusse Betaling for at sætte den i Gang i Kongens høje Nærværelse.
63. Rytterdistr. Contoirs kgl. Res. 1734 Nr. 44. Rentek. Eksped.-Prot. 1732—36, Nr. 149. Eiler Nystrøm: Gentofte Sogn, S. 127—32.
64. Bilag 1. Maj 1735—1. Maj 1736, Litra D. Oplysningerne skyldes Stiftslæge Rode, se Architect Søren Lemches Artikel i »Architekten«, 6. Aargang, og samme Forf. i »Præstø Amts Aarbøger«, 5. Aargang 1916 S. 48 ff.
65. Stiftsforvalterens Paategning paa Regningen.
66. Om Vallø i ældre og nyere Tid har Museumsinspektør Chr. Axel Jensen skrevet i »Danske Herregaarde ved 1920«.
67. »Grund-Risze nebst denen benöthigten Explicationen, so zum Königlichen erbauenden Residentz Schlosse gehören«. Eigtved attesterer 25. Novbr. 1738, at Kopierne stemmer med de approberede Originaler. Bag i Bogen findes to senere optagne Etageplaner over Bygningerne ved Ridebanen med en lignende Attest, signeret 17. Febr. 1740 N. Eigtwedt.
68. II, S. 583. Holm henviser til en Depeche fra Iver Rosenkrantz til Gesandten v. Schmettau i Stockholm af 15. Septbr. 1731 og dennes Svar af 26. s. M. Tessins Slotsprojekt er udførlig beskrevet af Fr. Schiøtt i »Architekten« IX, S. 285 ff.
69. De originale Tegninger findes i Nationalmuseets Arkiv; de er dog ikke signerede (Kopier?).
70. Hauptbuch der wegen des Residentz-Schlossbaues

- ergangenene königl. Ordres, Approbationen, Resolutionen; ført af Revisor ved Partk. v. Clausberg.
71. Kgl. Res. vedk. Slotsbygningen, 12. Septbr. og 10. Oktbr. 1736, 26. Aug. 1737.
 72. do. do. Marts 1738.
 73. C. Bruun: Kjøbenhavn, III, S. 667.
 74. Slotsbygningskomm. kgl. Res. 3. Juli og 24. Dec. 1737.
 75. Partk. Bestallingsprotokol.
 76. Slotsbygningskomm. Protokol 1738.
 77. Kgl. Res. vedk. Slotsbygningen. Designationer vedk. Bygningsvæsenet, indleverede af Materialforvalter Dajon 1733—61. Rigsarkivet.
 78. »Architekten« IX, S. 324 ff.
 79. Slotsbygningskomm. Adskillige Sager.
 80. »Architekten« XXVI.
 81. Partk. Bygn.-Regnsk. og Bilagene dertil.
 82. Angaaende Værelsernes oprindelige Udstyrelse og Møblering henvises i øvrigt til »Bogen om Frederiksberg« af L. Bobé.
 83. Sjællandske Tegnelser 10. Febr. 1736 Nr. 48; 22. Marts 1737 (ang. de tilbageværende 6 Disciple og Rektor Sneedorff); 7. Febr. 1738 Nr. 59 og 60; 6. Juni 1738 Nr. 18; 20. Febr. 1739 Nr. 87; 14. Juni 1740 Nr. 338; 22. Maj 1744 Nr. 251; 7. Aug. 1744 Nr. 382; 16. Juli 1745 Nr. 368. Sorø Akademis eget Arkiv gik for største Delen til Grunde ved Branden i 1813; se W. Norvin: De soranske
 - Arkivers Brand 1813, i »Fra Arkiv og Museum«, V, S. 339 ff.
 84. Brickas Leksikon.
 85. Dette bevises baade af Tegninger fra senere Tid og af Undersøgelser, som er foretaget paa Stedet af Architect F. C. C. Hansen. Pavillonene ved Kirkens Østende (Sygehuset) blev nedrevet i 1861. Se »Sorø Akademis Historie« af Mackeprang o. fl.
 86. »Architekten« XXI, S. 245—50.
 87. F. R. Friis: Bidrag til dansk Bygnings- og Kunsthist. S. 379—88.
 88. Partk. Bygn.-Regnsk.
 89. Partk. Bygn.-Regnsk. I Rigsarkivets Kortsamling findes Thuras Tegninger til Ombygningen, 3 Etageplaner og et Snit (Fig. 49—50). F. J. Meier har af den sene Udbetaling faaet den urigtige Opfattelse, at Arbejdet med Forhøjelsen varede i 9 Aar (Fredensborg, S. 85).
 90. Partk. Bygn.-Regnsk. Francis Beckett: Frederiksborg, II, S. 206—14. Oettingers Tegning til Køkkenet i Rigsarkivets Kortsamling.
 91. Kontrakten mellem Thura og Gercken er trykt hos F. R. Friis: Bidrag til dansk Bygnings- og Kunsthist. S. 331.
 92. Partk. Kasse-Regnskab 1735, Bilag Nr. 985.
 93. Skøderne i Landsarkivet. General-Register over Pante-Debitorer, sammesteds.

KAPITEL III. 1742-50

1. Kgl. Reskripter og Resolutioner vedk. Bygningskommissionen af 1742. Rigsarkivet.
2. Dette fik dog ingen praktisk Betydning, da Møller vedblev som hidtil at sende Sagerne direkte til Rentekammeret. Kringelbach: Civile Direktioner og Kommissioner, S. 37—38.
3. Partikulærkamrets Bestallingsprotokol.
4. Fr. Beckett: Frederiksborg, S. 214—18. Hovedbygningen er opført 1743—44, Sidefløjene og Pavillonerne blev først paabegyndt i 1745; Partk. Bygn.-Regnsk.
5. C. Christensen: Hørsholm Hist. S. 316.
6. Sager ang. Bygningsarbejdet paa Hirschholm Slot 1742—46.
7. Kgl. Resol. Bygnings-Protokollen vedk. 1739—69.
8. Relation om Skiftet, trykt i C. Christensen: Hørsholms Hist. S. XV ff.
9. Rentekmr. Forestilling af 23. Aug. 1775.
10. Disposition af 10. Oktbr. 1746, trykt i C. Christensen: Hørsholms Hist. S. XXVI ff.
11. Ovennævnte Skrift, S. 37—38. Rentekmr. Forestilling af 17. Maj 1785.
12. Frederiksborg, S. 222. Slottets forfaldne Tilstand i 1797 er skildret i et Haandskrift af Lauritz Engelstoft: »Vandringer i Nordsjælland (Univ.-Bibl. Additamenta 384 b), trykt i Frederiksborg Amts hist. Samfunds Aarboeg 1908.
13. J. Jensen: Det kgl. Frederiksborgske Stutteris Hist. 1910.
14. De citerede Resolutioner findes i Rentekmr. Relations- og Res.-Prot.
15. Heinrich Hansen: Bygningskommissionens Hist. C. Bruun: København, II, S. 624 og 637.
16. Bygningskomm. Sager vedk. offentl. Bygninger samt Kort, Synsforr. osv. 1731—51; Pakke Nr. IV, Rigsarkivet. Længdesnittet er fremlagt i Kommissionen 1740. Sjæll. Tegnelser, 28. Aug. 1729. Kgl. Reskripter til Bygningskomm. i København, Rigsarkivet. Heri en Skrivelse fra J. L. Holstein af 30. Januar 1740, hvoraf det ses, at Krieger i Frederik IVs Tid har sluttet Kontrakter med Haandværkere om Arbejdet paa Taarnet.
17. Tegningen i ovennævnte Pakke Nr. IV. Resolutionen i »Kgl. Reskripter til Bygningskomm.
18. Kgl. Reskripter til Bygningskomm.
19. Sjællandske Missiver 1740, Nr. 261—66.
20. Bygningskomm. Registratur, Lit. B.: Kgl. Befalinger og Regnskab vedk. Frue Taarn 1742—51.
21. Conseillets Skrivelser til de deputerede for Finanser om Udbetalinger til Frue Taarn begynder fra dette Tidspunkt alle med Ordene: »Efter Oberst Lieutenant de Thurahs og de tilforordnede i Bygningskommissionen her i Staden deres til os giorte Regiering«. Frue Kirkes og Taarns

- Istandsættelse samt Frue Taarnpenge 1742—64, Rigsarkivet.
22. Fr. Levy: Bidrag til Fruekirkes Spirs Historie efter 1728, S. 8.
 23. C. Bruun: København, S. 662—63.
 24. Reskript til Rentekmr. 11. Maj 1748, Skrivelse fra Conseillet til Rentekmr. 9. Oktbr. 1748, begge i ovennævnte Pakke i Rigsarkivet: Frue Kirkes og Taarns Istandsætt. etc.
 25. O. Nielsen og P. Købke: Vor Frelsers Kirke. 1896.
 26. Om dennes Egenskaber udtaler Thura sig udførlig i Vitr. II, S. 104—05.
 27. I Kobberstiksamlingen findes et Prospekt af Kirken med det nye Spir, som Thura har »offere-ret« Kongen i Dagens Anledning. Det er dog ikke nogen original Tegning af Thura.
 28. Hugo Matthiesen i Ill. Tidende for 11. Novbr. 1923.
 29. L. Bobé: Sorgenfri Slots Bygmester i »Fra Arkiv og Museum«, IV, S. 607 ff. Samme Forf.: Lystrejser og Lystgaarde i »Hist. Medd. om København« IV, S. 588—90.
 30. Manusk. »Sjælland«, Pag. 47. Thura kalder ham baade her og i Vitr. II, S. 2 »Græve af Holst«.
 31. Sjællandske Renteskriverkontor, Diverse Dokumenter. Heri en Pakke: »Beskrivelse og Dokumenter vedr. Frederiksdal, Dronninggaard og Sorgenfri«.
 32. Partk. Bygn.-Regnsk. 1743—44.
 33. P. Brock i »Danske Samlinger« 2. Række III.
 34. Brandtaksation af 1761 i Raadhusarkivet. Jeg skylder Dr. Vilh. Lorenzen denne Henvi-sning.
 35. Ledreborgs Historie er behandlet af Carl Neer-gaard i »Danske Herregaarde ved 1920«.
 36. Partk. Bygn.-Regnsk. Meier: Fredensborg, S. 105—07.
 37. Partk. Bygn.-Regnsk. Man ser her, at Materi-alierne kom fra Jægerspris; her havde Hofbyg-bygningsinspektør Soherr 2 Aar tidligere bygget en Jægergaard, og det er uden Tvivl denne, som flyttes til Fredensborg. Smlgn. Meier: Fredens-borg, S. 97. V. Seeger: Fredensborg Slot, 1915.
 38. E. Holm: Danmark-Norges Historie 1720—1814, II, S. 328. Sjællandske Tegnelser, 1743.
 39. Partk. Bygn.-Regnsk. 1746—49.
 40. J. Grundtvig: Medd. fra Rentekmr. 1873—76.
 41. Partk. Bygn.-Regnsk. 1744—45.

KAPITEL IV. 1750-59.

1. Hirsch: Biografier over danske og norske Office-rer (Det kgl. Bibl.)
2. Kgl. Resol. Bygnings-Protokollen vedk. 1739—69.
3. Ingeniørkorpsets Arkiv, Personalialia: Kgl. Ordre-r vedrørende Avancement i den holstenske Fortifi-kationsetat 1730—63.
4. Assignationskontorets kgl. Resol. 1752 Nr. 64. Rigsarkivet.
5. Trap: Danmark, IV, S. 136.
6. Om J. G. Rosenberg se »Architekten« IV, S. 231—37 (Fr. Schiøtt). Opførelsen af Bernstorffs og Dehns Palæer blev if. Danske Vitr. III paabegyndt i 1752; for Berckentins Palæ er Byggeaaret ikke angivet.
7. Efter Thuras Død blev Anthon i 1760 udnævnt til kgl. Bygmester i Fyn og Jylland, medens Ja-cob Fortling fik Departementet paa Sjælland og Lolland—Falster; først da denne Aaret efter døde, blev Anthon Hofbygmester og fik alle de konge-lige Slotte under sig.
8. Den Excellence, som Ansøgningen er stilet til, maa være Berckentin, som var 1. Deputeret for Finanserne.
9. Ernst, af Partikulærkassen 1000 Rd.
 Häusser, af Partikulærkassen 1089
 som Chef for Fortifikationen 891
 som Direktør for Slotsbygningen 600
 til 4 Fuldmægtige 800
 Furage til en Hest 60
 i alt... 3440 Rd.
- Eigtved, af Partikulærkammeret .. 992
 fra Rentekammeret 1200
 i alt... 2192 Rd.
- foruden 800 Rd. som Kirkeinspektør. Naar hans Gage af Partikulærkassen er regnet til 992 i Ste-det for 1000 Rd., ligger det i, at der ved Udbe-taling af Gager fra Partk. blev gjort et »Abzug« paa 8 pro mille. Thura havde, mens han boede paa Børglumkloster, 800 Rd. indtil 1. Januar 1753, derefter kun 600 Rd., som kom fra Rente-kammeret.
10. Assignationskontorets Resol. Kammerkancelliets Instruktioner 1680—1819.
11. F. Meldahl: Frederikskirken, S. 64, Tab. XXXIII—IV.
12. Om Forholdet mellem Eigtveds, Gabriels og Jar-dins Tegninger henvises foruden til Meldahls ovennævnte Bog, til Fr. Schiøtts Afhandling »Fre-derikskirken paa Amalienborg« i »Fra Arkiv og Museum« 1. Bd. S. 1—40; V. Wanscher: »Tegn-inger til Frederikskirken etc« i »Architekten« XIII. S. 469—79; Fr. Weilbach: »Gabriel eller Jardin«, samme Tidsskrift XXII, S. 285—96.
13. Meldahl: Frederikskirken, Tab. XIV—XVI.
14. Det rette Forhold er først oplyst af Philip Weil-bach i en Artikel »Hvem har bygget Frederiks Hospital?« i »Architekten« I.
15. Fr. Gredsted: Frederiks Hospital 1757—1907.
16. Eigtveds ændrede Plan blev approberet 10. Marts 1752. Mellembygningernes Mure er ikke i For-

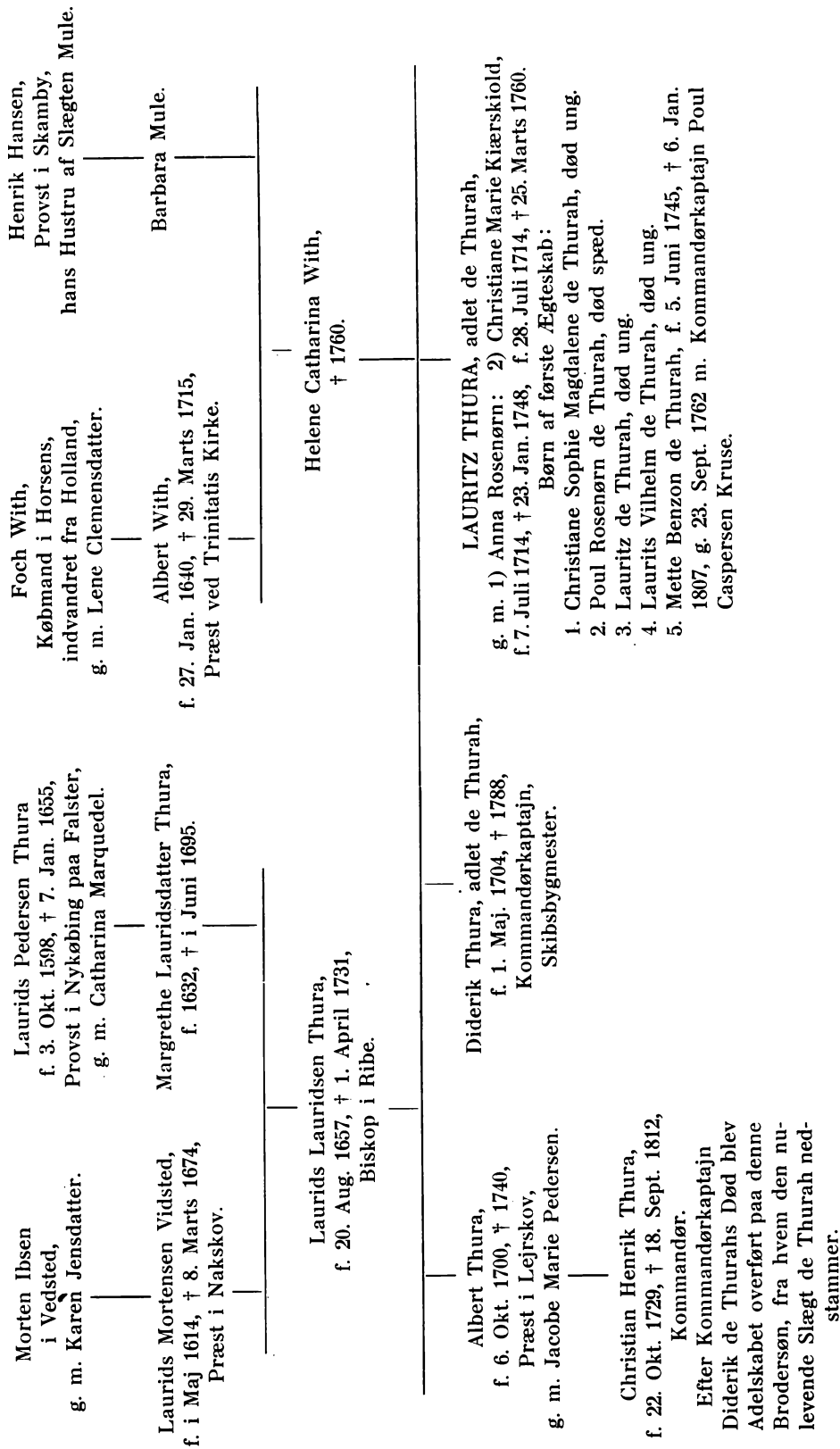
- bandt med Brandmurene. Alligevel er det sandsynligt, at de er opført eller paabegyndt af Eigtved. Der er, saa vidt jeg kan se, ikke bevilget Penge til dem i Thuras Tid.
17. Bau und Einrichtungs Cassa Rechnung des Königl. Friderichs Hospitals in Copenhagen vom 20. Märtij 1752 bis 26. Julij 1759, med Bilag. Rigsarkivet.
 18. Sjællandske Missiver 1753, Nr. 30; 1754, Nr. 398—99.
 19. Sjællandske Missiver 1754, Nr. 398—99; herved er vedlagt de i Teksten omtalte 2 Tegninger. Om »Taarnet, som det nu er« se S. 109.
 20. Frue Kirkes og Taarns Istandsættelse og Frue Taarnpenge 1742—64. Pakke i Rigsarkivet.
 21. F. R. Friis: Bidrag til dansk Kunsthist. S. 287 ff.
 22. Tegninger og Dokumenter ang. Palaiet i Kalveboderne m. m. 1742—46, Rigsarkivet. Heri ogsaa Tegning til Clausbergs Ombygning.
 23. Partk. Bygn.-Regnskab 1757—58 med Bilag.
 24. Bering Liisberg har først givet den rigtige Forklaring (Rosenborg, S. 195 ff.). Men han tager fejl, naar han skriver, at der i den Anledning blev nedsat en Kommission; det var Bygningskommissionen af 1742, som behandlede Sagen. Partk. Bygn.-Regnskab 1758 med Bilag; heri et Læg mrkt Kgl. Ordres; 1759, Bilag 101—02.
 25. Partk. Bygn.-Regnskab 1757, Bilag 97.
 26. Nu i Raadhusarkivet. Foruden Thuras Tegning findes der et ældre Projekt af E. D. Häusser fra 1741; ganske forskelligt fra Thuras. I Arkivet findes ogsaa et Skøde paa Pergament, hvori Landdrost i Delmenhorst Simon de Petkum skøder Ejendommen til Lambert v. Haven 18. Juli 1682.
 27. Partk. Bygn.-Regnskab 1755—57, Bygnings-Resolutions Protokoller 1748—54 og 1755—56. Meier: Fredensborg, S. 110—14. Ved de øvrige Slotte var der i disse Aar kun mindre Reparationer. Dog burde det maaske være omtalt i Teksten, at Thura har skabt det smukke Indgangsparti til Frederiksberg Have. Her laa »Prinsens Gaard«, hvis Hovedbygning nedbrændte Natten til 31. December 1753. Eigtved lod Pladsen rydde og opsatte et midlertidigt Plankeværk. (Partk. Bygnings-Resolutionsprotokol 1754). Men først i 1755 blev der ifølge Res. af 22. Marts bygget 2 Pavilloner »respektive bey dem Orangehause und dem gegenüber stehenden Gebäude statt des abgebrannten Printzen-Hofes sammt ein Stackett-Werck dasselbst«. Hännel lavede Vaserne; Stenhuggerarbejdet er af Fortling. I. Partikulærkassens Regnskab er dette Arbejde kun omtalt under de aarlige Reparationer, og det var derfor undgaaet min Opmærksomhed.
 28. Saaledes V. Lorenzen: Landgaarde og Lystgaarde I, S. 23.
 29. L. Bobé: Lystrejser og Lystgaarde i »Hist. Medd. om København« IV, S. 588—90.
 30. Rytterdistrikternes kgl. Resol. 6. Marts 1759 Nr. 27; 26. April 1759 Nr. 42. Ejler Nystrøm: Søllerød Sogn, S. 160—66 og 174.
 31. Om M. C. Troschil, »Roth-, Stück und Glockengiesser« se »Fra Arkiv og Museum« III, S. 572—73 og IV, S. 94—95.
 32. Af Magistraten ved Skøde af 20. Januar 1755. Københavns Magistrat havde 3. Oktober 1749 faaet Skøde paa hele Amalienborg Have og Mønsterpladsen med Undtagelse af Grundene ved Kongens Plads, hvor de fire Palæer blev bygget.
 33. Uden Tvivl Geheimeraad Eggert Christopher Knuth til Knuthenborg.
 34. Da Huset for nylig (1923) blev restaureret af Slotsarkitekt Thorv. Jørgensen, kom det gamle Lærredstapet i dette Værelse til Syne.
 35. I det kgl. Bibl. Gl. kgl. Saml. 729 Fol.
 36. »om ikke helt, saa dog delvis«.
 37. Trap: Danmark IV, S. 139.
 38. Adresseavisen 1739, Nr. 25.
 39. Trinitatis Kirkebog i Landsarkivet.
 40. Skiftet findes mellem Hofrettens Skiftebreve i Landsarkivet.
 41. Trinitatis Kirkebog i Landsarkivet. Hverken Gravkammeret i Børglum Klosterkirke eller den brede Gang under Trinitatis Kirke er for Tiden tilgængelig, saa at det ikke ad den Vej har kunnet konstateres, hvor Kisten staar; men da Børglums Kirkebog (i Landsarkivet i Viborg) ikke indeholder nogen Tilførsel om, at den er ført til Børglum Kloster, maa det være givet, at den er bleven staaende i Trinitatis Kirke. »Den fædrene Begravelse« har vist tilhørt Familien With; Thuras Morfader Albert With var Præst ved Trinitatis Kirke.
 42. Jonas Ramus (1718—65), senere Justitiarius i den norske Hofret.
 43. Skødeprotokol i Landsarkivet.
 44. E. Nystrøm: Søllerød Sogn, S. 166.
 45. Skødeprotokol i Landsarkivet; Panteregister sammesteds. Thura skulde betale sit Skøde med 4000 Rd. fordelt paa 10 Aar (1756—65). Det maa være disse 4000 Rd., som Kongen havde skænket ham (se S. 168), saa at han i Virkeligheden fik Grunden gratis.
 46. Fr. Gredsted: Frederiks Hospital S. 103.
 47. Partk. Regnskab 1759—60.
 48. Adresseavisen 1760, Nr. 23.
 49. Diverse Breve, Dokumenter og Akter det kgl. Bygningsvæsen vedk. 1680—1823, Rigsarkivet.

KAPITEL V. THURAS LITTERÆRE ARBEJDER

1. Partk. Kasseregnskab 1735, Bil. Nr. 985.
2. Partk. Kasseregnskab 1743.
3. Thotts Saml. 705 Fol., Det kgl. Bibl.
4. Vilh. Lorenzen i »Den danske Centraladministration«, S. 88.
5. eller af hans Fader, Storkansleren Frederik Ahlefeldt. Det er for øvrigt ikke udelukket, at ikke blot Frontispicen, men hele den med Pilastre og andre Ornamenter overlæssede Façade er paa-klistret i v. Grams Tid.
6. Kirkerups Tegning findes i Ingeniørkorpsets Arkiv.
7. Bering Liisberg: Rosenborg, S. 10. Paa Billedet i Danske Vitr. II, Tab. 31 ses Chr. Vs Navnetræk og Aarstallet 1681.
8. Partk. Bygn.-Regnskab 1740 med Bilag. Et særligt Regnskab over Toldkammerbygningen findes i Rigsarkivet. Se herom »Architekten« XXVI, hvor Bygningen er afbildet.
9. Det laa Syd for Gottorp; senere tilhørte det den Bjelkeske Familie (»Bjelkes Palæ«; Prospekt i Traps »Slesvig«); det brændte 1867. Façaden viser den paa Frederik IVs Tid herskende Stil.
- Over Midtrisaliten en stor halvruud Fronton ligesom paa Cancellibygningen.
10. Becker-Thieme: Allgem. Künstler-Lexikon.
11. Nyt Hist. Tidsskr. V, S. 251—60, »Efterretninger om Gaarden Nr. 67 paa St. Kjøbmagergade« ved C. Molbech. M. har sine Oplysninger fra Dr. Burmann-Becker.
12. Medd. af Oberst Ph. B. Weilbach, som har vist mig den Velvilje at gennemgaa dette Haandskrift.
13. Aarbog for Københavns Amt 1917—18. Museumsinspektør Cai Uldall har der paa Grundlag af Jessens Samlinger meddelt Oplysninger om »Tilstanden i Københavns Amt ved Aar 1740«.
14. Det kan her tilføjes, at Thuras ældre Broder, Præsten Albert Thura, som døde 1740, havde foretaget lignende Samlinger for Aalborg Stift (Det kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 743 4to). De udgives nu i »Vendsysselske Aarbøger« 1918 ff. under Titelen: »Aalborg Stifts Beskrivelse af Albert Thura«.
15. Det fremgaaer nemlig af det paa S. 184 omtalte Brev fra Langebek, at han har gennemset Manuskriptet.

STAMTAVLE

(EFTER F. HJORT: SLÆGTEN THURA)

TIDSTAVLE

OVER

THURAS LIV

1706, 1. eller 2. Marts	født.		
1719, 7. April	optaget paa Landkadetakadem.		
1725, 26. Marts	Underkonduktør i Rendsborg.	1744, 28. November	hele Kongeriget undtagen København.
1729, 23. April	Afrejse fra København.		Karakter som Oberst af Infanteriet.
1731, Efteraar	Hjemkomst.	1746, 4. Februar	Medlem af General-Landets-Havnekommission.
1732, 2. Januar	Karakter som Overkonduktør.	1748, 23. Januar	Fru Anna de Thurah dør.
— 11. Juni	Konduktør.	1750, 16. Januar	ægter Christiane Marie Rantzau, f. Kiærskiold og tager Ophold paa Børglum Kloster.
1733, 7. Oktober	Hofbygmester i København og Nordsjælland.		afgiver Departementet paa Sjælland og Falster til Eigtvad.
— 28. Oktober	Karakter som Kaptajn.	1753, 1. Januar	Afsked fra Fortifikationskorpset
1735, 7. Marts	Häusser Generalbygmester; Thura Hofbygmester paa Sjælland og Falster.	— 25. April	Karakter som Generalmajor.
— 2. September	Overkonduktør.	— 15. September	vender tilbage til København og overtager Eigtvads Departement.
1736, 28. September	Karakter som Oberstløjtnant.	1754, Juli	Generalbygmester.
1739, 13. April	Kaptajn.		død.
1740, 14. Oktober	adlet med Navnet de Thurah.	— 3. December	Fru Marie de Thurah død.
— 19. Oktober	ægter Anna Rosenørn.	1759, 5. eller 6. Sept.	
1742, 14. Februar	Medlem af Bygningskommissionen; Thuras Departement	1760, 25. Marts	

THURAS VÆRKER

1733	Palæet i Roskilde.	1746—48	Fyrtaarnet paa Skagen.
1733—34	Hirschholm, Den store Sal.	1749—52	Frelzers Kirkes Spir.
1734—36	— De to Pavilloner.	ca. 1750	Børglum Kloster, Ombygning.
1734—36	Eremitagen.	1754—58	Frederiks Hospital, Pavillonerne.
1734—38	Jægergaarden ved Jægersborg.	1754—58	Fredensborg, De fire Fløje og Kommunikationsbygningen.
1734—40	Fløjbygningerne ved Frederiksberg Slot.	1754—60	Harboeske Enkefruekloster.
1736—38	Stiftsbygningen paa Vallø.	1755—56	Pavillonerne ved Indgangen til Frederiksberg Have (se Henvisninger og Tilføjelser S. 191 Note 27).
1736—42	Indre Udsmykning af Christiansborg.	1755—57	Thuras eget Hus, Amaliegade Nr. 25.
1737—39	Hirschholm, 3dje Ombygning.	1756	Sorgenfri Slot.
1738—40	Sorø Akademi.	1756—58	Holtegaard.
1741—42	Fredensborg, Forhøjelse af 2den Etage.	1757	Prinsens Palæ, Tilbygning.
1742—44	Frue Kirkes Spir.	1757—58	Rosenborg, Ombygning af Trapperne og Køkkenbygningen.
1742—46	Stutterigaarden ved Frederiksberg.		
1743—44	Hirschholm, 4de Ombygning.		
1743—44	Fløjbygningerne ved Sorgenfri.		
1746—47	Ledreborg (?), Ombygning.		

BILLEDFORTEGNELSE

- Thuras Portræt efter Maleri af Johan Hörner.
1. Fredensborg paa Frederik IVs Tid.
 2. Orangeriet i Kassel.
 3. Oktagonen og Kaskaderne ved Wilhelmshöhe.
 4. Palæet i Roskilde. Grundplaner.
 5. — Façaden af Hovedfløjen og Portfløjen.
 6. — Sidefløj.
 7. Det gamle Hørsholm Slot (»Det hvide Hus«).
 8. Hirschholm paa Frederik IVs Tid.
 9. Plan af Hirschholm 1726.
 10. Prospekt af Hirschholm 1726.
 11. Kong Christian VI.
 12. Dronning Sophie Magdalene.
 13. Hirschholm set fra Haven, 1739.
 14. — Plan af Hovedetagen.
 15. — Den store Sal.
 16. — Den store Sal, Endevæg
 17. — Kapellet, set mod Alteret.
 18. — Kapellet, set mod Kongestolen.
 19. — Portfløjen.
 20. Plan af Hirschholm Slot og Have.
 21. Hirschholm, Det norske Hus, Façade.
 22. — Det norske Hus, Snit.
 23. Eremitagen, Tegning af Thura.
 24. Hjørne med fritstaaende Søjle. Efter L. Chr. Sturm.
 25. Eremitagen. Østsiden, Opmaaling.
 26. — Snit.
 27. — Plan af Hovedetagen.
 28. — Trappen.
 29. — Spisesalen.
 30. — Kabinet.
 31. — Hjørnekabinet.
 32. Plan af Jægergaarden ved Jægersborg.
 33. Jægergaarden, Nordvestlige Fløj.
 34. Stiftsbygningen paa Vallø.
 35. — ombygget 1765.
 36. — ombygget efter Branden 1893.
 37. Nicodemus Tessins Slotsprojekt.
 38. Christiansborg. Häussers Projekt.
 39. — Den opførte Façade.
 40. Christiansborg Slotskirke.
 41. Frederiksberg Slot, Grundplan.
 42. — Portfløjen og Hovedfløjen fra Gaarden,
 43. — Thekøkkenet, Opmaaling.
 44. — Thekøkkenet, Endevæggene.
 45. Sorø Akademi, Grundplan.
 46. — Prospekt, set fra Haven.
 47. — »Ingemanns Hus«.
 48. — —
 49. Fredensborg, Plan af 2. Etage.
 50. — Tegning til Forhøjelse af 2. Etage.
 51. — Façade mod Haven efter Forhøjelsen.
 52. Frederik IVs Sarkofag i Roskilde Domkirke.
 53. Thuras Vaaben.
 54. Frederiksberg, Det kinesiske Hus.
 55. Johan Sigismund Schulin.
 56. Hirschholm efter Ombygningen i 1743.
 57. — Plan af 2. Etage.
 58. — Thekøkkenet.
 59. Prospekt af Hirschholm.
 60. Model af Hirschholm
 61. Havehuset ved Hirschholm.
 62. Plan af Stutterigaarden.
 63. Stutterigaarden, set fra Nord.
 64. — Hjørnebygning.
 65. Frue Kirkes Spir. Projekt af J. C. Krieger.
 66. — Tegning af J. F. Ramus.
 67. — Sidefaçade
 68. Udkast til Kirkespir, efter J. Gibbs.
 69. Frue Kirkes Spir som opført af Thura.
 70. Frelsers Kirkes Spir, Projekt fra Chr. VI's Tid.
 71. Medaille med Billede af Frelsers Kirke.
 72. Frelsers Kirkes Spir, Thuras 1ste Projekt.
 73. — Tegning af Thura.
 74. Det ældre Sorgenfri.
 75. Plan af Sorgenfri Slot og Have.
 76. Johan Ludvig Holstein.
 77. Ledreborg, set fra Gaardsiden.
 78. Holsteins Palæ i Stormgade.
 79. Balkon paa Holsteins Palæ.

80. Holsteins Palæ efter Ombygningen.
81. Pavillon paa Ledreborg.
82. Fredensborg, Havesalen.
83. Børglum Kloster.
84. Det Kiærskiold—Thura'ske Gravmæle
85. Frederikskirken, Eigtveds Projekt.
86. — Thuras Projekt, Plan.
87. — Thuras Projekt, Snit.
88. Adam Gottlob Moltke.
89. Frederiks Hospital, Plan.
90. — Façade mod Bredgade.
91. — Hovedbygning, Opmaaling.
92. — Pavillon, Opmaaling.
93. Frue Kirkes Spir, Projekt af Thura.
94. Forvalter Røsch's Hus ved Prinsens Palæ.
95. Eigtveds Forslag til Ombygn. af Forv. Røsch's Hus.
96. Prinsens Palæ med Thuras Tilbygning.
97. Rosenborg med udvendige Trapper.
98. Rosenborg efter Thuras Ombygning.
99. Køkkenbygningen ved Rosenborg.
100. Det Harboeske Kloster.
101. — efter Harsdorffs Ombygning.
102. Fredensborg, Situationsplan.
103. — Façadetegning.
104. — Projekt til Ombygning.
105. Sorgenfri, set fra Haven, 1757.
106. Holtegaard, set fra Haven, 1757.
107. — restaureret
108. Thuras Hus i Amaliegade
109. — Det midterste Fag, Opmaaling.
110. — Plan af 1. Sal.
111. Prospekt af Kongens Nytorv med Thuras Hus.
112. Nybrogade Nr. 12, Opmaaling.
113. Elefantapoteket.

NAVNEFORTEGNELSE

- Abildgaard, N. A., Maler, 156.
 Adelcrantz (Tørnquist), svensk Architekt, 87.
 Adrian, Isaac, Kobberraad, 142.
 Agerskov, Kammerraad, 171.
 Ahlefeldt, Carl, Lensgreve, 28, 116, 174.
 Ahlefeldt, Fr., Storkansler, 40, 192.
 — Fr., General, Lensgreve, 40.
 Akademi, det ridderlige, paa Nytorv, 3.
 Anchersen, Mathias, Biskop, 1.
 Andersen, H. N., Etatsraad, 160.
 Andreoli, Stukkatør, 27, 33, 35, 187.
 Andrup, Otto, Museumsinspektør, Kunsthistoriker, 186.
 Anna Sophie, Dronning, 53, 61, 71, 124.
 Anthon, George David, Hofbygmester, 65, 132, 136, 137, 171, 190.
 August II, Konge af Polen, 33.

 Bagger, Biskop, 6.
 Barchmann, Jacob, Kommitteret i Rentekammeret, 89, 148, 169, 170.
 Basse, Niels, Murmester, 176.
 Becker, Gottfried, Hofapotheke, 179.
 Beckett, Francis, Museumsdirektør, Kunsthistoriker, 66, 91, 100, 188, 189.
 Berckentin, Chr. August, Statsminister, 132, 190.
 v. Berger, Johan Just, Læge, 169.
 Bernini, G. L., Architekt, 13.
 Bernstorff, J. H. E., Statsminister, 60, 132, 161.
 Bjelkes Palæ (= von der Natts Palæ), 192.
 Bjerring, Oberstltn., Slotsforvalter, 152.
 Bloch, Forvalter, 166, 167, 168.
 Blondel, François, Architekt, 13, 14.
 Bobé, L., Ordenshistoriograf, Forfatter, 189, 190, 191.
 de Bodt, Jean, General, Architekt, 14, 22.
 Boertmann, Tømmerhandler, 170.
 Bolten, Henrik, Baron 156, 157.
 Borromini, Fr., Architekt, 13.
 Boye Junge, Johan, Tømmermester, 76, 94.
 Brandenburger, Ernst, Murmester, Bygningsinspektør, 77.

 Bremen, 6—7.
 Raadhuset, 6.
 Børsen, 6, 14
 Tøjhuset, 6.
 Domkirken, 6.
 Brenno, Carlo Enrico, Stukkatør, 35, 60, 76, 94, 123.
 Brock, P. Slotsforvalter, Forfatter, 190
 Brodersen (Brorson), Broder, Biskop, 2.
 Brorson, Hans Adolf, Biskop, Salmedigter, 186.
 Broebes, Jean Baptiste, Architekt, 14.
 Bruun, Carl, Forfatter, 143, 186, 189, 190.
 Bruun, J. J., Kabinetsskildrer, 119, 183, 188.
 Burmann-Becker, G., Forfatter, 192.
 Busch, J., Sognepræst, 181.
 Bygningskommissionen af 1742, 89—90, 93.
 Bygningskommission, den københavnske, 89, 104, 106, 107, 108.
 Bøck, Matthias, Maler, 60, 76.
 Børglum Kloster, 127—31, 168.

 Camilly, Ambassadeur, 108.
 Campbell, Colen, Architekt, 14, 177.
 v. Campen, J., Architekt, 14
 Carl, Landgreve af Hessen-Cassel, 5, 8, 9, 12.
 Carl, Prins, Fr. IV's Broder, 8.
 Carl Christian Erdmann, Hertug af Würtemberg-Oels, 71, 174.
 Charlotte Amalie, Dronning,, 85.
 Charlotte Amalie, Prinsesse, 34.
 Charlottenlund (Gyldenlund), 16, 116.
 Christensen, C., Kammerraad, Forfatter, 100, 187, 189.
 Christensen, C. F., Maler, 150.
 Christian IV, 7, 23, 78, 86.
 Christian V, 85, 111, 146, 147.
 Christian VI, 17, 18, 23, 25, 28, 33, 37, 51, 59, 61, 66, 71, 72, 86, 97, 104, 124, 173, 176, 180.
 Christian VII, 99, 178.
 Christiane Eberhardine, Dronning af Polen, 34.
 Christiansborg, 39, 47, 66—71.

- v. Clausberg, Christlieb, Revisor ved Partikulærkas-
sen, 93, 127, 144, 189, 191.
- le Clerc, L. A., Billedhugger, 70, 71, 131.
- Coffre, Benoît, Maler, 57, 165, 177.
- Conradi, J. C., Bygmester, 119.
- Cordemoy, arkitekturteoretisk Forfatter, 140.
- Cortona, Pietro da, Architekt, 13.
- Cuvilliés, François, Architekt, 94.
- Dahlberg, Erik, Feltmarskal, 177.
- Dajon, Materialforvalter, 189.
- Danneskjold Laurvigs Palæ (nu Moltkes) 15, 16, 174.
- Danneskjold-Samsø, Frederik, Greve, Generaladmi-
ral-Lieutenant, 5, 125.
- Danneskjold-Samsø Gaard (Thotts Palæ), 174.
- Danske Vitruvius, 86, 126, 173—78.
- Decker, Poul, Architekt, 40.
- v. Dehn, Fr. L., Minister, 132, 161.
- Deichmann, Carl, Jernværksejer, Samler, 172, 184.
- Deichmannske Bibliothek, 182.
- Dieussart, Carl Philip, Architekt, 14, 116.
- Dieussart, François, Architekt, 28, 116.
- Dintzenhofer, Architektfamilie, 67.
- Dreyer, Jens Poulsen, Justitsraad, 87.
- Dury, Paul, Architekt, 12, 14.
- Dyggve, E., Architekt, 82.
- Egberg, H. H., Maler, 121, 170.
- Eigtved, N., Hofbygmester, 14, 18, 20, 22, 23, 39, 66,
68, 69, 70, 71, 76, 89, 90, 91, 93, 94, 98, 114, 127, 128,
131, 132, 133, 137, 139, 144, 145, 152, 153, 172, 188,
190, 191.
- Eldern, Oberstlieutenant, 3.
- Engelstoft, L., Forfatter, 187, 189.
- Eremitagen i Jægersborg Dyrehave, 43—60.
- E. i Petrograd, 48.
- E. ved Rosenborg, 48.
- E. ved Fredensborg, 48.
- Eremitagebord, 8, 47—48.
- Erichsen, Lars, Murmester 105, 106.
- Ernst, Johan Conrad, Generalbygmester, 3, 15, 16, 18,
21, 22, 23, 27, 29, 30, 31, 32, 72, 73, 104, 186, 190.
- Esmarch, Kabinetssekretær, Justitsraad 166, 167, 168.
- Fabris, Jacob Maler, 123, 165.
- Fabritius, Just, Agent, 87.
- Falsen, Enevold, Assessor, 104.
- Fasangaarden ved Jægersborg, 60.
- Fieldsted, Michael, Stadshauptmann, 104.
- Finkenhagen, Inspektør, 138.
- Fisker, Lorens, Overinspektør, 26.
- Fontana, Carlo, Architekt, 15.
- Fortling, Jacob, Hofstenhugger, 94, 122, 145, 171, 190,
191.
- Fossati, C. L., Stukkatør, 65.
- Fredensborg, 5, 83—84, 152—54
- Frederik III, 7, 23, 78, 86.
- Frederik IV, 2, 4, 5, 8, 9, 15, 17, 18, 23, 25, 33, 61, 63,
85, 116.
- Frederik V. 59, 83, 99, 116, 137, 143.
- Frederik VI, 76.
- Frederik, Arveprins, 155, 156, 157.
- Frederik af Hessen, Konge af Sverige, 9, 11, 34.
- Frederiks Hospital, 137—42.
- Frederiksberg Slot, 72—78.
- Frederiksborg Slot, 84.
- Det kinesiske Hus, 91, 98.
- Stutterigaarden, 101—103.
- Frederikskirken (Marmorkirken), 133—36.
- Frederikskirken (Christians Kirke) paa Christians-
havn, 182.
- Frelsers Kirke, 110—116.
- Friderica, Prinsesse af Würtemberg-Neustadt, 65.
- Friderica Wilhelmina, Markgrevinde af Bayreuth, 34.
- Friederich Ernst, Hertug af Brandenb.-Culmbach, 18,
176.
- Friederich, Markgreve af Bayreuth, 34.
- Friderich Wilhelm I, Konge af Preussen, 34.
- Friis, F. R., Forfatter, 144, 187, 188, 189, 191.
- Frue Kirke, 103—10, 142—43.
- Frølund, Pouel, Lakaj, 66.
- Fäsch, Johann Rudolph, Forfatter, 68.
- Gabriel, Ange Jacques, Architekt, 131, 136, 190.
- Gedde, Chr., Konduktør, 87, 167.
- Gercken, Diderik, Billedhugger, 21, 27, 31, 33, 51, 60,
76, 83, 85, 124, 131, 177, 187.
- Getreuer, Chr., Malermester, 145.
- Gibbs, James, Architekt, 14, 108.
- Giessing, Christopher, Forfatter, 186.
- Godske, Peder, Lensmand, 24.
- Gold, Renteskriver, 167.
- v. Gram, Carl Chr., Hofjægermester, 44, 45, 47, 58,
124.
- v. Grams Gaard (Hotel d'Angleterre), 174.
- Gredsted, Fr., Præst, 190, 191.
- Groth, Maler, 60.
- Grundtvig, J., Arkivar, 190.
- Guernieri, Giovanni Francesco, Architekt, 11, 12.
- Guldberg, Ove Høegh, Statsminister, 99.
- Gurlitt, Cornelius, Kunsthistoriker, 12, 186.
- Gyldenløve, Ulrik Frederik, Statholder, 116.
- Gyldenløve, Ulrik Christian, Generaladmiral-Lieute-
nant, 186.
- Goethe, Johann Wolfgang, 48.
- Hafnia hodierna, 126, 178—80.
- Hansen, C. F., Architekt, 100.
- Hansen, F. C. C., Architekt, 189.
- Hansen, Heinrich, Bygningsinspektør, 189.
- Hansen, Henrik, Provst, 2.
- Hansen, Niels, Billedhugger, 48.
- Harboe, Christine, f. Baronesse Fuiren, Geheimeraad-
inde, 150.

- Harboeske Enkefruekloster, 150—52.
Harsdorff, C. F., Hofbygmester, 100, 151—52.
v. Haven, Lambert, Generalbygmester, 110, 112, 176, 191.
Hegelske Samling paa Øregaard, 156, 182.
Heimbrod, Johan Christopher, Billedhugger, 33, 60.
Hersleb, Peder, Biskop, 37, 40.
Hildermann, Stephan Gottfried, Bogholder ved Partikulærkamret, 89, 127, 148.
Hirschholm, 23—43, 92—100.
Hirsch, Oberst, Forfatter, 190.
Hjelmstjerne, Henrik, Geheimeraad, 92.
Hjortholm ved Furesø, 24.
de Hofman, Hans, Amtmand, Historiker, 181, 184.
Holberg, Ludvig, 83.
Holck, Vilhelm, Architekt, 159, 160.
Holm, Frederik, Dekorationsmaler, 53, 60.
Holm, Edvard, Historiker, 67, 190.
Holm, Hans J., Architekt, 66.
Holmer, Knud, Marmorerer, 60.
Holstein, Joh. Ludv., Geheimeraad, Oversekretær, 61, 111, 112, 115, 119, 120, 142, 174, 189.
Holstein, Ulrik Adolf, Storkansler, 2, 116, 174, 186.
Holsteinske Palæ i Stormgade, 121—22.
Holtegaard, 157—61.
Holten, General, 48.
Hännel, J. Fr. (skriver sig Häñel), Billedhugger, 124, 131, 140, 191.
Häusser, Elias David, Generalbygmester, 16, 20, 22, 66, 67, 68, 71, 76, 83, 84, 89, 106, 107, 187, 190, 191.
Høvinghoff, Jacob, Kobbersmed, 108, 110, 116.
Høyen, N., Kunsthistoriker, 187.
- Ipsen, Morten, i Vedsted, 2.
- Jardin, N. H., Architekt, 12, 133, 134, 136, 153, 169, 171, 190.
Jastrau, Slotsforvalter, 5.
Jensdatter, Karen, 2.
Jensen, Chr. Axel, Museumsinspektør, Kunsthistoriker, 188.
Jensen, J., Dyrklæge, Forfatter, 189.
Jessen (-Schardebøll), Erik Johan, Generalkirkeinspektør, 181, 184.
Jonge, Nicolai, Forfatter, 70.
Jægergaarden ved Jægersborg, 45, 58—60.
Jægersborg, 44, 45.
Jørgensen, A. D., Rigsarkivar, 187.
Jørgensen, Thorvald, Slotsarkitekt, 191.
- Kassel, 8—13
Carlsaue, 9.
Orangeriet, 9, 10, 12, 13.
Marmorbad, 9.
Weissenstein (Carlsstein), 10, 12,
Wilhelmhöhe, 10.
Oktogon, 10, 11.
- Slottet, 12.
Modelkammeret, 12.
Keyl, Michel, Kobberstikker, 177.
Kirkerup, Andreas Johannes, Architekt, 192.
Kiærskiold, Christiane Marie, g. m. Lauritz Thura, 127, 170, 171.
Kiærskiold, Frederik, til Børglum Kloster, 127, 129.
Klaproth, Ernst, Kobbersmed, 108.
Knuth, Eggert Christopher, Greve, Stiftamtmand, 163, 170, 191.
Koch, Jørgen Hansen, Architekt, 122.
Krausse, Hofmurmester, 137, 145.
Krieger, Johan Cornelius, Overlandbygmester, 16, 19, 22, 24, 44, 58, 59, 61, 83, 104, 132, 146, 176, 179, 186, 188, 189.
Kringelbach, G. N., Arkivar, 189.
Krock, Hinrich, Hofskildrer, 34, 123, 165, 177.
Kronborg, 83.
Kruse, Lauritz, Forfatter, 1, 5, 126, 185.
Kruse, Poul Caspersen, Kommandør, 126.
Kuur, Raadmand, 87.
Købke, P., Forfatter, 190.
- de Lange, Philip, Murmester, 76, 125, 179, 180.
Langebek, Jacob, Gehejmearkivar, 172, 182, 183, 184, 192.
Larsen, Ole, Murmester, 105, 106.
Lassen, Johan Jørgen, Hofmaler, 42, 60, 76, 121, 157.
Ledreborg, 119—23.
Lellingegaard, 61
Lemche, Søren, Architekt, 188.
Leonora Christina, Chr. IVs Datter, 23.
Lerche, Christian, General, Oversekretær, 71, 174.
Lerche, Vincents, Geheimeraad, Overceremonimester, 67, 103, 104, 107, 108, 109, 110, 182.
Levy, Fr., Architekt, 108, 142, 190.
Liisberg, Bering, Slotsforvalter, Forfatter, 150, 188, 191, 192.
v. Lindau, Baron, Overkammerherre, 8, 9, 10, 12.
Linde, Gabriel, Kasserer ved Partikulærkammeret, 89, 127, 148, 170, 184.
Longuelune, Zacharias, Architekt, 14, 16, 98.
Lorenzen, Vilh., Dr. phil., Kunsthistoriker, 186, 190, 191, 192.
Louis XIV, Konge af Frankrig, 42.
Louise, Fr. IVs Dronning, 23, 25, 33, 85.
Louise, Fr. Vs Dronning, 119, 143.
v. d. Lühe, Kammerjunker, 93.
Lønborg, H. C., Officer, 5, 6.
Løvenørn, Poul Vendelboe, General, Overkrissekreter, 39, 93, 187.
- Madsen, Karl, Museumsdirektør, Kunsthistoriker, 188.
Magasinhuset paa Gammelholm, 5, 180.
Malling, Peder, Stadsbygmester, 81.
Margrethe, Dronning, 23.
Marot, Daniel, Architekt, 14.

- Marot, Jean, Kobberstikker, 14, 177.
 Marsvin, Margrethe, Sal. Jørgen Urnes, 6.
 Marselis, Christoph, Arkitekt, 15.
 Matthiesen, Hugo, Museumsinspektør, Forfatter, 190.
 Matthisen, Albert, kgl. Bygmester, 105.
 Matthisen, Nicolai Banner, Stadsbygmester, 90, 105, 106, 108, 132, 180.
 Meier, F. J., Forfatter, 48, 77, 153, 188, 189, 190, 191.
 Meissonier, J. A., Arkitekt, 90.
 Meldahl, Ferdinand, Arkitekt, 133, 186, 187, 190.
 v. Mesebuch (Navnet var egentlig Meysebug), Over-skænk, 8, 9.
 v. Mesebuch, Kammerjunker, 8, 9.
 Meyer, Johan Martin, Tømmermester, 108, 109, 110, 112.
 Meyn, Peter, Stadsbygmester, 140, 156, 157.
 Michelbecker, Wigandt, Købmand, 18.
 Milan, J., Maler, 60.
 Molbech, C., Forfatter, 192.
 Moltke, Adam Gottlob, 132, 137, 138, 139, 166, 167, 168, 170.
 Mule, Barbara, 2.
 Müller, Henrik, Rentemester, 120.
 Müller, Johan Otto, Major, kgl. Bygmester, 22, 90, 128, 176, 189.
 Møinichen, Chr., Oversekretær, 174.
 v. d. Natt (v. Dernath), Greve, 176.
 Neergaard, Carl, Museumsinspektør, 190.
 Nindel, Andreas, Billedhugger, 33, 60.
 Nielsen, O., Arkivar, Historiker, 190
 Norvin, W., Arkivar, 189.
 Le Nôtre, André, Havearkitekt, 9.
 Nygaard, S., Arkivar, 128–29.
 Nystrøm, Eiler, Arkivar, Dr. phil., 186, 187, 188, 191.
 Ohrtmann, M., Snedker, 31, 95.
 Olsen, Bernhard, Museumsdirektør, 48, 188.
 Olsen, H., Murmester, 77.
 Operahuset i Fredericiagade, 3.
 Oppenort, G. M., Arkitekt, 90.
 Oppermann, Th., Kunsthistoriker, Museumsdirektør, 187.
 v. d. Osten, W. A., Amtmand, 78, 79, 83.
 Overgaard, C. N., Dekorationsmaler, 56.
 Palladio, Andreas, Arkitekt, 14, 187.
 Paulli, J. R., Hofretssekretær, 104.
 Pedersen, Laurids (Laurentius Petrus), Præst, 2.
 de Petkum, Simon, Landdrost, 191.
 Pfützner, Johan Andreas, Tømmermester, 112.
 v. Platen, Vilhelm Frederik, Arkitekt, 15, 72, 177, 180.
 Piper, Hans, Læge, 169.
 v. Plessen, Victor Christian, Overhofmester, 39, 40, 93, 95.
 Pontoppidan, Erik, Biskop, Forfatter, 43, 78, 108, 155, 178, 182, 184, 188.
 de Poulsen, Jens, Oberst, 168.
 Prinsens Palæ (Palæet i Kalleboderne), 18, 143.
 Pöppelmann, M. D., Arkitekt, 14, 16.
 Raben, Frederik, Overhofmester, 61
 Rach, Johannes, Maler, 121, 170.
 Rainaldi, Carlo, Arkitekt, 13.
 Ramus, Joachim Frederik, Professor, Arkitekt, 16, 39, 84, 93, 104, 106, 107.
 Ramus, Jonas, Assessor, 170, 191.
 Rantzau, Johan Heinrich, til Børglum Kloster, 127.
 v. Rantzow, C. F. E., Greve, Hofjægerm., 57, 60, 187.
 Renisz, Peter, Voldmester, 24.
 Resens Atlas Danicus, 180, 182, 183, 184.
 Rettler, Baron, Overhofmarskal, 9.
 Reusse, Johan Andreas, Tømmermester, 31, 68.
 Reusse, Joh. Jeremias, Snedkermester, 48, 60, 188.
 Revenfeldt, Ditlev, Generalmajor, 4, 83, 186.
 Reventlow, Chr. Ditlev, Greve, Geheimeraad 161, 170.
 Rodsteen, Chr., Generallieutenant, 8.
 Rosenberg, Johan Gottfried, Arkitekt, 132, 161, 190.
 Rosenborg, 146.
 Rosenkrantz, Holger, Baron, 1, 4, 5, 8, 9, 12, 79, 80, 81, 82.
 Rosenkrantz, Mette, 63.
 Rosenkrantz, Iver, Geheimeraad, 71, 188.
 Rosenørn, Anna, g. m. Lauritz Thura, 87, 92, 126.
 Rosenørn, Poul, Generalmajor, 87.
 Rosenørn, Mette, f. Benzon, 87.
 Roskilde, Palæet, 19–21.
 Domkirken, 21, 85–86.
 Rosted, Forvalter, 61.
 Rottbøll, Chr., til Børglum Kloster, 129.
 Sandholm, Bloustrød Sogn, 92.
 v. Schack, Barthold, Kammerjunker, 169, 170, 171.
 Scheel, Ebbe, Fuldmægtig, 92.
 Scheel, Hans Henrik, Generallieutenant, 13, 16, 18, 20, 39, 106, 187.
 Scheel (Skeel), Holger, Stiftamtmand, 88.
 Scheel, P. Apotheker, 41.
 Schjøtt, Fr., Forfatter, 71, 76, 119, 186, 188, 190.
 v. Schmettau, Gesandt, 188.
 Schou, Jochum, Fuldmægtig, 170.
 Schrader, J., Præsident, 104.
 Schreck, Sebastian, Murmester, 153.
 Schrøder, Georg Engelhard, Maler, 34.
 Schröter, Johan Friederich Wilhelm, Kaptajn, 26.
 Schulin, Joh. S., Oversekretær, 39, 40, 89, 90, 93, 112.
 Schäffer, Diderik, Snedker, 68, 76.
 Seeger, V., Forfatter, 188, 190.
 Sehested, Christen Thomesen, Overlanddrost, 7, 186.
 »Sjælland«, Manuskript af Thura, 127, 156, 157.
 Slotsbyggningskommissionen, 32, 43, 66, 69, 89, 93.
 Soherr, Johan Adam, Hofbyggningsinspektør, 71, 90, 91, 126, 190.
 Sophie Amalie, Dronning, 23, 24.
 Sophie Caroline, Fyrstinde af Ostfrisland, 83, 123, 145, 155.

- Sophie Christiane, Markgrevinde af Brandenburg-Culmbach, 83.
 Sophie Dorothea, Dronning af Preussen, 34.
 Sophie Hedevig, Prinsesse, Fr. IVs Søster, 34, 116.
 Sophie Magdalene, Dronning, 18, 23, 24, 25, 28, 29, 33, 35, 36, 39, 41, 61, 62, 76, 91, 92, 97, 98.
 Sophienberg, 91, 92, 93.
 Sorgenfri, 28, 116 - 19, 155—57.
 Sorø Akademi, 78—83.
 Stavanger, Peter Bendixen, Justitsraad, 163.
 Steenstrup, Hospitalsforstander, 2.
 Steinlein, Johan Valentin, Stenhugger, 153.
 Steltzer, Poul, Stukkator, 60.
 Storm, Knud Petersen, islandsk Købmand, 48.
 Stoy, Abraham, Stukkator, 18.
 Struensee, F. J., Statsmand, 100, 142.
 Sturm, Leonhard Christoph, Forfatter, 4, 40, 46, 51.
 Sturmberg, Johan Christoph, Billedhugger, 85.
 Suhm, Peter Frederik, Historiker, 88.
 Sørensen, Søren, Murmester, 61, 62.
- Tessin, Nicodemus, d. y., Architekt, 15, 67, 87.
 Thiele, Johan Herman, Kobberstikker, 27, 29.
 Thura, Albert, Præst, 2, 192.
 Thura, Diderik, Kommandør, 2, 86.
 Thura, Lauritz, Biskop, 1, 3, 6.
 Thuras Hus, Amaliegade 25, 161.
 de Thurah, Mette Benzon, 126, 169.
 Toxwerdt, Ulrik, Huslærer, 2, 180.
 Trap, Geheimeraad, Forfatter, 143, 190, 191.
 Troschil, Michael Carl, Klokkestøber, 160, 191.
- Uldall, Cai, Museumsinspektør, 192.
 Ulfeldt, Corfitz, Rigshofmester, 23.
 Ulrikke Eleonore, Dronning af Sverige, 34.
- Urne, Christian, 6.
 Urne, Frederik, Lensmand, 23.
 Urne, Johan Christian, Amtmand, 185.
 Urne, Jørgen, Rigsmarsk, 6.
 Urne, Knud, 6.
- Waisenhuset paa Nytorv, 3.
 Vallø, 18, 61—66.
 Wanscher, V., Docent, Kunsthistoriker, 190.
 Wasserschlebe, Justitsraad, 134, 138.
 Weber, Martial, Architekt, 163.
 Weilbach, Philip, Kunsthistoriker, 187, 188, 190.
 Weilbach, Ph. B, Oberst, 192.
 Vidsted, Laurids Mortensen, Præst, 2.
 Wiedewelt, Hans, Murmester, 77.
 v. Vieregg, Grevinde, Fr. IVs Gemalinde, 131.
 Vignola, Giacomo (Barozzi), Architekt, 13, 51.
 Wiingaard, C., 76.
 Wilhelm, Prins af Hessen-Cassel, 9.
 Wilster, Martin Jacob, Generalmajor, 6.
 Vind, Jens Krag Juel, Amtmand, Kammerherre, 170.
 Vingboons, Philipp, Architekt, 14.
 Vingboons, Justus, Architekt, 15.
 With, Albert, Præst, 186, 191.
 With, Helene Catharina, Thuras Moder, 1, 171.
 With, Johan Albrecht, Major, 2, 3, 186.
 Worm, Christen, Biskop, 68, 104.
 Wüst, C. L., Kobberstikker, 177.
- Zuber, Frantz Joseph, Hoftømmermester, 84, 91, 93, 118, 119, 145, 170.
 Zumpe, Hofmurmester, 84, 93, 118, 119.
- v. Oetken, C. E. D., Oberst, 22.
 Oettinger, Johan Friederich, Kaptajn, 84, 189.

ARCHITECT LAURITZ THURA

I. LIFE

Lauritz Thura was born at Aarhus on the first or second of March 1706. His parents were the Rev. Lauritz Thura, later on bishop of Ribe, and Helene Catharina With. After having been taught at home by able teachers, he was in 1719 by the wish of the King sent to the »Landkadetakademi« (military academy) in Copenhagen with his brother Diderik, his senior by two years, in order to become an officer. Here he spent 6 years and on the 26th of March 1725 received his commission as »Underconducteur« in the Holsten fortification corps (what we should now call an engineer subaltern). During his stay at Rendsborg in Holsten, where he was garrisoned, he had the opportunity of making a study, not only of military but also of civil architecture. He studied foreign works on architecture, for instance several works by the German theorist Leonhard Christoph Sturm, and in this way an inclination for what was to be his real life-work was awakened.

There was at that time no academy of fine arts in Copenhagen, and an architect who hoped to obtain employment in the King's service had to educate himself by foreign travel. As Thura was without means, he was obliged to ask the king for assistance. In order to interest the king in his plans he constructed a model of a suspension bridge spanning a river with a strong current, and having shown this to King Frederik IV, he obtained the desired permission to go abroad and an annual grant of 400 Rigsdaler in addition to his lieutenant's pay.

On the 23rd of April 1729 Thura began his journey in company with another officer, his friend Holger Rosenkrantz. We have plenty of information about the first part of the journey through Thura's autobiography, which he began to write during the last year of his life (1759), basing it partly on the journal which he kept during his travels. It contains an account of his childhood and early youth and the beginning of his journey. His destination was Italy, and he went via Bremen through the valley of the Weser to Cassel. In this town ruled the old landgrave Carl, who was the uncle of King Frederik IV of Denmark. This sovereign was very fond of building; the buildings which are still the most important sights of Cassel, i. e. the orangery in der Aue (fig. 2) and the octogon near Wilhelmshöhe (fig. 3), had then just been finished, and were eagerly studied by the two Danish officers.

Besides these, the landgrave had caused an entirely new district to be added to the town under the direction of the French architect Paul Dury, and assigned it to the French refugees. It was therefore called »die französische Neustadt« (now Oberneustadt). There can be no doubt that the study of these buildings had a decisive influence on Thura's style. Here he found the same style which he knew from the works of L. Chr. Sturm, namely the classical baroque style, which had prevailed in France under Louis XIV, especially after the establishment of the Academy of Architecture in 1671. In Italy he saw the true baroque, which culminated at the end of the 17th century with the work of Pietro da Cortona, Bernini, Borromini, and Carlo Rainaldi. The fact that Thura studied hard in Rome is evident from a drawing which is still preserved, a survey of the church of SS. Martino e Luca in Rome, built by Pietro da Cortona. Thura, however, never copied this style, realizing that it was not in vogue at the courts in north and west Germany, with which the court in Copenhagen was connected, and tried to compete. Thura also visited France, Holland and England, probably on his way back. In these countries, especially in France, he had the opportunity of making himself acquainted with the style of which he had seen the first examples in Cassel.

In 1728 Copenhagen had been ravaged by a terrible fire, which had destroyed two fifths of the town. There was therefore in the beginning of the reign of Christian VI a great deal of building going on. Also the King immediately on his accession had made up his mind to pull down the old castle, rebuilt by his father a few years previously, and to build an entirely new one. Elias David Häusser, a German engineer and architect, was put in charge of these building operations; otherwise the old Architect-General Johan Conrad Ernst had the direction of all public building. Having returned home in the autumn of 1731 Thura took up his position as an officer in the engineers and rose in course of time to the rank of colonel. In 1753 he resigned with the rank of major-general. With the possible exception of his first year in the army, however, he was never on active service, since he was employed as an architect almost from the first. In 1733 he built the Royal palace at Roskilde and on the 7th of October in the same year was appointed Court Architect. According to this instructions he had to supervise Kronborg, Rosenborg, Frederiksberg, Frederiksberg and other castles in the country districts of North Zealand, which did not come under the Architect-General. Shortly after, Ernst quitted the service and Häusser was appointed Architect-General on the 7th of March 1735. He was given three assistants, each of them with a district of his own. Thura was put in charge of Zealand, Laaland, and Falster; Nicolai Eigtved, who was on his way back from travel abroad, was given Funen and Jutland; and Captain Johan Otto Müller Slesvig, Holsten and Oldenburg, which at that time belonged to the Danish monarchy. This arrangement was continued till 1742. Almost all the building undertaken for the King during these years, took place within Thura's district, and the majority of the buildings erected from his designs—among them his best work—were built during this period. In addition, Thura was architect to the Queen; for whom he built the big country residence at Hirschholm and the manor house at Vallø. But the building of the new Royal residence, which in 1740 received the name of Christiansborg,

was still under the direction of Häusser in his capacity of Castle Architect. In 1736, when the furnishing of the interior was begun, Thura and Eigtved were put in joint charge. The work of furnishing the castle constituted Eigtved's main occupation, as his district in Funen and Jutland gave him little to do, and in 1742 he succeeded Häusser as Castle Architect.

On the 19th of October 1740 Thura married Anna Rosenørn, a lady of noble birth, having five days previously been himself ennobled together with his brother Diderik, who was now a commodore in the navy. He now wrote his name L. de Thurah. At the same time he bought a large house in Copenhagen, where he established a comfortable home.

In the beginning of 1742 a great change took place in the management of public building. Häusser, the Architect-General, was dismissed and his office entirely abolished. The work of the office was transferred to a building-commission. In this commission, which began to work on the 14th of January 1742, Thura and Eigtved were given seats, together with three high officials of the financial administration. The departments of the two Court Architects were also reorganized. Eigtved, who was now Castle Architect, was given the additional duty of supervising the other castles and Royal buildings in the Capital, while Funen and Jutland, besides Zealand and the adjacent islands, were transferred to Thura. Eigtved, who had hitherto been somewhat overshadowed by Thura, had thus worked his way to a position equal to that of his rival. He seems at this time to have stood high at Court, more especially, perhaps, in the favour of the Queen. For her he built the manor house of Sophienberg. The King, who was a man of great personal loyalty, remained to his death (1746) a gracious master to Thura; but in these years few important buildings were erected outside Copenhagen. In the Capital Eigtved was now in charge of the buildings belonging to the State. Nevertheless Thura was given some important tasks, e. g. in connection with the churches which belonged under various other authorities. In 1742—44 he built the steeple of Frue Church [Church of our Lady] and in 1749—52 the steeple at Frelzers [St. Saviour's] Church in Christianshavn. The former was destroyed by British shells in 1807, but the steeple of Frelzers Church is still carrying its head high above all the church towers of the town.

During these years Thura was also occupied with literary work. As early as 1735 King Christian had granted a sum for the publication of *Den danske Vitruvius*, but at first the work made slow progress, because Thura was occupied at the time with his numerous architectural tasks. It was not till 1746 that the first volume, and 1749 that the second volume were published. In the latter year the *Hafnia hodierna* was also published (in 1 volume). These works and Thura's other literary activities are discussed in the last chapter.

In 1748 Thura lost his wife, who had borne him five children, all of whom, however, with the exception of one daughter, died before coming of age. Two years later he married Christiane Marie Kiærskiold, widow of Johan Heinrich Rantzau, the owner of the estate of Børglum Kloster. Thus Thura came into possession of this large and beautiful estate, which is situated in Vendsyssel, the northern part of Jutland. He took up his residence there, because he resented the division of the departments from 1742, the result of which was that all important works fell to Eigtved's share. Under the new King, Frederik V, building had

revived again in Copenhagen. Frederik V caused an entirely new quarter of the town to be built, the centre of which was the octagonal place, where the equestrian statue of the King was erected. Here Eigtved built four palaces, which now constitute the Royal residence of Amalienborg. Thura thought of resigning, but remained in charge of his department till the 1st of January 1753. From this time Eigtved took charge of Zealand and the adjacent islands after an agreement with Thura, which was approved by the King, Thura keeping Funen and Jutland only.

But shortly afterwards matters took an unexpected turn: Eigtved died on the 7th of June 1754. As there was no other architect of sufficient skill and reputation the King called Thura back from his voluntary exile and proposed that he should take over Eigtved's department, so that he became Court-Architect for the whole kingdom. He was even appointed Architect-General on the 3rd of December 1754, though this office as has already been mentioned, had been abolished in 1742. The office was merely titular, the real direction of affairs remaining with the Commission of Building. But as Thura after the death of Eigtved was the only member of the commission who had any knowledge of architecture, his influence was naturally great. He finished the works which Eigtved had left incomplete, such as the big Frederiks Hospital and the addition of four large wings to the castle of Fredensborg. The largest task which Eigtved had left behind him, the splendid Frederiks Church, generally called the Marble Church, which was to be erected in the »Frederiksstad« in memory of the third centenary of the accession of the House of Oldenburg, was however not to be completed by Thura. Eigtved had only laid the foundations. After his death the French architect N. H. Jardin was called in for the express purpose of completing the church. In addition he became professor at the new Academy of Fine Arts which Frederik V had founded in 1754. In this capacity he exercised great influence on Danish architecture in the following period. Thus it was he who introduced the neo-classical style in Denmark. In 1756 Thura built Sorgenfri, now the summer residence of the Danish Royal family, on the site of an older castle, which was demolished. At the same time he erected a new manor house at Holtegaard, which he had bought as a summer residence for himself. In Copenhagen he built a palatial house at 25 Amaliegade as his private residence; but the house was too expensive, and he became involved in financial difficulties. He was obliged to let it to a member of the landed aristocracy and to content himself with a more modest house in Kongens Nytorv. Here he died in the night between the 5th and 6th of September 1759. In the church at Børglum Kloster he had caused a splendid epitaph (fig. 84) to be erected over the sepulchral vault, where his parents-in-law rested. The fact that he placed his own coat of arms on this epitaph shows that he meant to be buried there himself. But as he sold Børglum Kloster two years before his death, this could not be done. He was buried in the Church of the Trinity in Copenhagen. His widow only survived him six months, dying on the 25th of March 1760.

Thura's architectural gifts displayed themselves quickly; his best work dates from his earlier years. In later life he adhered to the style which he had acquired in his youth. The influence on his work of the French rococo style, which in the period 1735—50 spread

over the capitals of Europe (though mostly as a style of interior decoration), is inconsiderable. Eigtved, who had returned from abroad four years later than Thura, has more of the rococo in his style. When the neo-classical style made its entrance into Denmark with Jardin, almost at the same time as it carried the day in France, Thura held aloof from the new style and did not try to copy it. But his works are well in keeping with the neo-classical buildings owing to the restraint and vigorous effect of his facades, as in the pavilions of Frederiks Hospital.

II. WORKS

The oldest of Thura's works, *the palace at Roskilde*, is of especial interest because of its remarkable design. The four wings, which surround the quadrangle, are connected by curved arcades, thus producing a very beautiful effect. Quadrangles of this type have their origin in the Palladio style, and Thura had doubtless seen them in Holland, perhaps also in England. The front of the main building (fig. 5) does not yet show Thura's personal style, as we know it from the Eremitage, which was built shortly after. It seems probable that Häusser brought his influence to bear on Thura's designs, and that the latter, who had at that time not yet been appointed Court Architect, may have been obliged to conform to his wishes.

A similar influence is perceptible in the so-called »Norwegian House« (fig. 21), which was erected in the same year (1733) on the estate of Hirschholm in North Zealand, the owner of which was Queen Sophie Magdalene. It was a summer-house containing souvenirs of the journey to Norway undertaken by the Royal couple in the summer of the same year. Of much more importance is the rebuilding of the castle of *Hirschholm* itself, also begun by Thura in 1733. Though this large country seat has now entirely disappeared, the history of its construction is very interesting because of the lavishness with which it was ornamented and because of the historical memories connected with the castle. Fig. 10 shows the main building of the castle when Christian VI as Crown-prince inherited it after his mother (1721). In the following year he caused a new building to be erected by Ernst, the then Architect-General, immediately opposite to the old one. This building is seen in fig. 13. In order to get an accurate idea of its original appearance, however, it must be borne in mind that the two pavilions were not there at the time. They were built by Thura, who also altered the frontages of the main building. On his accession to the throne (1730) King Christian presented the Queen with the castle. She now made Thura rebuild it, with the result that it became one of the finest country residences in Europe. Thura first pulled down the central part of Ernst's building in order to construct a large assembly hall throughout the whole breadth of the house. It had not only the height of the two floors but also a little of the mansard (fig. 15—16). The floor of the hall was covered with flagstones, and in the middle there was a fountain. The walls were decorated with stucco and pictures; below were portraits of the Royal couple and their kinsmen; above the gallery were large compositions by the court painter Hinrich Krock, who was at that time very much admired. The subjects were taken partly from Greco-Roman history, partly

from the Old Testament. Only one of the pictures (Jephtha's daughter) is still preserved; it is now in the chapel of Frederiksborg Castle. Krock also painted the enormous ceiling, with some thirty figures representing the sunset and the moonrise. The outer walls, which form the limits of the hall, were rebuilt from the ground. On both sides, towards the courtyard and towards the garden, they appear as central risalites displaying a rich baroque architecture with columns, pilasters, and large semi-circular doors.

After this work had been completed in 1733—34, Thura began to add the two pavilions to the castle; in one of these was the chapel (fig. 17—18); the length of the front was thus increased from 192 feet to 320 feet. As seen from the gardens the exterior of the castle has not gained by this alteration, the pavilions being heavier than the original main building; but it must be borne in mind that these new buildings were only parts of the grandiose plan which was carried out in the years of 1737—39, i. e. a four-winged castle with a pavilion in each corner, as shown in the plan in fig. 14. To carry out this project it was necessary to pull down the old castle (fig. 10); in its place was erected the wing containing the main entrance. This wing consisted of a low building with a gate-tower in the centre. Still lower were the curved lines of buildings which projected in front of the main structure, flanking both sides of the entrance drive.

Hirschholm was rebuilt once more in 1743—44. The top story of the castle was, like that of Fredensborg, only a mezzanine. At Fredensborg Thura had in 1741—42 made the top story four feet higher, thus bringing it up to normal proportions (fig. 50—51). The Queen wished to introduce similar alteration at Hirschholm, in order that both floors might be occupied by the Royal suites, the new wings being large enough to accommodate the Household. The desired increase in the height of the rooms was effected in the whole of the wing overlooking the gardens, both in the main building erected by Ernst and in the two adjoining pavilions (fig. 56). Of the rooms which had been rebuilt Thura in his *Danske Vitruvius* describes the King's audience-chamber and the council-hall as '*especially splendid*'. In the former the capitals and the bases of the pilasters as well as the door-latches were of silver, the walls and the ceiling being inlaid with mirrors. In the council-hall the walls were covered with tapestries representing the port of Copenhagen and the navy, which under this King was in an especially flourishing condition. Fig. 59 shows a view of the castle as it appeared at the time, while fig. 60 shows a model preserved in the National Museum in Copenhagen.

Another feature of great interest was the gardens, parts of which dated back to the time when Christian VI lived at Hirschholm as Crown-prince. The gardens were completed by Thura. The castle had originally been built on an island, and by regulating the shape of this and a somewhat larger island situated to the south, one of the symmetrical gardens which were so popular during the prevalence of the baroque style was created (fig. 20). The gardens ended in a semi-circular »theatrum« with a fountain in the middle on the ground to the south of the castle. On the hill above the theatrum was built a fairly large garden-house intended for residence during short stays (fig. 61). It was built in a light and graceful style, the shape of the roof showing some influence from the Far East, as do

manor-houses in Saxony (Pillnitz). This house, however, does not seem to have been built by Thura: it rather suggests Eigtved. To the east and west the lake was surrounded by wooded slopes; on the western slopes stood the Norwegian House.

After the death of Queen Sophie Magdalene Hirschholm castle began to become dilapidated owing to the general unwillingness to spend the money necessary for its preservation. Finally the castle was demolished in 1810. It is to be regretted that this large and beautiful castle was destroyed. It is a consolation, however, that another building by Thura of the same period has been preserved. This building, which, though much smaller, is as graceful as Hirschholm and very well preserved, is the celebrated *Eremitage* in the Jaegersborg Dyrehave. This is not a castle, but a hunting-box intended for short stays in the hunting season, especially for meals. The real hunting castle was Jaegersborg outside the wood, which has now disappeared. The Eremitage was built in 1734—36 in the place of an old ruined pavilion. The measurements of the house, 60 by 40 feet, were laid down by the King himself. Compared with the small ground plan the height is considerable, a state of things not often seen in the manor-houses of the time. In this case, however, there were special reasons for a deviation from the rules ordinarily followed. The aim was to get an unimpeded view of the Sound and the beautiful surroundings. For this reason the Royal chambers are on the top floor, which has, accordingly, the richest architectural decorations (fig. 23 and 25). Especially the isolated columns at the corners are noteworthy; the idea was taken by Thura from a work by L. Chr. Sturm (fig. 24). The lower floor is executed in a more severe style, the sole adornment of the walls being the broad grooves (»refends«) so dear to French architects.

The interior is also very well preserved, which is accounted for by the fact that it was not used for habitation. Of the story containing the Royal apartments the central part is entirely taken up by the dining-room (fig. 29), which stretches throughout the whole breadth of the building with views to both sides. Instead of windows there are folding-doors leading to balconies in the east and in the west. The walls are divided by columns and pilasters, and the ceiling is inlaid with plate-glass. But the most remarkable thing in the dining room was the round »Eremitage table«, the middle part of which, the so-called Postillon, could be lowered into the kitchen in the basement by a machine and raised again covered with dishes. This contrivance, which was designed to allow the Royal family to take their meals undisturbed by the presence of servants, was very popular at that time, and the building derived its name from it, the fashion being known as »dining en eremitage«. In the castle of Belvedere near Weimar there is an Eremitage machine which is still in working order. Another is said to be at the Eremitage near Petrograd. The transverse section shown in fig. 26 and the plan shown in fig. 27 illustrate the working of the machine. In the former is seen a tube through which the postillon by the aid of ropes and weights was hoisted into the dining-room. The latter shows that the table consisted of a stationary rim, on which the plates were put, and a circular disk in the centre, the movable postillon, the top of which was covered with a silver plate. During the reign of King Frederik V dining en eremitage went out of fashion, and the machine was removed.

Beside the dining-room there are a number of small cabinets, of which especially the two facing south, now known as »the King's Cabinets«, are very elegantly decorated. The corner cabinet (fig. 31) is decorated with pilasters like the dining room. The central cabinet (fig. 30) is decorated in a lighter style, the so-called »stile de la régence«, which forms a transitional stage between the baroque and rococo styles. In the hall the walls are covered with porcelain tiles. On the other floors there is a corresponding division; in each of them, including the mansard, there is a large central room, though on the ground-floor this was divided into a hall and a room looking into the garden, so that the machine could not be seen by the visitor.

Simultaneously with the Eremitage Thura built a hunting-box near the castle of Jaegersborg containing stables, kennels, and lodgings for the game-keepers. It was a very comprehensive and costly piece of work, only three »quarters« being completed during the reign of Christian VI. The whole work was finished under his successor. Fig. 32 shows it to have been designed on very regular and symmetrical lines. Its axis was the same as that of the castle and the garden. The hunting-box still exists nearly unaltered; fig. 33 shows one of its buildings.

Time has dealt more hardly with Thura's next work, *The Manor-House of Vallø* in the south of Zealand, which was burned down in 1893, and rebuilt in a somewhat altered shape. In the restoration of the part of the castle built by Thura less respect was paid to the original design than in the rebuilding of the other wings, which dated still further back. This is to be regretted, because the manor-house was one of Thura's most remarkable works. The composition seems to have been inspired by the Orangerie in Cassel, which he had studied and drawn during his travels. In the centre there was an octagonal pavilion (fig. 34) containing the reception room; at the ends were two large two-storied buildings containing the rooms of the foundationers, and in the two one-storied buildings between these and the pavilion were the apartments of the prioress. For Sophie Magdalene, who owned the estate of Vallø, resolved that the new wing should be used as a home for maiden ladies of noble birth, and endowed the foundation with the total income of the estate. In the central pavilion Thura created a little masterpiece of baroque architecture. In the three-cornered fronton is placed a marble bust of the Queen, which was originally flanked on both sides by two life-sized recumbent allegorical figures.

In 1765 another story was added to the two lower buildings by the Court Architect George David Anthon in order to provide more room (fig. 35). This, in itself, was enough to destroy the rhythm created by the variation of higher and lower buildings (a characteristic of the baroque style). When the house was rebuilt after the fire, every trace of the original design disappeared. The two high side-buildings were not rebuilt, the yard being merely enclosed by two low walls; thus what had been high became low, and vice-versa (fig. 36).

Only a passing mention of the large *Royal castle* which Christian VI caused to be built in the years between 1731 and 1740 can be made here, as Thura was occupied only with the interior decoration, and his work was destroyed when the castle was burned down in

1794. It was rebuilt by C. F. Hansen in his classic style only to be destroyed by fire again in 1884; and it has during the last 20 years been again rebuilt in a kind of modern baroque style. Already Christian V (1670—99) had entertained a project of building a large castle, the design, which was worked out by the famous Swedish architect Nicodemus Tessin (fig. 37), being still preserved. But wars and lack of money prevented the realization of the plan, both under Christian V and under his successor Frederik IV. It was only during the peaceful reign of Christian VI that it became possible to carry out the grandiose scheme. Häusser's facades cannot be compared with Tessin's; his first project (fig. 38) especially was a weak piece of work. The design actually used (fig. 39) is of a more monumental character. The part of the castle of which the decoration fell to Thura was the northern wing, where the private rooms of the Royal family were situated. According to Thura himself, the King had intended the decoration of the rooms at the Eremitage to serve as specimens, on a smaller scale, of the decorations intended for Christiansborg. We may therefore assume that the rooms were decorated partly in the pompous style of Lebrun from the time of Louis XIV, which we know from the dining room of the Eremitage, partly in the lighter »style de la régence«. Thura also erected a splendid main staircase, the so-called »staircase of the Queen«. It is possible that he also designed the interior decoration of the castle-church (fig. 40), as it was adjacent to the wing of the castle which he had to decorate. Later on the direction of this work was transferred to Eigtved, and when the latter had succeeded Häusser as Castle Architect in 1742, Thura's connexion with Christiansborg ended. At the time of Häusser's resignation the exterior of the castle itself was finished, but in many of the rooms the interior decoration was not completed. Besides, only a part of the extensive stable buildings etc. surrounding the riding ground had been erected. This part of the castle is essentially Eigtved's work, although the designs and calculations had already been worked out in Häusser's time.

While Christiansborg was being built, the Royal family lived in the castle of *Frederiksborg* near Copenhagen, built by Frederik IV. The castle was, however, not large enough to hold the whole Royal household. Accordingly two long side-wings were built between 1732 and 1738 under the direction of Thura. The wings were connected with the entrance-building, which had been erected in 1702—03, by two intermediate buildings forming semi-circular lines. With small means Thura here succeeded in creating a beautiful and effective court-yard (fig. 41—42). Along the facades there are cloisters supported by pilasters in brick-work like those round the riding-ground at Christiansborg. From 1735 Häusser's name also figures in the accounts, but that is due solely to his appointment as Architect-General. The designs had already been worked out by Thura, and one wing had been erected. In this wing a quaint interior is still preserved: a little tea-kitchen which Thura arranged for the Queen (fig. 43—44). It is furnished in a graceful baroque style; the walls are covered with porcelain tiles; behind the pilasters there are cupboards with shelves. The Queen had similar kitchens at Hirschholm (fig. 58), at Fredensborg, and at Frederiksborg.

In the little town of *Sorø* in the western part of Zealand, where there had been a famous monastery in the Middle-Ages, Christian IV had founded a school for the sons of noblemen.

The school was, however, not a success, and it was discontinued by his successor Frederik III in 1669. Christian VI, who wished to re-establish the school, caused the old convent-buildings, which together with the church constituted a four-winged block, to be rebuilt in the years between 1738 and 1740 (fig. 45—46). The central court-yard with its cloisters remained unaltered, but the three wings were rebuilt in the style of the time. The designs were the work of Thura, but as he was occupied with many other things during these years, the direction was transferred to Holger Rosenkrantz, his old travelling companion. The school was destroyed by fire in 1813, and a new building was erected by Peder Malling from other designs in the neo-classical style. The only remains of the old buildings are two of the small houses situated at the corners, which were used as residences for the masters (fig. 47—48). These graceful little buildings are much admired on account of their beautiful proportions and beautiful details.

At Frederiksborg a large summer house, the so-called Chinese House (fig. 54), was erected in the gardens of the castle in 1743—46. This house, which has now disappeared, was not built by Thura, but by an architect of less repute, Soherr, the Royal Building Inspector. Thura, however, built the stable yard which is still partly preserved, and in which the renowned stud of Frederiksborg was stabled, from its erection nearly up to the present time. In connecting the four wings with each other by low intermediate buildings, two of them forming curved lines (fig. 62—64), Thura produced a rhythmical effect which lends the building a certain air of distinction. It has, however, been much altered at later periods.

We have now come to the period when Eigtved after the changes which took place in 1742 had the supreme direction of the Royal building department in the Capital. As has already been mentioned, however, Thura built the spires of two of the largest churches in Copenhagen. The principal church of the city, *Our Lady or the Cathedral*, had been destroyed by the great fire of 1728. When Thura was put in charge of the work in 1742 the rebuilding was finished except for the spire. Some earlier inferior projects had been rejected, and the King had approved of the spire shown in figs. 67 and 69, which had been designed by the First Gentleman Usher, Vincentz Lerche. Lerche was a dilettante and it has been discovered that he had simply copied a design by James Gibbs for the spire of St. Martin's in the Fields in London. Lerche, who was a great book-lover, possessed a copy of Gibbs' *Book of Architecture*, probably the same copy which is now in the Royal Library in Copenhagen. When Lerche died in 1742, the King desired Thura to erect the spire from the same designs, and this was accordingly done in 1742—44. Only the top obelisk and the flag-staff had to be shortened a little. On fig. 67, which corresponds to Lerche's drawing, the tower is 384 feet high, of which the spire constitutes 236 feet; but from fig. 69, which shows the spire as actually constructed from Thura's designs, it will be seen that the height of the spire was actually 20 feet less, i. e. only 216 feet. But in spite of this shortening it was too high and proved too exposed to the stress of weather, the copper-plating began to become cracked and broken, and after some years it was found necessary, in 1755, to shorten the flag-staff by another 12 feet.

In building the spire of Frue Church [Church of our Lady] Thura's hands were thus tied by the work of his predecessors. In the case of the spire of St. Saviours he was free to do as he liked, and he used this opportunity to create a very original piece of work. This church had been built at the end of the 17th century by Christian V's Architect-General, Lambert van Haven, but at Frederik V's accession it was still without a spire. Here, too, there were older projects. The designs of L. v. Haven are only known from a medallion, but under Christian VI a new design was made, which is reproduced in Thura's *Danske Vitruvius* (fig. 70), and which shows that it was intended to build the spire in the English style in a somewhat plainer manner than at Frue Church. Thura, however, completely abandoned the older project and composed a new one of his own, namely a spire with an exterior corkscrew staircase to the top. From his own account he had got the idea from the church St. Ivo, or Chiesa della Sapienza, in Rome, which he had seen as a young man. But in the details Thura is not influenced by Borromini, who built St. Ivo, and apart from the spiral stair there is no likeness between the two. According to Thura's first design, which he has reproduced in his work *Hafnia hodierna*, it was intended to build the spire entirely of stone (fig. 72). But this method of building, which is rare in Denmark, was given up, and it was decided to build it of wood covered with copper, as in the other churches of the town. In this way it became possible to make the spire higher and more slender, and now Thura altered his designs, as can be seen from fig. 73. It is obvious how much the tower has gained by the alteration. The spire was erected in 1749—50. Like the whole quarter of Christianshavn it has escaped the fires and disasters which have afflicted the rest of Copenhagen, and its golden splendour still greets the traveller who enters the port of the city.

As Court Architect for the whole country outside Copenhagen, Thura was charged with the supervision of the castles in the country districts, most of which were situated in the North of Zealand, but there were no big tasks to be executed during these years. In Sorgenfri he built in 1743—44 the fine stable-buildings on both sides of the main entrance (see the plan fig. 75). In Fredensborg the room opening on the gardens was given a new wall-decoration in 1750. The panels were decorated by the Venetian painter Jacob Fabris with Italian landscapes, which are still preserved (fig. 82). Probably Thura also rebuilt the castle of Ledreborg (fig. 77 and 81), which belonged to the very influential minister of state J. L. Holstein, the first Count of Ledreborg. But Thura had no part in rebuilding this minister's palace in Copenhagen. The original house, a fine building from the period about 1700, underwent a reconstruction which was a failure (fig. 78 and 80).

When Thura became Architect-General on the death of Eigtved in 1754, and thus assumed the supreme direction of public building in the whole country, his first task was to complete the works which Eigtved had left unfinished. For the Frederik Church he worked out a new grandiose project (fig. 86—87); but the King and the leading statesmen wished the church to be built in the new style, which was just coming into fashion in France, and the task was therefore assigned to Jardin. Though this architect stayed in Denmark for 15 years, during which time he devoted himself almost exclusively to the

building of the church, the enormous task was not completed. For more than a hundred years it was left imperfect; it was not till our own time (1875—94) that it was finished by F. Meldahl, though not after the designs of Jardin, but in the style of the Romanesque renaissance.

Besides the church and the four palaces of Amalienborg, which were nearly finished when Eigtved died, there was another large building under construction in the new quarter called Frederiksstaden. This was the large infirmary known as the *Frederiks Hospital*. Fig. 89 shows the huge dimensions of this project. The large square which constituted the hospital itself and which mainly consisted of low one-storied buildings had already been finished by Eigtved. Though the buildings, as a whole, were low, there were in the centre of the short sides some two-storied houses of more considerable proportions (fig. 91), one of which was intended for offices, while the other was to contain a chapel. The parts of the hospital built by Thura are the four large pavilions situated in the streets of Bredgade and Amaliegade (fig. 90 and 92). According to Eigtved's project four small pavilions connected by iron-work railings were to face each of the streets; but Thura wished to give the hospital a more imposing character and obtained the King's consent to build four palatial and completely uniform buildings, which, it must be acknowledged, admirably produce the monumental effect desired. Frederiks Hospital is no longer an infirmary. In the buildings surrounding the inner quadrangle the Museum of Applied Art is now housed, while Thura's pavilions have become private property. But provision has been made for the preservation of the exterior of the buildings in their original state.

Among the other buildings erected in Copenhagen by Thura during these years must be mentioned the addition to the *Prince's Palace*, now the National Museum (fig. 96). Eigtved built this palace in 1743—45 as a residence for Frederik V, then crown-prince. Already at the time there had been some intention of erecting such an additional building (fig. 95) in the place of an old frame-work-house (fig. 94) occupied by the keeper of the castle. The plan however had not been carried out. Thura's building does not differ very much from Eigtved's project, as he, quite properly, kept close to the style of the palace. The pretty little renaissance castle of *Rosenborg* was subjected to a much-needed restoration in 1758—59. Thura took this opportunity to remove the flight of steps which, in accordance with the fashion of the 17th century, provided an entrance to the second floor (fig. 97—98). Finally the *Harboe Home for Widows* may be mentioned, which was originally an ordinary house with six front casements on each floor. Thura built another house corresponding to the original building and connected the two by another intermediate structure, thus attempting, as he usually did, to create a rhythmic variation (fig. 100).

Besides this, he erected certain more important buildings in the environs of Copenhagen. The addition of four wings to the main building of *Fredensborg* castle, which had been begun by Eigtved shortly before his death, was finished by Thura, who also erected the so-called communication-building, facing the marble gardens, which connected the two wings projecting to the west, thus forming a small court-yard. By the addition of the wings the castle lost its original character of a central building (fig. 1), but it grew more stately,

especially when seen from the gardens, where the facade is displayed in its entire length. In fig. 103 the facade of the castle looking on the court-yard is shown without the new wings; the height of the four chimneys at the corners of the cupola was increased by Thura — this was a step which had already been planned by Eigtved — so that they look like small spires. These chimneys were severely criticized in the following period, when rococo had gone out of fashion and neo-classicism was the rage. There is a curious project dating from this period (fig. 104), which shows that an idea was entertained of rebuilding the castle on lines more suited to the taste of the time. The chimneys are shown carrying Greek tripods from which, probably, smoke was supposed to rise; the cupola is made lower, and the lantern has disappeared. But the idea was never carried out, and the appearance of the central part of the castle is still that shown in fig. 102. Thura also built the house marked in the plan as nr. 21, which is now used as a residence for the keeper of the castle.

The little castle of *Sorgenfri* near Lyngby, which had been the summer-residence of Frederik V when a crown-prince, was now inhabited by his aunt, the widowed princess of East-Friesland (a sister of Queen Sophie Magdalene). But the old castle, shown in fig. 74, was so dilapidated, though it had only been built 50 years previously, that it was not thought worth while repairing it. The princess therefore had it pulled down, and on the old foundations Thura erected a new brick building, which is still preserved essentially unaltered. The only alteration is the addition of two large attics facing the court-yard and the garden respectively, which were built in 1789. A view of the castle which Thura caused to be executed in 1757, one year after the erection (fig. 105), shows it as seen from the gardens. It looks smaller than the old building, the top floor being a mansard, but its exterior is well in keeping with the rural surroundings.

About the same time Thura himself had bought an estate in North-Zealand which he intended to use as a summer residence. Here too the buildings were dilapidated, and Thura rebuilt the house completely. It is interesting to compare the two summer residences. In *Holtegaard* the dimensions are, of course, more modest. The main building has only one story, but it is long and roomy. At each end there is a somewhat lower pavilion, one containing the kitchen. Adjoining the house is a large garden laid out after the fashion of the time with avenues, which are still preserved, pergolas, summer-houses, and fountains; there was even a menagerie as in the castle gardens. But Thura was not to enjoy the possession of this beautiful estate for long; the year after it was finished (1758) he died. Before his death he had caused several views of the house to be executed, which are still preserved; one of them is reproduced in fig. 106. In the beginning of the present century the owner of the estate, His Excellency Etatsraad H. N. Andersen, had it restored by architect Vilhelm Holck.

In the capital also Thura built a large private house for himself. He had bought a piece of ground in Frederiksstad adjacent to the hospital. It was the desire of the King that rich people of high standing should build their houses in this quarter, and certain rules had been laid down concerning the structure of the façades and the height of the stories,

which made it rather costly to build here. The façade of *Thura's house* is entirely of sandstone, and the facings of the gate and the windows are of polished Norwegian marble. The style of the house shows that Thura still adhered to the baroque which he had adopted in his youth. Few concessions to the popular predilection for rococo are perceptible, and no attempt has been made to copy neo-classical models. The façade owing to its shortness is only broken in one place: by a projection of the three central casements. Of these the midmost, which is »en rustique«, projects a little in front of the others. The baroque principle of concentrating the weight in the centre of the building is carried out here very consistently. Though the façade is short the house is spacious and contains long side-wings and three court-yards. In the front building some rooms on the ground floor are rather well preserved; but the second floor, the »bel etage«, where the finest rooms were found, has been completely altered, the house having been used as a maternity hospital for many years. By means of old assessments it is, however, possible to reconstruct the plan, as in fig. 110. It is seen that the centre of the floor was occupied by a large room which stretched throughout the breadth of the whole house; and the assessments show that both this and the other rooms on this floor were furnished in a very costly style with stucco-work, ceiling-paintings, etc. In the back yards there were stable-buildings, and there was a large garden belonging to the house.

III. LITERARY WORKS.

The largest and most important of Thura's literary works is *Den danske Vitruvius*, which was published in 1746—49 in two large folios. The nearest prototype was Colen Campbells *Vitruvius Britannicus*, from which the name was taken. The amount of building which was going on during the reign of Christian VI is a sufficient explanation of the King's desire to make the most important monumental buildings, new and old, known abroad; the text is therefore written in three languages, Danish, French, and German. The work, which was published at the expense of the King, contains 281 copper-plate engravings in folio. The first volume contains pictures of the Royal castles and other monumental buildings in Copenhagen. Among the castles the most detailed treatment is naturally devoted to Christiansborg. But the volume also contains descriptions of the older castles, Rosenborg and Charlottenborg, the churches of the town, certain public buildings, and a few private houses. The second volume contains pictures of the many castles situated in the various parts of the country outside the Capital, and in Slesvig, Holsten, and Oldenburg. Most of these castles — and the largest among them — were situated in North-Zealand; besides the new-built castle of Hirschholm, which occupies no less than 18 plates, the famous Renaissance castles of Kronborg and Frederiksborg, and a series of smaller castles are also dealt with. The castle of Frederiksborg, built by Frederik IV, which is now surrounded by the suburbs of Copenhagen, was at that time also reckoned among the country castles.

In the year of the publication of the second volume of the *Danske Vitruvius*, Thura published a smaller work in quarto: *Hafnia hodierna* (contemporary Copenhagen). Like

the Vitruvius it is written in three languages, the book being intended to give foreign travellers information about conditions in Copenhagen without especial regard to architecture. Unlike the Vitruvius the book therefore contains no plans or transverse sections, confining itself to general views and façades, but in return a greater number of buildings are taken into account, among them some private houses which have now disappeared. Altogether the book contains 110 copper-plate engravings.

Late in life Thura conceived the idea of publishing an antiquarian topographic description of the whole country, but his early death prevented the realization of this plan. Only the description of the islands of Bornholm, Samsø, and Amager was published as a specimen. But Thura had gathered much material, part of which he prepared so far that it was ready for publication at the time of his death, though still in manuscript form. Among this was the first volume, containing a description of Copenhagen intended to supplement the first volume of the *Danske Vitruvius* and the *Hafnia hodierna*. It chiefly contains therefore descriptions of the many magnificent buildings which were erected in Copenhagen during the reign of Frederik V, more especially in Frederiksstad. The King having promised to bear the expense of the work, it was intended to publish it as continuation of the *Danske Vitruvius* in the same form as the latter. The manuscript, which is now in the Royal library, is called the third part of the *Danske Vitruvius*. Like the two printed volumes it is an important source for the study of history and especially of the history of art. The next volume, which was to deal with the rest of Zealand, Thura was not able to finish; but the manuscript dealing with the districts of North-Zealand has been preserved and contains much important information. It is now in the University Library. This library also possesses the unfinished autobiography already referred to. It is a fair copy, which was no doubt intended for printing, but the narrative is interrupted in the middle of a sentence; the pen has, as it were, slipped out of the writer's hand.

From this account the reader will have received the impression of a man of universal talents and a cultivated personality. Already in his home Thura had received a liberal education, which he supplemented by study and travel. As an artist he matured early, and even a small piece of work like the Eremitage shows that he was already at the age of 30 a prominent architect, who understood the rich possibilities of the baroque style. One of Thura's most striking characteristics is his eye for the special demands of every task which he undertook. His solutions of the problems on which he was engaged therefore invariably bear the stamp of his individuality, often of original genius. Together with Eigtved he is the chief representative of one of the greatest periods of Danish architecture.

